

DANTE ALIGHIERI

B O Ž S K Á
K O M É D I A

◊ P E K L O ◊

BRATISLAVA 2005

PRELOŽILI *Viliam Turčány a Jozef Felix*
KOMENTÁR NAPÍŠAL *Jozef Felix*
ILUSTROVAL *Marek Ormandík*

REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU
MINISTERSTVA KULTÚRY SLOVENSKEJ REPUBLIKY

© Spoločnosť Dante Alighieri Bratislava 2005
Translation © Viliam Turčány a Jozef Felix
1964, 2005
Illustration © Marek Ormandík, 2005
Graphic Design Ľubomír Krátky, 2005

ISBN:80-969566-4-7

SPEV PRVÝ

- 1 **D**o stredú dráhy životnej som vkročil,
keď obklopil ma temný priestor lesný,
pretože prv som z pravej cesty zbočil.
- 4 Ach, preťažko aj vysloviť, jak desný
a drsný les ma obkolesil vtedy,
bo pri spomienke znovu strach ma tiesni.
- 7 Len smrť ak vrhá do trpkšej biedy!
No, pre dobro, čo tiež som tam bol zhliadol,
rozpoviem všetko ako pri spovedi.
- 10 Sám neviem rieknúť, ako som ta vpadol:
natoľko v spánku tonul som v tom čase,
keď z pravej cesty spustil som sa nadol.
- 13 No, na úpätie vrchu príduc zase,
kde onen údol v rovinu sa norí,
pred ktorým dosiaľ srdce sa mi trasie,
- 16 vzozrel som hor; a vtedy štít tej hory
odetý lúčmi planéty sa zjavil,
tej, ktorá priamo vodí všetky tvory.

- 19 A hoci strach mi celkom nepoľavil,
jazero srdca tíšina už hladí –
keď noc v tak veľkej úzkosti som strávil.
- 22 A ako ten, čo bez dychu a vlády
z vln vyviazne, no ledva tkne sa súše,
k zlým vodám späť sa obráti a hladí,
- 25 tak i môj duch, čo vzrušený vpred kluše,
jednako späť sa pozrie do údolia,
čo nevydalo nikdy živej duše.
- 28 Keď s telom trocha okriala i vôľa,
zas pláňou som sa pustil bez prietahu,
no tak, že níz vždy pevná noha bola.
- 31 A tu hľa, temer na začiatku svahu
leopard s kožou škvrnitou, zver svižný
a vrtký vstal a zahatal mi dráhu.
- 34 A vrch sa zdal mi zasa nedostihný:
tak zbraňoval mi k nemu cestu priamu,
že som viac ráz sa vrátil v strašnej trýzni.
- 37 Bol ranný čas a slnce na tú samú
dráhu sa vznieslo s hviezdami jak v dobe,
keď láska Božia krásnemu ich plamu
- 40 určila navždy polohu aj obeh:
takže ten čas, v ňom zem už oteplieva,
sladká časť roku, proti zverskej zlobe
- 43 s hodinou dňa mi novú nádej vlieva.
No, ešte údes celkom nepohasol,
už s novým desom uvidel som leva.

- 46 Ten s hlavou pyšnou, až som celý žasol,
ku mne sa hnal s tak rozbesneným hladom,
že, tuším, z neho vzduch sa strachom triasol.
- 49 Vtom vlčicu som uzrel chudú vzhľadom,
no chtivosťou až ťarchavú a žravú,
čo ľuďom život strpčila rad-radom.
- 52 Tá hrôzou, ktorá prýštila z jej zjavu,
tak zronila ma v nasledovnej chvíli,
že som už stratil nádej na výšavu.
- 55 A ako ten, čo zhŕňa z celej sily,
no keď mu manie márnym ohňom zblčí,
potom sa iba kormúti a kvíli:
- 58 takým ma spravil tento dravec vlčí,
čo pomaly ma do planiny vháňa
a zatláča až tam, kde slnko mlčí.
- 61 A kým tak v pláň späť padám bez prestania,
tu ktosi zrazu môjmu zraku kynie,
no, s hlasom celkom chabým od mlčania.
- 64 K nemu som vzkríkol v šírej pustatine:
„Ó, zmiluj sa!“ – keď sám sa neozýval –
„či človek si, či tieň, či dačo iné!“
- 67 „Človek už nie, som človekom len býval,
zrodený z prostých Lombardanov bez škôl,
a v Mantove svoj mladý vek som sníval.
- 70 Sub Julio som uzrel svet až neskôr
a za dobrého Augusta žil v Ríme,
keď sa kult bohov zdanlivých v ňom leskol.

73 Spieval som spev, v ňom statočne sa tríme
syn Anchízov, čo vyšiel z pyšnej Tróje,
keď táto stála v plameni a dyme.

76 Prečo však ty chceš späť v tie nepokoje?
Čo od spanilej hory späť ťa zviedlo,
v nej spočíva i zrod má šťastie tvoje?“

79 „Tys' Vergilius, ty si ono žriedlo,
z neho sa rieka výrečnosti valí
(červenelo mi líce vtom i bledlo)?

82 Ó, česť a svetlo pevcov hodných chvály!
Že s láskou tvoju tvorbu ušľachtilú
som prebádal, mi pomôž v mojom žiali!

85 Ty učíš ma a ty mi vraciaš silu,
ty jediný si ku cti môjho diela
uspôsobil ma ku krásnemu štýlu!

88 Hľaď, táto šelma nedá mi dôjsť cieľa.
Pred ňou ma chráň, nech zle mi neučiní,
bo žily mi i tepny rozochvela!“

91 „Púť iná tebe náleží, smer iný
(odpovedal, keď slzy uvidel mi),
ak sa chceš dostať z tejto divočiny.

94 Bo tamtá v ceste prekáža tak veľmi,
že i sám život vezme ľuďom biednym
a nevyviazne nikto z nástrah šelmy!

98 Ten zvrhlý zver tak hladným je a smädným,
že svoju žravosť nikdy neukojí
a po jedle je lačnejší než pred ním.

- 100 S mnohými tvormi spája sa – a spojí
i s ďalšími, než chrt zem oslobodí
a usmrť ho v bolestivom boji.
- 103 Ten nebude chcieť kov ani pôdy:
v láske a cnosti, v múdrosti a kráse
má žiť, až medzi Feltrami sa zrodí.
- 106 S ním Itália skromná príde k spásu,
pre ňu už zhasol život Euryalov,
Camillin, Turnov, Nisov v dávnom čase.
- 109 Zo všetkých miest a s vervou neskonanou
až do pekla ju zaženie a strestá,
odkiaľ ju závišť vypustila na lov.
- 112 A preto súdim, že by so mnou cesta
jak so sprievodcom tvojím vhod ti bola:
ja prevediem ťa cez tie večné miesta,
- 115 kde kriky duší zúfalých až bolia;
ich taká muka nevýslovná morí
že druhú smrť už sama každá volá;
- 118 a uzrieš v ohni ešte ďalších, ktorí
sú spokojní, bo týchto nádej tíši
že raz len predsa prídu v nebies chóry.
- 121 Ak potom ďalej budeš stúpať k výši,
hodnejšia duša poskytne ti rady
a povedie ťa po blaženej ríši.
- 124 Bo cisár ten, čo z výsosti svet riadi
– že jeho zákon obišiel som chladne –
nechce, by so mnou šlo sa v jeho hrady.

- 127 Všade je pánom, tam však priamo vládne:
tam mesto má i prestol plný kúzel;
ó, blažený, kto tam ho niekdy zhliadne!“
- 130 „Prosím ťa, Básnik,“ prevráviť som musel,
„pre Boha, čo boľ cudzí tvojej lutne:
tomuto zlu a horšiemu bych ušiel,
- 133 zaveď ma tam, kam je to nevyhnutné:
k Petrovej bráne veď ma z týchto planín,
i k oným dušiam, čo sú také smutné!“
- 136 Vtom pohol sa a ja som stúpал za ním.

SPEV DRUHÝ

- 1 **D**eň zberal sa a obzor temnejúci
po celej zemi snímal ťarchy zo dňa
žijúcim tvorom; len ja hrôzou mrúci,
- 4 ja chystal som sa vyčerpať až do dna
jak úzkosti, tak útrapy tej púte,
ju vyrozpráva pamäť vierohodná.
- 7 Ó, Múzy, tu mi na pomoci buďte!
Um vznešený, ó, myseľ, tu sa vydeľ
zo zástupov a vznes sa na perute!
- 10 Započal som: „Chcem, Básnik, abys' videl
a zvažil, či mám úsilie dosť mocné
podstúpiť cestu do osudných sídel.
- 13 Silviov rodič iba výnimočne,
ako sám vravíš, s telom smrteľníka
v posmrtnom svete skutočne sa octne!
- 16 Ak tú česť prijal z ruky protivníka
všetkého zla - keď vieme, že bol vodcom,
i aký osov z jeho cesty vzniká,

- 19 nieto tu vlastne uvažovať o čom!
Veď pre Rím sám i ríšu jeho šíru
mu v ríši nebies určili byť otcom!
- 22 Z tohto a z tejto, vraviac pravdu číru,
mala raz predsa povstať svätá bašta,
čo sídlom Petra dobyla si chýru.
- 25 Veď tam (a ty ho s chválou posielaš ta)
víťazstvo oné vopred sa mu hlása,
v ktorom je podklad pápežského plášťa.
- 28 Tam Vyvolená nádoba šla zasa
načerpať síl a upevniť tú vieru,
v nej začína i stvrdzuje sa spása.
- 31 Prečo však ja? Kto púšťa ma v tú sféru?
Nie Aeneas, nie Pavol som; a javím
sa sotva komu hodným tej cti veru!
- 34 Ak vypravím sa k oným miestam tmavým,
budem si možno počínať jak blázon...
Si múdry, lepšie chápeš ma, než vravím.“
- 37 A ako ten, čo rozmyslel si razom
a nechá cieľ, hoc za ním prv sa chápal,
až potom v mysli blúdi krížom-krážom,
- 40 tak som i ja v tej temnej stráni tápal,
keď v duchu som už vzdal sa podujatia
a celkom zdusil počiatočný zápal.
- 43 „Ak duch môj teraz dobre poníma ťa
(veľkodušného tieň mi odpovedá),
je tvoja duša zbabelosťou jatá.

- 46 Človeku ona neraz stúpať nedá
za čestným cieľom, lebo tak ho schvátí
jak vyľakané zviera tôňa bledá.
- 49 Nuž čuj, nech bázeň z duše vyprchá ti,
prečo som sa ťa ujal v utrpení;
i čo som čul a čo ti vieru vráti.
- 52 Vstúpila tam, kde my sme v rozocnení,
blažená pani, krásna tak, že ja som
hneď o rozkaz ju prosil očarený.
- 55 Plápolali jej oči hviezdny m jasom,
keď sa mi nežne privravela ona
anjelsky sladkým, prelahodným hlasom:
- 58 ,Ó, Mantuan, ó, duša bezúhonná,
jej sláva stále na svete len vzrastá
i bude rásť, až svet kým nedokoná,
- 61 môj priateľ, žiaľ, že nie i priateľ šťastia,
na pustej pláni s hrôzou späť sa vrátil,
keď strašný zver mu priamu cestu zastal.
- 64 Ba zo správ v nebi taký strach ma schvátil,
že prineskoro s celým podujatím
prichádzam sem, bo celkom sa už stratil.
- 67 Ozdobným slovom, svojím slovom zlatým
a so všetkým, čo treba, z oných planín
pomôž mu tak, že poteším sa nad tým!
- 70 Ja, Beatrice, posielam ťa za ním;
z diale sem idem, kam chcem naspäť hore;
Láska ma pohla, prichodím s jej prianím.

- 73 Pred Pánom zas až zastanem si v zbore,
často ťa budem chváliť za zásluhy.
Tu pokročil som ja zas v rozhovore:
- 76 Ó, pani cnosti, ktorou človek púhy
i ľudstvo celé presahovať stačí
nebeský svet, čo najmenšie má kruhy;
- 79 až natoľko tvoj rozkaz sa mi páči,
že by sa spln už zdal mi prineskorý.
Viac nemusíš mi prianie vravieť v plači.
- 82 Povedz však, prečo medzi biedne tvory
sa neobávaš zostúpiť z tej diale,
kam chce duch spať, až celý túžbou horí?
- 85 „Keď už chceš vedieť všetko dokonale,
poviem ti teda nakrátko a presne,
prečo strach nemám z tejto vašej pále.
- 88 Len veci tie sú zdrojom hrôz a tiesne,
z nich žiaľ a bieda na iného ľahne;
inakšie nie, bo vôbec nie sú desné.
- 91 Bohu buď vďaka, taká som, že v bahne
najťažších bied sa nič ma nedotýka
a plameň týchto miest ma nezasiahne.
- 94 V nebi je pani spanilá, čo vzlyká
a nad tým pádom tak jej slzy kanú,
že zmierňuje tým ortieľ pre vinníka.
- 97 Tá zavolala na Luciu pannu:
„Verný tvoj mrie, mrie jeho duša skleslá;
poteš mi ho a vezmi pod ochranu.“

- 100 A nepriateľka krutosti sa zniesla
na oné miesto zvestovať mi správu,
kde spolu s dávnou Ráchel máme kreslá.
- 103 „Či Beatrice, Božiu chválu pravú,
nezaujíma ten, kto z celej sily
ľúbil ju tak, až vymanil sa z davu?!
- 106 Nepočuješ, jak úzkostlivo kvíli,
nevidíš, ako tonie v nebezpečí,
v prívale prudšom ako morské víry?“
- 109 Nikto a nikdy nepoznal spech väčší
pre prospech svoj, či aby škode vyhol,
než ja, len čo som počula tie reči.
- 112 Z blažených sídel duch môj hneď sa zdvihol
zveriť sa tvojmu ctihodnému slovu,
čo teba ctí i tých, čo počúvli ho.’
- 115 Silou tých slov, čo na pomoc ma zovú,
- keď žiarnym zrakom v slzách na mňa vzhliadol
na cestu bol som povzbudený znovu.
- 118 I prišiel som, jak na srdce mi kládla,
a zbavil som ťa nebezpečnej šelmy,
čo v priamu cestu k vrchu sa ti vkradla.
- 121 Prečo sa teda obávaš tak veľmi?
Prečo tvoj duch sa z bázne nevymaní?
Prečo sa ľaká pred veľkými cieľmi,
- 124 keď troje takých požehnaných paní
nad tebou bedlí na nebeskom dvore
a dobro núka ti aj sľub mnou daný?!“

127 Tak ako kvety nočným mrazom choré
sa zatvoria, no len ich slnko zbieli,
rozvinú sa a cele vystrú hore,

130 tak som i ja vstal premenený celý
a taká mužnosť v srdce sa mi vliala,
že započal som ako človek smelý:

133 „Ó, milosrdná, čo mi pomáhala!
Ty láskavý, čo hneď a bez meškania
poslúchols' pravdu, ktorú znať ti dala!

136 Reč tvoja v srdce toľkú smelosť vháňa,
že viac než prv chcem poberať sa dolu
a tvojich rád sa držať bez prestania.

139 Pod', bo my dvaja máme jednu vôľu;
môj učiteľ, môj pán, môj vodca stály!“
Tak som ho vyzval, aby sme sa spolu

142 na cestu ťažkú, osudovú dali.

SPEV TRETÍ

1 „**C**ezo mňa schádzaš k bolestnému mestu,
cezo mňa schádzaš do večného bôľu,
cezo mňa konáš k zatratencom cestu.

4 Spravodlivosť tu pohla Božiu Vôľu
a s Božou Mocou do hlbín ma vsádza
najvyššia Múdroseť s prvou Láskou spolu.

7 Len veci večné boli prv. A hrádza
večná som tiež: mnou končí sa púť zemná.
Nedúfaj nik: nik nevyjde, kto vchádza.“

10 Predo mnou brána týčila sa z temna,
na nej som čítal tento nápis tmavý
a riekol: „Majstre, tvrdá reč to pre mňa.“

13 Odvetil mi jak človek prenikavý:
„Tu nech tvoj duch sa zbaví všetkej bázne
a zbabelosti všetkej nech sa zbaví!

16 Sme na miestach, z nich duša nevyviazne,
kde riekol som, že trpí strašnú muku,
kto zmrhá poklad rozumu a blaznie.“

- 19 Povzbudivo mi potom podal ruku
a medzi veci tajomné a skryté
s úsmevom si ma uviedol v kraj hluku.
- 22 Tu výkriky! Tu kvílenie! Tu vytie
vo vzduchu bez hviezd chvíľku neustane –
až zaplakal som sprvu křčovite.
- 25 Jazyky rôzne, hrozné bedovanie,
s bolesťou hnev a vzlyk sa spolu hmýri,
kvil, temný zvuk a rúk s tým pleskotanie
- 28 tvorí tu huriavk, čo sa vôkol šíri
v ovzduší temnom temer do omdletia
jak piesok zlý, keď vo víchrici víri.
- 31 Hlava mi hučí hrôzou obostretá,
preto som riekol: „Aký ľud to žiali,
a aký žiaľ ním takto desne zmieta?“
- 34 Odvetil mi: „Ten vir-var neustály
prenasleduje biednych pozemšťanov,
čo žili hore bez hany i chvály.
- 37 Sú spolu s podlým zborom nebešťanov,
čo proti Bohu nešli do zápasu,
no ani s ním, lež sami stáli stranou.
- 40 Nebesá nechcú stratiť pri nich z jasu,
a pekla dno čuť nechce o bedači,
pri ktorej hriech by získal istú krásu.“
- 43 A ja: „No, majstre, čože ich tak tlačí,
že toľký kvil sa vydiera im z hrdiel?“
Odvetil: „Krátka odpoveď tu stačí.

- 46 Nádeje na smrť nemá viac ten krádeľ,
a slepé žitie je tak naničhodné,
že závidia už každý iný údel.
- 49 Bôľ pre nich sotva koho v svete bodne,
nezná ich svet, je zhŕdavý k ich davu.
Nevravme o nich, pozri len a poďme!“
- 52 A poZRÚC sa, som vzhlíadol na zástavu,
čo tuším, preto sa tak rýchlo krúti,
len aby vyhla pokojnému stavu.
- 55 A za ňou taký veľký dav sa rúti,
že by som nikdy nebol veril, púte
tak obrovské, že pritiahli už k smrti.
- 58 Keď som pár spoznal z tejto perepúte,
i toho tieň som uzrel v mraveništi,
čo za vinu má veľké odrieknutie.
- 61 Vedel som hneď a hneď som si bol istý,
že ničomníkov vidím tu v tom chvate,
ktorých i Boh i Dis má v nenávisti.
- 64 Tých niktošov, čo iba hnili v blate,
pretože život neprežili činne –
štípe tu hmyz a osy jedovaté
- 67 ryjú im tvár, až v brázdach krv sa rinie,
aby ju u nôh spolu so slzami
odporné červy sali v čiernej hline.
- 70 Tu nový húf som uzrel hnúť sa hmlami:
až k brehu veľkej rieky vpred sa berie –
preto som: „Majstre,“ začal s otázkami,

- 73 „ktože sú to a aký žiaľ ich žerie,
že sa tak náhliť na protivnú stranu,
ako sa mi to marí v tomto šere?“
- 76 Odvetil: „Veci zjavné sa ti stanú,
až stane si aj s nami dav vždy väčší
nad smutnú riekku, Acherontom zvanú.“
- 79 V strachu, že sa mu zvedavosť už prieči,
sklopil som zrak a zrumenený v líci
až po riekku som vystríhal sa reči.
- 82 A vtom už, hľa, k nám mieri na lodici
nejaký starec, čo má bielu bradu
a „beda,“ kričí, „beda, ničomníci,
- 85 nedúfajte sa nebeskému hradu:
ja preveziem vás k smutným pustatinám
do večných temnôt, do ohňa a ľadu.
- 88 No ty tam vzadu, duša živá, inam
pohniže sa, a od mŕtvych mi odíď!“
Ale keď videl, že sa nepohýnam,
- 91 riekol: „Ty nemáš týmto miestom schodiť,
po inej ceste, v inej loďke malej,
spôsobom iným príde sa ti brodiť.“
- 94 „Do toho, Cháron, málo sa ty starej,“
riekol môj pán, „chcú takto tam, kde môžu
všetko, čo chcú, a nespytuj sa ďalej!“
- 97 Prievozník stíchol, zhladil drsnú kožu,
ktorá mu tvorí pod očami dvomi
ohnivé kruhy, sálajúce hrôzu.

100 Ale ten zástup, od úľaku chromý,
bledne a škrípe zubami a stená,
keď obsah krutých slov si uvedomí.

101 Preklína Boha, ľudské pokolenia,
rodičov, miesto, čas i samo semä
semena svojho, svojho narodenia.

104 Na brehu rieky, na samom jej leme,
kam prídu všetky neznabožné tvory,
zhromažďujú sa zo všetkých strán zeme

107 a zloduch Cháron, ktorému zrak horí,
znameniami ich zvoláva a búcha
každého veslom, kto sa oneskorí.

110 Podobne, ako za jesene spŕcha
list za listom, až vetvy stále hladšie
napokon celkom pozbavia sa rúcha,

113 aj Adamovo plemä zlé tak plače,
keď postupne dol' z brehu odpadáva
jak vtáacie krdle na znamenia dačie.

116 Tak unáša ich do tmy vlna tmavá
a sotva jedni k brehu dorazili,
už nový dav sa dohromady dáva.

119 „Synku môj,“ riekol majster ušľachtilý,
„ľud, ktorý zmiera s Bohom nezmierený,
zo všetkých krajín najprv sem sa schýli

122 a potom letí cez zlovestné peny,
bo spravodlivosť Božia ho tak bodá,
že sa už bázeň na túžbu mu mení.

125 Tu dobrých niet, len duše zlé sem schodia,
a preto teda, ak ti šomral Cháron,
to nech len novej odvahy ti dodá.“

128 Keď dokončil, jak pred konečným zmarom
zatriasla zemou taká strašná sila,
že rozpomienka zalieva ma varom.

131 Slzavá zem vtom vietor vypustila,
z neho blesk taký žhavý šľahol nadol,
že myseľ sa mi celkom zamútila

134 a ja som ako omráčený padol.

SPEV ŠTVRTÝ

- 1 **H**lboký spánok pretrhlo mi vpoly,
že prezrel som za hromového lomu
jak prebudený proti svojej vôli.
- 4 Na nohu vstanúc, od úľaku chromú,
s upretým okom pátram dookola,
kde ma to zo sna strhol lomoz hromu.
- 7 Pravda je tá, že sotva na krok bola
bolestná hĺbka preohromnej jamy,
hromadiacej sem večné kvílby zdola.
- 10 Bola tak temná, zavalená hmlami,
že hocijak som preniknúť chcel ku dnu,
nijakej veci neodhalila mi.
- 13 „Teraz sem dnu, v tú slepú, temnú studňu
(hlas blednúceho básnika vtom zaznie)
nastúpme na púť urputnú a trudnú!“
- 16 Keď pobadám mu v tvári farbu bázne,
rieknem: „Mám ísť? – veď teba strach sa chytá,
čo vodiš ma, keď vo mne vôľa viazne!“

- 19 Odvetil mi: „To v tvári sa mi kmitá
len des tam tých, čo skrýva hĺbočina,
a v ňom sa tebe javí bázeň skrytá.
- 22 Vykročme však, bo čas sa rýchlo mína.“
I zostúpil som so vznešeným duchom
v najbližší kruh, čo priepasť obopína.
- 25 Tam, pokiaľ bolo možno zistiť sluchom,
nevládne plač, len vzdych a vzdych sa plúži,
zachvievajúci týmto večným vzduchom.
- 28 Nie mučenie, len stála bolesť súži
nesmierné davy v túžbe neustálej;
v nich deti sú, sú ženy v nich i muži.
- 31 „Nespytuješ sa,“ po prestávke malej
riekne mi majster, „kto je v tomto kruhu?
Chcem, abys' vedel skôr, než pôjdeš ďalej:
- 34 že nie ľud hriešny! Cnosť však na zásluhu
nedostačí, ak krst ju nezumýva,
krst viery tej, v ňu skladáš svoju túhu.
- 37 Tak pred kresťanstvom žiadna duša živá
nemohla Bohu slúžiť náležite.
S nimi i moja duša tuná býva.
- 40 Len chyba tá, nie azda hriešne žitie,
vrhla nás sem a iba to nás rmúti:
bez nádeje, vždy túžiť v tomto byte.“
- 43 Tá smutná reč až do plaču ma núti,
bo vôkol zriem, že ľudia ctí a pekní
v predpeklie navždy boli uvrhnutí.

- 46 „Riekni, môj pane, učiteľ môj, riekni
(začal som, túžiac po istote viery
nezakalenej dohadmi a priekmi):
- 49 vlastnou či cudzou zásluhou z tej sféry
dostal sa niekto niekedy k večnej sláve?“
On, pochopiac, kam otázka tá mieri,
- 52 riekol: „Len som sa octol v tomto stave,
vkočil sem Mocný s triumfálnym znakom
a svätožiarou na víťaznej hlave.
- 55 Tieň praotca vzal vtedy našim zrakom;
syn Ábel, Noe s ním šli Boha sláviť
a Mojžiš šiel, čo dal i slúchal zákon;
- 58 šiel patriarcha Abrahám, šiel Dávid;
s rodinou Jakub, s Ráchel, pre jej krásu
premnohé roky v službe musel stráviť.
- 61 A ďalších ešte za onoho času
stadialto vzal; i znaj, čo znať ti sluší,
že pred nimi nik nezískal si spásu.“
- 64 Cestu môj vodca vôbec nepreruší,
takže mi celým lesom znie reč drahá,
lesom, chcem rieknuť, nespočetných duší.
- 67 Neveľká ešte delila nás dráha
od miesta vrchu, keď som oheň zbadal,
ktorý tmu onej pologule zmáha.
- 70 I stadialto som správne predpokladal,
nemôžuc ešte presvedčiť sa zblížša,
že ctihodný ľud stúpať musí tadiaľ.

- 73 „Ó, ty, preň úcta k umeniam je vyššia,
aká to česť tie zaodieva tiene,
že od osudov ostatných sa líšia?“
- 76 Na to mi on: „Ieň meno, u vás ctené,
ktoré tam hore zná i ľud i vládca,
získalo im aj z nebies vyznačenie.“
- 79 Vtom zaznie reč, reč vážne hlaholiaca:
„Česť básnikovi vznešeného mena,
tieň jeho, čo nám odišiel, sa vracia!“
- 82 Keď zmĺkla reč a tíš zas zvládla nemá,
veľtieňov štvoro sa tu zjavilo mi.
Ich tvár ni smútok ani radosť nemá.
- 85 Ozval sa hlas, mne dobre povedomý:
„Dívaj sa, tamten, ktorý meč má v dlani
stá kráľ, čo kráča pred ďalšími tromi,
- 88 je Homér sám, ten básnik zvrchovaný.
Za Horáciom, Ovídiom smelo
ide i ten, čo Lukánom je zvaný.
- 91 Pretože meno, ktoré tuná znelo,
spoločne so mnou nosia títo muži,
keď mňa si ctia, ctia tým i svoje dielo.“
- 94 Tu teda sa tá krásna škola druží,
veľspevu škola vôkol svojho pána,
ktorý jak orol nad družinou krúži.
- 97 Po rozhovore vôkol velikána
pokynú mi, a vodca, rád tej zvesti,
s úsmevom miernym nado mnou sa skláňa.

- 100 Cti ešte viac mi vzdali počas cesty,
veď s takýmito duchmi, rozochvelý,
v ich spoločnosti šiel som ako šiesty.
- 103 Speli sme k ohňu, pohrúžení celí
do rečí, o nich pomlčať tu blaží,
jak blažilo ich počuť tam, kde zneli.
- 106 Prišli sme k hradu, ktorý nemá stráži:
sedmoro múrov navôkol sa vinie
a úpätie mu krásna riečka vlačí.
- 109 Prejdeme po nej ako po pevnine;
za siedmou bránou prestiera sa lúka
a svieža zeleň svieti na lúčine.
- 112 Pohľady ťažké majú ľudia dnuká,
prevelkú vážnosť na vznešenom čele,
zaznieva zriedka reč ich ľubozvuká.
- 115 Vyšli sme ta, kde zo strany sa stelié
čistina jasná, vyvýšená trocha,
takže som všetkých mohol vidieť skvele.
- 118 Dokola všade zelenie sa plocha
a toľko veľkých duchov na nej stojí,
že pohľadom už srdce sa mi kochá.
- 121 Elektra s tými, ktorí padli v Tróji;
Aeneas, Hektor zdali sa mi známi;
s krahulčím zrakom Caesar v plnej zbroji.
- 124 Penteseila s Camillou tu samy,
a tam zas sedí Lavínia, o ňu
opretý otec Latinus, muž priamy.

- 127 Brutus, čo zvrhol Tarquinia z trónu;
Lucretia i Júlia a iné;
i Saladin, čo sám si sadá v tónu.
- 130 Pozdvihnúc zrak, som zazrel na výšine,
v rodine tých, čo vedia, sedieť muža,
ktorý tam ako učiteľ im kynie.
- 133 Všetci ho ctia a všetci jemu slúžia;
Sokrates, Platón, hoci vládne len On,
k prestolu jeho najbližšie sa družia.
- 136 Demokritos, preň svet je náhod snemom,
Anaxagoras, Diogenes, Thales,
Empedokles a s Herakleitom Zenon;
- 139 Dioskorid, čo náleží mu nález
vlastností mnohých; Orfeus a traja
so Senecom, čo dívajú sa na les;
- 142 Euklida tam vidno, Ptolemaia,
Galena, Avicennu, Hippokrita,
Averroa, čo s textom výklad spája.
- 145 Ťažko aj všetkých pamät vypočíta,
pretože tak ma tiesni dlhý námet
a jav si neraz márne výraz pýta.
- 148 Zas museli sme s druhom poosamieť;
po inej ceste v iný svet ma vedie
múdry môj vládca i môj vlastný zánet:
- 151 tam, kde je tma, kde bez svetielka svet je.

SPEV PIATY

1 **T**ak zostúpil som v priehlbínu druhú,
v nej o to väčšou bolesťou sa chrčí,
o čo je užšia od prvého kruhu.

4 Týči sa Minos hrozivo a vrčí,
vyslycha viny pri samotnom vchode,
určujúc chvostom od trestu trest tvrdší.

7 On totiž duši, nešťastnej už v zrode,
vznačí presne, len čo sa mu vyzná,
čím hrešila, kým žila na slobode -

10 kde ju má trestať priepasť hlbáčizná:
chvost toľko ráz on vôkol tela stočí,
v koľkom ju kruhu prijmu' hned' a trýznia.

13 Stúpa ich húf, ved' jeden každý zločin
sem k súdu súri dušu previnilú:
riekne a slúchne, skrúži do hlbáčin.

16 „Ó, ty, čo vchádzaš do prístrešia kvilu,“
vykríkol Minos, zuby strašne sceril,
svoj hrozný úrad zanechajúc chvíľu,

- 19 „pozri si vchod i komu si sa zveril!
Po širrej ceste potom nezošalej!“
„Prečo ten krik,“ môj učiteľ ho prerыл,
- 22 „nezabrániš mu v ceste nebyvalej.
Takto chcú tam, kde všetky veci môžu,
ktoré len chcú, a nespýtuj sa ďalej!“
- 25 Vtom začal nárek, vzbudzujúci hrôzu,
doliehať k môjmu sluchu zbolenému,
kde každý výkrik podobal sa nožu.
- 28 Prišiel som v priestraň, každým svetlom nemú,
zúriacu ako more za búravу,
keď protismerné víchry sa ním ženú.
- 31 Pekelná smršť, ju nikto nezastaví,
zráža tu duchov nešťastných a kláti,
strháva zas a vrhá do krútnavy.
- 34 Keď k zlomisku sa priblížia tí kliati,
tam výkriky a kvílenia a vytia,
na Božiu moc tam kľajú vinovatí.
- 37 Pochopil som, že v tomto kruhu víta
hriešnikov tela strastiplný éter,
v ktorých nie um, lež vášne vládu schytia.
- 40 Jak v dobe chladu hustý huf by letel,
huf škorcov, čo sa na juh dostať snažia,
tak biednych duchov ustavičná metel
- 43 hneď vpred, hneď späť, raz výš, raz níž zas zráža.
Nádeje ani na zníženie muky
- nie na pokoj - ich nikdy neoblažia.

- 47 Jak žeriavy, čo trúšia trúchle zvuky,
keď v obzor vrýva sa ich dlhá rýha,
tak videl som tie bedujúce pluky,
- 49 ako ich metel spomenutá dvíha,
až spýtal som sa: „Majstre, kto sú oní
duchovia, ktorých čierny vzduch tak stíha?“
- 52 „Tá prvá z tebou označených tóní,
o nej chceš zvedieť,“ odvetil hlas vodcov,
„nad množstvom kmeňov obsadila tróny.
- 55 V nerestiach zato bola bez predchodcov,
no, by jej štít sa predsa javil čistým,
chránila vilnosť svojou právomocou.
- 58 Tá Semiramis kráľila tým istým
krajinám, čo dnes sultánovi patria,
i s mužom Ninom, ako vieme z listín.
- 61 Zradila tamtá (po nej zrak tvoj pátra)
prach Sycheov i spálila sa z lásky.
Tá za ňou zas je chlipná Kleopatra.
- 64 Helenu pozri, pre ňu taký ťažký
uplýval čas a pozri na Achilla,
čo s láskou tiahol do poslednej zrážky.
- 67 Tam Paris, Tristan, tam je ďalších sila
(menujúc, prstom ukazoval telá),
ich zo života láska sprevodila.“
- 70 Ako som počul svojho učiteľa
menovať dávnych rytierov a panie,
úzkosťou duša div mi nezamdlela.

73 „Chcem, majstre môj,“ som začal, „chcem, môj pane,
osloviť tých, čo idú v jednom páre,
a ľahšie, zdá sa, vietor nimi vanie.“

76 Odvetil mi: „Až budú blíž ich tváre,
potom nech duch tvoj snaživo ich prosí
pre lásku, ktorá unáša ich stále.“

79 Len čo ich vietor do blízkosti skosí,
rieknem: „Ó, duše v muky pohrúžené,
prevravte k nám, ak dovolí to ktosi!“

82 Jak holuby, čo krídla roztúžené
k sladkému hniezdu pevne rozopáli,
bo jedna vôľa vo vetre ich ženie,

85 tak z toho krdľa, v ktorom Dido velí,
dvojica tieňov k nám sa priblížila.
Tak vrúcny bol, až tak môj hlas bol vrelý.

88 „Ó, dobrý tvor, ó, duša ušľachtilá,
čo purpurovým temnom stúpaš smutná
k dušiam, ich krv svet hore zafarbila –

91 nech s Pánom svetov priateľstvo nás putná,
pokoj by sme ti uňho vymodlili,
že ťa tak desí muka preukrutná.

94 Čo rieknúť chceš, či vypočuť, tvor milý,
počujeme i odpovieme radi,
kým mlčí vietor ako v tejto chvíli.

97 Rodisko moje, miesto mojej mladi
je nad morom, kam Pád i s ramenami
za pokojom a odpočinkom pádi.

- 100 Láska, čo srdce šľachetné hned' zmámi,
pôvab, čo objal on do svojich ramien,
spôsobom krutým navždy odňala mi.
- 103 Láska, čo káže opätovať plameň,
k nemu zas vo mne takou silou vzplála,
že, ako vidíš, doposiaľ v ňom taniem.
- 106 Láska nás teže smrti odovzdala.
Kto vzal nám život, pre Kainu zreje.“
Úbohá takú odpoveď mi dala.
- 109 Keď počul som tie duše bez nádeje,
tvár sklonená mi zbelela sťa krieda,
až zvolal vodca: „Čo sa s tebou deje?“
- 112 Odvetiac, takto začal som: „Ó, beda!
Myšlienka koľká, koľký zánet sladký
za bolestné ich kroky zodpovedá!“
- 115 I začal som, k nim obrátiac sa spiatky:
„Francesca, k slzám doženie ma iste
krutý tvoj údel za ten cit, tak krátky.
- 118 Povedz mi však: kým iba vzdychali ste,
ako a v čom vám umožnila vtedy
rozoznať Láska vaše túžby hmlisté?“
- 121 „Majster tvoj vie, že nieto väčšej biedy
než spomínať si na blažené časy
za časov zlých,“ mi riekla v odpovedi.
- 124 „No, že tak vrúcne túžiš znať, kde asi
tá naša Láska mala prakorene,
rieknem to rečou, z nej mi zvlhnú riasy.

127 Raz, sami len, sme čítali si z liene
Lancilotta, jak zväbili ho vnady...
V nás nevzniklo však ešte podozrenie.

130 Len vrúcnejšie a stále dlhšie hľadí
druh na druhu a list nám tváre bieli,
až jedno miesto zbavilo nás vlády.

133 Čítajúc, ako milenec ten skvelý
poľúbil pery, ktoré sa mu smiali,
ten, čo sa od mňa nikdy neoddelí,

136 bozkal mi ústa v náruživej páli.
Autor i spis nám boli Galeottom.
Onoho dňa sme viacej nečítali.“

139 Kým jedna z duší hovorila o tom,
tak skvílila tá druhá duša mladá,
že od úzkosti zalievany potom

142 padol som, ako mŕtve telo padá.

SPEV ŠIESTY

- 1 **K**eď sa mi pamäť vrátila, čo desom
nad milencami sa mi uzavrela
tak, že som v zmätku zabudol i kde som,
- 4 svet nových bied a nové biedne telá
duša mi zrie, či stúpa vpred, či v bázni
sa obzerá, či cúva rozochvelá.
- 7 Som v treťom kruhu, v ktorom ťažký, mrazný,
záhubný, stály dážď zlé duše bodá:
vždy rovnaký a rovnako vždy rázny.
- 10 Obrovské krúpy, sneh a mútna voda
valí sa tmou a okolie tak morí,
až pod tým páchne premočená pôda;
- 13 Cerberus krutý dookola snorí:
z troch pažerákov brechá strašné zviera
na hriešny ľud, čo v temný prúd sa norí.
- 16 Červené oči, z brady brud si stiera;
široké brucho pazúrmí si čechrá
a zviera duše, zdiera ich a zžiera.

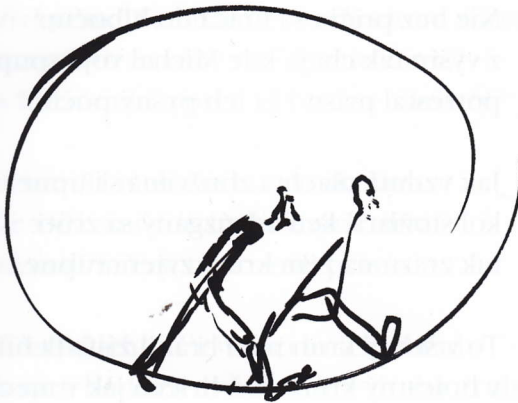
- 19 Tu zavyla, tam iná v daždi brechla:
mysliac, že prival aspoň na čas prervú,
prevracajú a prečasto sa mechria.
- 22 Každý úd chvel sa tomu velečervu
Cerberovi, čo ceril zubálská,
nemajúc v tele pokojného nervu.
- 25 Tu vodca dlane rozovrel, a zblízka
naberúc zeme, koľko len bol vstave,
šmaril ju do tlám dychčiaceho psiska.
- 28 Lebo jak psisku, keď sa ženie drave
a nestíchne, kým korisť nevyňučá,
pretože baží iba po potrave:
- 31 splasli tie hnusné tváre zlého ducha,
čo duše v týchto barinách tak hluší,
že každá z nich by radšej bola hluchá.
- 34 I stúpali sme cez tiene tých duší,
drvených dažďom, cez ich prázdne rysy,
ku ktorým telo zatiaľ neprísluší.
- 37 Ležia tu všetky na zemi, len čísi
tieň do sedu sa dvíhal v dákom zdaní,
že pri nás azda muky uľahčí si.
- 40 „Ó, ty, čos' týmto peklom sprevádzaný,
povedz, ak vieš (mi riekol), kto tu sedí:
skôr než mne vzatý, bol ti život daný.“
- 43 „Z pamäti mi ťa (vravím) tvoje biedy
stierajú tak, že márne by som hádal,
či som sa s tebou stretol voľakedy.

- 46 Ale mi povedz, ktože si a skadiaľ,
bo odpornejšej – ak sú väčšie od nej –
nad tvoju muku darmo by som hľadal.“
- 49 „Vo tvojom meste, v ňom už závišť hodne
sa presýpa i vrší všakovako,
hostil som sa a žil si prelahodne.
- 52 Vy, občania, ste vraveli mi Ciacco.
Pre obžerstvo, jak vidíš, dážd' a psota
s ostatnými ma stíha narovnako.
- 55 Ten istý hriech mal každý za života;
za tenže hriech tá istá muka krutá
nás smutných tne; tie isté dažde krotia...“
- 58 Skončil, a ja: „Ver, Ciacco, že ma rmútia
a dojímajú k slzám tvoje tresty;
ale, ak vieš, mi povedz, kam sa rútia
- 61 mešťania mesta, čo sa večne triešti?
Má spravodlivých? Skadiaľ sú tie spory?
O tom, ak vieš, mi, prosím, podaj zvesti!“
- 64 „Pradávný spor,“ zas Ciacco prehovorí,
„vyústi v krv; a vrchná, strhnúc vládu,
k vyhnanstvu dolnú stranu upokorí.
- 67 V čase troch slncí príde však k jej pádu,
keď ten, čo dnes sa vôkol oboch plaví,
pomôže druhej uskutočniť zradu.
- 70 Tá dlho bude hrdo nosiť hlavy,
a nech už aká zavládne tam skrucha,
tú vrchnú stranu pod ťarchami zdlávi.

- 73 Pár spravodlivých nik tam neposlúcha;
pýcha a závišť, lakomstvo, tých troje
iskier tam tlie a v dušiach požiar dúcha.“
- 76 A tuná skončil rozprávanie svoje.
Zas ja: „Chcem ešte viacej poučení;
povedz mi, prosím, s ostatnými čo je:
- 79 Farinata a Teghiao, tak ctení,
Rusticucci i s Arigom a Moscom,
čo s celým mozgom v službách dobrodení
- 82 cez celý život bili sa, až po skon,
povedz, kde sú, či spočívajú spolu
v horkosti múk, či v sladkom lone Božskom.“
- 85 „Až zideš hlbšie: k trpkějšíemu bôľu:
k černejším dušiam: k rôznym kruhom, späťm
s rozličnou vinou - tam ich nájdeš dolu.
- 88 No v sladkom svete, v ktorom žil si predtým,
až budeš zas, mňa pripomeň tam, prosím.
Viac nepoviem a viac ti neodvetím.“
- 91 V tom skrúti zrak a zrakom vždy viac kosým
meria si ma, až tvárou na zem ľahne,
tak, jak tu slepý leží každý zlosyn.
- 94 A vodca môj: „Viac nezdvihne sa v bahne
až do tých čias, kým s trúbou archanjela
sem nepriateľská mocnosť nepritiahne.
- 97 Svoj trúchly hrob a svoje biedne telá
si potom všetci nájdú v cintoríne,
aby im sudba do večnosti znela.“

- 100 Stúpali sme v tej hnusnej zmiešanine
tieňov a dažďa, zvolna vedúc reči
o živote, čo nikdy nepominie.
- 103 I spýtam sa, či vodca neprisvedčí:
„Budú tie muky páliť tak i vtedy?
Či veľký výrok zmierni ich – či zväčší?“
- 106 Odvetil mi: „Len drž sa svojej vedy
a vedz, čím väčšia dokonalosť v dakom,
tým väčšmi cíti radosti i biedy.
- 109 A hoci nikdy týmto úbožiakom
nebude pravá dokonalosť daná,
tam ešte viac ich bude tepať zákon.“
- 112 Do kruhu cestou šli sme bez prestania,
vraviac i viac, než naznačujem tuto;
prišli sme k bodu, kde už kruh sa skláňa,
- 115 kde stojí veľký nepriateľ – sám Pluto.

SPEV SIEDMY

- 1 „**P**apé Satán, papé Satán aleppe!“
 chrapľavým hlasom Pluto zrazu zvrieska,
 no vodca, chápuce i tie slová slepé,
- 4 posmelil ma: „Len ďalej stúpaj zrezka!
 Nech hocijak sa temné moci srdia,
 tie skaly zliezť ti nezabránia dneska!“
- 7 A k zdutej tvári obrátil sa stvrda:
 „V sebe sa žer, no voči nám buď krotším!
 Prekliaty zver nech do nás nezabrdá!
- 10 Nie bez príčin sa kráča do hľbočín:
 z výšin tak chcú, kde Michal voje spupné
 potrestal prísno za ich pyšný počín!“
- 13 Jak vzdutá plachta zhúžvaná sa upne
 kol stožiara, keď zdrúžganý sa zrúti:
 tak zrazu na zem kruté zviera rupne.
- 16 To v štvrtý kruh nám bránil zísť vlk ľúty:
 v bolestný kruh, doň hriech jak v mech sa vsýpa,
 z celého sveta plniac tieto kúty.

- 19 Ó, boží súd! Jak chripia, ako sipia,
keď tu sa musia hnať tí veľvyhnanci,
čo ešte nové, tvrdšie muky šípia!
- 22 Jak pri Charybde vlna v divnom tanci
odrazí tú, s ňou ponajprv sa snúbi,
tak krúžia v kole títo stroskotanci.
- 25 Väčšie než inde tuná revú hřby:
oproti tlačia bremená, k nim prsia
prikladajú, bo hriešna dlaň ich svrbí.
- 28 Keď zrazia sa, vždy krutá zvada skřsa:
„Čo rozkotúlavaš?“ – „Čo stískaš?“ – nazad
tískajúc ľarchu, mrzko štvú a prú sa.
- 31 Tak krúžia vždy, tak vždy sa budú zrážať:
z obidvoch strán až k opačnému miestu
si urážlivý refrén prídu kázať.
- 35 Polkruhom každý znova koná cestu
na onen turnaj zúrivy a ostrý.
A že mi temer ľúto je ich trestu,
- 37 rieknem: „Tu, majstre, tu mi clonu rozstri
a zraď: to z rádov radia sa tie zľava,
s tonzúrami, vpred valiace sa – kostry?“
- 40 A on: „Tí mali um tak do škuľava,
že v dávaní či v snahe iných obrat
nemali miery, nepoznali práva.
- 43 Brechá ich reč i svedčí to ich obrad
v tých bodoch dvoch, kde v druha druh zas vbuchol
a opačný hriech spôsobil ich obrat.

46 Patria tie hlavy, z ktorých vlas už spáchol,
kardinálom i pápežom a kňazom:
v nich lakomstvo vždy dosahuje vrchol.“

49 „Z tých špinavcov, čo mreli za peniazom,
a tu ich za to drví muka hrozná,
iste mi bude známy dáky blázon.“

52 „To nedúfaj, bo pramálo sa rôznia:
že bez poznania žili v tme ich srdcia,
ani ich tvár dnes nikto nerozozná.

55 A tak jak dnes, keď druh sa s druhom dŕca,
ten zviera päť a ten si vlasy trhá:
protivný pár sa pred Súd prikopfca.

58 V tej ruvačke, v nej mrhá sa i zdŕha,
prekrásny svet sa strácal tomu hydu!
Krásliť ti mám, jak ďalej sa tu zvrhá?

61 Ved' vidíš sám, jak rýchlo ani vidu
niet po statkoch, čo Fortúna im vládne,
a pre ne ľudia do vlasov si idú.

64 Ved' spod Luny to zlato nedohľadné,
čo sa priam všetko na dne tomto zväži,
nestíši ani jedno srdce hladné!“

67 „Odpusť mi, majstre, ešte to ma ťaží:
tá Fortúna je kto, že ľud tak morí
a všetky statky pod pazúrmí stráži?“

70 Odvetil mi: „Ó, nevedomé tvory!
Ó, nerozumní ako malé deti!
Nuž, nech tvoj umček sa mi pootvorí:

73 Ten, vedením čo presahuje svety,
rozdelil vodcom nebeský svet celý,
takže diel každý na každý diel sviati

76 a narovnako všetku žiaru delí:
a podobne i pre skvelosti naše
vodkyňu určil, ktorá veciam velí:

79 tu obdarí, tu dary zase skmáše,
na iný kmeň ich prenášajúc z kmeňa,
a nadarmo sa ľudský um s ňou kaše!

82 Ten prekvitá, a ten zas v tieni stená
podľa jej súdu, ktorý sa vždy kryje
jak zmija v tráve, útočiaca z tieňa.

85 Proti nej rozum celkom bezmocný je;
nad všetkým vládnuce podľa svojej chuti,
jak iné božstvá šťastlivá si žije.

88 Premenami sa neprestajne rúti,
nevyhnutnosť ju takou rýchlou činí,
a preto mnohých k mnohým zmenám núti.

91 To ju tak často križuje a viní,
kto by jej priam i pri najhoršom žrebe
chválu mal vzdať, a neprávom ju špiní.

94 S prvými tvormi sídli vo velebe
a onen krik ju vôbec nepomýli;
krútiac svoj kruh, je šťastná sama v sebe.

97 Teraz však k scéne trpkهjšej sa schýliš;
zapadá hviezda, čo ma k tebe viedla,
a zdržovať sa nesmieme tu príliš.“

- 100 Kruh prejdúc križom, octli sme sa vedľa
mútnovodného prameniska, pod ním
zrieť koryto, čo vzniklo z tohto žriedla.
- 103 Doprevádzaní mútnym prúdom vodným
do nižších miest, v dno hlbšie zberáme sa
chodníkom, iba zriedkakedy schodným.
- 106 K úpätiu chmúrnych, desných brehov klesá
presmutný tok a pomaly sa vnára
do vody Styxu, do mútneho plesa.
- 109 Pozorne som sa díval do močiara,
až nahých ľudí uvidel som zblíza,
ako sa s tvárou strhanou tu svária
- 112 a nielen rukou v ruvačke sa slizia,
lež tnú sa nohou, prsami i hlavou
a so zubmi sok do soka sa vhrýza.
- 115 A majster riekol: „Synu, z oných davov
sem každá duša v hroznom hneve vbrdla,
jak iste zhliadaš myslou predvídavou;
- 118 no pod vodou sú z inakšieho krdľa;
len k poznaniu si cestu nezataras,
a uzrieš stúpať bubliny z ich hrdla:
- 121 ‚My, že sme smutní boli,‘ pejú naraz,
,v ovzduší sladkom, k slnku čo sa vinie,
dym dusiac vnútri, zmárajúci maras,
- 124 tu rmútime sa v mútnej močarine.‘
Tú hymnu iba klokotajú z hrdiel,
bo nevládzu ju v mláke spievať plynne.“

127 Tak šli sme vôkol močiara, čo smrdel,
sledujúc ľud, jak logá vody chmúrne
a ospevuje, úpejúc, svoj údel -

130 až k úpätiu sme prišli dákej túrne.

SPEV ÔSMY

- 1 **A** pokračujúc, hovorím, že skorej
než na úpätie doraziť sme stihli,
zdvihli sme oči k vrchu veže, z ktorej
- 4 dva plamene sa na znamenie mihli
a z takej diaľky ďalší hneď sa zmihal,
že ho už oči temer nepostihli.
- 7 Márne som k moru múdrosti zrak dvíhal
a pýtal sa: „Čo značia? A čo iný
im odvetil? A kto ich rozožíhal?“
- 10 On len: „Už skoro nad vlnami špiny
uvidíš to, čo vyčkáva sa tuná,
ak neskryjú to pary močariny.“
- 13 Nikdy šíp z luku nevystrelí struna,
aby tak rýchlo ryl sa do ovzdušia,
jak v tejto chvíli bárka nepatrná
- 16 cez bariny k nám opreteky rušia,
v nej iba jeden kormidelník starý
vyvoláva: „Už mám ťa, prchká duša!“

- 19 „Flegyas, Flegyas, čo sa ti marí,“
vodca mu, „teraz márne voláš vera:
máš ho – no, máš len zviezť ho po močiari!“
- 22 Ako sa človek podvedený zžiera,
keď pravdu zvie, no iba v duchu klnie:
zvieria v ňom jed, i hneď ho v sebe zvieria.
- 25 Môj vodca prvý usadil sa v člne,
no iba teraz, keď už sedím pri ňom,
zdá sa, že čln je preťažený plne.
- 28 Prastará čeleň iba týmto činom
oveľa hlbšie vnorená sa brodí
než inokedy pri náklade inom.
- 31 Ako náš čln tak brázdi mŕtve vody,
vztýči sa ktosi zbahnený, a „Ty kam
to vnikáš už, hoc čas ti neprichodí?“
- 34 „Nezostávam,“ mu odvetím, „ak vnikám!
No, kto si ty, čo nevybŕdneš z brudu?“
„Vidíš, že jeden, ktorý tuná pykám!“
- 37 A ja: „Len pykaj, hodens' toho trudu,
lebo aj tu ťa poznám v tvojej zlobe,
i keď tvoj blud ťa zmenil na obludu!“
- 40 Tu k nášmu člnu vystrel ruky obe,
no bystrý pán ním mrštil v mŕtve blatá:
„K ostatným psom! Tam mrv sa po hnusobe!“
- 43 A bozkal ma a vzal ma do objatia:
„Ó, duša hnevná, vzbíkajúca sväte!
Bud' požehnaná tá, čo počala ťa!

- 46 Ten tam, súc iba nafúkancom v svete,
nezrobil nič, čím meno zvenčí chvála,
a to ho hnevá, to ho tuná hnetie.
- 49 Koľký tam hore vidí v sebe kráľa,
no získa si len hrozné pohrdanie,
a tu jak brav sa po barine váľa!“
- 52 A ja: „Tak rád, tak rád by som ho, pane,
videl tú žbrndu pregígať až pri dne,
skorej než príde člň náš k druhej strane!“
- 55 „Právom sa teš, bo ešte skôr, než zvidnie
protivný breh, sa splní túžba táto,“
odvetil mi, „a onen k dnu sa skydne.“
- 58 Vtom už tak husto dopadá naň blato
od iných duší, od ostatných chudier –
že dosiaľ Bohu vďaky vzdávam za to.
- 61 „Bi Argentiho Filipa, len uder!“ –
až v zmätku prchký Florentán sa točí,
sám hryzúc sa, sám strpčujúc si údel.
- 64 O ňom už dost’ – nech v močiari sa močí!
Bo ohlušil ma nový kvil, že v inú
stranu som preto vytreštil hned’ oči.
- 67 „Blíži sa mesto, zvané Dis, v ňom, synu,
občanov voje nespočítateľné
odpykávajú ťažko svoju vinu.“
- 70 A ja: „Už vidím, a nie nezreteľne,
jak mešity mu prečnievajú valy:
červená každá, z kováčskej jak dielne

by vyšla von.“ A on hned: „Oheň stály
nad všetkými, čo v dolnom pekle väzia,
do červena ich rozpeká a páli.“

Do priekop k mestu smutnému čln vlieza;
nad nimi vôkol hrozivá čnie hrádza,
a hradby jej sú sťaby zo železa.

Okľukou veľkou čln nás doprevádza
až na miesto, kde mornárov hlas bútyly
„Schádzajte,“ zhuhle, „tadeto sa vchádza!“

Tam sponad brán hned' k nám sa s hnevom skrútili
tisíci, z neba sprčnuvší a besne
prskajúci: „Kto stúpa to, nie mŕtvy,

v kráľovstvo mŕtvych bolestné a desné!“
Vtom múdry vodca zamával k ich skryši
na znak, že sám len podíde k nim tesne.

Tým náramný ich odpor trocha stíši.
Rieknu: „Ty pod', no ten nech preč sa zberá,
čo odvážil sa kráčať v tejto ríši.

Šialenú cestu naspiatky nech meria,
sám ako vie, bo krajom oných slatín
ty nevyvedieš ho už z tmy a šera!“

Ako som chvel sa nad výrokom kliatym,
čitateľ môj, ti ani líčiť nejdem;
ved' neveril som, že sa ešte vrátim.

„Ó, drahý vodca môj, čo viac než sedem
ráz si ma vyrval najhroznejším zverom,
a vedno s tebou ťažkú cestu vediem,

- 100 neopusti ma v tomto kúte šerom,
a v ďalšej ceste akže sa mi bráni,
pusťme sa rýchlo protichodným smerom!“
- 103 No pán, čo viedol ma až pred ich brány,
mi odvetil: „Len neboj sa; nik z púte
nezvráti nás: nás ktosi vyšší chráni.
- 106 Počkaj ma tu a srdce ochabnuté
nádejou dobrou posilni a nasýť:
veď nenechám ťa v tomto hroznom kúte.“
- 109 Áno a nie i vo mne začnú tasiť
meč na seba, kým sa môj otec sladký
obracia k tým, čo vchod chcú zatarasiť.
- 112 Ani len slova nečul som z ich hádky,
bo ešte s nimi nepobudol veľa,
a opreteký utekali spiatky.
- 115 Zavreli brány naši nepriatelia
pred tvárou pána, ktorý ku mne dolu
vážny sa vracia, nedosiahnuc cieľa.
- 118 Sklopený zrak, a jas i dobrú vôľu
má zdranú z rias – a trpko uvažuje:
„Kto mi to bráni do príbytkov bôľu?“
- 121 A mne: „I keď ma čosi roztrpčuje,
ty neboj sa, bo zvíťazím v tom boji,
nech akékoľvek pikle peklo kuje.
- 124 Nie prvý raz ich nadutosť tak brojí:
vyšli s ňou už pri menej tajnej bráne,
čo dodnes zato vyborená stojí.

127 To na nej onen mŕtvy nápis planie;
od nej už ktosi bez sprievodu cez to
peklo tam hore schádza strmé stránce:

130 ktosi, kto iste otvorí nám mesto!“

SPEV DEVIATY

- 1 **F** arba, s ňou bázeň von mi vyrazila,
keď vodca môj sa vrátil bledý v tvári,
rýchlejšie novú dovnútra mu skryla.
- 4 Zastal, že azda sluchom sa mu zdari
obsiahnuť diaľ, kam oko nepreniká
cez chmúrny vzduch a husté vodné pary.
- 7 „Predsa my máme premôcť protivníka,“
začal, „len ak by... núkal sa však taký!
Ó, kiež je tu a mesto odomyká!“
- 10 Dobre som zbadal, ako na rozpaky
počiatočné hneď iné slová hľadal:
bo zmysel ich bol zrejme nerovnaký.
- 13 Ale môj strach už premôcť neuvládal:
tak zdesila ma neskončená veta,
v ktorú som asi horší zmysel vkladal.
- 16 „V trúchlivú škeblu, na dno tohto sveta,
už prvý stupeň vyslal niekdy svedka,
preň trestom je len nádej odumretá?“

- 19 Spýtal som sa, a majster môj: „Len zriedka
stáva sa nám, že niekto cestu koná,
ktorou ma teraz stíha zloba všetka.
- 22 Pravda je tá, že raz už moja tôňa
tadiaľto šla, keď ako svojho sluhu
vyslala ma sem krutá Erichthóna.
- 25 Bez tela bol som iba chvíľu púhu,
keď nútila ma vstúpiť medzi múry
a vyviešť ducha z Judášovho kruhu.
- 28 Najďalej ono miesto plné chmúry
je od neba, čo všetko obopína.
Nuž, poznám púť, tvoj duch sa márne búri.
- 31 Barina táto, tento smrad a špina
ovíja toto mesto so vzlykotom,
mesto, kde darmo prekážky nám činia.“
- 34 Nepamätám, čo ešte vravel potom,
pretože vtom už zrak mi cele blúdi
po veľkej veži so žeravým hrotom,
- 37 kde odrazu, sťa dáke veľobludy,
skrvavené tri Fúrie si stali:
vzhlad mali ženský, ženské mali údy,
- 40 zelené hydry hrud' im ovíjali,
egyptské zmije zmietali sa v hrive
a z desných slúch im ako vence viali.
- 43 Ten, čo už poznal slúžky nevraživé
kráľovnej síz a panej nariekania,
mi riekol: „Pozri, Erínye divé!

- 73 Vtom uvoľnil mi oči opatrne:
„Zrak teraz upriam na prastarú penu,
kde najpríkrejší dym sa znáša k vlne!“
- 76 Ako sa žaby pred užovkou ženú,
keď kalužou ich odpočinok ruší,
až pri brehu sa zhrčia ku koreňu,
- 79 videl som vyše tisíc mrzkých duší
pred kýmisi prchať, čo šiel po močiari
krok za krokom, jak po dajakej súši.
- 82 Lavicu často prikladal si k tvári,
aby ju pred tým ťažkým vzduchom clonil,
a iba to ho stiesňovalo vari.
- 85 I sám som si už dobre uvedomil,
aj učiteľ môj znamenie mi dáva,
pred poslom z neba aby som sa sklonil.
- 88 Ach, jeho tvár jak plála pohrdavá!
K bráne sa blíži, otvára ju prútkom,
a proti už tí dnu sa nepostavia!
- 91 „Vyhncanci z neba!“ v rozhorčení prudkom
na strašnom prahu začne posol Boží,
„odkiaľ tá smelosť k týmto spupným skutkom?“
- 94 Prečo sa onej vôli nepodloží,
ktorá svoj cieľ vie dosiahnuť i z dialok,
a znova iba vaše muky zmnoží?!
- 97 Oproti sudbám odkiaľže ten nárok?
Váš Cerberus, ak vám len pamäť slúži,
dosiaľ má bradu odretú i lalok!“

- 100 Bez slova späť sa vracia po kaluži,
upätý, prísny, sťa by v inom svete,
bo jak sa zdá, ho iná starosť súži
- 103 než o toho, čo pred ním sa tu mátie;
jednako sa nám navrátila viera,
keď počuli sme jeho slová sväté.
- 106 Bránu nám viacej nikto nezapiera,
a ja, už plný odvahy a vôle
uzrieť, čo taká pevnosť uzaviera,
- 109 očami vôkol blúdim hore-dole:
po oboch stranách prestiera sa niva,
skrývajúca len útrapy a bôle.
- 112 Jak v Arles, tam, kde Rhodan s morom splýva,
alebo v Póle, na skok od Kvarnera,
ktorý už medze Itálie zmýva,
- 115 od hrobov zem je samý hrb a diera:
tak zrytá je i tuná pôda celá,
ibaže spôsob krutejší ju zvierá,
- 118 pretože v hroboch sťa by láva vrela,
že ani kováč kov tak nerozpeká,
keď najžeravšie železo si želá.
- 121 Nad hrobmi čnejú zodvihnuté veká,
z nich také kvil'by srdcelomné prúdia,
že na svete tak nikto nenarieka.
- 124 A ja: „V tých truhlách akí sú to ľudia,
že vzdychy z nich tak bolestné sa šíria?
Čím sú a prečo sa tak hrozne trudia?“

- 127 A on: „Tu leží kacír u kacíra,
a viac tá stráň, než zdá sa človekovi,
i vodcov siekt i stúpencov tu týra.
- 130 Rovný sa s rovným norí v tieto rovny
a viac i menej horúce sú urny.“
Obráti sa, a vpravo pri vodcovi
- 133 som išiel medzi mukami a múrmi.

SPEV DESIATY

- 1 **A** tak ma vedie medzi múrmi mesta
a mučením, vždy trpkším a prudším,
môj učiteľ a úzka, tajná cesta.
- 4 „Ó, vrchol cnosti, od ktorej sa učím
poslušne kráčať cez bezbožné kráže,
ó, vrav a túžbam mojim zadosť učiň!
- 7 Z tých hrobov tu sa nikto neukáže?
Veď, hľa, už všetky veká po cintori
sú zdvihnuté; a nikde niety stráže.“
- 10 A on: „Až zložia tieto biedne tvory
sem z Jozafatu svoje telá dolu,
navěky sa hrob každý uzatvorí.
- 13 Tu majú, hľa, svoj cmiter plný bôľu
epikurejci, ktorí chcú len radosť,
a dušu s telom usmrcujú spolu.
- 16 Tu tvojej túžbe uciní sa zadosť
a čoskoro sa vyplní ti dnuhá
ešte aj iná, zamlčaná žiadosť.“

- 19 „Len preto, otče, poslušný syn zmlka
a svoje túžby neodkrýva splna,
lebo tvoj duch ho neraz k tomu núka.“
- 22 „Ó, Toskánec, čo hlas ti znie jak struna,
keď živý kráčaš mestom, ktoré blčí,
nech sa ti páči zastaviť sa tuná!
- 25 Zuniaca reč tak presvedčivo zvučí,
že tiež si z onej krásnej vlasti prišiel,
ku ktorej azda bol som trochu tvrďší.“
- 28 Takýto zvuk sa z voľaktorej skryše
odrazu ozve; takže strach mnou striasa
a k vodcovi sa preto primknem bližšie.
- 31 A on: „Čo robíš? Čo sa ľakáš zasa?
K Farinatovi predsa vpred sa pober:
tam, hľa, sa týči celý vyše pása!“
- 34 A kým mu v oči vbodám svoje obe,
on už i hrud' i hrdé čelo vzpína,
akoby peklom pohrdal aj v hrobe.
- 37 Vtom ma už k nemu stredom cintorína
posúva vodca s rozhodnosťou všetkou
a „S úctou vrav,“ mi prisno pripomína.
- 40 A tak som stal si pred sochu a pred kov:
ved' bez toho, že by sa ku mne nahol,
prevravel zvrchu: „Povedz svojich predkov!“
- 43 Prezradil som, ved' som len po tom prahol,
čakajúc s túžbou iba na rozkazy;
nato on brvy zdvihol trochu nahor:

- 46 „Predkov i mňa tvoj rod hnal v priepasť skazy
a skazu celej mojej strany žiadal:
preto som bol ich rozprášil dva razy.“
- 49 „Ak boli hnaní, vrátili sa zväšadiaľ
i prv i potom,“ naspäť som mu šprihol;
„to umenie váš rod však neovládal.“
- 52 Tu v odklopenom otvore sa mihol
povedľa tohto dáky tieň až k brade:
zdalo sa, že sa na kolená zdvihol.
- 55 Díval sa, díval dookola všade,
no keď už zrak mu hasol bez nádeje,
že so mnou je aj iný pohromade,
- 58 plačúcky riekol: „Ak tvoj duch sem speje,
preň ani v slepej väzbe nečnie hrádz,
kde je môj syn a prečo s tebou nie je?“
- 61 A ja: „Nie sám môj duch v svet tento schádza;
no Guido váš bol volil cesty vlastné,
nie k tej, k nej tamten ma snád doprevádza.“
- 64 Zrádzal druh múk i jeho slová zvláštne,
o aký tieň tu môže ísť a o či:
preto som mohol odvetiť tak jasne.
- 67 Tu vzpriami sa a do reči mi skočí:
„Čo? Skonal on, keď hovoríš: ‚bol volil?‘
Už sladké svetlo netkne sa mu očí?“
- 70 Keď s odpoveďou som sa oneskoril –
akoby sa bol potkol na úteku,
vboril sa v hrob a viac sa nevynoril.

- 73 Veľkodušný však stál vždy bez náreku,
nezmeniac výraz, nepohýbuc svaly,
nezohol šiju, nesklonil sa v drieku.
- 76 „To umenie že slabo ovládali,“
pokračoval, „jak vravíš, moje deti,
ma ešte viac než toto lôžko páli.
- 79 No päťdesiatkrát tvár sa nerozsvieti
tej kráľovnej, čo vládne tuná zlostne,
a umenie to ľahkým nebude ti!
- 82 Ó, kiež tvoj duch sa v sladkom svete octne,
povedz, ten ľud, čo mojich večne súdi,
prečo sa správa k nim tak neľútostne?“
- 85 A ja: „Krv oných nespočetných ľudí,
ňou Arbiu si sfarbil do červena,
modlitby také v našom chráme budí.“
- 88 Potrasúc hlavou, z hĺbky pozastená:
„Nebol som sám, a iste bez príčiny
s ostatnými som nešiel do ťaženia!
- 91 No bol som sám, kde chceli všetci iní
– nech sám sa vtedy nezasadím o štát –
Florenciu hneď strhnúť v rozvaliny.“
- 94 „Ó, kiež váš rod raz získa mier i postáť!
Rozviažte mi však tento uzol v hlave,
z ktorého myseľ nie a nie sa dostať.
- 97 Ak rozumiem, vy predvídať ste vstave
len budúcnosť, ju náš zrak nedohliadne,
ale nie veci, čo sa dejú práve.“

- 100 „Tie veru chybne vidíme tu na dne,“
odpovedal, „nám iba veci v diali
dá vidieť vodca, ktorý všade vládne.
- 103 Keď zblížia sa, či ak by sa už diali,
nemáme viacej o nich vedomosti,
ak nám ich iný inak neodhalí.
- 106 Z toho už vieš, že budeme raz prostí
akéhokoľvek poznania a svetla,
až zatvorí sa brána budúcnosti.“
- 109 I riekol som mu, bo ma vina hnetla:
„Povedzte tomu, ktorý klesol k zemi,
že ešte smrť mu syna nepostretla.
- 112 Ak bol som predtým k odpovedi nemý,
oznámte mu, že premýšľal som ešte
o záhade, ju objasnili ste mi.“
- 115 A prosil som ho, napoly už v ceste,
pretože vodca volal ma už inam,
by riekol mi, kto leží v tomto meste.
- 118 „Viac ako tisíc duší náleží nám:
tam vnútri je aj Fridrich Druhý skrytý,
aj Kardinál; a ďalších nespomínam.“
- 121 Potom sa skryl a duch môj roztržitý
k básnikovi sa zberá zadumane,
bo v oných slovách nepriateľstvo cíti.
- 124 On vykročil a zložil na mňa dlane:
„Čože ti je? Svoj nepokoj mi netaj!“
A potom, keď som splnil jeho pranie,

- 127 mudrc mi riekol: „Dobre zapamätaj
si pre seba tie nežičlivé správy!
No pozor daj,“ vtom doložil a hned' aj
- 130 zodvihol prst, „len lúč jej ligotavý,
jej vševidiace oko vo výšine
ti cestu žitia pravdivo raz zjaví!“
- 133 Opustiac hradby, v pustom cintoríne
doľava so mnou po chodníku zahol,
spúšťajúcom sa k dákej priehlbine,
- 136 z nej hrozný pach k nám prenikal až nahor.

SPEV JEDENÁSTY

- 1 **N**a kraji brehu octli sme sa naraz,
ktorý tu v kruh z brál rozrumených splýval
a skrýval ešte ukrutnejší taras.
- 4 Šiel z neho pach, šiel taký hrozný príval,
jak by ho liahla nerest nad neresti,
že za hrob s veľkým vekom som sa skrýval
- 7 a na ňom čítal nápis tejto zvesti:
Anastázia pápeža tu strežiem,
ktorého Fotín zvedol z pravej cesty.
- 10 „Spomaľ svoj krok a skôr sa vopred nežeň,
než zmysly na smrad zvyknú si a zdravé
budú môcť ďalej pokračovať cezeň!“
- 13 A ja: „Ten čas však strávme pri rozprave,
nech naprázdno nám chvíle neuplynú!“
Odvetil mi: „Veď na to myslím práve.
- 16 Za týmto bralím vovnútri, môj synu,
tri menšie kruhy (vodca prst už dvíha)
vždy níž a níž sa stupňovito vinú.

- 19 Prekliatymi sa hemží každá rýha.
No, by si sám ich spoznal v ďalšej púti,
vedz, prečo aký trest tam koho stíha.
- 22 Zo zla, čo nebo k nenávisti núti,
nespravodlivosť, neprávosť vždy vzniká
a násilím či klamstvom iných rmúti.
- 25 Že sa však klam len smrteľníka týka,
viac hnevá Boha: preto nižšie v krátri
sú klamári, a za klam viac sa pyká.
- 28 Prvý kruh celý násilenstvu patrí;
no, že to na troch osobách sa páše,
ich kruh sa ešte ďalej delí na tri:
- 31 Na blížnom, sebe, na Bohu, vždy ťažšie
sa hreší ním; na nich a na ich maní,
jak ešte hlbšie vnikneš v hriechy vaše.
- 34 Blížnemu smrť sa pôsobí a rany:
na statky siaha násilie, a k biede
privádzajú ho v ohňoch, v rabovaní.
- 37 Tak mordárov a tých, čo rania v jede,
drancierov, zhubcov, ohňom bude šľahať
okružie prvé, každých v inej čriede.
- 40 Na život svoj si môže človek siahať
a rozmrhaním svojich statkov hrešiť;
a právom preto bude márne čiahať
- 43 za tým, čo stihol kedy rozpelešiť -
ako i ten, čo sám sa sveta zbaví,
nariekať tam, kde mal sa vlastne tešiť.

73 prečo nie múry žeravé ich strážia,
ak hriešni sú, a prečo sú v tom kraji,
ak ich hriech azda Boha neuráža?“

76 „Že sa i tvoja myseľ vykoľají,
inakšie k pravde vždy tak pohotová!
Či azda niečo iné zrie a tají?

79 Nespomínaš si predsa na tie slová
Etiky svojej, ktorá pojednáva
o sklonoch troch, k nim nebo odpor chová:

82 nezdržanlivosť, zloba tiež a dravá
zverskosť? a prvá z nich že v nebies dvore
i menší hnev i trest si privoláva?

85 Ak uvažovať budeš o názore
tomto, a tiež si pripamätáš troška,
kto sú, čo zvonka pykajú tam hore,

88 pochopíš, prečo inde majú lôžka,
a že kto iba nemiernosťou hreší,
menej ho tepe spravodlivosť božská!“

91 „Ó, slnce, ktoré lieči zrak a rieši
mi každý taj - ó, celkom si ma zajmi:
veď pri tebe i pochybovať teší!

94 Lež ešte vráť sa k tomu medzi tajmi,
kde hovoríš, že božstvo uráža sa
aj úžerou - a uzol rozmotaj mi!“

97 „Filozofia poučí ťa zasa:
vo svojej tvorbe všetko z Boha vzišlé,
a príroda to sama predsa hlása,

- 100 drží sa božskej činnosti a mysle.
Veď vo Fyzike nie si nedoukom,
a tá hned' spredu objasňuje bystre,
- 103 že prírody sa pridŕža zas úkon
každého z vás (nie s hriechom si ho poplet!):
takže váš čin je Bohu stáby vnukom.
- 106 A o tie dve i ľudia musia oprieť
len na začiatok Genezy si spomni -
i život svoj a kráčať stále vopred.
- 109 Úžerník inam kráča neoblomný:
zhŕdanie prírodou mu padá na vrub,
keďže jej prácou sám sa neuskromní.
- 112 Ale už pod', kým cestu neuzavrú;
bo Ryby, hľa, sa mihli na obzore
a Voz už celý dotýka sa Cauru -
- 115 a tamto brehom môžeme zísť dole.

SPEV DVANÁSTY

- 1 **M**iesto, ním máme dolu po úbočí
zísť - s tým, čo skrýva - divočinu tvorí
takú, že div mi nezamreli oči!
- 4 Jak pod Tridentom, tam, kde úšust hory
Adiži vtrhol takmer do koryta
(striasla sa zem, či vrch bol bez opory);
- 7 kde skalná stena prestiera sa zrytá,
odorvaná až dolu od temena
tak, že len predsa dáku cestu skytá:
- 10 taký bol zostup v priepasť utrpenia,
kde k tomu ešte, skraja urvy práve,
ležala hanba Kréty rozvalená,
- 13 počatá z vášne vo falošnej krave.
Keď zhliadla nás, si v telo zatla zuby,
stáby v nej zvreli dávne hnevy žravé.
- 16 Skríkol k nej mudrc: „Sám sa žer a ubi!
Badáš tu azda aténskeho vládcu,
ktorý ťa hore vrhol do záhuby?

- 19 Chod', zver; on v tvojej sestre nemal radcu
a týchto miest sa iba preto týka,
by uzrel trest a vašu muku vriacu.“
- 22 Tak ako vidno odtrhnúť sa býka,
práve keď dostal úder od mäsiara,
takže len skacká, sem a tam sa myká:
- 25 i Minotaurus čosi také stvára.
Vtom zvolal vodca: „Prečo nevychvátaš?
Veď prejdeš len, kým besnota ho zmára!“
- 28 Tak sme sa dali spolu preliezať až
dolu tie skaly, čo sa znova rumia
mi pod nohami pre nezvyklú záťaž.
- 31 Smutný som šiel; tu on: „Či duch tvoj dumá
o rumovisku a tom zverskom hneve,
ktorý som zhasil pred chvíľočkou tuná?
- 34 Nuž vedz, ak duch tvoj doposiaľ to nevie,
že ešte pevne čnela táto hora,
keď prvý raz som bol tu na návšteve.
- 37 Ak um a pamäť zle mi nehovoria,
nuž niečo predtým vrch sa pozosúval,
než Onen odňal hojnú korisť zhora
- 40 vládcovi pekiel; vtedy hnusný úval
zachvel sa tak, sťa lásky mocná sila
vesmír by zmiatla – podľa mnohých úvah
- 43 čo už viac ráz ho v chaos obrátila.
A vtedy táto obria veľopacha
aj tu aj inde tak sa odvalila.

- 46 Lež pozri sa: či zdola nezapácha
už vriaca rieka krvi, v ktorej úpie,
kto proti blížnym násilenstvo pácha?“
- 49 Bezhlavý hnev, ó, pechorenie hlúpe,
čo slepo krátkym životom nás ženú,
a večný, hľa, nás takto pre ne kúpe!
- 52 Bo priekopu som uzrel zakrivenú,
čo obopína celý okruh žiaľov,
v ňom podľa vodcu násilníci stenú.
- 55 A medzi ňou a odrypnutou skalou
Kentauri s šípmi v tisícoch sa valia,
ako sa svetom valievali na lov.
- 58 Keď zhliaдли nás, ich honba poustala:
trojica z nich hneď siahne k svojim strelám,
podíde vpred a pohľadmi nás kála.
- 61 Jeden z nich škríkol: „K akým hriešnym telám,
do akých múk zliezť máte skalu holú?
Povedzte hneď, ak nie, tak už aj strieľam!“
- 64 A vodca môj: „To povieme až dolu
Chirónovi, nás hrozby nevydesia.
Na vlastnú škodu vždy máš prudkú vôľu.“
- 67 A mňa sa dotkol: „Tuná vidíš Nessa,
čo zahynul pre krásnu Dejaníru:
pomstí však smrť, prv ako pominie sa.
- 70 V strede je Chirón, ktorý podľa chýru
bol vychovával Achilla jak syna;
tretí je Folus, v duši žľč má číru.“

- 73 Kentaurmi sa až hmýri okrúhlina:
zasypú dušu hneď ich šípy husté,
ak vynára sa výš, než smie jej vina.
- 76 K tým rýchlym šelmám šli sme po úšuste,
keď vrubom šípu Chirón, sveta znalý,
poodhrnul si fúzy za čeľuste.
- 79 Keď svoje veľké ústa poodhalí,
„Všimli ste si,“ sa spýta vodca voja,
„že pod zadným sa pohybujú skaly,
- 82 kým pod mŕtvymi nepohnuté stoja?“
Môj pán už stál mu pri hrudi, priam v strede,
prirodzenosti dve kde sa mu poja,
- 85 a odvetil: „Chce vidieť, kde váš svet je;
živého mám ho previesť desným kotlom:
nevyhnutnosť, nie zábava ho vedie.
- 88 Jedna z tých duší, ktoré smú až po Trón,
úlohu túto novú zverila mi.
Zlodejom nie som, ani on nie lotrom.
- 91 V mene tej moci, pre ňu necestami
ho tadeto vždy hlbšie duch môj vodí,
jedného daj nám, nech sa vydá s nami
- 94 a ukáže nám, kde sú tuná brody:
a tam nech tohto na chrbát si zdvihne,
bo nie je duch, čo vzduchom voľne chodí.“
- 97 Chirón sa vpravo obráti a mihne
na Nessa okom: „S nimi späť sa obráť
a hľaď, nech iná skupina vám vyhne.“

- 100 Tak sme sa teda smelo mohli pobrat
hor riekou, ňou var červený sa náhli
krik varených vždy novou krvou obliať.
- 103 Kol tieňov po zrak vnorených sme tiahli,
keď riekol Kentaur: „Z tých sa tu krv pení,
čo s krvou hneď i na majetky siahli.
- 106 Tu odpykáva neľútostné pleny
Alexander – a Dionýzos divý
sicílske roky bied a utrpení.
- 109 Z Azzolina zrieš len vrch čiernej hrivy,
a tam, ten plavý v prúde po obrvy,
Obbizzo z Este, dodneska sa diví,
- 112 že zvrhlý syn tiež chcel piť z jeho krvi.“
Na pohľad môj mi básnik súhlas dáva:
„Tu druhý som, a ten nech ti je prvý!“
- 115 Ďalší a ďalší dvíhajú sa sprava:
i množia sa i vztyčujú sa oni
tak, že im z krvi čnie už celá hlava.
- 118 Stál jeden bokom osamote v toni,
a Kentaur riekol: „Preklal v božom lone
srdce, čo dodnes nad Temžou krv roní.“
- 121 Uzrel som ľud, čo nad hladinou stone
a s hlavami má von i celé drieky.
A tu som poznal mnohé, mnohé tône.
- 124 Klesala krv a brod bol neďaleký,
pripekajúci iba nohy hriešne.
A tam sme prešli na druhý breh rieky.

- 127 „Jak tuná zem hned' pod prúdom je tesne,
vraví mi Kentaur, „vedz, že z druhej strany
dno v hĺbočinu priepastnú zas klesne,
- 130 kde vriaci kľokot najkrutejšie raní:
tam z oboch strán prúd prekliaty sa stýka,
tam tyrani dnes kvília utýraní.
- 133 Tam Attilu, bič zeme, bezbožníka,
šľahá trest boží; po krvi čo smädí,
krv pije Pyrrhus so Sextom; tam žmýka
- 136 z Riniera Pazza príval slz, tam cedí
navěky slzy z Corneta krv vriaca:
z tých, ktorí cesty vrhli v toľké biedy.“
- 139 To vraví mi, a hned' i späť sa vracia.

SPEV TRINÁSTY

- 1 **N**eprešiel ešte Nessus cez tú mláku,
už stál tu les a stromy prežalostné,
a po cestičke nikde ani znaku.
- 4 Nie zelene - len čerň sa leskne zlostne;
nie rovný snet - len spleť a plno hrčíc;
nie ovocie - len jedovaté ostne!
- 7 Tak hustá húšť, že drsnejší a tvrdší
sa ani kraj tam pod Cecinou nezdá,
kde divoká zver bočí od chatrčí.
- 10 Harpye hnusné v korunách tu hniezdia:
zo Strofád hnali Trójanov tie zvery
i s veštbou zlou, že zlá ich vedie hviezda.
- 13 S pazúrmí, s krídlom, s bruchom skrytým v perí
ten čudný krdeľ z kra tak čudne skrúkal -
i keď sa z krku ľudská tvár im škerí!
- 16 „Pozri ten ker, čo tak sa rozbedákal:
ním sa už druhé pásmo započína,“
riekol môj pán, „v ňom si a budeš, zakiaľ“

- 19 nevystrieda ho strašná piesočina;
nuž, dobre hľad', a uzrieš veci, ktoré
reč inak divnú vierohodnou činia!“
- 22 Lebo som darmo bádal po priestore
(z neho sa všadiať hrozné kvil'by tislí):
kto vlastne v tej tu horekuje hore!
- 25 Myslím, že myslel, že môj duch si myslí,
že to už chrčia ľudia v bezvedomí,
čo poza kry sa niekam ukryť išli,
- 28 bo riekol: „Bližšie všimni si tie stromy:
ak odlomiš si konár hociktorý,
myšlienka tvoja taktiež sa ti zlomí.“
- 31 A keďže duch mi zvedavosťou horí,
ratolesť som si z veľkej trápky strhol –
a skvílil kmeň: „Ó, čo ma zdieraš z kôry?“
- 34 Len ker ten celý v čiernej krvi zvlhol,
započal zas: „Čo šarpeš moje údy?
Či súcit v tebe naskrze sa zvrhol?
- 37 My, kry, sme taktiež mali telá ľudí!
No, kto má srdce, ten nás nekaličí,
čo by priam hadov chovali sme v hrudi.“
- 40 Jak čerstvá trieska, odtrhnutá v kríčí,
čo zozadu, keď zapáli sa spredu,
i vzduch i miazgu vypúšťa a syčí,
- 43 tak som tu videl roniť biednu snietku
slová i krv; a preľaknúc sa kmeňa,
pustil som ju a v bázni stál a v zmätku.

- 19 nevystrieda ho strašná piesočina;
nuž, dobre hľad', a uzrieš veci, ktoré
reč inak divnú vierohodnou činia!“
- 22 Lebo som darmo bádal po priestore
(z neho sa všadiaľ hrozné kvil'by tisli):
kto vlastne v tej tu horekuje hore!
- 25 Myslím, že myslel, že môj duch si myslí,
že to už chrčia ľudia v bezvedomí,
čo poza kry sa niekam ukryť išli,
- 28 bo riekol: „Bližšie všimni si tie stromy:
ak odlomíš si konár hociktorý,
myšlienka tvoja taktiež sa ti zlomí.“
- 31 A keďže duch mi zvedavostou horí,
ratolest' som si z veľkej trápky strhol –
a skvílil kmeň: „Ó, čo ma zdieraš z kôry?“
- 34 Len ker ten celý v čiernej krvi zvlhol,
započal zas: „Čo šarpeš moje údy?
Či súcit v tebe naskrze sa zvrhol?
- 37 My, kry, sme taktiež mali telá ľudí!
No, kto má srdce, ten nás nekaličí,
čo by priam hadov chovali sme v hrudi.“
- 40 Jak čerstvá trieska, odtrhnutá v kríci,
čo zozadu, keď zapáli sa spredku,
i vzduch i miazgu vypúšťa a syčí,
- 43 tak som tu videl roniť biednu snietku
slová i krv; a preľaknúc sa kmeňa,
pustil som ju a v bázni stál a v zmätku.

- 19 nevystrieda ho strašná piesočina;
nuž, dobre hľad', a uzrieš veci, ktoré
reč inak divnú vierohodnou činia!“
- 22 Lebo som darmo bádal, po priestore
(z neho sa všadiať hrozné kvil'by tislí):
kto vlastne v tej tu horekuje hore!
- 25 Myslím, že myslel, že môj duch si myslí,
že to už chrčia ľudia v bezvedomí,
čo poza kry sa niekam ukryť išli,
- 28 bo riekol: „Bližšie všimni si tie stromy:
ak odlomíš si konár hociktorý,
myšlienka tvoja taktiež sa ti zlomí.“
- 31 A keďže duch mi zvedavostou horí,
ratolest' som si z veľkej trápky strhol -
a skvílil kmeň: „Ó, čo ma zdieraš z kôry?“
- 34 Len ker ten celý v čiernej krvi zvlhol,
započal zas: „Čo šarpeš moje údy?
Či súcit v tebe naskrze sa zvrhol?
- 37 My, kry, sme taktiež mali telá ľudí!
No, kto má srdce, ten nás nekaličí,
čo by priam hadov chovali sme v hrudi.“
- 40 Jak čerstvá trieska, odtrhnutá v kríčí,
čo zozadu, keď zapáli sa spredu,
i vzduch i miazgu vypúšťa a syčí,
- 43 tak som tu videl ronit' biednu snietku
slová i krv; a preľaknúc sa kmeňa,
pustil som ju a v bázni stál a v zmätku.

- 46 „Keby bol vedel, duša obrazená,
začal môj pán, „čím tieto vetvy sú ti,
o čom sa moje verše iba zmienia,
- 49 nebol by siahol po tak trpkom prúti.
Len pre zjav divný nechal som ho schvátiť
jeden tvoj prút, a ver, že ma to rmúti.
- 52 No zjav, kto si, nech dáko môže splatiť
tvoj bôl, a slávu prípadne ti zväčší
tam na svete, kam smie sa ešte vrátiť!“
- 55 A kmeň: „Tak sladko ponúkaš ma k reči,
že odpusťte mi slová skľučujúce,
ak dlhšia reč sa náhodou vám sprieči.
- 58 Som ten, čo pevne zvieral oba kľúče,
ktoré mi zveril Fridrich ušľachtilý;
ruky mi nimi zvrátili tak rúče,
- 61 že všetkým taje srdca jeho skryli;
tak horlivo som konal slávny úrad,
že preň som strácal i svoj sen i sily.
- 64 Kurtizána, čo večne musí žmúrať,
smrť obecná, čo vrhá oči mútne
v dvor Cézarov, by rozbila tam súlad:
- 67 proti mne všetkých vznieti nevyhnutne
a roznietení Augusta tak nietia,
že radosť sa mi v trúchle smútky skrútna.
- 70 Duša až v toľkej hanbe sa mi zmieta,
že, spravodlivý, neprávosť si spravím,
mysliac, že smrťou ujdem smiechu sveta.

- 73 Tu pri koreňoch prisahám a vravím,
že nezrušil som nikdy vernosť pánu,
čo v láske bol, jak sám bol preláskavým.
- 76 Ó, kto sa vrátiš, vezmi pod ochranu
pamiatku moju, ktorej utrhači
spôsobili a stále jatria ranu!“
- 79 Počkal môj pán, a „Pokým mlčí v plači,“
riekol, „ty ešte voľné chvíle uži
a vrav a pýtaj sa, čo sa ti páči!“
- 82 A ja: „Ty sám vieš, po čom duch môj túži,
ty sa ho ešte spýtaj na premeny;
ja nemôžem - až tak ma súcit súži.“
- 85 Začal: „Ak tento o tebe sa zmieni,
ak ti má túto službu preukázať,
povedz nám ešte, duchu uväznený,
- 88 ako sa môžu biedne duše viazať
do krivých krov, a či je možné kroviam
niekedy k telu navrátiť sa nazad.“
- 91 Vtom krovie mocne povzdychlo... a k slovám
takýmto vetry syčiace sa skrútiť:
„Dost' málo už čo zjaviť ostalo vám.
- 94 Keď odorve sa z tela duša krutá,
odvrhnúc navždy možnosti a šťastie,
v pažerák siedmy býva uvrhnutá.
- 97 Do lesa padne medzi iné chrastie:
kam náhoda ju zašantročí dolu,
jak zrno špaldy vyrazí a vzrastie

- 109 na ratolesť a horskú chamrad' holú;
a Harpye, hned' spásajúc list krátky,
pôsobia bôľ i robia oblok bôľu.
- 105 S ostatnými si pôjde po ostatky,
no neodie sa duša opustená:
čoho sa zriekla, nenavliekne spiatky.
- 106 Znesie ho sem, a v lese utrpenia
bude to telo povesené trčať
na trpke svojho ukrutného tieňa.“
- 109 A hádam skôr, než ker sám dal sa mlčať
(keď čakali sme ešte ďalšie zvesti),
čuli sme čosi lomoziť a skučať,
- 112 jak čuje lovec práskať ratolesti,
keď sa už kanec k jeho miestu vrhá,
až celý les sa vôkol rozšelestí.
- 115 A hľa, tam nahá naháňa už druha
zdriapaná duša po kroví a trstí
tak urputne, že všetky vetvy stríha.
- 118 „Ó, tu sa, smrť, tu po mne, smrť, sa mrští,
vykrične prvý, a ten, čo sa sklzol,
zvolá: „Ó, Lano, bystrejší si v húšti
- 121 než v kolbách toppských, keď si z boja vrzol!“
A že sa štvany bez dychu priam škrtí,
i z kra i seba spraví jeden uzol.
- 124 Vôkol hŕf súk, súk skučiacich sa vrtí,
pažravých, bystrých, rýchlejších než k lovu
z reťazí práve vypustené chrty.

- 127 Toho, čo skrčil sa k nízkemu kroviu,
rozhrýzajú, a tamtoho zas vláčia,
na franforce ho trhajúc vždy znovu.
- 130 Vedio ma vodca k odrenínam kriacia,
jemu už rany začali sa chrastiť,
no každé slovo ešte v krvi máča:
- 133 „Čo z toho máš, že vzal si si ma za štít,
Giacomo da Sant'Andrea? Mám vinu,
že práve sem tvoj hriech ťa musel praštiť?“
- 136 Keď naklonil sa vodca nad krovinu,
riekol: „Kto si, že slová také hmlisté
až z toľkých rán i s krvou sa ti rinú?“
- 139 A on: „Ó, duše, ktoré zastali ste
nad zneucteným starým neborákom,
jemu i vetvy zorvali i lístie,
- 142 uložte triesky tie pod smutným kriakom.
Som z mesta, v ktorom prvý patrón prísny
Krstiteľom sa zamenil; no zákon
- 145 prvého ešte ďalej mesto trýzni;
a nech by čosi nad vlnami Arna
nezostalo po jeho podobizni,
- 148 znovuvýstavba mesta, keď sa jarma
Attilovho a trosiek národ zbavil,
naskutku bola bývala by márna.
- 151 Ja z domov krásnych šibeň som si spravil.“

SPEV ŠTRNÁSTY

Pretože láska k rodisku ma trápi
a zoviera, som zozbieral tie triesky
a vrátil chrastiu, ktoré už len chrapí.

Až k rozhraniu sme dospeli, kde v piesky
tretieho pásma s páľavou sa skláňa
spravodlivosť a strašné metá blesky.

Presnejšie treba osvetliť, jak ráňa
previnilcov pláň podivná a holá,
čo každú byľku z pôdy odoháňa.

Bolestný les ju venčí dookola
a zasa les tá trúchla priestraň zdobí,
čo pred nami len na krôčik už bola.

Jej hutný piesok taký dojem robí
ako ten z púšte, ktorou tiahli voje
Catónove za dávnej, dávnej doby.

Ó, pomsta božská, koľké nepokoje
zobúdzáš v tom, kto číta tieto biedy,
čo uzreli tu biedne oči moje!

- 19 Uzrel som tuná nespočetné čriedy,
v nich duše nahé všetky desne kvília,
no, zdá sa, že ich rôzny zákon triedi.
- 22 Niektorí sedia, chúlia sa a chýlia
a iní ležia s obličajom nahor
a chodiacimi piesky sa až hmýria.
- 25 Ale ak stále najväčší dav tiahol,
zas ležiacim, čo nohy si snáď šetria,
žiaľ priamo jazyk rozviazal až v hlahol!
- 28 Bo sotva vložka ohňa zvolna zlietla,
zvolna zas ďalšia začala sa znášať,
ako keď v horách sneží za bezvetria.
- 31 Jak v Indii, kde plamene dal zhášať,
keď tiahol cez ňu, páliac ju a rumiac,
no z oblakov keď tlo mu zlietlo na šat,
- 34 Alexander hneď vyzval celú junač,
nech dupe oheň, po zemi nech cvála,
bo ľahšie hasol osamote chumáč:
- 37 tak sa i tuná zosýpala páľa,
až ako práchno pod kresadlom vzbíkal
piesok, a bolesť dvojnásobne plála.
- 40 Neustával a nikdy neumíkal
ten dubas rúk, keď každý z novej rany
si horľavinu čerstvú dole fúkal.
- 43 Začal som: „Majstre, ktorého tu ani
tá banda diablov vlastne neošmekla,
hoc bránila nám vstup do onej brány,

- 46 ten veľký kto je? Nezdá sa, že z pekla
zmáral by sa – ba v daždi tak sa srdí,
že nezdá sa, že duša by mu zmäkla.“
- 49 Keď pobadal ten skrútený, no hrdý,
že naň sa pýtam, skríkol zatvrdilý:
„Jak za živa, i po smrti som tvrdý!
- 52 A nech si Zeus kováča len silí,
čo jeho ostrým bleskom vraj ma zdolal,
pod Tébami, kde vtedy sme sa bili;
- 55 a čo by v dielni mongibelskej polial
znojom i všetky, všetky čierne čelá,
kam „Pomôž, pomôž, dobrý Vulkán!“ volal
- 58 z flegerskej bitky; a nech do mňa strieľa
s jedom šíp stále ostrejší a prudší:
bude to vždy len pomsta neveselá!“
- 61 Jak nikdy dosiaľ, vodca môj vtom vzblčí
a vykrične na toho živočícha:
„Ó, Capaneus, najväčšmi Ťa mučí
- 64 tvoj vlastný vzdor, čo nikdy neutícha:
nijaký trest by k strelám tejto pále
vhodnejší nebol ako tvoja pýcha.“
- 67 A stísiac hlas, mi povedal: „To šalie
jeden z tých siedmich protitébskych kráľov:
jak pohrdal, sa zdá, že zhŕda stále
- 70 a Boha ctí, sa zdá, ctou stále malou;
nuž k jeho hrudi hrdosť za rúhania
je primeranou ozdobou i chválou.

- 73 Však pod' a drž sa lesa bez prestania,
len pozor daj, nech rozpálené zrná
tej piesčiny ti nohy neporania.“
- 76 Došli sme ta, kde z chrastiny a z trnia
vyráža malá, nepatrná rieka,
jej krv a červeň vždy ma hrôzou zvlňa.
- 79 Ako ten tok, čo z Bulicame steká,
o ktorý ženské česáčky sa delia:
tak klesala dol pieskom doďaleka.
- 82 Svahy a dno i každá hrádza celá
je z kameňa, čo hneď má upozorní,
že tu je priechod pre cestovateľa.
- 85 „Zo všetkého, čo doposiaľ diel dolný
ti odhalil, jak prešli sme tú bránu,
jej prah je predsá pre každého voľný,
- 88 neuzrel si vec takú nevídanú
jak túto riečku, zhášajúcu iskry
a plamienky, čo hore nad ňou planú.“
- 91 Keď tieto slová vodcovi z úst tryskli,
prosil som ho, nech žízeň odoženie,
ju vznietil tak, až útroby mi vyschli.
- 94 „Uprostred mora spustošená zem je
a pod jej kráľom – Krétou zem sa zovie –
kedysi čisté žilo ľudské plemä.
- 97 Tam zeleň lúk a vody krištáľové
obmývali vrch Ídu, kde sa týčia
dnes už len holé trosky na ostrove.

- 100 Tam Rea skryla svojho kráľoviča
a prikázala jeho strážcom stálym,
nech s ukrytým tiež plačú tam a kričia.
- 103 Vrch skrýva otvor s obrom starým, starým:
za chrbtom je mu Damietta kliata,
a díva sa jak do zrkadla na Rím.
- 106 A hlava jeho z rýdzeho je zlata,
hrud' s ramenami čistým striebrom svieti
a ďalšia časť je celá z bronzu liata.
- 109 Železom skvelým v rozkroku je späť,
len v pravej nohe pálenú má hlinu,
a o pravú je väčšmi podopretý.
- 112 A každá časť má v sebe prietrhlinu
(len zlatá nie) a cez ne slzy v žiali
sa hromadia a rinú cez skalinu.
- 115 Prúd potom skáče, preskakuje skaly,
Acheron, Styx a vlny Flegetónu
vytvára niže a tu po kanáli
- 118 sa prevalí až v najspodnejšiu toňu,
až v Kokytos, čo ku dnu privedie ťa:
preto sa ešte nestarajme o ňu.“
- 121 Odvetil som: „Ak ozaj z nášho sveta
je táto struha pod plameňmi vrúca,
prečo nás tu, až na okraji stretá?“
- 124 „Nadol svet tento okrúhly sa skrúca,
a hoci dlho šiel si ríšou príšer,
doľava stále, ku dnu spúšťajúc sa,

- 127 ešte si celý okruh neobišiel;
preto ak dáka divná vec sa zjaví,
nemá to miast' a desiť tvoju myseľ.“
- 130 A ja: „No, majstre, kde sú ďalšie riavy:
kam sa ti Lethé už i v rečiach skryla
a kde z tých slz sa Flegeton skryl dravý?“
- 133 „Otázka tvoja každá mi je milá,“
odvetil mi, „no riava krvou vriaca
už jednu z nich ti predsa rozriešila.
- 136 A k Lethé budeš inde uberat' sa,
tam, kde sa duša zumýva a vine
olutovanej načisto sa stráca.
- 139 Lež pod' už ďalej od lesa, čas plynie,
a zaiste i sám si porozumel,
že hrádza nás, ňou cesta sa nám vinie,
- 142 vynesie tam, kde hasne každý chumel.“

SPEV PÄTNÁSTY

1 **A** jeden z tvrdých brehov nás už unáša,
a potok parou cloní pred iskrami
vodu i hrádze tým, že oheň uháša.

4 Jak pri Bruggách a Wissante si Flámi
vystavali - bo príboja sa boja -
oproti moru mocné vlnolamy,

7 jak Padovania pri Brente ich stroja,
bo nech by odmäk Korutanmi zavial,
ich hradištia bez hrádzí neobstoja:

10 tak sa i tieto ponášajú na val;
len vysoké a široké tak nie sú,
nech už ich majster ktorýkoľvek staval.

13 Nohy tak dlho po hrádzi nás nesú,
že by sa mi už nevynoril z šera,
čo by som priam aj obrátil sa k lesu:

16 keď vtom, hľa, nové duše k hrádzi miera
oproti nám a každá rozpačite
obzerá si nás ako za večera,

- 19 keď zíza sa len pri mesačnom svite;
tak ostria oči, až ich iste bolia
jak starčekka pri navliekaní nite.
- 22 Keď si nás prezrú kolom dookola,
jeden ma spozná, ihneď sa ma chytí
za okraj šiat a – „Aký zázrak!“ – zvolá.
- 25 Vystiera dlaň, a zrak môj roztržitý
skúma tú tvár, tvár ako spálenište;
no nezabránil výzor ohňom zrytý
- 28 spoznať mi ho, – a poznajúc ho iste,
skloním sa nad tvár spečenú a chudú
a odvetím: „Ser Brunetto, to vy ste?“
- 31 „Ó, synček môj, si nemaj za ostudu,
ak Brunetto Latini na kus malý
vzdiali sa s tebou od biedneho ľudu.“
- 34 „Z tej duše chcem, čo sám ste si už priali,“
odvetil som, „a na chvíľu tu s vami
i sadnem si, – ak tamten mi to schváli.“
- 37 „Ó, synček môj, kto chvíľku v tejto pláni
ísť prestane, ten prestená sto rokov,
bo ležiačky sa ohňu neubrání.
- 40 Preto len choď, a ja kus pôjdem bokom,
než pobehnem za krdľom odsúdeným,
čo kvíliac kráča v žiali prehlbokom.“
- 43 Zísť som sa bál, bál som sa popálenín
a preto som len dole skláňal hlavu
jak pred človekom váženým a cteným,

46 až začal on: „Ak v túto priepasť tmavú
pred posledným dňom nik ťa neodsúdil,
ktože je ten, s kým prísť máš do prístavu?“

49 „Pred naplnením liet, keď ešte pudil
ma sladký život cestou tou i onou,
hlboko v jednom údolí som zblúdil.

52 Keď včera som sa vracal z lesa stonov,
zjavil sa tamten, ktorý žil len v dávne
a týmto východom ma vedie domov.“

55 A on: „Ty prídeš v prístavište slávne,
len svoju hviezdu nepušť zo zreteľa
ak v žití krásnom predvídal som správne;

58 a keby smrť mi počkať bola chcela –
vidiac, jak nebe k sebe si ťa túli,
bol by som prispel k zdaru tvojho diela.

61 No zlostný ľud, ľud nevďačný, čo škúli,
bo zišiel z dávnej Fiesole jak z matky
a dodnes čosi z hory má a z žuly,

64 za tvoje dobro zlo ti vráti spiatky;
a správne: trpkým jarabinám štepy
načo by dával figovník tvoj sladký?

67 Bo je to ľud až príslovečne slepý:
lakomstvo, závišť, pýcha tlie v tom dave;
nech na teba ich mrav sa nenalepí.

70 Osud tvoj vedie si ťa k takej sláve,
že obe strany budú z tvojej stravy
chcieť jesť: no kozol nepríde tu k tráve.

- 73 Nech si ten statok fiesolanský spravi
krm zo seba a netýka sa byle,
ak dáka na ich hnojisku sa zjaví,
- 76 v nej vzklíčilo by semä starobylé
tých Rimanov, čo prišli v naše stráne
uhnieť si hniezdo, dnes tak zlé a hnilé.“
- 79 „Keby bol osud splnil moje prianie,
neboli by ste medzi vyhnancami
z prírody ľudskej, ani dodneska nie,
- 82 bo vrytý je a v mysli vyrastá mi
otcovský, dobrý obraz váš, vždy väčšmi,
ešte z tých čias, keď ste ma len vy sami
- 85 učievali, jak smrteľník sa zveční:
a pokým žijem, jak vám za to vďačím,
chcem zjaviť vám svoj obdiv nekonečný.
- 88 Predpoved' vašu s ďalšími si značím,
nech zjasní mi ju pani vo výslní
s úsmevom od hviezd jasnejším a sladším.
- 91 Len vedzte tiež, že nech sa hocčo splní
ak svedomie ma inak neprinúti -
prijmem už každý vrtoch od Fortúny.
- 94 Nie prvý raz som čul jej záloh krutý:
nuž nech, jak chce, si kolom zvrta hbito
a sedliak svojou motykou nech krúti!“
- 97 Tu obrátil sa vodca ostrážito,
no prešiel iba s pripomienkou púhou:
„Počúva dobre, kto si poznačí to.“

SPEV ŠESTNÁSTY

- 1 **H**ukotanie už zďaleka sme čuli,
jak temná voda v ďalšie pásmo padá,
a bol to zvuk sťa včelí bzukot v úli:
- 4 keď odrazu sa z úpiaceho stáda,
ktoré dážd' drsných útrap trpko trestá,
tri statné tiene vydedia a pádia
- 7 k nám s výkrikom, s ním kričia aj ich gestá:
„Zastav sa, ty, čo podľa svojho rúcha
zdáš sa byť z nášho skazeného mesta!“
- 10 Ach, koľko rán - a plameň ďalej spícha!
A toľké jazvy vyžiera v ich údy,
že ešte dnes mi srdce desom búcha!
- 13 Slúcha ich hluk môj učiteľ a blúdi
mi po tvári sťa s lútosťou: „Tu zastaň,
vlúdne a slušne uvítaj tých ľudí!“
- 16 Ba nebyť ohňa, ktorý tu k ich strastiam
striela druh miesta, riekol by som skoro,
že skôr než oni ty by si mal zájsť tam!“

- 19 Zastali sme... a zasa počut bolo
ich starý spev – až na bolestnom poli
zo seba spolu utvorili kolo.
- 22 Jak zápasníci natretí a holí,
nevediac ešte, ktorý skorej začne
a výhodnejšie svojho soka skolí:
- 25 krúžia a za mnou pozerajú lačne,
takže ich krk vždy opačne sa stíha,
než kráča noha pri ohnivom mračne.
- 28 „Ak sypká pláň, pláň úbohá a dlhá
a s ňou náš výzor spřchnutý a čierny
v opovrzenie naše prosby vrhá,
- 31 nech naša sláva tvojho ducha mierni:
riekni, kto si, že peklom smieš tak smelo
trieť živé nohy v kraj nám nedozierny.
- 34 Na tamtom, hoci holé má dnes telo
a jeho stopy moja rozomielä,
viac stupňov slávy dakedy sa skvelo.
- 37 Gualdradin vnuk – vždy znal sa chopiť diela,
Guidoguerra sa zval a svojho času
umom i mečom vedel zvládnuť veľa.
- 40 Aldobrandimu Tegghiaiovi trasú
sa nohy za mnou, žiaľ, že skôr vec sporná
neriešila sa podľa jeho hlasu.
- 43 A ja, mňa s nimi mučí táto morňa,
Jacoppo Rusticucci som, a veru
nadovšetko mi škodí žena vzdorná.“

- 46 Nech plamene ma z kože nezoderú
(a viem, že pán môj bol by mi len vďačný),
vrhnem sa dole zobjať tvár ich šerú.
- 49 No, že ma ľakal onen oblak mračný,
z ktorého oheň bez prestania srší,
iba som stál, stál po nich stále lačný,
- 52 až začal som: „Nie zhrdanie sa vříši,
lež toľká bolesť v dušu sa mi vtláča,
že ešte dlho potrvá, než sprší,
- 55 bo tušila už z reči vykladača
a vodcu môjho duša ubolená,
že, ako vy ste, taký ľud k nám kráča.
- 58 Som krajan váš a s úctou vaše mená
som vravel vždy, a nijaký váš počin
nesledoval som nikdy bez vzrušenia.
- 61 Nechávam žľč a kráčam do hľbočin:
bo iba tak mi slúbil sladké plody
môj sprievodca, ak do stredu prv vkročím.“
- 64 „Nech duša dlho údy tvoje vodí
(odvetil ten) až do šťastného sklonku,
a tvoja sláva nech jak hviezda vzchodí,
- 67 no vprav, či cnosť a dobro aspoň v zlomku
v tom meste sú jak za čias našej slávy,
a či už z neho načisto sú vonku -
- 70 bo Guglielmo Borsiere s nami trávi
len krátky čas - no ak ich nerozptýliš,
umučia nás už smutné jeho správy.“

73 „Nový ľud z hôr a zisky rýchle príliš
bezuzdnosť v tebe s toľkou pýchou živia,
že nad sebou už, Florencia, kvíliš!“

76 Tak vykriknem a zrak môj hor' sa vrýva –
a títo traja, čujúc slová bôľne,
dívajú sa, jak na pravdu sa díva.

79 Odvetili: „Ak stojí ťa len toľme,
aby si vždycky stíšil iných myseľ,
šťastlivý si, že hovoríš tak voľne.

82 Preto kiež z ríše príšernej bys' vyšiel
a uzrel hviezdy trblietať sa v diali –
a vraciac ľuďom: „Bol som v ríši príšer,“

85 potom im zjav aj, v akom my sme žiali.“
Rozbili kruh a každý preč sa mihol,
až rýchle nohy krídlami sa zdali.

88 „Amen“ by sotva vyrieknuť kto stihol
skorej, než oni zmizli v spálenisku:
preto môj vodca na cestu sa zdvihol.

91 A už sme čuli hučať vodu blízku
tak mohutne, že s ňou i naša vrava
prepadala sa kdesi v priepadlisku.

94 Ako tá rieka, ktorá steká zľava
spod Apenín, nie spenená, nie vriaca
od Monte Vesa na východ sa dáva

97 a kým jej príde do nížiny vliať sa,
Acquachetou ju v horách menujete,
no vo Forlì to meno zrazu stráca;

- 100 buráca z brál tam pri San Benedette,
rútiac sa jedným skokom, kde by malo
byť rameno pre tisíc rozovreté:
- 103 tak temný prúd cez rozčesnuté bralo
sa rve, že nás až ohlúša a striasa,
stáby sa s ním i bralo odorvalo.
- 106 Ja povraz som mal ovitý kol pása
a dúfal som, že zviera s pestrou srstou –
že leopard raz doňho nalapá sa.
- 109 Na rozkaz som ho sňal a celou hrstou
stočil som ho a ešte na znak úcty
zvinul a vložil do vodcových prstov.
- 112 On niečo ďalej, ako voda ústi,
postaví sa a potom v stranu pravú
ho z pevnej päste do priepasti pustí.
- 115 „Čo čaká zasa, akú novú správu
(vraším si sám), že vodca môj tak plne
a sústredene skúma hĺbku tmavú?“
- 118 Ach, ako treba konať opatrne
pred tým, kto vidí nielen naše činy,
ale i z mysle hravo závoj zhrnie!
- 131 Odvetil mi: „Hned' vyjde z hĺbočiny,
čo vyčkávam i čo sa tebe marí –
čoskoro zjaví sa ti z tmy a špiny.“
- 124 Pred pravdou, ktorá črty lži má v tvári,
nech človek radšej zavrie ústa z bázne,
bo bez viny mu pečať hanby vpáli,

127 no tuná mlčať nemôžem, tu rázne
pri Komédii prisahám a vravím,
nechtiac ju zbaviť dlhej vašej priazne,

130 že som tým vzduchom dusivým a tmavým
videl zjav desný plávať cez priestory,
desný i srdciam odvážnym a pravým:

133 sťa potápač, čo za kotvou sa norí,
keď sa bol povraz zadrhol a zhrčil
buď o útes či o inú vec v mori -

136 vystieral ruky, ale nohy krčil.

SPEV SEDEMNÁSTY

1 „**H**ľa, šelma s chvostom zahroteným vzadu,
čo hrady drúzga, hravo zlieza hory,
hľa, tá, z nej celá zem je plná smradu!“

4 Tak odrazu môj vodca prehovorí
a pokynie, nech desný zver si ľahne
na kamenie, čo okraj hrádze tvorí.

7 A hnusný obraz ľži sa nahor nahne:
hlavu i trup si na pobrežie skladá,
iba svoj chvost si hore nevytiahne.

10 Div poctivec sa vôkol nerozhliada,
bo hladšiu tvár nik hádam nevykúzli;
no celé telo ostatné má z hada.

13 Chlpaté laby stáby spredu spĺzli;
chrbát i hrud' i oba boky hadie
zobia mu lesklé kolieska a uzly.

16 Tatár či Turek veru nenakladie
toľkoto farieb na látky a rúcha,
Arachné sotva z takej priadze pradie.

29 Jak často čln, čo časťou dna sa šúcha
o súš, a druhou sadá na hladinu;
jak tam, kde Nemci plnia si len bruchá,

32 chystá sa bobor k bojovému činu:
i preohavné zviera priam tak lipne
ku kameniu, čo zviera piesočinu.

35 Plieska mu chvost, vše kliešte nahor vypne
sťa škorpión, keď obeť zrazu zdrapí
a jedovatým žihadlom ju štipne.

38 Vtom vodca môj: „Tu treba dvíhať šľapy
a trochu vpravo stočiť chôdzu rezkú
až k oblude, čo na skale si ľapí.“

41 Tak desať krokov v úzkosti a stesku
prešli sme tesne ponad hĺbky zhubné,
aby sme vyhli plamienkom a piesku.

44 Pred obludou, čo občas sebou šklbne,
uzrel som ľud, jak v parách z desnej pále
na piesku sedí, kúsok od priehlbne.

47 Riekne môj pán: „Nech duch tvoj dokonalé
poznanie z kruhu siedmeho si získa,
choď tam a zisti, aké sú ich žiale.

50 Len krátko vrav, a nevrav príliš zblízka;
kým vrátiš sa, tam s tou sa pohováram,
aby nás oboch vzala na pleciská.“

53 A tak zas sám, tak sám sa ďalej táram
po samom čele tohto kruhu dole
až k tým, tak smutným, utrápeným tváram.

- 46 Von z očí s hrôzou ronja sa im bôle;
vše proti parám, chtiac sa aspoň oviať,
vše k zemi žhavej ruky vystrú holé:
- 49 tak v lete pes sa zvykne ošipovať
ňufákom, nohou, sám už nevie, pred kým,
keď s drobným hmyzom hryzie ho aj ovad.
- 52 Hoci som sa i prizrel tváram vetkým,
na ktoré oheň mučivý sa striasa,
nepoznal som z nich nikoho; no, všetkým
- 55 dol z krku visel mešec vyše pása:
s určitou farbou k určitému erbu,
na ňom ich oko div sa nepopása.
- 58 A keď som bližšie prišiel medzi zberbu,
na žltom mešci levia tvár sa triasla
s farbou, čo zdobí nebies jasnú klenbu.
- 61 Do voza môjho pohľadu sa vkmasla
hneď farba krvi, celá stáby v plame,
a v nej hus belšia od samého masla.
- 64 Ďalšiemu prasnej svine modré znamä
na mešci celkom belostnom zas pláva;
a ten mi vraví: „Čo chceš v tejto jame?
- 67 No, že si živý, je tu jedna správa:
Vitaliano, krajan môj, sa zberá
a čoskoro si prisadne sem zľava.
- 70 Mňa z Padovy kruh Florentánov zvierá
a ohlušuje, len sa na nich pozri,
jak skríkajú: „Už chceme veľrytiera,

- 73 čo prinesie si na mešci tri kozly.“
Vykrútiac ústa, jazykom sa lizne,
jak dáky vôl by olizol si nozdry.
- 76 V strachu, že príliš čaká už, kto prísne
mi naložil, by o týchto som zvedel
len v krátkosti – som ušiel z miesta trýzne.
- 79 Na hrôzostrašnom zverovi už z bedier
kýval môj pán, čo bezpečne ma vodí,
a riekol: „Hľad', bys' tuná smelo sedel!
- 82 Len takéto už povedú nás schody.
Predo mňa pod', bo chcem ti robiť clonu,
nech jedovatý chvost ti neuškodí.“
- 85 Jak ten, čo v triaške obáva sa skonu
zo zimnice, v nej nechet mu už belie
a chvie sa celý, iba uzrúc tónu:
- 88 tak pri tých slovách tiež som zbledol cele;
no, v strachu z hanby, v ňom pred pánom dobrým
mocnie i sluhá, tváril som sa smele.
- 91 Rozkročený už nad tým chrbtom kobrím
rieknuť som chcel – no z úst hlas nevyšiel mi,
ako som dúfal: „Nože si ma objím!“
- 94 Vtedy však ten, čo už aj inej šelmy
ma pozbavil, môj dobrý vodca vlúdny,
objal si ma a pomáhal mi veľmi.
- 97 „Leť, Geryon, leť pomaly v tej studni,
v širokých kruhoch,“ riekol pán môj sladký,
„a na bremeno zvláštne nezabudni!“

- 100 Jak čln, čo dlho, dlho cúva spiatky,
späť od brehu – kým ja som strachom ziabol,
tak odpútaval sa i netvor hladký,
- 103 a len sa celkom otočil ten diabol,
chvost ako úhor vytrča a krčí,
keď labou prv vzduch pod seba si zhrabol.
- 106 Faeton sotva strápol v prudšom kŕči,
keď pobadal, že prišiel o opraty
a že už preto celé nebo blčí,
- 109 či Ikaros, keď pre vosk rozohriaty
pocítil zrazu perie pŕchnuť z krídel,
až zvolal otec: „Bežíš po zlej trati!“:
- 112 než ja som mrel, keď stáby do osídel
len tmou a tmou vždy hlbšie som sa hrúžil
a nič, len desnú beštiu som videl.
- 115 Tak pomaly, tak zvolna netvor krúžil
vždy níž a níž, čo iba tak som badal,
že zdola vietor do tváre mi búšil.
- 118 Naklonil som sa v pravú stranu, skadiaľ
počul som hukot mohutného toku,
čo z veľkej výšky do priepasti padal.
- 121 Úžasné hrôzy zjavili sa oku,
akoby dole ohne ktosi rozsial –
takže hneď nohu späť som stlačil k boku.
- 124 A uzrel som, čo nevidel som dosiaľ:
krúženie naše dolu do krútnavy
tak krutých ziel, až chytal sa ma ošiaľ.

- 127 Ako keď márne sledí sokol dravý,
nevidiac vôkol vábidlo ni vtáča,
až „Beda, klesáš!“ sokoliar mu vraví,
- 130 keď už v stých kruhoch prchký, zlý sa stáča
nie k pánovi, nie k miestu vypustenia,
ale čím ďalej, až kam sily stačia:
- 133 tak i nás tam, kde čnela skalná stena,
Geryon zložil tesne pri útese,
a len čo zas sa octol bez bremena,
- 136 zmizol jak šíp, keď z tetivy sa vznesie.

SPEV OSEMŇASTY

- 1 **J**e v pekle miesto, Zložľaby sa volá:
celé ho tvorí kameň šedivastý,
z ktorého sú i hrádze dookola.
- 4 Uprostred poľa padá do priepasti
široká studňa s brehom taktiež holým,
o nej sa zmienim ešte v inej časti.
- 7 Okrúhly breh čnie teda nad okolím
a okrúhla je i tá priestraň tvrdá,
jej dno sa delí do desiatich dolín.
- 10 Jak tam, kde tvrdze, ktoré pnú sa zhrda
a svoje hradby priekopami chránia,
vinúcimi sa dokola kol brda,
- 13 tak cez žľaby i tuná kraj sa skláňa;
a jak z tých hradieb môstky spojujúce
vždy k nižším valom spúšťa hradná brána:
- 16 tak i tu balvan hrádze hor' sa pnúce
vše pretína, by so žľabmi ich zobjal,
jak jeho studňa odtína i hlce.

- 19 Tu teda – kde sme z Geryona do brál
zostúpili – hneď popri skalnej stene
naľavo som sa za básnikom pobral.
- 22 A napravo už hľadím k hroznej scéne,
kde s novou mukou noví mučitelia –
kde plno duší v prvom žľabe stene.
- 25 Hriešnici v ňom sa na dva prúdy delia:
kým bližší idú proti nám, tí z boku
druhého smerom opačným zas trielia;
- 28 takto i v Ríme v jubilejnom roku
musí sa kráčať cez most na Tibere,
aby sa vyhlo vírom v ľudskom toku,
- 31 takže prúd jeden uberá sa v smere
k hradu a ďalej do Svätého Petra,
kým druhý prúd zas k vršku späť sa berie.
- 34 Rohatí čerti z oboch strán tu vetria
a s veľkým bičom cielia po obeti;
kruto ich tnú a žiadnu neušetria.
- 37 Ej, ako tie len otrčajú päty
na prvý šľah, že ani jedna k pätám
nežiada pridať druhý ani tretí!
- 40 Tvár dáku známou cestou stretli sme tam,
takže som hneď i ticho prehovoril:
„Nie prvý raz sa s týmto predsa stretám.“
- 43 Pozostal som a hlbšie zrak doň vnoril;
a pátrajúc vždy väčšmi po otroči,
vraciam sa kus, kam sladký vodca zvolil.

- 46 Bičovaný však klopí zrak a bočí;
neskryl mi predsa hanbu svojho lósu,
bo volám už: „Ó, ty, čo klopíš oči,
- 49 ak neklamú, ak tvoje črty to sú –
Caccianemico Venedico, povieš,
čo voviedlo ťa do tohoto zósu?“
- 52 „Síce nie rád, no, keď ma menom zovieš,
keď z toho sveta núti ma reč mužská,
odvetil mi, „nuž, ako nevyhovieš?!
- 55 Ja som to (a svet právom po mne prská)
Ghisolabellu nahral Markízovi,
nech hocijako znie už povest' mrzká.
- 58 Z Bologne, pravda, nie som nijak nový,
lebo tu so mnou toľkí spolu chripia,
že toľko úst už dneska nevysloví
- 61 od Saveny až k Rénu slovo si pa;
tým slovám ľahko prikladá sa viera,
ak vieš, že z nás nik hrstou nerozsýpa!“
- 64 No vtom sa vrezal švihár do šudiera
a skríkol čert: „Už ber sa spod brala,
tu kupliar málo zo žien navydiera!“
- 67 Dvojica naša tiež sa odobrala
blíž k stene skalnej od tých duší hnusných –
z nej vybieha už vyklenutá skala.
- 70 Ľahko sme vošli do tých brázd jej drsných,
a vpravo zahnúc po zvrásnenom svahu,
vzdialili sme sa od okruhov krušných.

73 Keď sme už boli na úrovni prahu,
74 kde skala prechod otvára z dna jamy,
75 riekol môj pán: „Tu skloň sa nad zálahu

76 tých druhých duší, čo sa rútia tmami
77 a ktorých tvár si dosiaľ nepobadal,
78 pretože išli jedným smerom s nami.“

79 Z pradávneho sa mosta dívam na dav,
80 ktorý tam dole podobne bič honí
81 a ktorý z druhej strany priechod hľadá.

82 Láskavý majster sám sa ku mne skloní
83 a riekne: „Hľaď, ten veľký, čo k nám ide
84 a napriek bólu slzy nevyroní -

85 aký to kráľ! Vždy ešte kráľ v tom hyde!
86 Jáson je to, čo cez úklady temné
87 predsa len urval rúno na Kolchide.

88 No tam, kde ženy páchli nepríjemne
89 a vyvraždili celý národ mužský -
90 no ponajprv tam na ostrove Lemne

91 cez zdobné reči, bozkov sladké dúšky
92 mladuškú, nežnú klame Hypsipylu,
93 čo oklamala predtým svoje družky.

94 Nechá ju samu, pozbavenú pyľu:
95 a vina tá trest tento pririekla mu,
96 ním pyká tu i za Medeu milú.

97 S ním idú všetci, ktorí takto klamú;
98 týchto pár slov nech prvý žľab ti zblíži
99 i s tými, ktorých pchá si v svoju tlamu.“

- 100 Prišli sme tam, kde úzka prť sa kríži
s tou nižšou hrádzou, tvoriacou už plece
oblúku, ktorý v druhý žľab sa níži.
- 103 Jak množstvom prásiac napratané vrece -
ňufákmi funí, plieska sa a tiesni
tu biedny ľud, a sem a tam sa mece.
- 106 Svahy sú celé vykladané v plesni
z tých výparov, čo vydychuje výkal,
bridivý očíam, pre nos viac než desný.
- 109 Dno je tu také hlboké, že znikiaľ
doň nevidno, len na samotný chrbát
skaly ak by sa človek vyredikal.
- 112 A odtiaľ vidím v hlbine sa šklbať
akýchsi ľudí pohrúžených v brude,
o jeho vzniku nesluší sa hľbať.
- 115 Ako tak zrakom blúdim po tom ľude,
uzriem tam hlavu skoro celú v lajne
(že neviem, či to kňaz či laik bude!).
- 118 Tá vykrikla: „Čo hľadáš neprestajne
a nenásytne len na moje muky?“
A ja: „Bo znám ťa nielen z tejto stajne -
- 121 keď suchú hlavu kládol si si v ruky!
Nuž preto väčšmi pútaš ma než iní,
môj Alessio Interminei z Lukky.“
- 124 Hneď začal tlčť sa po tej svojej dyni:
„Lichôtky, po nich jazyk môj vždy prahol,
pohrúžili ma do takejto špiny.“

- 17 Riekol mi pán: „Tak keby si sa nahol,
že by si okom dosiahol až k pľundre –
že by si zrakom do tváre až siahol
- 18 tej špinavej a rozcuchanej cundre,
čo zalajnené nechty v hrud' si vsekla;
vše klaká, vstáva vše a stále žundre.
- 19 Thais to je, tá pobeolica z pekla,
čo milému, keď pýtal sa, či cíti
sa povďačnou, „Ó, preúžasne“, riekla.
- 20 A tým náš zrak nech tuná je už sýty!“

- 19 Nie dávno jednu rozbil som, keď v jame
dusil sa vnútri človečik, tvor útly...
A to nech pravdy pečatou sa stane!
- 22 Z otvoru každej, akoby ich utli,
dohora iba nohy vyčnievali
až po stehná, a ostatok bol vnútri.
- 25 Chodidlá oboch nôh zlý oheň páli
a kĺby tak sa mecú nad zúfalcom,
že by aj húžvy hravo roztrhali.
- 28 Jak nad masnotou, ako nad chuchvalcom
špiny i plápol ľne len na okraje,
tak sa i tuná od piat klenul k palcom.
- 31 „Kto to tam, majstre, hnevá sa a kľaje
pod plameňom i červenším i väčším
od ostatných, čo z tela krv mu saje?“
- 34 Odvetil mi: „Ak túžiš zvedieť, pred čím
sa skrýva dnu, ťa znesiem na náručí,
nech sám ti povie meno i svoj prečin.“
- 37 A ja: „Vždy to chcem, čo tvoj duch ma učí;
si pán môj, vieš, že držím sa ťa presne
vždy vo všetkom, a vieš aj, čo sa mlčí.“
- 40 Na štvrtú hrádzu zišli sme; v dno desné
schádzame ďalej doľava - v dno trýzne,
rozderavené, tiesnivé a tesné.
- 43 Vodca môj stále k bedru si ma tisne,
kým neobíde okolitú háved'
až k onomu, čo kvíliť cez labizne.

46 „Nech akýkoľvek spísal si si závet,
keď dolukoncom ako kôl čnieš zdola,
riekol som mu, „ó, vrav, ak môžeš vravieť!“

49 Tak som sa skláňal k hrotu tohto „kola“,
jak spovedník sa skláňa nad vrahúňa,
čo oddialiť chce ešte smrť a volá.

52 I zavolať: „Už horekoncom tuná?
Už horekoncom, Bonifác môj, tu si?
Aj v knihe čias je chyba nepatrná?!

55 Či už tak včas sa bohatstvo ti hnusí,
preň si sa nebál podvodne vziať Paniu,
ktorá sa v tvojom objatí až dusí?“

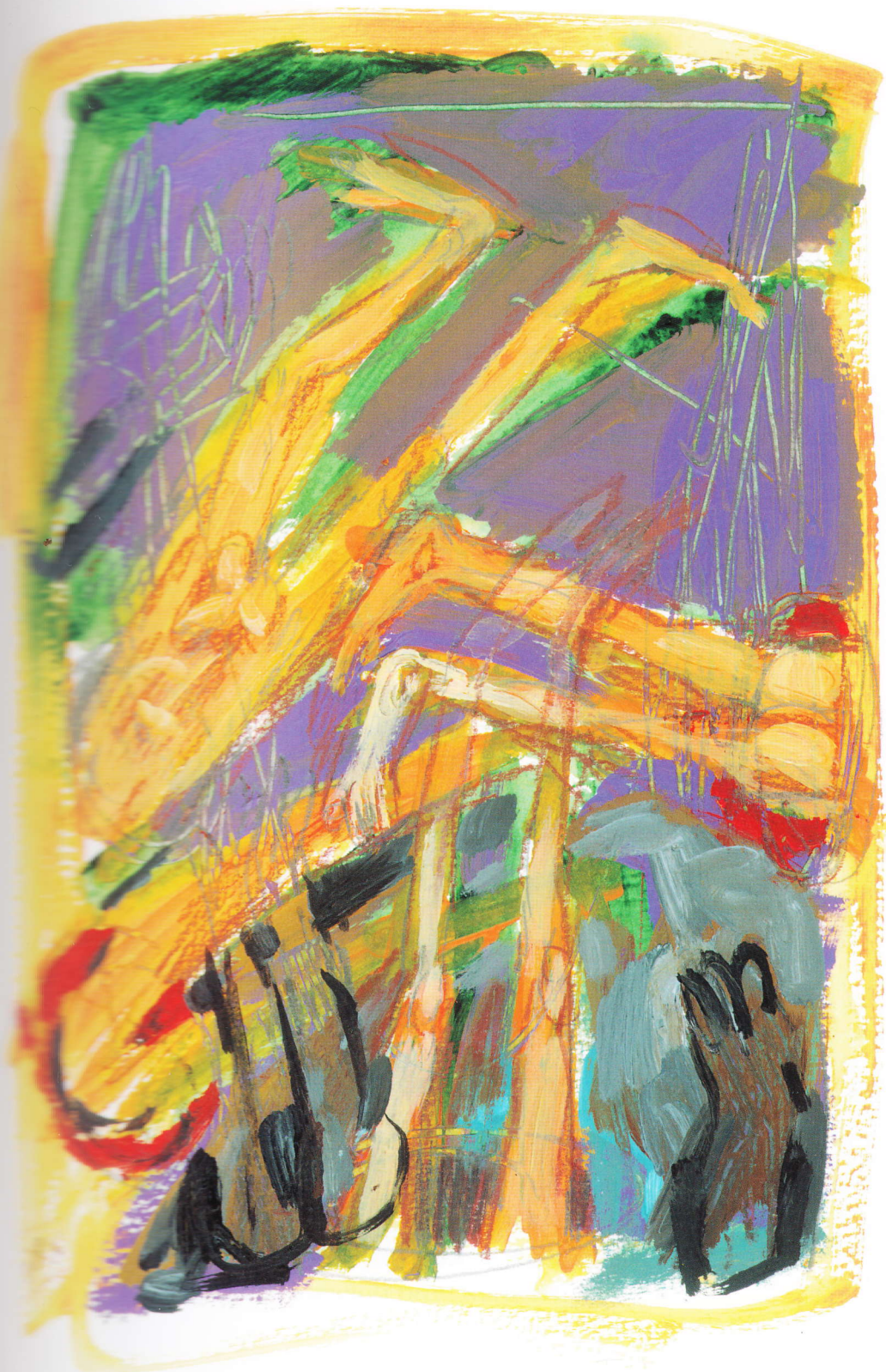
58 Tak som tam stál, jak tí stáť poostanú,
ktorých len zmätie otázka im daná
a nevedia, jak odpovedať na ňu.

61 Vtom Vergilius: „Odveť bez meškania:
Ja nie som ten, ja nie som ten – tvoj známy!“
I riekol som a splnil príkaz pána.

64 No, zalamujúc nohami, ten z jamy
lamentoval, hlas chvel sa mu jak svieca,
keď prevravel: „Čo teda chceš tu s nami?

67 Ak iba o mne túžiš prezvedieť sa,
keď si si peklom dal už cestu takú,
nuž vedz, že veľký plášť mi splýval z pleca.

70 A vskutku som mal medvedicu v znaku,
no toľko som pchal hore do medvediat,
až som sa vopchal do tohoto vaku.

- 73 Tu svätokupcom prichodí sa striedať;
koľkí už klesli do škár, do skál na dne,
aby mi mohli toto miesto predať!
- 76 Raz tam i moja biedna duša padne,
až príde ten, čo myslel som, že ty si,
keď som ťa vítal možno bezohľadne.
- 79 No čas, čo hlava dole mi tu visí
a hore oheň biednu krv mi pije,
dlhší je už, než pre tamtoho zvýši.
- 82 Pretože pastier ešte zvrhlejší je:
kňaz od západu vyšvihne sa vyššie
v bezprávostiach, a mňa i jeho skryje.
- 85 Bude sťa Jáson, o ktorom sa píše
v Machabejských; jak toho chránil vladár,
i jeho bude kráľ francúzskej ríše.“
- 88 Možno som sa tiež príliš neohliadal,
keď som mu vo tvár tieto verše vsekol:
„Ech, povedzže mi, aké zlato žiadal
- 91 od Petra Pán, keď k ceste plnej priekor
oddal mu kľúče našej viery zlatej?
Nežiadal nič; len „Nasleduj ma!“ riekol.
- 94 A žiadnym zlatom nepodplácal Matej
Petra či iných, keď mal ako nový
nastúpiť miesto duše zlej a kliatej.
- 97 Preto vám právom patria tieto rovy;
dobré si stráž, tu dobre máš dar skrytý,
čo ti dal smelosť proti Karolovi.

- 100 Keby aj tu mi nebránili city
úcty a lásky pre najvyššie kľúče,
ktoré si držal vo veselom žití,
- 103 použil by som slová ešte tvrdsie,
pretože vaše lakomstvo svet kruší,
keď dvíha zlých a dobrých k zemi tlčie.
- 106 Evanjelista to už váš hriech tuší,
keď tú, čo z vôd sa hore vynorila,
súložiť s kráľmi uzrel v svojej duši.
- 109 Sedem hláv mala, keď sa narodila,
z desiatich rohov brala si svoj podiel,
kým bola cnosť jej manželovi milá.
- 112 Z vás každý v zlato bôžikov si odel,
bo už len to vás delí od modlárov,
že miesto jednej vzývate – sto modiel!
- 115 Ó, Konštantín, och, matkou koľkých svárov
bol nie tvoj krst, lež to, žes' odprvoti
dal Otcovi to veno zemských darov!“
- 118 A zakiaľ som mu húdol totie nôty,
či svedomie, či iba hnev ho hrýzol,
nohami ako namietal by proti.
- 121 No dobrý pán môj pokojný mal výzor:
pravdivá reč sa páčila mu iste,
bo pri nej z úst mu úsmev nevymizol.
- 124 Vzal si ma v obe svoje ruky čisté
a privinúc ma vrúcne do objatia,
tou istou cestou stúpал na skalište.

Na vrchol mostu ľahko so mnou chvátá
cez skaly, aké i zver ťažko zloží,
a za ktorými je už hrádza piata.

Tam, nežný, svoje bremä nežne zloží,
aby som ani nohou nezabrdol
do skál, kam sotva vyšli by aj kozy!

Tam sa už nový otvoril mi údol.

SPEV DVADSIATY

1 **N**a nový trest mám skladať verše trpké
a dať tak látku dvadsiatemu spevu
kancóny prvej, o tých, čo sú v hĺbke.

4 Už úplne a cele bez záchvevu
chcem nazrieť v údol, ktorý úzkosť myje
a v ktorom biedni iste v mukách revú.

7 Ale tu ľud, ach, v ťažkom mlčaní je!
Slziaci dav som vážne tiahnuť zhliaadol,
akoby išiel spievať litánie.

10 Keď po ich tvárach zrak mi sklízne nadol,
hrôzostrašne sa objaví z nich každý
skrútený medzi prsami a bradou:

13 k bedrám sa tvár mu odvracia, krk mliaždi,
a idúc nazad, nazad každý zíza,
bo pohľad vpred - mu upretý je navždy!

16 Možno si čul, že skrútila paralýza
niekoho niekde na podobnú skruchu,
no neverím, že videl to kto zblíza.

- 19 Boh žehnaj tvojmu čítaniu, no v duchu,
čitateľ môj, sám usúd' z tejto látky,
ako som mohol uchovať tvár suchú,
- 22 keď zblízka uzriem tu náš obraz sladký
skrútený tak, že nárek očí kúpe
úbohým ľuďom zárezy i zadky!
- 25 Ech, úpel som, jak na skale sa úpie,
tak ľútostne, až vodca môj sa zhrozil:
„Vždy ešte patriš medzi davy hlúpe?
- 28 Tu, len keď zmŕtvie, súcit vskutku ožil!
Veď nad najväčším zločincem sa rmútiš,
čo na súd Boží svoje ruky vložil.
- 31 Vzpriam hlavu, vzpriam, a tam nad tým plač utíš,
čo prepadol sa pod zem nenávratne,
až skríkli tébski: „Kam z boja sa rútiš,
- 34 Amfiaraos? Kam prcháš tak chvatne?“
A zrútil sa až do samého lona
Minosovi, čo každú obeť schmatne.
- 37 Chcel predvídať, čo diaľky vpredu clonia:
nuž, z chrbta hrud' má, zátylie má z čela
a hľadiac nazad, nazad cestu koná.
- 40 Tiresias tak kráča tiež, čo z tela
mužského najprv na ženu sa zmení,
zmeniac si údy úplne a scela
- 43 a musí skôr, než zbaví sa črt ženy,
palicou udrieť spletené dva hady,
aby bol znovu v mužskom operení.

- 46 Aruns mu brucho svojím chrbtom hladí:
ten v horách Luni, tam, kde nehostinnú
zem zúrodňuje Karrarčan, mrúc hlady –
- 49 v mramore bielom prišiel na jaskyňu;
tam vzhliadal do vln ako do zrkadla,
kde jasné hviezdy z výšin voľne kynú.
- 52 A tamtá zas, čo zakrýva si ňadrá
rozpletenými vrkočmi z tej strany,
že nevidíš, kde srst' jej závoj spriadla:
- 55 to Manto je, ju po nejednej pláni
až k môjmu rodisku zaviala psota
nuž, čuj čo-to aj o jej putovaní.
- 58 Keď odíde jej otec zo života
a mesto Bakcha zotročené zmiera,
dlho sa ona svetom sem-tam motá.
- 61 V tej zemi krásnej, tam, kde do jazera
Benaca alpské pohorie sa díva
a Tirolskom zem Nemcov uzaviera;
- 64 kde tisíc riav, i hádam viac, kraj zmýva,
keď ku Garde, k Val Camonike klesá,
kde z celých Penín vodstvo odpočívá:
- 67 je ostrov v lone zmieneného plesa,
z Tridentu, z Brescie tam aj od Verony
pastier smie žehnať, ak sem vyberie sa.
- 70 Peschiera, pekná, pevná tvrdza tróni
a Bescianskym i Bergamským tam čelí,
kde už kraj plesa poníže sa kloní.

- 73 I z tých vôd zvyšok úplný a celý,
čo v jazere už nevládze viac stáť,
v zelené nivy ako rieka cieli.
- 76 No len čo začne bežať pozdĺž stád,
nie Benaco, lež Mincio hneď sa volá
až po Governo, kde ho čaká Pád.
- 79 Nebeží moc, a už aj ničí polia,
rovinu meniac v číre močariny,
kde najmä v lete mnohých nemoc zdoľá.
- 82 Sem krutá panna príde v nehostinný
kraj bez ľudí a v miesta jednotvárne;
i usadí sa v strede pustatiny.
- 85 Tu pred ľuďmi sa ukrýva, tu starne,
tu so sluhami robí svoje čary.
Sem prišla žiť i zložiť telo márne.
- 88 A za mŕtvou ľud prejde po močiari
na oné bahnom obohnané miesta,
kde ľahko útok nepriateľa zmarí.
- 91 Nad mŕtvu Manto zdvihne múry mesta,
i Mantovou ho nazvú jeho kmeti,
bez ohľadu, čo iné veštby veštia.
- 94 Viac mohlo mať už mužov, žien i detí,
nech Casalodi, blázon prihlúpnutý,
Pinamonteho lesti nenaletí.
- 97 Nuž vedz, ak iné zvesti prinesú ti
či o vzniku, či ďalšom jeho žrebe,
nech žiadna lož ti pravdu neprekrúti.“

- 100 A ja: „Ó, majstre, tak až verím tebe
a tvojim správam hodným všetkej viery,
že v iných zriem len popol na pahrebe.
- 103 No zjav, kto z tých, čo skrýva údol šerý,
je významný a zmienky zaslúži si:
bo iba k takým moja myseľ mieri.“
- 106 Odvetil na to: „Ten, čo z líc mu visí
na hnedé plecía brada rozprestretá
v čase, keď v celom Grécku z mužských zvýši
- 109 ponajviac kde-tu pre kolísku dieťa –
bol augur, čo i s Kalchantom dá v čele
v Aulide prvé lodné lano preťať.
- 112 Eurypyl zval sa, vo vznešenom diele,
v niektorej časti spievam o tej dráme:
vieš, kde, bo znáš ho úplne a cele.
- 115 Tam, hľa, zas Michal Škót sa v páse láme:
ten dobre znal, čo kúzelnícka lož je
i všetky taje bývali mu známe.
- 118 Pri Bonattim je Asdente: i kože
i dratvy rád by chytil sa i švihľa,
no ľútosť mu už veľmi nepomôže.
- 121 Hľa, biedne, im sa znevidela ihla,
vreteno s člnkom – i šli za veštkyne.
S bábikou, s býlím zväbila ich ihra.
- 124 Ale už poď, bo Kain s trnám kynie
a pri Seville ponára sa v more,
kde prvá s druhou pologuľou splynie.

47 A včera spln už žiaril na obzore,
veď bol si rád, keď jeho lúče blykli
ti na pomoc v tej nekonečnej hore.“

50 Tak hovoril a medzitým sme išli.

SPEV DVADSIATY PRVÝ

- 1 **T**ak z mosta na most, hovoriac aj iné,
čo nespomína moja Komédia,
sme šli až k brehu na vyvýšenine,
- 4 pod ktorou iná puklina sa zvíja
z tých Zložľabov, v stých kvil'bách premáčaná,
z nej iba tma sa do očí mi vpíja.
- 7 Jak v Arzenáli varia Benátčania
lepkavú smolu, ktorou vymazáva
sa v zime loď, zlou plavbou doráňaná,
- 10 čo viac sa plaviť nemôže; ten stavia
si novú loď, ten kúdeľou zas riadne
upcháva boky starej sprava-zľava;
- 13 kormu, ten čeleň spevňuje, ten na dne
robí zas veslá, iný laná skrúca,
ten predné plachty, ten zas pláta zadné:
- 16 takto i tu, nie na ohnisku vrúca,
lež z Božej vôle vrela hustá smola,
obidva brehy lepom lemujúca.

- 19 Zriem ju, no nezriem iné nič, len kolá
zvírené dvíhať bubliny jak príval,
a klesať zas, a zas sa vzdúvať zdola.
- 22 A kým som dolu uprene sa díval,
„Pozor!“ môj vodca vykrikol dva razy
a ťahal ma a za seba ma skrýval.
- 25 Jak ten, čo túži uzrieť obraz skazy,
pred ktorou duša utekať by mala,
a hoci strach ho na tom mieste zmrazí,
- 28 s odchodom predsa príliš neatáľa:
uzrel som, ako na samotné temä
skalného mostu čierny diabol cvála.
- 31 Ach, ako divo, ako nazlostene,
kruto sa hnal na krídle rozťahnutom,
že nohou ledva dotýkal sa zeme!
- 34 Na ostrom pleci, trochu vyzdvihnutom,
prehodenú mal dušu hriešnikovu:
šlachy nôh rukou zvieral mu jak putom.
- 37 Zavolať: „Tu som, Zlopazúr, a z lovu
kmeťa toť mám, čo Svätú Zitu zdobí;
strčte ho dnu, ja vraciam sa ta znovu,
- 40 kde korupčníkov máme do zásoby:
krem Bonturu je mesto jedna vina,
čo hravo „hej“ z „nie“ za peniaze robí.
- 43 Šmaril im ho, a strach, že čas sa míňa,
hneď ho hnal späť; a niet takého psiska,
čo pustený by rýchlejšie hnal kmína!

- 46 Keď hriešnik von sa vynorí, hneď zvyška
sto diablov naň a vidlami ho strká:
„Tu Svätá Tvár už nemá útočiska!
- 49 Tu nie jak v Serchiu, tu sa pláva dnuhá.
Preto, ak nechceš, by ťa niekto škrabol,
nech zo smoly ti hlava nevykúka!“
- 52 A hákom chňapol po ňom každý diabol,
skríknuc: „Len skrytý smieš tu hopkať-hapkať,
abys', ak vieš, si tajne čo-to habol!“
- 55 Tak pomocníkom kuchár káže čliapkať
vidlicami nad pražiacim sa mäsom,
až na dno kotla stlačiť ho a napchať.
- 58 „Nech neuzrie ťa tuná chvieť sa desom,
ak dáky ďas by k nám sa vpred či späť hnal,“
riekol môj pán, „nuž skry sa za útesom!
- 61 Nech zúri bes, a čo by aký jed mal,
neboj sa nič, ja poznám už ich ťahy,
veď som sa s nimi takto raz už jednal!“
- 64 Na koniec mostu prešiel pán môj drahý –
a veru stúpiť na tú hrádzu šiestu
nebol by mohol človek bez odvahy!
- 67 So zúrivosťou, s akou vtrhnú v cestu,
s akou sa psiská rútia na pútnika,
čo prišiel pýtať almužnu či kveštu,
- 70 tak s hákmi tí sa vrhnú spod mostíka,
z úbohého a z neblahého bydla.
No on: „Nech z vás sa nik ma nedotýka!

XXI

- 73 Než nabodne ma tuná vaša vidla,
pod' jeden z vás ma vypočuť, či tasí
právom váš prápor na mňa svoje bidlá!“
- 76 Zvolali: „Ty choď, Zlochvost zloocasý!“
A ten, kým vzadu ostatní sa chvascú,
podíde, rieknuť: „To ho azda spasí?!“
- 79 „Zlochvost, ty asi, keď tu robíš strážcu,
domnievaš sa, že možno dušu živú
previesť až sem cez tisícereú pascu
- 82 bez Božej vôle, bez blahého vplyvu?
Nechaj ma ísť, bo tak chcú tomu v nebi:
by som tu s niekým prešiel cestu divú.“
- 85 Ako keď plameň klesne do pahreby,
zhasla mu pýcha, vidly padli na zem,
a druhom riekol: „Teraz nik ho nebi!“
- 88 A v pláň môj pán mi zavolať: „Strach zažeň,
ty, čo si sa tam schúlil za balvany,
smelo už pod' a nechaj všetku bázeň!“
- 91 Rýchlo som prešiel po skalnatej pláni,
no, len sa ku mne popohli tí besi,
zľakol som sa, či dodržia sľub daný.
- 94 Tak z Caprony som videl prápor peší
sa vzdať, no potom zdesiť sa až beda,
že toľký dav ich zrazu obkolesí!
- 97 K vodcovi celý priviniem sa teda,
nespúšťajúc však z očí čvargu zradnú,
jej z tváří sa nič dobré čítať nedá.

- 100 Skláňajú hák, a „Hádam čiastku zadnú,“
vrvia, „čo bych mu trochu poomakal?“
A nato hned: „Ba, len mu čapni riadnu!“
- 103 No ten, čo vravel s Vergiliom, zakiaľ
tí by ma boli roztrhali radšej,
sa obrátil: „Len vydrž, vydrž, Kvákal!“
- 106 A riekol nám: „Tu nieto mosta viacej,
tuná je šiesty oblúk rozborený
a leží celý na dne smoly vriacej.
- 109 Ale nech sa vám páči po hrebeni,
ak pokračovať v ceste máte vôľu:
blízo čnie ďalší most zo skalnej steny.
- 112 Včera, päť hodín po tejto, sa spolu
tisíc dvesto a šesťdesiatšesť rokov
naplnilo, čo most sa zrútil dolu.
- 115 Vysielam hliadku na týchto pár krokov,
či sa tam niekto nepresúša v chládku;
vás prevedú až po most bez úskokov.
- 118 Vpred Mrázošľap a za ním po poriadku
Perútko, Hafaj! Žiadam Brčkobrady,
nech po ceste dá pozor na desiatku!
- 121 Vetroš a Drakoň, pridajte sa k radu;
Psopazúr, Ďasoň zubatý a slepý,
Krvavec blázon s Kančúrom choď vzadu!
- 124 Prezrite vôkol variace sa lepy
a ukážte tu tým most nezávadný,
ktorý tam ponad pelechý sa sklepi!“

127 „Ach, pane môj, ach, majstre, nože zhliadni,
volám, „ak vieš, ak priechod ti je známy,
nežiadaj sprievod, nechcem veru žiadny!

130 Ty vždy tak múdry, prezriže ich klamy,
čuj, ako škrípu zubami tí kati
a hrozby múk jak mecú očiskami!“

133 „Nech sa len duša stále neľaká ti,“
odvetil, „nechaj, nechže zuby ceria,
veď to len pre tých dolu v smole platí!“

136 A kým už spolu k ľavej hrádzi mieria,
každý z nich jazyk vyplazí, zub k zubu
si pritláča a zdraví oficiera,

139 načo zas ten si spraví z riti trúbu.

SPEV DVADSIATY DRUHÝ

- V**idel som jazdu, táborom jak dupe,
1 tu na útok, tu zasa na prehliadky,
tu stáčať sa a pádiť na ústupe,
- 4 videl som plen a videl jazdné hliadky,
ó, Arezzania, tiahnuť vašou zónou,
na turnaje sa hnať i na šarvátky
- 7 za zvuku trúb a za hlaholu zvonov,
rinčiacich bubnov, signálov, nech chystal
sa krutý boj už stranou tou, či onou;
- 10 no nevidel som na zvuk takých píšťal,
aby sa voje hnali do zápasov,
či aby koráb vyplával, či pristál!
- 13 Sprevádzalo nás ďalej desať d'asov:
ach, trápny zbor! No so svätými v chráme,
a v krčme zasa s vagabundskou chasou!
- 16 Spolu si s vodcom smolu prezeráme,
chtiac preniknúť cez bublotanie v žľabe
až k ľuďom dnu sa páliacim v tej jame.

- 19 Jak delfíny už na zvlínenie slabé
oblúkmi chrbtov mornárom vše hlásia,
nech chránia loď i veci na korábe:
- 22 tak na zľahčenie trestu vynára sa
tu i tu chrbát daktorého dráča,
čo ako blesk sa rýchlo skryje zasa.
- 25 Jak žaby skraja priekopy vše kvačia
len s papuľami von, kým uschované
ostatné telo vo vode sa máča:
- 28 tak hriešni kvačia tu po každej strane;
no, jak sa blíži Brčkobrada spupne,
ponárajú sa rýchlo pod bublanie.
- 31 Zrel som (a srdce ešte dnes mi stárpne),
jak jeden, vidiac, že sa sotva vydrie
a čľupne dolu – strachom celý zdúpnie.
- 34 Psopazúr zboku na hákovej vidle
už ho aj má, hák v zasmolené vlasy
mu zaráží jak volajakej vydre.
- 37 Vedel som už, jak volajú sa đasi,
veď čul som vodcu vyberať ich oddiel
a čul som aj, jak sami hovoria si.
- 40 „Zatni doň dráp, tak, aby si mu zodel
chrbát, len zatni, Krvavec,“ kol s krikom
skákal ten huf, „ba úplne ho zoder!“
- 43 A ja: „Ó, prevrav tam s tým nešťastníkom
a zvedz, ak smieš, kde mať ho vychovala,
než padol do rúk svojim protivníkom.“

- 46 Môj vodca ani chvíľu neotáľa:
spýta sa ho, a ten mu riekne spiátky:
„Pochádzam z ríše navarského kráľa.
- 49 Do služieb najprv šiel som z vôle matky,
keď spustlík otec, čo mal zlata spústy,
život si vzal, nám nenechajúc zlatky.
- 52 Ujal sa ma kráľ Thibald, hoden úcty,
no, že som v čachroch vysoko tam rúbal,
tu musím teraz skladať za to účty.“
- 55 Kančúr, čo z úst má v každú stranu zubáľ,
i jediným mu pocítiť dal zblízka,
ako by asi obidvoma šklbal.
- 58 Medzi zlé mačky prišla naša myška,
no veliteľ ho v rukách obkolesí:
„Kým ja ho mám, vy buďte pekne stíška!“
- 61 K vodcovi môjmu hlavu zodvihne si:
„Porozprávaj sa ešte s tvorom biednym,
ak chceš čo znať – kým nezničia ho besi.“
- 64 „Povedz mi teda,“ zastal pán môj pred ním,
„či dakoho si dole nevidel
z Latinov?“ A on: „Práve bol som s jedným,
- 67 ktorý bol býval v susedstve ich sídel;
bár by som s ním bol radšej ronil slzy,
nebál by som sa pazúrov a vidiel.“
- 70 Vtom Vetroš zvolal: „Ten je ale drzý,“
a zasiahne ho do ramena hákom,
už celý zdrap mu na vidlici drží.

- 73 A na nohy mu siahnúť chcel i Drakoň,
no desiatnik, čo všetkým hrôzu vháňa,
navôkol prešiel hrôzostrašným zrakom.
- 76 Keď utíchli a slúchli svojho pána –
toho, čo hľadel v miesta svojho bóľu,
opýtal sa môj vodca bez meškania:
- 79 „Ktože bol ten, s kým dole si mal smolu,
keď si sa vybral na breh tejto skaly?“
„Z Gallury fráter Gomita tam dolu,
- 82 nádoba klamstva všetkého, sa páli:
ten s škodcom svojho pána nezmiereným
konal tak zle, že ten ho dodnes chváli.
- 85 Peniaz si vzal, a s krátkym preverením,
jak vraví, väzňov prepúšťal; aj v inom
bol úplatkárom vskutku suverénym.
- 88 Aj Michel Zanche z Logodora pri ňom
vraví tak rád, že nevedia svoj blábol
o Sardínií skončiť žiadnym činom...
- 91 No beda mi, jak škrípe tamten diabol!
Nemôžem ďalej vravieť od úľaku:
joj, či by rád ma po prašine škrabol!“
- 94 No Ďasoňovi, čo už siahál k háku,
že Navarčana znovu kruto raní,
vojvodca riekol: „Ustúp tam, zlý vtáku!“
- 97 „Ak chcete vidieť,“ začal vyľakaný,
„či počuť azda Lombardanov známych,
či dakoho, čo patrí do Toskány,

- 100 nech Zlopazúr sa stiahne na okamih,
by nebáli sa, že ich pomsta stihne,
a ja tu z tohto miesta zavolám ich:
- 103 namiesto mňa ich sedem príde ihneď,
len zahvizdnem, jak to už u nás chodí,
keď daktorý von zo smoly sa zdvihne.“
- 106 „Počujete, jak vďačne svojim škodí,
vybrechol Hafaj, „ten chlap zlomyseľný,
len ak on sám sa pritom oslobodí?“
- 109 A ten, čo ľstí mal v hlave viac než veľmi,
riekol: „Ak môžem svojim pomôcť z pále
do väčších múk, rád pomôžem, to ver mi!“
- 112 No Perútka, čo staval by sa stále,
riekol: „Mňa dáky blázon neopantá;
vedz, ak sa spustíš, nepobežím v cvale,
- 115 no raz len mávnem peruťou, a mám ťa!
Skryme sa pekne za svah do výklenku –
veď ešte to: tak báť sa mudrlanta!“
- 118 Ó, čitateľ, tu vypočuj si scétku:
na druhú stranu všetci zrak svoj skrútia,
a prvý ten, čo prv mal inú mienku.
- 121 Navarčan veru nevelice húta:
k skoku sa zrazu odrazil a zvolal,
veď vodcovi už vymanil sa z puta.
- 124 Každého pot a pocit viny polial,
a preto ten, čo zvinil úskok celý,
vybehol, skríknuc: „Už aj mám ťa, smoliar!“

- 127 No slabá pomoc: krídla nevedeli
predbehnúť strach; a kým sa tamten vnoril,
ten prsia v letku vzpriamil neveselý
- 130 jak sokolík, čo koristiť už-už skolil,
pokorený však, bez šikovnej kačky,
vracia sa zlý, že kus sa oneskoril.
- 133 Mrázošľap klam ten preklína až plačky:
jednako s jedom za druhom hneď schvátal,
že aspoň s ním sa pustí do ruvačky.
- 136 Korupčník v hĺbke smoly zmizol zatiaľ;
vták na vtáka sa vrhol nečakane
a nad priekopou pazúry doň zaťal.
- 139 Nezľakol sa však starý jastrab kane:
tak drapli sa, že dvojica sa skydla
do rozpálenej, variacej sa pláne.
- 142 Páľa im síce vyrazila bidlá,
no nad smolu už hor' sa nepovzniesli,
lebo si príliš polepili krídla.
- 145 Brčkobrada, i našťvaný i skleslý,
na druhý breh hneď štyrom zletieť káže,
a tí aj s hákmi už sa prudko zniesli
- 148 k stanovištiam, kde držiavajú stráže,
by vylovili priamo na prostriedku
upečených z tej hustej kolomaže.
- 151 A my sme zmizli mizerom - v tom zmätku.

SPEV DVADSIATY TRETÍ

- 1 **B**ez spoločnosti, zamíknutí, sami,
išli sme jeden vpredu, druhý vzadu,
jak Menší bratia chodia ulicami.
- 4 Tam niže pre tú ruvačku a zvalu
Ezop s tou bájkou na rozum mi prišiel,
v nej žaba myši pripravuje zradu.
- 7 Nikdy tvar „teraz“ s „včul“ tak nesúvisel,
jak s onou bájkou príbeh plný zloby,
ak porovná ich sústredená myseľ.
- 10 Jak z myšlienky však hneď sa druhá robí,
iná i mne sa navíja už na tú, -
a prvý strach mi iba dvojnásobí.
- 13 Bo myslím si: „Tí pre nás mali stratu,
a oklamaní cítia sa tak trápne,
že istotne sa stroja na odplatu.
- 16 Ak na ich zlobu navije a napne
sa ešte zlosť, nás tvrdšie hnev tej tlupy
zdrapí, než pes keď zajačika chňapne.

- 19 Cítim, jak sa mi ježia všetky chlpy
strachom, a preto s okom ostrážitým
k majstrovi vravím, ak sa neučupí
- 22 i on i ja za týmto brehom zrytým...
„tí iste prídu pomstiť svoju škodu;
tak živo myslím na nich, až ich cítim.“
- 25 A on: „Byť sklom, čo olovo má vsopdu,
nezrkadlil bych lepšie črty tvoje,
než s tvojím vnútrom teraz tvorím zhodu.
- 28 Myšlienky tvoje prišli medzi moje,
podobné zrodom, podobné i vzhľadom
a v jeden plán sa poja obidvoje.
- 31 Ak pravý svah pod týmto skalným radom
miernejšie nadol zvažuje sa zo skaly,
predstavovaným unikneme hadom.“
- 34 No skôr než pán svoj plán mi celkom odhalí,
už uvidel som letieť čierny prápor,
a myslel som, že nás už zasa dostali.
- 37 Ale vtom vodca odrazu ma zdrapol –
jak mať, čo sotva ľahla do postele,
zbudí sa hneď, a vidiac dym a plápol,
- 40 synka si schytí, preľakaná cele,
a beží, beží, iba oň sa stará,
že neodie sa ani do košele:
- 43 tak vodca môj, kde breh sa dolu vnára,
so mnou sa pustil po tom brale šmahom,
čo ďalší údol zboku uzatvára.

- 46 Nebežal takto prúd cez žiaden náhon
roztáčať kolo pozemského mlyna,
tam, k lopatám kde padá dolu svahom,
- 49 jak vodca môj, keď k hrudi tisne si ma
oddane, nežne, bdelo, ostrážito,
nie ako druha, ale ako syna.
- 52 Keď jeho noha vchupne na koryto
onoho dna, tí stoja na hrebeni
priam nad nami, no nás už nedesí to.
- 55 Prozreteľnosťou boli predurčení
za služobníkov iba v piatej pláni
a nemôžu sa spustiť z príkrej steny.
- 58 Dolu sme našli národ maľovaný,
čo kráčal kruhom krokmi pomalými,
s plačúcou tvárou, trpký, ukonaný.
- 61 A plášte mal ľud tejto preliakliny -
a kapucne až tesne nad očami,
ako ich dosiaľ nosia mnísi v Cluny.
- 64 Zlato tých plášťov zvonka zrak až mámi,
no zdnuka ťažké olovo tak váži,
že Fridrichove boli z púhej slamy.
- 67 Ó, aký plášť to na vek vekov ťaží!
I teraz vľavo s ľudom sme sa dali,
čo márne z plášťov vyplakať sa snaží:
- 70 pod bremenami kráča ten ľud v žiali
tak pomaly, že k novým úbožiakom
sme s každým hnutím bedier prichádzali.

- 73 Nuž, riekol som: „Tu pozri po nejakom
známom či podľa mena lebo činu,
a takto idúc, prejdi vôkol zrakom.“
- 76 Tu jeden z nich, čo začul toskánčinu,
zvolal: „Ó, duše, cez ovzdušie tmavé
zadržte nohy, priprudko sa šinú.
- 79 Veď čo chceš, možno ja ti zjavím práve!“
Obrátil sa môj vodca: „Zastav sa ty,
a jeho krokom potom choď v tom dave!“
- 82 Dvaja sa náhlia ku mne, túžbou jatí,
javiac ju iba tvárou, nie však krokom,
bo úzka cesta s bremenom ich hatí.
- 85 Keď dôjdu ku mne, veľmi kosým okom
obzrú si ma - no k reči nie ich zväbiť!
Až potom k sebe prehovoria bokom:
- 88 „Ten podľa krčných žíl sa živý zdá byť;
lež, ak sú mŕtvi, potom z akej vôle
nemusia u nás nosiť ťažký habit?
- 91 - Ó, Toskánec (mi rieknu), do rehole
pokrytcov smutných čo si vstúpil smelo,
nezhŕdaj nami, zjav, čím bol si hore.“
- 94 „Zrodil som sa a detstvo moje zrelo
nad Arnom krásnym, v krásnom veľkom meste,
a jak som mával, mám i tuná telo...
- 97 Ale kde vy - vy, duše, zrodené ste,
že toľký bôľ vám brázdi líca smutné,
a v akom sa to trblietate treste?“

- 100 Odvetil jeden: „Oranžové kutne
sú z olova, a jak ich ťarcha bolí,
z škripania váh to poznať nevyhnutne.
- 103 Radostní bratia z Bologne sme boli:
mňa Catalana s Loderingom tuná -
nás obidvoch si tvoje mesto zvolí
- 106 na úlohu, ju zväčša jeden splňa:
no, ako sme tam chránili mier spolný,
dnes ešte svedčí pri Gardingu škvrna.“
- 109 Začnem: „Ó, bratia, nad vašimi bôľmi...“
ale viac nie, bo myšlienky mi zmútil
ukrižovaný k zemi troma kolmi.
- 112 Ako ma uzrel, hned' sa celý skrútil,
do fúzov sfučiac, vzdychal len a úpel.
I Catalano vzdychol, až sa škrtil:
- 115 „Farizejom ten k zemi vbitý trupel'
radil, že kvôli pospolnému blahu
je spravodlivé, aby jeden trpel.
- 118 Popriečky v ceste vidíš dušu nahú,
aby tu každý, kto len prejde vôkol,
dal pocítiť jej celú svoju váhu.
- 121 Takisto trpí tuná jeho svokor
a ďalší z rady, semeniska biedy
židovských pohrôm, príkorí a pokôr.“
- 124 Vergilia som uzrel žasnúť vtedy
nad tým, čo navždy vystretý je v kríži
vo vyhnanstve a pod ťarchou tej čriedy.

- 127 Vtom k bratovi sa už môj vodca zníži:
„Kiež naša tvár sa pozdá ti dosť hodna,
zjav nám, ak smieš, či sprava sa už blíži
- 130 nejaký most a cesta pre nás schodná,
by zasa anjel čierny ako smola
nemusel prísť a vyzdvihnúť nás zo dna.“
- 133 „Bližšie, než dúfaš,“ odvetil, „sem zhora
z veľkého kruhu skalné mosty zryté
sa ťahajú a klenú cez údolia,
- 136 krem tohoto, v ňom ležia na koryte,
no poskytnú vám cestu rumovisko,
čo z tohto dna sa vrší svahovite.“
- 139 Na chvíľu vodca hlavu skláňa nízko
a potom riekne: „Zle nám vravel predsa
ten, čo tam hriešnych pichá na háčisko.“
- 142 „V Bologni mnohí o diablove svedčia,“
na to mu brat, „a čítal som i z archov,
že otcom lži je a že klame zväčša.“
- 145 Nasrdený, jak keby do ôs šparchol,
vodca sa dlhým krokom vzdialil do brál,
a za ním od tých, obťažných ťarchou,
- 148 po drahých stopách taktiež som sa pobral.

SPEV DVADSIATY ŠTVRTÝ

- 1 **K**ed' ledva z plienok zdvihne sa rok mladý,
ked' rastie deň a noc už k poldňu cúva
a Vodnár slncu vlasy jemne hladí,
- 4 ked' srieň už tupým perom odmaľúva
podobu svojho belostného brata,
takže ten obraz iba krátko trvá,
- 7 sedliáčik, čo však bez krmu dni ráta,
vyjde a vidí kraj sa belieť všade:
udrie sa v bok, a smutne zavrúc vráta,
- 10 bezradne tápe stavaním, a stade
sa potáca zas na dvor skormútene;
no skoro nádej v plný kôš zas kladie,
- 13 ked' uzrie svet, jak žiari v náhlej zmene;
vráti sa späť, by z vŕby prút si schabol
a na pašu už ovečky si ženie... -
- 16 tak úzkosťou i ja som najprv ziabol,
ked' videl som, jak majster môj sa morí;
a tak i náplast' prikladá mi na bôľ,

- 19 bo tam, kde cestu zborený most tvorí,
s tou sladkou tvárou nado mňa sa schýli
jak prvý raz, tam na úpätí hory.
- 22 Roztvorí náruč po maličkej chvíli,
keď prezrel trosky, či sa neodronia,
a v náručie ma schváti z celej sily.
- 25 Jak ten, čo najprv rozváži, než koná,
čo vždy sa zdá, že chce mať prehľad stály:
tak, na jednu keď vložil ma z lona,
- 28 už druhú skúma v rozborenom bralí
a vraví: „Skús, či sa ti neodrútna,
a iba potom zachyť sa tej skaly!“
- 31 Nie, nebola to púť pre tamtie kutne:
veď každú piad', a ešte podpieraný
ním, ľahučkým, som zliezal preurputne.
- 34 A keby nie, že hrádzka z tejto strany
má kratší breh, ja cez tú cestu trudnú
- možno i on - tam klesnem na balvany.
- 37 Že Zložľaby však zvažujú sa ku dnu
veľpažeráka ako do kolesa,
v údolí každom, po najhlbšiu studňu
- 40 breh jeden dvíha sa a druhý klesá.
Ťažko nás skúša cesta skľučujúca,
až na vrchole predsa octneme sa.
- 43 Tak mal som z dychu vyžmýkané pľúca,
že som si sadol, necítiať už seba,
na prvú skalú, nevládajúc hnúť sa.

- 46 „Lenivosti sa teraz zbaviť treba,
riekol môj vodca, „sotva dôjdu slávy,
čo na perí sa mätko uvelebia.
- 49 A ten, kto bez nej márne život strávi,
len takú stopu nechá v svete celom
jak v diaľke dym a pena v prúde riavy.
- 52 A preto vstaň a slabosť svoju prelom
so silou ducha, ktorý všetko zdolá,
ak neklesne pod svojim ťažkým telom.
- 55 Dlhšími schodmi budeš stúpať zdola:
nestačí z tamtých vyjsť; ak mojim radám
rozumieš, hľad', nech zmocnie tvoja vôľa!“
- 58 A tak som vstal, až zdalo sa mu hádam,
že mám viac dychu, než som cítil vskutku,
keď vravím: „Pod', mám odvahu – i vládam.“
- 61 Po moste za ním vydávam sa v smútku,
no, most je strmší než ten, čo sa rozboril:
prť tvorí ťažkú, neschodnú a prudkú.
- 64 By som sa sviežim zdal, som stále hovoril.
Vtom dáky hlas sa ozval z hlbokosti,
no slová tvoriť nevedel, a netvoril.
- 67 Nevieam, čo vravel, hoci na predmostí
skraja som stál a žasol pri tom dive;
však ten, čo vravel, staby prchal v zlosti.
- 70 Sklonil som sa, no moje oči živé
nemohli uzrieť dno cez tmavé chmáry,
a preto „Majstre,“ rieknem žiadostive,

- 73 „z tej strany múr by mali sme zliezť vari,
bo jak tie zvuky bez zmyslu mi plynú,
tak, hoci vidím, nepoznávam tvary.“
- 76 „Odpoveď inú nedám ti, môj synu,
než že tak spravím: na otázky pravé
sa vraví mlčky, iba rečou činu.“
- 79 A tak sme zliezli most až po záhlavie,
čo v ôsmy breh sa zrazu prudko vrazí,
kde žľab už zrádza svoje taje tmavé.
- 82 Hromadia sa v ňom také hrozné plazy,
tak rôznych druhov – cenchra, jakul, slepýš –
že spomienka dnes ešte krv mi zmrazí.
- 85 Viac, Líbya, sa svojím pieskom nepýš:
ak s chelindrami v svojom lone chorom
amfisbény i s fareami zlepíš –
- 88 ani tak zlých, tak prelezených morom,
s Abesíniou nemáš takú kopu,
ani s tou zemou nad Červeným morom!
- 91 Medzi tou hrôzou bežia cez priekopu
zdesení, holí ľudia, bez výhľadu
na otvor z bied a bez heliotropu.
- 94 Ruky im plazy pozväzujú vzadu
a cez bedrá im chvost i s hlavou vkladia
a spredu v uzol, do kľbka sa spradú.
- 97 Na jedného, čo mizol krokom kmína,
vrhne sa had a hryzne ho níž krka,
kde práve onen s plecami sa spína.

- 100 O ani I skôr nenapíše ruka,
jak vzbíkol ten, a v popol premenený
sa rozsypal jak začiernená múka.
- 103 Tak rozdrvený ležiac na kameni,
sám od seba prach zbiera sa, až splynie
a zasa v toho istého sa zmení.
- 106 Tak Fénix, podľa mudrcov, len zhynie,
hneď v kráse, znovu zrodený, sa zardie,
keď päťsto rokov práve sa mu minie.
- 109 Nie trávu, zrno požíva, nie bár'de:
kadidla slzy srkajúc i amom,
posledné plienky v myrhe má a v narde!
- 112 Jak ten, čo padá, démonovým mamom
zrazený na zem, bez jedného slova,
alebo od žíl upchaných v ňom samom,
- 115 keď povstáva a zmätено sa chová,
hľadiac kol v strachu, čo ho neopúšťa:
taký bol hriešnik, ktorý povstal znova;
- 118 len hľadel, vzdychal, otvárajúc ústa.
Ó, boží súd! Sú prísne jeho miery,
podľa nich muky rozsieva tu zhusta!
- 121 S otázkou, kto je, pán môj k nemu mieri;
„Nie dávno,“ riekol, „ako kameň v dúloch
z Toskánska spáchol som do tejto diery.
- 124 Že vo mne prúdi krv, jak prúdi v muloch,
zverský som život chcel, som Vanni Fucci,
zver. V Pistoji som dôstojný mal brloh.“

- 127 Riekol som: „Majstre, hľad, nech neufrčí,
spýtaj sa, aký zločin ho sem vrhol,
on predsa mužom krvi bol a žlčí!“
- 130 Hriešnemu hlas sa vôbec nezadrhol,
naopak, uprel na mňa pohľad krutý,
len farbou mrzkej hanby v tvári zvlhol,
- 133 keď riekol: „Že ma vidíš tu, to rmúti
ma ešte viac, ba viacej veru stokrát,
než z života že bol som vytrhnutý.
- 136 Žiadaný taj ti nesmiem neodokliať:
padol som sem, bo ukradol som z chrámu,
zo sakristie krásny jeho poklad –
- 139 nevinne iný odvisol však z trámu.
No, abys' nemal zo mňa radosť v duši,
ak opustil bys' túto temnú jamu,
- 142 čuj, predpovedi mojej otvor uši:
„Pistoja stratí Čiernych“ – riekol zlostne –
„vo Florencii bezprávie sa zruší,
- 145 no z Val di Magra Mars hneď mračná roztne,
obkolesený v chmárav kalných kole,
a s chmúrnou búrkou potom nelútostne
- 148 prenesie boj až nad Picenské pole,
kde mocným bleskom všetkých Bielych skolí,
že každý z koňa na zem padne dole!
- 151 A vravím to, bo chcem, nech ťa to bolí!“

SPEV DVADSIATY PIATY

- 1 **D**ohovoril a zlodej obe dlane,
zložiac ich do fíg, zdvihol ako závet:
„Na, Bože, na, sú tebe namerané!“
- 4 Tu žehnal som i hnusnú hadiu háved',
keď had mu ovil krk, sťaby sa hádal:
„Už mlč, už nedám, nedám ti viac vravieť!“
- 7 A ďalší zas mu spredu ruky skladal,
tak sebou samým zanitujúc obe,
že zachvieť nimi ten by sotva vládal.
- 10 Ó, Pistoja, och, Pistoja, že v hrobe
už nehniješ, že váhaš zhorieť do tla,
keď svoje semä prevyšuješ v zlobe!
- 13 V nijakom kruhu pekelného kotla
neuzrieš proti Bohu vzdor tak divý,
ani v tej duši z Téb, čo sotva skrotla.
- 16 Kým uchádza, už idúc mlčanlivý,
čujem, jak kentaur jedovato vzadu
vrieska: „Kde je, kde je ten zátvrdlivý?“

19 Maremma nemá toľkú zberbu hadiu,
koľká mu kryla jeho konské bedrá,
z nich prechádza už do ľudského vzhľadu.

22 A na chrbte jak z dajakého sedla
dvíha sa drak a krídla rozprestiera,
plamene metúc na každého vedľa.

25 Riekol môj pán: „Cacom sa zve to zviera;
krv, ktorú preliat popri Aventíne,
nevošla by sa ani do jazera.

28 Nie s bratmi šiel, on volil cesty iné
pre lstivú krádež pri bohatom stáde,
ktoré chcel tajne stiahnuť do jaskyne.

31 Herkules kyjom odpravil ho stade,
keď Cacus desať rán ak prežil zo sta,
zostanúc tam hneď mŕtvy na hromade.“

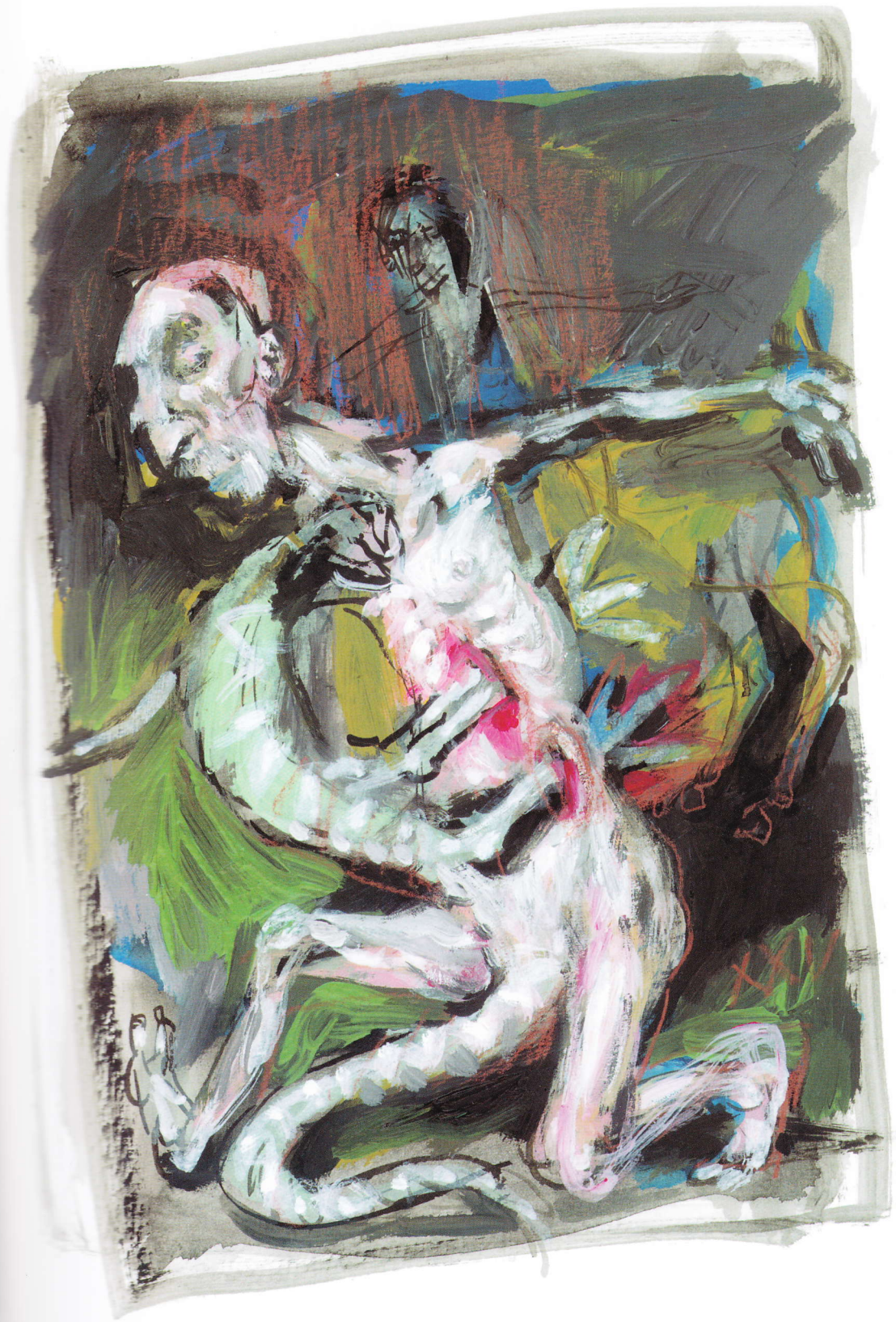
34 Aj ten už zájde za oblúkom mosta.
Kým vodcov hlas sa nesie po priestore,
nebadáme, jak dnu sa traja zlostia,

37 až skríknu na nás: „Kto ste vy, tam hore?“
Tu upreli sme oči k nešťastníkom
a zastali sme v svojom rozhovore.

40 Nepoznám ich, no, ako býva zvykom,
že v hlúčku vždy sa niekto poohlási
a pritom zradí meno spoločníkom,

43 jeden sa ozval: „Kde je Cianfa asi?“
Preto som prstom prekrižoval pery,
nech i môj vodca na nich pozor dá si.

- 46 Ak čitateľ sa teraz ťažko zmieri
s tým, čo tu poviem, nedivím sa veru:
mne samému už ťažko sa to verí.
- 49 Ako tí traja údolím sa berú,
had šestnohý sa vyhodí a pripne
sa na jedného, celý k jeho telu.
- 52 Strednými nohami mu k bruchu lipne,
prednými zasa ramená mu chmatne
a na obidve líca ho vtom štipne.
- 55 Do stehien zasa zadné nohy zatne
a prestrčiac ho medzi obidvoma,
chvostisko vztýči ponad bedrá špatné.
- 58 Väčšmi sa brečtan neprichytí stroma,
než údmi had mu údy popokryval,
akoby sa mu vrýval do svedomia.
- 61 Jak teplý vosk by s teplým voskom splýval,
zmiešajúc farby, dovedna sa stmelia
a nie je ani jeden už, čím býval,
- 64 ako keď hnedá farba rozostieľa
sa pred plameňom po papieri skraja
nie ešte čierna, ale mrie už biela.
- 67 Dvom ostatným des hľadí z obličaja:
„Ó, beda, Agnel, ako ťa to trávi,
už nie ste ani jeden, ani dvaja!“
- 70 Už iba v jednu splynuli dve hlavy
a z nej, až každá bytosť sa v nej stratí,
podoba oboch zmiešaná sa zjaví.

- 73 V dve ramená sa menia štyri hnáty,
drieky a bruchá, ruky, stehná, svaly –
všetko sa na úd nevídaný zvráti.
- 76 Pôvodný výzor zotretý už mali;
obludný obraz oboch pripomína,
a nikoho; a pomaly sa vzdiali.
- 79 Ako keď šibne jašterička z týnia
pod veľkým bičom horúčavy v lete
a cestičky sťa bleskom popretína,
- 82 tak k bruchu oných dvoch sa mihne v lete
žltkavočierne rozsršené háďa
jak korenie, jak zrnko rozomleté.
- 85 Jedného bodne v onen bod, ním vkladá
potravu plodu lono obťažkané;
a na zem háďa rozťahnuté padá.
- 88 Na hada hľadá hriešnik odovzdane
a bez slova a bez pohybu zíva,
stáby naň išla horúčka či spanie.
- 91 On na hada a had sa naňho díva
a tomu z rany, tomu z tlamy zdvihne
sa hustý dym a jeden s druhým splýva.
- 94 Nech Lucanus sa radšej zmienke vyhne
o Nassidioví a Sabellovi,
a nech dá pozor, aký šíp tu švihne.
- 97 Nech Arethusu s Cadmom nevysloví
Ovidius, veď ak ich zmení v zmiju
a v studničku, tým nijak nie je nový,

- 100 bo sotva sa dve prírody mu zžijú
až natoľko, by obidve ich formy
vymenili si svoju matériu.
- 103 Tu zmeny riadia také prísne normy,
že ak svoj chvost had vo dva porozčesne,
ranený zovrie nohy ako svormi.
- 106 Nohy a stehná stmelia sa tak tesne,
že zakrátko už nikto nerozozná,
kde spojili sa tvary prečudesné.
- 109 Podobu, tam sa tratiacu, už chvost má,
a tam mäknúca koža rázsochatá
tu zasa tvrdne ohyzdná a hrozná.
- 112 Zriem ramená, jak v pazuchách sa tratia,
a nohy šelmy, krátke mimoriadne,
sa dlžia o to, o čo tie sa krátia.
- 115 A skrútené, už útle nohy zadné
menia sa v úd, čo utajovať má sa,
no chudák tu až dva si naraz zhliadne.
- 118 Dym novou farbou zahalí ich zasa,
jednému ženúc vlasy po temeni
a druhého zas pozbavujúc vlásia.
- 121 Ten zdvihne sa, ten padá rozpleštený,
neodvrátiac však uhrančivý okáľ,
pod ktorým každý papuľu si mení.
- 124 Ten, ktorý stál, ju stiahol k sluchám, pokiaľ
z líc zmenšených mu uši nevystúpili
z onoho slizu, ktorý z hada mokál.

- 127 Z ostatku nos sa vyostriľ mu štúply,
a z toho zas, čo nešlo núter v slinách,
primerane sa pery povylúpli.
- 130 Ležiaci ženie tlamu vpred, nie inak
na hlave zasa zasúva si uši,
ako si rožky zastrkuje slimák.
- 133 A zakiaľ jazyk celistvý už čuší
a tomuto sa na dve časti štiepa,
tomu sa scelí: čím i dym sa zruší.
- 136 Zmenená v šelmu potom duša slepá
hvízdajúc, syčiac, cestu dol si razí
a druhá za ňou sliny na zem liepa.
- 139 Obrátiac nový chrbát k dielu skazy,
druhovi riekne: „Vidíš teraz Buosu?
Chcem, nech zas on sa štvornožky tam plazí!“
- 142 Tak siedmu zberbu zriem, tak zrel som hrôzu
ich zmien: a novosť látky vysvetlí vám,
ak zavše jazyk nevie zo závozu.
- 145 No hoci v zmätku na peleš sa dívam
a toľké divy moje oči mučia,
nemôžu tamtí uniknúť mi inam,
- 148 kým nerozoznám z nich chromého Puccia:
jediný z troch, keď prišla táto peleš,
nezmenil sa dľa nijakého kľúča.
- 151 Druhý bol ten, preň, Gaville, tak želiáš!

SPEV DVADSIATY ŠIESTY

- T**eš, Florencia, teš sa z veľkej slávy,
veď krídlom mávaš po mori i súši
a celé peklo o tebe už vraví.
- 4 V zlodejskom žlabe máš päť takých duší,
že sa až tvár mi farbí do krvava,
a tebe za to česť priam neprísluší.
- 7 Lež ak včas rána sny nám pravdu javia,
zakrátko zvieš, čo ti už nielen iní,
ale i Prato praje podľa práva.
- 10 Už dnes by meškal trest za tvoje viny!
Ak má však prísť – kiež čím skôr by ťa šľahol,
bo starcovi bôľ väčší zapríčiní.
- 13 Podišli sme, a po balvanoch nahor,
čo slúžili nám za schodište dolu,
šiel vodca môj a so sebou ma stiahol.
- 16 Cez onú cestu neschodnú a holú,
jak kráčali sme k skalným rozvalinám,
musela ruka s nohou stúpať spolu.

- 19 Tu žialil som, a keď sa rozpomínam,
duša vždy znova sa mi rozžalostí
a ducha viac než inokedy spínam,
- 22 nech nebeží, lež priďrža sa cnosti:
ak lepšia vec či hviezda dobrotivá
dali mi dar, kiež nestratím tie skvosty!
- 25 Koľko len sedliak, na vršku čo býva
(v čase, keď tá svet zjasňujúca žiara
svoj obličaj nám niečo menej skrýva,
- 28 keď ustupuje mucha pred komára),
zrie svätajánskych mušiek nižšie stráne,
kde oberá či radlo v pôdu vnára,
- 31 zdalo sa mi, že ôsmy žľab tak planie,
keď zastal som v tom mieste povypätý,
skadiaľ už dno v tmách vidno rozkmitané.
- 34 A tak, jak tomu, ktorý z pomsty deti
dal medveďom – keď zbadal Eliáša,
jak so záprahom ohnivým hor' letí,
- 37 pričom mu zrak i dovoľoval sťažša
zrieť niečo viac, než ako žiara číra
v podobe mráčka k nebesám sa vznáša –
- 40 zdalo sa mi, že dnom sa ohne hmýria,
z nich ani jeden krádež neodhalí
a každý kradne hriešnika a týra.
- 43 Tak stál som, že ak nechytím sa skaly,
hoci aj nik ma priamo nepostrčí –
do priepasti ma vlastná ľarcha zvalí.

- 46 Keď vodca videl, ako zrak mi blčí,
riekol: „Dnu v ohňoch horia zloduchovia –
čo páchali, tu páše ich a mučí.“
- 49 „Majstre môj,“ vrávím, „vdaka za tie slová,
utvrdil si ma nimi v mojom zdaní,
a už som sám chcel pýtať sa ťa znova:
- 52 kohože skrýva plameň rozoklaný,
že podobný len z hranice šiel leda,
na ňu bol s bratom Eteokles daný?“
- 55 „S Ulyxom vedno páli Diomeda,“
– odvetil mi – „že v zlosti spolu žili,
ani tu trest im rozlúčiť sa nedá.
- 58 Kruto ich tresce plameň starobylý
za úskok s koňom, ktorý zrobil bránu,
cez ňu rod Ríma vyšiel ušľachtilý.
- 61 I za tú ešte nescelenú ranu,
ňou Deidamia za Achillom žiali –
za Palladium v páli spolu planú.“
- 64 „Ak možné je, by v ohni rozprávali,
prosím ťa, majstre, prosím bez prestania,
by prosby moje za tisíc ti stáli,
- 67 vyčkať mi daj, kým žiara rozoklaná
až celkom k nám sa nepriblíži zo dna –
hľaď, ako túžba ponad ňu ma skláňa!“
- 70 Riekol: „Je tvoja prosba chvály hodna
a vodca tvoj ju preto-neodmieta.
Len jazyk zdrž: až príde chvíľa vhodná,

- 73 ja prevravím, bo viem, čo sužuje ťa,
a keďže Gréci sú to pohrdaví,
na tvoje slová sotva poodvetia.“
- 76 Keď ocitol sa plameň plápolavý
v diaľke i dobe vodcom odobrenej,
čul som, jak touto rečou k nemu vraví:
- 79 „Ó, vy, čo dvaja ste tu v žiare nemej,
ak zásluh o vás získať som si vládol
(ak zásluh o vás mám už viac či menej),
- 82 kým ešte verše vznešené som skladal,
zastavte sa a jeden v ľudskej reči
nech riekne mi, kde zblúdiac, skon svoj hľadal.“
- 85 Roh pradávneho plameňa, ten väčší,
začal sa triasť a hučať, stáby knôtom
ohromný víchor zmietal v nebezpečí,
- 88 a z boka na bok pohybujúc hrotom
jakby to jazyk viazol, bez výrazov –
zvuk vyrazil a vpokon riekol: „Potom,
- 91 keď Kirke som sa vymanil z jej krážov,
čo pred Gaetou si nás uzavrela,
skôr než tej zemi Aeneas dal názov,
- 94 ani cit k decku, ani úcta vrelá
k otcovi, ani povinná tá páľa,
za ňou sa márne Penelope chvela,
- 97 ten zápal vo mne premôcť nevládala,
zápal, čím bližšie vniknúť k ľudským tvorom,
v čom je ich hriech i cnosť v čom dokonalá.

- 100 S jedinou loďou nekonečným morom
vyplavil som sa v pevnom odhodlaní –
i s neveľkým, mne večne verným zborom.
- 103 Španielsko z jednej, z druhej zrel som strany
i Maroko, zrel ostrov Sardov, ktorý
s ostatnými sa kúpe v morskej pláni.
- 106 Boli sme starí, pomalí a chorí,
keď onen tesný priechod sa nám zjavil,
kde Herkulove hrádze hrozia v mori,
- 109 aby sa za ne človek nevyplavil.
Sevilla vpravo z očí mi už mizne,
miznúcu Ceutu v diaľke som už zdravil...
- 112 Ó, bratia, ktorých sto tisíce trýzne
neodradili, ale ďalej pudia
ísť na Západ cez more širočizné,
- 115 krátkemu bdeniu, ktoré zmyslom zbúda,
dožičte ešte skúsenosti zažiť,
za Slnkom idúc, kde už nie sú ľudia.
- 118 Ste povinní si svoje plemä vážiť:
súdené nie je žiť vám ako zveru,
lež za cnosťou a za poznaním bažiť!
- 121 Tá krátka reč im vleje toľkú vieru
a nadšenie pre cestu nevídanú,
že neviem ich už zvrátiť z tohto smeru.
- 124 Lež kormu majú obrátenú k ránu,
veslá sťa krídla bezhlavo a rýchlo
sme dvíhali, vždy v ľavú bočiac stranu.

127 Druhého pólu nado mnou už stíchlo
hviezdnaté nebo, naše do vln zlietlo
a nad vodu už viac sa nepozdvihlo.

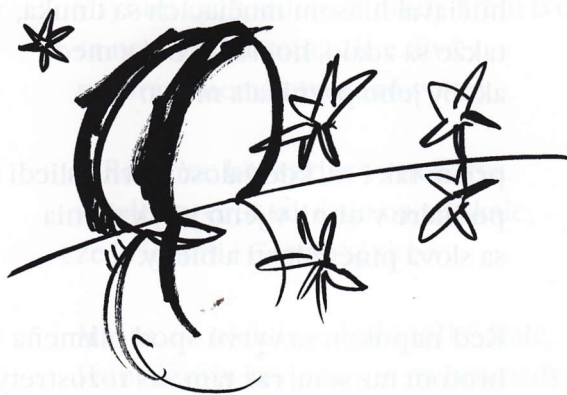
130 Zažalo sa i päť ráz zhaslo svetlo,
ním spodok luny na obzore svitá,
a v ťažkej púti nič nás nepostretlo.

133 Až v diaľave sa hora obrovitá
objavila a v takú výš sa tmila,
že s vyššou v žití sotva kto sa zvíta.

136 Jas zmenila nám v bolesť ďalšia chvíľa,
keď zrodívšia sa búra od pevniny
na predok našej lode narazila.

139 Trikrát nás skrútila ponad hĺbočiny
a štvrtý raz, keď kormu dvihla hore,
vrhla nás do vln, ako to chcel Iný.

142 A nad nami sa uzavrelo more.“

SPEV DVADSIATY SIEDMY

- 1 **P** lameň už priamy vracal sa a hladký,
keď vyzozprával príbeh do posledku,
a dovolil mu odísť básnik sladký -
- 4 a vtom už iný blížiaci sa spredku
dvíha nám oči k vrcholu, čo chýli
sa sem i tam a pritom hučí v zmätku.
- 7 Jak v Sicílii býk (v ňom prvý skvíli,
v ňom právom autor prvý žiaľom zbúka,
bo jeho ruky ho tak vycibrili!)
- 10 hučieval hlasom mučiacich sa dnuka,
takže sa zdalo, hoci sám bol z medi,
akoby jeho prenikala muka:
- 13 priam tak i tu, kde žalosť márne sledí
po škáre v ohni, v jeho jazyk menia
sa slová plné žalosti a biedy.
- 16 Keď napokon sa vyrvú spod plameňa
hrotom raz sem, raz tam zas rozostretým,
s tým kmitaním, ním jazyk v ohni stená,

- 19 počujeme: „Ó, ty, čos' vpravel predtým
po lombardsky k tým tieňom v ohni, ktorým
si riekol: „Chod', už viac ťa neroznietim,“
- 22 hoci som tuná hosťom prineskorým,
nežel', ak stratíš trochu času pre mňa,
ja neželiem, a vidíš sám, že horím!
- 25 Akže si spadol do tohoto temna
z tej sladkej zeme latinskej až teraz,
z nej poslala moja vina nepríjemná,
- 28 zjav: Romagnu či mier či vojna zvierá;
pri Urbine som žil, pred vrchom oným,
spod ktorého sa Tiber odoberá.“
- 31 Ešte sa nadol upriamený kloním,
keď môjho boku vodca môj sa chytá:
„Ty s Latincom si prevrav nevidomým!“
- 34 Ja, pripravený na to, čo sa pýta,
hneď oslovil som dušu nepokojnú:
„Ó, duša, čo si v tomto ohni skrytá,
- 37 v tyranských srdciach nikdy kraju tvojemu
sa neskončila vojna zlá a divá;
no práve nemá otvorenú vojnu.
- 40 V Ravenne boj sa dávno neozýva,
z Polenty orol tak čnie na tej skale,
že krídlami i Cerviu si skrýva.
- 43 Mesto, čo niekdy znieslo toľké žiale,
Francúzov v krvi znesúc na hromady,
pod zelenými labami je stále.

- 46 Z Verrucchia hafan, so starým i mladý,
čo Montagnovi sklenul sudbu čiernu,
zo zubov získať nebožiec zas hľadí!
- 49 Na Lamone i mestu na Santernu
z bieleho hniezda levík stláča šiju,
keď mení stranu z južnej na severnú.
- 52 A priam jak mesto leží pri Saviu
na rovine a hora nad ním visí,
tak voľnosť má a má i tyranu.
- 55 Ale už, prosím, povedz nám, kto ty si,
ani ty nebuď od iného tvrdsí,
nech pretrvajú v svete tvoje rysy!“
- 58 Spôsobom svojím oheň najprv zhučí
a sem i ta, a bez pevného smeru
hrot zakmitá a potom takto sfučí:
- 61 „Nech viem, že nechá túto jamu šerú
ten, komu tu môj jazyk odpovedá,
nezachvie sa viac tento plameň veru!
- 64 Ale že odísť odtiaľto sa nedá,
ak pravdou je, čo čul som svojho času,
bez bázne z hanby odpoviem ti teda.
- 67 Prv meč a potom povraz vôkol pásu
som mal a myslel, keď ho zbožne nosím,
že zmažem hriech, a bol bych získal spásu,
- 70 nech veľký kňaz (kiež pyká preto, zlosyn!)
ma nenavráti naspäť do necnosti:
ako a quare, vypočuj ma, prosím.

- 73 Pokým som formou mäsa bol a kostí,
čo mať mi dala – diela nie tak levie...
skôr dielom boli mojej lišiackosti.
- 76 Ešte, tajné cesty, o ktorých svet nevie,
poznal som tak, že z môjho podvádzania
až po kraj sveta chýrov ako pliev je!
- 79 Ale keď vidím, že môj vek sa skláňa
už k obdobiu, v ňom mal by jeden každý
dol kasať plachty, dole zvinúť laná:
- 82 čo tiahlo prv, ma odrádza a dráždi –
s lútosťou vzal som rúcho popolavé
a beda! Mohol som byť šťastný navždy!
- 85 No knieža nových Farizejov, práve
vedúci vojnu blízko Laterána
(nie k Arabom, nie k Židom na výprave,
- 88 bo útočil on vždy len na kresťana,
čo ani Akru nikdy nedobýval
a nekupčil tam niekde u sultána),
- 91 na veľký úrad pramálo sa díval
a na môj povraz tiež sa díval zhora,
pod ním ten, kto ho nosil, chudším býval.
- 94 Silvestra Konštant zo Soracte volá,
z malomocenstva nech ho pozdraví:
tak poslal po mňa on jak po doktora,
- 97 čo jeho pyšnej horúčky ho zbaví:
o radu žiada ma, no ja len mlčím,
bo jeho reč sa opitou mi javí!

- 100 On nástojí: „Ty bez obáv tak učíš,
vopred ťa rozhreším, len radu daj mi,
ako až k zemi Palestrinu sklúčim!
- 103 Nebom ja vládnem, vládnem jeho tajmi,
odomknúť, zamknúť môžu ho dva kľúče,
k nim predchodca môj bol tak ľahostajný.“
- 106 Keď dôvodil vždy vážnejšie a prudšie,
až v mlčaní som videl viacej tône,
riekol som: „Otče, keďže zošleš lúče
- 109 na tento tieň, veň duša teraz vtonie,
nuž, dlhý sľub hoc splníš iba trošku,
získa ti triumf na vznešenom tróne.“
- 112 František príde potom k môjmu lôžku,
no čierny cherub pred ním zastane si:
„Nekrivdi mi a neber mi tú trosku,
- 115 s mojimi rabmi dolu są on zmiesi,
pretože, ako úlisnú dal radu,
ja odvtedy ho držím za pačesy.
- 118 Bez ľútosti sa nedá zdvihnúť z pádu,
a ľutovať i chcieť hriech u hriešnika,
to vylučuje zákon protikladu.
- 121 Ó, koľko ľadu do duše mi vniká,
keď chytí ma a prehovorí: ‚Zdá sa,
nemyslel si, že tračíš na logika.‘
- 124 K Minosovi ma vzal: ten vôkol pása
tvrdého osem ráz svoj chvost si skrúti
a zúrivo si hryzie ho a kmása,

127 vraviac: „Ten v oheň zlodejský sa zrúti.“
Preto, kde zrieš ma, moja duša planie
a v odev krutý odená sa rmúti.“

130 Keď takto skončí svoje rozprávanie,
zas tvary ohňa kol sa rozkyvocú
a ostrý roh mu sem-tam v žiali vanie.

133 Kamenným mostom kráčam vedľa vodcu
na ďalší oblúk, ktorý zasa jarmí
tú priekopu, v nej iní nekolocú,

136 len tí, čo hrešia rozkolmi a svármi.

SPEV DVADSIATY ÔSMY

- K**to vyjaví, aj v neviazanom slove,
a čo viac ráz by to aj vyrozprával,
všetku tú krv a všetky rany nové?
- Iste by každý jazyk zaostával,
bo naša reč a vôbec ľudská myseľ
neobjali by taký hrozný nával.
- Veď nech by sa i celý národ zišiel
z Apúlie, čo v nekonečnom boji
(pre jeho straty nieto ani čísel)
- stretol sa s tým, čo pôvod svoj má v Tróji,
kde prsteňov sa zhrnie toľká miera,
jak v neomylnom Líviovi stojí,
- či s ľudom tým, čo skúsil krutosť zvera,
keď Róbert Guiscard jeho odpor zmarí;
či s ľudom, jeho kosti dosiaľ zbiera
- Ceperano, kde zradil každý vari
z Apúlčanov; či s tým, čo vojsko chabé
v Tagliacozze mu pobil Alard starý:

- 19 všetky ich kýpte s rozťatiami – slabé
boli by proti náreku a stenu,
ním v deviatom sa desne stená žľabe!
- 22 V sude, čo stratí mesiačkovú stenu,
ostatné dúžky sa tak nerozzevia,
jak tam sa jeden, od brady až k bzdeniu.
- 25 Uprostred nôh mu vidím visieť črevá,
srdce mu zriem a ostrý pohľad vnáram
v ten hnusný vak, v ňom strava v lajno stlieva.
- 28 Kým hľadím naň, on hľadá na mňa k skalám,
a rukou hruď si rozhrnúc priam stredom,
riekne: „Nuž, pozri, ako sa tu kálam.
- 31 Pozri, čo sa tu deje s Mohamedom!
A predo mnou, jak rozštiepený kôl,
od brady k štici, kráča Ali s jedom.
- 34 Pretože tí, čo rozkol na rozkol
v živote svojom rozsievali radi,
rozťatí idú všetci navôkol.
- 37 Vzadu nás diabol dáva do parády,
čepeľou meča nelútostný, krutý,
každého z tohto davu takto zriadi,
- 40 keď príde k nemu na bolestnej púti:
pretože rany celkom sa nám zrastú,
kým cesta k nemu naspiatky nás skrúti.
- 43 Lež kto si ty, že obzízaš si nás tu?
Myslíš, že duša úľavu tak získa,
ak oddaľuje trest a jeho nástup?“

- 46 „Nie smrť, nie vina v tieto priepadliská,
riekol môj pán, „ho vedie k mukám žravým;
aby ich poznal úplne a zblízka,
- 49 ja, dávno mŕtvy, týmto peklom tmavým
musím ho previesť, oblúk po oblúku:
to pravda je, jak to, že s tebou vravím.“
- 52 Vyše sto duší poustalo v hluku
pri tomto zvuku, hľadiac na mňa v žase
a zabudnúc i na úžasnú muku.
- 55 „Fra Dolcinovi teda povedz zase
ty, čo snáď skoro uzrieš slnce nežné,
ak nechce za mnou sem prísť v krátkom čase,
- 58 nech zásobí sa, by objatia snežné
pre Novarana triumf nezožali,
ktorý sa ináč v horách ľahko nežne!“
- 61 Už s jednou nohou na odchode, v žiali
riekol mi to, a jeho slovo stvrdlo,
keď pobral sa a stratil sa mi v diali.
- 64 Tu iný zasa - rozoklané hrdlo,
nos odťatý až po výklenok čela
a iba ucho jediné mu zbudlo -
- 67 sa zastaví, jak iní trpitelia,
a trubicu si zrazu rozopína,
ktorá sa zvonku červeneje celá,
- 70 rieknuc: „Ó, ty, čo nestíha ťa vina,
ó, Latinec, si spomeň na krajana,
ved' poznáva ťa Pier da Medicina

- 73 (ak mi len tvoje črty necigánia);
 kiež tvoje oči sladkú pláň zas vidia,
 čo od Vercelli k Marcabu sa skláňa!
- 76 Tam upovedom z Fana messer Guida
 a Angiolella, popredné dva rody,
 že ak sa márne tuná nepredvída,
- 79 pri Cattolike, na ich vlastnej lodi,
 a práve tam, kde si to tyran vyráta,
 vo vreci zrada do mora ich hodí.
- 82 Od Cypru k Majorke, tam, kde ich vyvrátia,
 neuzrel Neptún nikdy väčší zločin,
 spáchaný rukou Argolca či piráta.
- 85 Vrah jednooký, ktorý nezotročil
 ešte ich zem, no onú krvou vrúbi,
 ju jeden z nás by radšej nebol zočil,
- 88 k rokovaniu ich pozve do záhuby;
 zariadi im, že pre focarské vetry
 nemusia skladať modlitby a sľuby.“
- 91 „Ukáž mi ho a výklad podaj svetlý,
 akže má svetom o tebe ísť správa,
 komu to v oči toľkú trpkosť vmietli!“
- 94 Tu vložil ruku na jedného sprava
 a pootvoril ústa bedárovi,
 skríknuc: „Tu tento, ktorý nerozpráva.
- 97 V exile tento rozťal Caesarovi
 pochybnosti, keď riekol mu, že zväčší
 si vyčkávaním iba márne trovy.“

- 100 Ó, v strachu ešte od steny bol bledší,
s jazykom odťatým až pri hltane
ten Curio, čo vždy mal toľko rečí!
- 103 Vtom iný - obe fuky odrezané -
zakýve kýptom do tmy ako troskou,
takže mu škvrna krvi na tvár skanie,
- 106 keď zvolá: „Spomeň si na výrok Moscov:
„Nemôže zostať tá vec nepomštená‘ -
čím do Toskány ja som zasial rozkol.“
- 109 „A smrť,“ ja k tomu, „do vlastného kmeňa!“
Načo on zase, hromadiac bôľ na bôľ,
bez seba celý zberá sa a stená.
- 112 No ja som ďalej prezeral si tábor,
až udrela ma hrôza taká prudká,
že bez dôkazov tu by hlas môj slabol,
- 115 nech zo svedomia, z toho duše kútka
a z priateľa, v ňom nieto žiadnej špiny,
nemal bych pancier, čo ma k reči nutká.
- 118 Videl som tam, a dosiaľ sa mi činí,
že vidím trup, trup bez hlavy, a davy,
s ktorými kráča celkom ako iní,
- 121 no sťatú hlavu drží za vrch hlavy,
jak lampášom ňou hompálajúc hrozne,
a hľadí k nám a „Beda, beda“ vraví.
- 124 Zo seba sebe sám si lampu rozžne -
tak jeden v dvoch a dvaja v jednom boli:
len kto tak určil, vie, jak je to možné.

- 127 Keď podišiel až k mostu po údolí,
s rukou i hlavu dovysoka zdvihol,
aby nám zblížil všetko, čo ho bolí:
- 130 „Hľad' na môj trest a hľad', by si mu vyhol
ty, živý, ktorý brodiš mŕtve more,
a zjav, či väčší voľakoho stihol!
- 133 Aby si správu podal o mne hore,
Bertran de Born, vedz, túto cestu koná,
čo Kráľoviča huckával v zlom vzdore.
- 136 Tak otcovi som syna vyrval z lona,
že Achitofel dávny nepopudil
viac na Dávida syna Absolóna.
- 139 Že oddelil som takto spätých ľudí,
oddelený, ó beda, musím tuná
niesť mozog svoj a oddelene údy!
- 142 Tak na mne zákon odplaty sa spĺňa.“

SPEV DVADSIATY DEVIATY

- 1 **S**trašný druh rán a zástup dlhočizný
spili môj zrak, doň toľko slz sa ženie,
že oko priam až po plači mi žízni.
- 4 No vodca vtom: „Čo hľadiš utrápene,
čo zrak svoj stále ako dáky slaboch
upínaš na tie zmrzačené tiene?
- 7 Nerobil si tak pri ostatných žlaboch.
Vedz, ak si myslíš, že ich zrak tvoj sčíta,
dvadsaťdva míľ má žlab pri týchto raboch.
- 10 A mesiac dole pod nohami svitá:
kráti sa čas, nám dožičený k ceste,
a mnoho divov ešte prekvapí ťa.“
- 13 „Prečo som hľadel, prečo na tom mieste
toľko som stál – ak bolo by ti známe,
možno by si ma bol tam nechal ešte,“
- 16 odpovedám, a spolu odchádzame,
on popredu, ja vzadu zauvzatý,
bo k tomu ešte dodávam: „V tej jame,

- 19 kam som sa díval v toľkom zaujatí,
zdalo sa mi, že príbuzný môj vzlyká
za prečin svoj, zaň tam tak hrozne platí.“
- 22 Riekol môj pán: „Len nežiaľ pre hriešnika,
pre jeho údel nevrašti si čelo,
inam už hľadá, a on nech si tam pyká.
- 25 Bo pod mostom som videl ho, jak smelo
hrozil sa ti, hoc v sebe sám sa hrýzol,
a čul som, ako vravia mu del Bello.
- 28 Teba v tom čase zaujal však výzor
toho, čo býval na Hauteforte pánom,
až pokrvný tvoj načisto ti zmizol.“
- 31 „Ó, vodca môj, pre násilnú smrť na ňom,
a že z nás nikto nepomstil smrť túto,
z nás účastných na údele tom planom,
- 34 sa nahneval a zaprel krvné puto,
keď ani slova neprevravel s nami:
preto tým viac mi prichodí ho ľúto.“
- 37 Tak prechádzame na most ďalšej jamy,
no na dno pohľad neprenikne chmúrou,
vznášajúcou sa stále nad tŕňami.
- 40 Keď zastali sme takto nad klauzúrou
poslednou z celých Zložľabov – jej frátri
mohli sa nám už črtať pozdĺž múrov –
- 43 predivné kvilby odrazu ma zmiatli,
až som si uši zakrýval, bo súcít
ich šípom hroty okúva a jatrí.

- 46 Nech zlúči sa bôľ špitálov i kučí
po september hneď od začiatku júla –
zo Sardínie, z Maremmy – i prudší
- 49 smrad ešte, čo sa Valdichianou túla,
na jeden bod – viac nebude tam smradu,
než ho tu údy hnisajúce chrliä.
- 52 Posledným brehom predlného radu
kamenných mostov pán môj vľavo stúpa
a ja už lepšie vidím na hromadu
- 55 falšovateľov, ktorí dole úpia,
kam Spravodlivosť, správca Božej meny,
falošné mince označené šúpa.
- 58 Sotva bol skytal bolestnejšie scény
tam v Aigine i celý národ chorý –
v nej všetok vzduch bol taký zamorený,
- 61 že stvorenstvo až do červíka zmorí,
a kde zas po tom všeobecnom skone,
jak veria pevcí, všetky živé tvory
- 64 z vajíčok mravčích povstali v jej lone –
než skytá temný údol plný puchu,
kde v strašných krížoch chradnú choré tône.
- 67 Ten na chrbte, ten na chrastavom bruchu
druhému leží, ďalej zas sa vlečie
štvornožky krutým chodníkom duch k duchu.
- 70 Pomaly ide, slova neprerečie
môj pán, a čujem žľab, jak to v ňom hrebie,
jak tu a tam chce povstať telo niečie.

- 73 Dvoch chrastavých som videl chrptom k sebe
jak téglyky sa vedno podopierať,
keď sa ich náklad škvarí na pahrebe,
- 76 no nevidel som nikdy koňa zdierať
česákom prudšie - keď už pán šiel k vozu,
a parobok sa s prácou piple nerád -
- 79 jak tí si tuná driapu drsnú kožu
zúrivým nechtom sťa pazúrom supím,
čím svrbeniu však sotva odpomôžu;
- 82 a každý chrasty strhá nechtom tupým,
jak z pleskáča nôž lesklé krúžky metá
či z väčšej ryby mince klzkých šupín.
- 85 „Ó, ty, čo kožu páraš si, bo škrie ťa,“
ihneď môj pán sa k jednému z nich stáča,
„a prsty pritom zvieráš na klepetá,
- 88 zjav nám, či dáky Latinec tu kráča;
kiež vždy dost práce takejto si nájdeš
a nech ti na ňu nechty večne stačia!“
- 91 „My deraví jak padavky, jak padež,
sme Latinci,“ z nich jeden skvíli dole,
„no kto si ty, že otázky nám kladieš?“
- 94 A on: „Som ten, čo schádza z vyššej vôle
zo zrázu na zráz, by som živej duši
ukázal peklo, všetky jeho bôle.“
- 97 Vtom vzájomná ich opora sa zruší
a obrátia sa ku mne vylakane
aj ostatní, im šiblo to kol uší.

- 100 Učiteľ dobrý si až ku mne stane:
„Vrav mu, čo chceš, on všetko zodpovie ti.“
I začal som a splnil jeho pranie:
- 103 „Kiež rozpomienka ňá vás neodletí
z pamätí ľudských hore v našom svete,
lež pod mnohými slnkami nech sviati –
- 106 svoj rodný kraj nám prezradte, ak smiete,
a nech z vás zmizne všetka nedôvera,
ak trest váš hnusný náhodou vás mätie.“
- 109 „Som z Arezza, a hoci pre Albera
zo Sieny,“ riekol, „oheň bol ma zhltol –
človek nie preto v pekle je, čím zmiera.
- 112 Pravda je tá, že žartom som mu škrtol:
„Vzniesol by som sa do vzduchu jak balón‘ –
no že on blázon, vždycky samý vrtoch,
- 115 chcel to hneď znať, a že jak pred Daidalom
som nebol pred ním ochotný a pilný,
otcovskej moci upáliť ma dal on.
- 118 No v tomto žľabe trpieť prisúdil mi
pre alchýmiu, pre tú cestu klzkú
na onom svete – Minos neomylný.“
- 121 „Hotových bláznov ku každému kúsku
má niekto viac,“ som vykrikoval, „než Siena?!
Snád' ich niet toľko ani vo Francúzsku!“
- 124 Nato hneď ďalší maród pozastená
a povie: „Predsa z nej mi vylúč Striccu,
čo zlato s mierou na útraty zmieňa,

- 127 a Niccolu, čo nákladnému zvyku,
siah klinčeky, v tom sade oddal zlato,
v ňom vždy sa darí takémuto klíku,
- 130 a kliku tú, v nej mrhal vrchovato
Caccia d' Ascian i vinice i háje
a oslepoval umom Abbagliato!
- 133 No abys' vedel, kto tak s tebou kľaje
na Sieňanov, len pozri mihom oka
na moju tvár, v nej správa vpísaná je,
- 136 že pozeráš sa práve na Capocchia,
čo alchýmiou falšovával kovy
a prírody čo opickou bol, pokiaľ
- 139 - ak spomínaš - deň trval Capocchioví.“

SPEV TRIDSIATY

- V** 1 čase, keď ešte stále božská Juno
krv Tébskych mala prihlboko v žlči,
o čom im znakov dala dosť a plno,
- 4 Athamas takým šialenstvom až vzblčí
na manželku a dietky maloleté,
keď ťažkala ich pred ním na náručí,
- 7 že skríkol: „Rýchlo rozprestrite siete
na levicu i na jej levičatá“;
Learcha schmatne v drápy rozovreté
- 10 a hneď ním šmarí s ukrutnosťou kata,
až o útes sa tresne duša útla,
a matku s druhou ťarchou vlny schvátia.
- 13 A Fortúna, keď trójskou pýchou skrútila
(čo trúfalo až do neba sa vrýva),
takže i kráľa s ríšou z dejín škrtla,
- 16 Hekuba zbitá, zajatá a clivá,
zruc Polyxenu mŕtvu blízko mora,
a keď sa ešte s väčším bôľom díva

- 19 k mŕtvoľe svojho syna Polydora,
šialená ťiaľny brechot vydá z hrudi:
tak pomiatla sa zúbožená stvora.
- 22 No ani tébske ani trójske pudy
nevystúpili v nikom v takej miere,
by ráňali či zvieratá či ľudí,
- 25 jak tu dva tiene s podobami zvere
hryzú ľud vôkol, každý ako sviňa,
keď vypustená z chlieva všetko ťerie.
- 28 Zubáľe jeden Capocchioví vtína
do uzla krku, po bruchu ho vláči
a každú skalú z dna mu pripomína.
- 31 Vtom Aretíneć zachvel sa až v plači:
„To Gianni Schicchi, ťas, sám obeť trýzne,
aj ostatných vťdy takto domrzači.“
- 34 „Ó,“ riekol som, „nech druhý nezahryzne
ti do chrbta, vrav so mnou ešte chvíľu
a zjav, kto je, kým nebodaj nám zmizne.“
- 37 Odvetil mi: „V ťom vidíš dávnú Myrrhu,
zločinku, z ktorej nezriadená páľa
otcovi svojmu urobila milú.
- 40 Aby sa jeho súložnicou stala,
prestrojilo sa dievča preohavné
na inú ťenu - ako ten, čo cvála,
- 43 (keď kňážnú stáda chcel si získať hlavne)
prestrojil sa, a v Donatiho mene
na lôťku spravil závet celkom právne.“

- 46 Keď zašli tie dva zvery rozbesnené,
na ne som hľadel zhnusene i smutne,
upriem zas zrak na iné biedne tiene.
- 49 Jeden by celkom podobal sa lutne,
nech tam, kde telo delí sa v dva celky,
slabiny jeho voľakto mu utne.
- 52 Má zohavené údy z vodnatieľky,
čo zle mu štavu spracúva, čím bachor
stáva sa k tvári neúmerne veľký.
- 55 Tak rozoviera pery, jak by prahol
v suchotinách, kým jednu kŕčovite
dol stláča, druhú vyvracia zas nahor.
- 58 „Ó, vy, čo žiadne muky netrpíte
vo svete bied – no prečo, márne hádam,“
prevravel k nám, „sem pozrite a viďte,
- 61 jak bedári, jak trpí majster Adam:
v živote pil som vždycky plné dúšky,
tu bez kvapky a v žízni, beda, strádam.
- 64 Riavy, čo bežia cez zelené vršky
Casentína, až potopia sa v Arne,
a šíria chlad a vlhkosť ako pršky,
- 67 pred oči sa mi nestavajú márne:
viac v predstavách ma vysúša ich voda,
než z choroby tvár scvrkáva sa v sparne.
- 70 Spravodlivosť tým obrazom ma bodá,
kde konával som svoje hriešne diela,
čím sa len prudšie vzdychy vo mne plodia.

- 73 V Romene som pod pečať Krstiteľa
miešaval striebro s kovom menejcenným,
za čo ma ohňom pozbavili tela.
- 76 No môcť sa prizrieť dušiam pokazeným
Alessandra a brata s ním i Guida:
to za studnicu Brandu nevyžením.
- 79 Jedného z nich ten dav tu vraj už vída,
ak, pravda, tiene pravdu tu už dýchli;
no spútaný kto na cestu sa vydá?
- 82 Keby som ešte aspoň tak bol rýchly,
že za sto liet by ušiel som pol byle,
už by sa údy na cestu mi zdvihli
- 85 a hľadal by som oné tône hnilé,
hoc bych sa musel jedenásť míľ štverať
po dĺžke žľabu, po šírke pol míle.
- 88 Pre nich som prišiel medzi túto čelaď,
naučili ma tajne do florénov
aj nečistoty tri karáty vmerať.“
- 91 A nato ja: „Či vidíš ten pár tieňov:
pary sa z nich jak z mokrej ruky stelú
za zimných dní – hneď vpravo popod stenou?“
- 94 „Spríchol som k nim, k ich nehybnému telu:
už vtedy tieto obývali lazy,
v nich nepohnú sa iste večnosť celú.
- 97 To z falošnice, Jozefa čo kazí,
a Sinóna, čo úklad Tróji snoval,
od horúčky smrad taký strašný razí.“

- 100 Vtom jeden z nich, že ich tak očerňoval,
uderí päšťou, zhrubnutým jej rubom
na jeho bachor, na zdurený ovál.
- 103 Zdunelo brucho, jak bý to bol bubon,
no majster Adam späť ho udrel v líce
a po údere, o nič menej hrubom,
- 106 riekol: „I keď pod ťarchou údov síce
nadarmo by som sa tu pohnúť snažil,
smiem toľko práce vždy vziať do pravice.“
- 109 Sinón: „Keď si šiel tam, kde si sa pražil,
nemal si iste ruku takú vrtkú,
no vrtkejšiu, keď peniaze si razil.“
- 112 A vodnateľný: „Pravdu vravíš vskutku,
ale si nebol pravdy ani tieňom,
keď v Tróji svedčiť mals' o svojom skutku.“
- 115 „Lož k slovám ja a ty zas ku florénom
si prikladal; kým pre jeden hriech stonem,
ty ich máš viac než hociktorý démon.“
- 118 „Krivoprisažník, na koňa si spomeň,
odvetil ten, čo brušisko mu spuchá,
„a trp, že všetci znajú skutok onen.“
- 121 „Jazyk ti pukaj od veľkého sucha,
odvetil Grék, „nech ďalej voda zhnitá
pred oči živý plot ti stavia z brucha!“
- 124 Mincmajster nato: „Huba neumytá
na tvoju škodu vždy sa rozoškiera:
ak žízniš ja a šťavy zlé ma sýtia,

- 127 teba škrie hlava, páľa rozožiera,
a zrkadielko Narcisovo lízať,
zvať ťa dva razy netreba, ty zvierá!“
- 130 Bol by som ešte zostal na nich zízat,
keď vtom môj majster: „Nech sa nestane ti,
že by som ja sa s tebou musel zhrýzať!“
- 133 Keď počujem, jak hnev sa z neho nieta,
vzhliadnem naň s toľkou hanbou, v toľkej strasti,
že dodnes to mám vryté do pamäti.
- 136 A ako ten, kto sníva o nešťastí
a túži v sne, by sa mu to len zdalo,
a to, čo je, nech nie je ani sčasti,
- 139 bez slova stál som, stál a vytrvalo
chcel lutovať, i olutoval to ja,
no nevedel som, že už sa tak stalo.
- 142 „I menšia hanba, ako bola tvoja,“
učiteľ riekol, „väčšiu vinu zhladí,
a preto zbav sa svojho nepokoja.
- 145 No vedz, že duch môj na teba vždy hľadá,
ak Fortúna ťa v také hryzoviská
privedie zas, kde ľudia majú zvady:
- 148 bo chcieť to čuť – je ozaj túžba nízka!“

SPEV TRIDSIATY PRVÝ

- T**en istý jazyk ponajprv ma zbodal,
1 až hanbou tvár sa farbí z každej strany
a hneď i liek mi na bodnutia podal.
- 4 Vraj Achillova kopija tak raní
(kopija, ktorú po otcovi zdedí),
že darom sladkým nahradí hneď planý.
- 7 Obrátíme sa chrbtom k žľabu biedy
a cez hrádzu, čo do kruhu ho hnetla,
nik ani slova cestou neprecedí.
- 10 Nebola tma a nebolo tam svetla,
a zrak len ťažko mohol prebijať sa;
vtom kvil'ba rohu vzduch tak mocne pretla,
- 13 že by v nej zmĺkla búrka romoniaca;
a proti zvuku, čo sa k ušiam hĺbil,
zrak môj sa nahor k jeho žriedlu vracia.
- 16 Ani v tej bitke, keď už voj Maur ubil,
keď prišiel Karol o družinu svätú -
tak hrôzostrašne Roland nezatrúbil.

- 19 Upieram oči k čudesnému svetu
a zdá sa mi, že vidím veľké veže
i rieknem: „Majstre, dáke mesto je tu?“
- 22 a nato on mi odvetil: „Ach, kdeže!
Mýliš sa v tme, a si tak nerozhodný,
bo zrak sa príliš dopredu ti reže.
- 25 Zbadáš, až budeš pod onými bodmi,
že zrak ti z diaľky klamnú správu dáva,
a preto nohy lepšie k ceste bodni!
- 28 Tie obrisy, až zblížša sa ti zjavia,“
za ruku vzal ma nežne majster dobrý,
„aby sa vec ti nezdala tak tmavá,
- 31 vedz, že to nie sú veže, ale obri,
a tí sú celí od pupka až nadol
ponorení hned' od kraja v tej hrobli.“
- 34 Akoby závoj hmly bol dole sadol,
keď pomaly svet spod pary sa črtá,
ňou vyhlíadku vzduch hustý očiam kradol,
- 37 tak i môj zrak cez temný vzduch sa vfta
a čím som blíž, tým viac sa omyl tratí
a miesto neho úzkosti ma škrtia.
- 40 Jak Montereccion, múrmi obohnatý,
skladá si veže vôkol do koruny,
tak z okraja, ním kruh je obopiaty,
- 43 bezpočet obrov od pol tela strmí
nahor jak veže, do nich ustavične
Jupiter ešte z búrok hrozby hrmí.

- 46 Na jednom, ktorý predo mnou už vyčnie,
poznávam ruky, hrud' i s dákou stuhou,
časť brucha, plecía, tvár i kosti lícne.
- 49 Príroda správne vzdala sa tých druhov
a úplne ich vytvorila z lona,
bo Marsovi tým vzala mocných sluhov.
- 52 Ak ďalej tvorí veľrybu a slona,
uzná jej každý, kto sa hlbšie díva,
že múdrejšie, že spravodlivo koná,
- 55 bo kde sa vôľa zlá a sila divá
s nástrojom umu dohromady dajú,
pred záhubou sa človek márne skrýva.
- 58 Tvár širokú a takú dlhú má ju
jak šušku svätopeterskú, a mieru
k nej príslušnú aj údy preberajú.
- 61 Múr priepasti mu slúži za zásteru,
od pása hor' zas pripomína baštu
a na šticu mu nedosiahne veru
- 64 trojica Frízov nadmerného vzrastu:
na tridsať dobrých piadí pripadal mi
od miest, kde gombík zapína sa pláštu.
- 67 „Raphel mai amech zabi aalmi,“
ston strašný zrazu vydá strašná huba,
jej nepristali nikdy sladšie žalmy.
- 70 Vodca naň skríkol: „Hlúpa duša hrubá,
rohu sa drž a ním si uľav zasa,
keď hnev či vášeň vovnútri ti trúbia.

- 73 Ved' visí ti jak z erbového pása
na remeni, ó, duša pomätená,
a niže krku na hrud' pripína sa.“
- 76 A riekol mne: „Sám zrádza sa, keď stená:
Nemrod to je, pre jeho hlúpy nápad
spoločnej reči ľudský rod už nemá.
- 79 Nechajme ho len ďalej takto ziapať,
bo pri ňom ozaj, ozaj škoda reči:
nechápe ju, a jeho ťažšie chápať.“
- 82 Na ďalšiu cestu od tohto, čo škrečí,
zahli sme vľavo: na vzdialenosť kuše
stál iný obor, zúrivejší, väčší.
- 85 No, aký majster ruky tejto „duše“
tak poviazel, to ozaj neviem zjaviť;
ľavú však vpredu, pravú ešte užšie
- 88 do želiez vzadu tak mu vedel vpraviť,
že od krku len na odkrytej časti
tvorí mu reťaz pätoraký závit.
- 91 Riekol mi pán: „Ten pyšný v svojom štastí
si uzmyslel, že Diovi moc schvatne,
tu za odmenu má však tieto slasti.
- 94 Efiates – mal ruky veľmi zdatné,
keď obri bohov napíňali ľakom;
no sotva viac už balvan do nich chmatne.“
- 97 A nato ja: „Ak nebráni nám zákon,
rád by som znať, čo Briareus robí,
a jeho veľkosť zmerať vlastným zrakom.“

- 100 A on: „Nie, uzrieš Antea, čo skoby
a želez nemá, blízko je i vraví,
a čo nás zloží na dno všetkej zloby.
- 103 Za tamtým by si musel do diaľavy
a beztak je jak tento zretazený,
iba sa v tvári zúrivejším javí.“
- 106 Nikdy sa väčšmi pri zemetrasení
nezdalo, že už-už sa veže zrútia –
jak Efiartes chvel sa rozzúrený.
- 109 Nikdy sa blíž mi nezdala smrť krutá;
veď už len strach z nej usmrtiť ma vládze,
nech nevidím, že zvierajú ho putá.
- 112 K Anteovi sme prišli pozdĺž hrádze,
a ten päť lakťov, nerátajúc hlavu,
vyčnieval ešte dovysoka nad zem.
- 115 „Ó, ty, čos' tam, kde Scipio žal slávu
keď Hannibal už prehral na bojišti
a nepomyslel viacej na výpravu –
- 118 tisícky levov hravo ukoristil;
a nech sa tvoja sila s bratmi spojí
v úžasnej vojne – mnohí sú si istí,
- 121 že deti zeme zvíťazia v tom boji:
neprieč sa nám a tam nás polož dole,
kde Kokyt chladom uzamknutý stojí.
- 124 Či Titya či Tyfóna zvať skorej?
Tento ti dá, po čom mrú vnútra vaše:
preto sa skloň a nedvíhaj nos hore.

- 127 Ešte ťa ďalšou slávou poopáše
v živote dlhom, ak len na nebesá
Milosť ho k sebe nepovolá včашšie.“
- 130 Tak riekne pán a obor načiahne sa,
schvatne ho zrazu ako mihom blesku
do mocných rúk, v nich zvieral Herkulesa.
- 13 Keď cíti pán, že dvíha ho jak triesku,
riekne: „Poď sem“, ma objíme, jak vláda,
až zopneme sa v jednom tuhom zväzku.
- 136 Zdá sa tým, čo na Garisendu hľadia
keď tiahne mrak – jak hrot by nabok visel,
ba že už-už i veža na nich padá:
- 139 tak pred Anteom sa mi chveje myseľ,
že padá tiež, a taký des ma zvierá,
že by som radšej inou cestou išiel.
- 142 Však ľahko dá nás tam, kde Lucifera
s Judášom zžiera dno, dno všetkých bied;
ani sa dole dlhšie nepozerá,
- 145 lež sa jak lodný sťažen dvihne späť.

SPEV TRIDSIATY DRUHÝ

- 1 **N**ech rýmy mám, čo škřípu priam, čo chrapia,
pre dieru vhodné, pre strašlivý brloh,
naň ťarcha všetkých vrchných brál sa sklápa:
- 4 ja štavu predstáv o stave v tých múroch
vytlačím viac; no, že ich nemám, bratia,
nie bez strachu sa chytám týchto úloh.
- 7 Ved' sú to nie už na žart podujatia;
vyobraziať dno sveta nevidané
mohla by reč, čo volá, ,mama', ,tata'?
- 10 Kiež môjmu veršu prispejú tie panie,
čo s Amfionom Téby ohrádzali:
nech jav i slovo sú si primerané.
- 13 Ó, prekliati, vás strážia tieto valy,
o nich len vraviť sa už jazyk búri,
kiež ste lós kôz či oviec radšej mali!
- 16 Keď na dno studne, do úžasnej chmúry
spod nôh obra, spod obrovských hnátov
zišiel som níž, vždy obzerajúc múry,

- 19 vykrikol ktosi: „Ó, kto ríšou kliatou
kráčaš, daj pozor, noha tvoja chodí
po biednych hlavách zmrzačených bratov!“
- 22 Obrátim sa a uzriem dáke brody
či jazero, čo z neveľkého sklonu
skôr sa zdá sklom, a nie už ľadom z vody.
- 25 V Rakúsku Dunaj takú hrubú clonu
nevytvorí, a rúb ho ako rúb –
ba ani v chladnom podnebí prúd Donu:
- 28 bo Tambernik nech padne sem jak trup,
či s celou horou vrchol Pietrapany –
ľad ani skraja neurobí „rup“!
- 31 A rovnako jak žaby pri kvákaní
k vám z vôd v dňoch páľav vyzdvihnú len huby,
keď žnica sníva už o žatve v stráni:
- 34 tak – sinavá, až kde ju rumeň vrúbi –
v ľade sa chvie tu každá jedna tôňa;
v bocianej nôte klepocú im zuby.
- 37 A všetky stále nadol tváre klonia,
o zime ústa hovoria, zrak volá
zas, aké bôle biedne srdce lomia.
- 40 Hneď pri nohách, jak hľadím dookola,
uzrel som pár, čo tak sa k sebe chýli,
že vlasy sa im zliepajú jak smola.
- 43 „Povedzte vy, čo k hrudi z celej sily
sa tlačíte, kto ste?“, a keď sa zháčia,
a keď už ku mne oči upriamili,

- 46 ich ponajprv len znútra slza zmáča,
hneď mráz ju zrazí, len čo skvapne z brv na
pery; a ňou sa ešte tuhšie stlačia.
- 49 Nikdy tak skoba neskĺbila brvná
jak slza ich; sa trkajú sťa kozly,
tak premáha ich zloba chladnokrvná.
- 52 Vtom riekol jeden, čo pre mrazisko zlý
o uši prišiel, hlavu kloniac dole:
„Prečo sa v nás tak nazeráš? Však pozri
- 55 na tamtých dvoch: tým dľa poslednej vôle
kde Bisenzio k svojmu ústiu klesá –
zanechal otec Albert šíre pole –
- 58 tí bratmi sú; a v Kaine nenájde sa
spravodlivejšie ani jeden tieň
zasadený do ľadového plesa.
- 61 Nie ani ten, čo jeho hrud' i tieň
odrazu Artuš prerazí a zroní;
nie Focaccia, ba ani tento, preň
- 64 nevidím ďalej, Sassol Mascheroni,
ktorého hlava predou mnou sa vzpína;
si Toskánec – vieš dosť o tejto tóni.
- 67 A o mne vedz, že čakám na Carlina,
bo, jak že bol som Camicion de' Pazzi,
až príde on, sa scvrkne moja vina.“
- 70 Sineli tam až toľkí úbožiaci,
že zimomriavky vždy sa znovu hlásia,
keď spomniem ľad, nikdy sa netopiaci.

- 73 Kým naša cesta k stredu uberá sa,
oň všetka tiaž sa opiera jak o pól,
a kým môj duch v tej tme sa celý striasa:
- 76 či osud chcel, či vzdor sa vo mne vzopól
– jak pri hlavách sme išli bez prestania –
ja do jednej som z celej sily kopol.
- 79 „Prečo ma biješ?!“ skríkla zudieraná;
„ak neprichádzaš na zväčšenie trestu
za Montaperti, prečo táto rana?“
- 82 A ja: „Ó, majstre, chvíľu zastaneš tu,
než zistím meno tohoto, čo šteká?
Potom, jak chceš, ma súr na ďalšiu cestu.“
- 85 A kým môj majster zastal spovzdďaleka,
riekol som tóni tonúcej v zlom vzdore:
„Kto si, že takto brešeš na človeka?“
- 88 „Ba kto si ty, že kopeš v Antenore
tak silne,“ riekol, „moje líce siné,
že zhynul bych, i nech som živý hore?“
- 91 „Živý som ja, a tebe sláva kynie,“
odvetil som, „ved' sotva budeš proti,
ak spomeniem ťa v tvojej domovine.“
- 94 „Po opačnom ja dychtím, a už choď, ty
domrzáč jeden,“ hlavu hlbšie zvesí,
„tu naozaj sa slávou nelichotí!“
- 97 No vtom už som ho držal za pačesy
a vravel: „Musíš predstaviť sa, luhár,
bo do chlpa tu sšklbem vlasy čiesi!“

- 100 A on: „Čo bys' mi ozaj všetky strhal,
neprezradím! Nie, nepoviem ti meno,
čo bys' sto ráz sa na hlavu mi vrhal!“
- 103 Vtom pradeno už rval som na pradeno
mu z vrchhlavy, a on sa díval zboka,
okáľmi brešúc nadol obráteno,
- 106 keď skríkol ktosi: „Čo to stváraš, Bocca!
Nestačí ti už čelustami zhúdať,
aj štekať chceš? A na akieho zmoka?“
- 109 „Teraz už,“ rieknem, „nemusíš sa udať,
ohavný zradca; tvoje hnusné skutky
nesmie však ľudstvo nikdy pozabúdať!“
- 112 A on: „Len choď a plň si svoje chůtky,
no nezamlč, že tu jak vo vlčinci
mrzne aj on, čo jazyk mal tak vrtký,
- 115 za strieborných, za hrst' francúzskych mincí:
,Z Duery', riekni, ,sipela tam zmija,
kde v chládku čupia takí dobročinci.‘
- 118 Na otázku, kto sa tam ešte zvíja –
z Beccherie hneď nablízku je šalo,
čo ohrdlie mu sňala Florencia.
- 121 So Soldanierim mrzne vytrvalo
aj Ganelon, a tam máš Tebaldella:
Faenzu vydal, keď v nej všetko spalo.“
- 124 Hodný kus ďalej zjavila sa diera,
v ktorej tak hlavu k hlave kládli dvaja,
že nad dolnou, sťa klobúk, horná čnela.

- 127 Jak hladný hryzie chlieb, tak horný skraja
zatínať zuby v dolného a chlípáť
mok z miest, kde mozog s miechou sa už spája.
- 130 Tak hryzie lebku s ostatkom, jak škripáť
Tydeus asi, zúriac hnevom žravým,
keď sa bol zaťal v sluchy Menalippa.
- 133 „Ó, ty, čo činom zvieracím a dravým
zrádzaš tak strašnú zášť tam k tomu tieňu,
príčinu zjav, a ja ti tuná vravím,
- 136 ak žalobu máš naňho oprávnenú
a mená zviem i jeho vinu plne -
že spomeniem ťa hore za odmenu,
- 139 ak mi len to, čím vravím, neochrnie.“

SPEV TRIDSIATY TRETÍ

- 1 **Z**odvihne ústa od zvieracej paše
a otiera ich o vlasy tej hlavy,
ju z hladu, hádam, vzadu takto kmáše
- 4 a začne: „Chceš mi obnoviť bôľ žravý,
čo zožiera ma už len z pomyslenia
a srdce zvierá skôr, než pera vraví?
- 7 No ak sa slová na semená zmenia,
z nich vzišlú hanbu zradcovi len zväčším,
čuj, jak sa v plači hovorí i stená.
- 10 Nevieť, kto si, a neviem, aký prečin
vedie ťa sem, no jasne pripomína
mi Florenciu prízvuk tvojej reči.
- 13 Nuž vedz, že vidíš grófa Ugolina;
poviem ti hneď, čo takto navždy späťých
s arcibiskupom Ruggierim nás spína.
- 16 Že dôverivca v pasci hnusných pletích
ma dolapil, že medzi múrmi štyrmi
som dokonal – to iste známe je ti!

- 19 No pravú smrť, smrť s mukami i kvilmi,
ukrutnú smrť, čo nikde nemá svedka,
len tuná zvieš – a zväž, či ublížil mi.
- 22 Len malé okno mala oná klietka,
ju po mne vežou hladu zvú, v ňu vrhol
a vrhne ešte mnohých čas – nie zriedka –
- 25 tým okienkom viac lún sa blyslo v uhol,
kde ja som bdel, až zvestujúc mi muku,
zlý sen mi clonu z budúcnosti strhol.
- 28 Tento sa zjavil ako vodca zhľuku,
čo lúty hnal, hnal víčatá i s vlkom
k vrchu, preň z Pisy nedovidiť Lukku.
- 31 Cvičené suky, psiská s chudým krkom,
rod gualandijský, sismondijský valí
sa s lanfranchijským na strašlivý úkon.
- 34 Po krátkom behu ustatí sa zdali
otec aj deti, a v ich boku zrytom
od psov, sa blýskal zubáľ na zubáli.
- 37 Keď zbudil som sa tesne pred úsvitom,
synkov som čul, jak vo sne po árešte
sa zviľajú, chlieb pýtajú si pritom.
- 40 Si ukrutný, ak nemáš des z tých veštieb;
ak pri pomysle na smrť, na násilia,
tu neplačeš, vieš vôbec plakať ešte?
- 43 Zbudili sa a blížila sa chvíľa,
keď sa nám jedlo podávalo zrána;
no pre sen všetci v strachu hlavy chýlia.

- 46 Vtom počul som, jak zatĺka sa brána
tej zloveže; no jazyk stále čuší,
i keď tvár k tváram synáčkov sa skláňa.
- 49 Neplakal som, tak skamenel som v duši;
plakali oni a z úst Anselmuccia
vydral sa ston: „Čo ťa tak, otče, kruší?“
- 52 No bez slíz ďalej ústa iba mlčia
a celý deň i noc som nezavzlykol,
až druhé ráno dočkalo sa lúča.
- 55 Keď slabý lúč v ten strašný žalár vnikol
a keď už zhliadol som svoj vlastný výzor
na štyroch tvárach mladých mučeníkov,
- 58 tu od bolesti do rúk som sa hryzol;
mysliac, že hlad ma takto strašne zjedá,
každý z nich ku mne zhrozený sa tisol:
- 61 „Nás, otče, zjedz, to bude menšia bieda,
veď tys' nám odel duše ako jadrá
do týchto tiel, aj ty ich zodej teda.“
- 64 Utíchol som a tichosť v cele zvládla:
ďalšie dva dni už trpeli sme krotšie –
óh, krutá zem, že si sa neprepadla!
- 67 Keď štvrtá noc už sadla na obočie,
to som už plakal nad vystretým Gaddom,
keď zúpel: „Čo mi nepomôžeš, otče?!“
- 70 Tak umrel mi, a jak ma vidiš, radom
videl som všetkých padať ako muchy
na piaty, šiesty deň; a slepý hladom

X XXIII

- 73 hmatal som po nich, kládol na nich ruky
a dva dni reval na tom strašnom rove;
napokon hlad bol mocnejší než muky.“
- 76 Hneď skrúti zrak, jak tieto slová povie,
a znova zatína v mizerné temä
zubáliská, čo silné sú jak psove.
- 79 Ó, Pisa, hanba národov tej zeme
tak krásnej, ňou sa ozýva sí zvonné -
že k hriechom mestá susedné sú nemé,
- 82 kiež Capraia, kiež skaly na Gorgone
sa zdvihnú hor' a hrádzu spravia v Arne,
nech pod vodou tvoj národ čím skôr tonie!
- 85 Ak Ugolina nevinili márne,
že zradne vydal mnohé tvoje hrady -
prečo si deti týrala v tom jarme!
- 88 Nevinným činil Brigatu vek mladý,
ó, nové Téby, tak jak Uguicionu
i s ostatnými dvoma dohromady!
- 91 Prešli sme ďalej, prešli sme v časť onú,
kde ľud, nie nadol sklonený, ľad putná,
lež ľudí už, čo horeznačky stonú.
- 94 Plač v plači bráni im, bo preurputná
bolesť, keď na zrak narazí jak v hrádzu,
nazad sa vráti znásobená, mútna;
- 97 bo prvé slzy zuzlili sa v priadzu,
v prilbu, čo z jamiek ako krištál žiari,
ju nové slzy prebiť neuvládzu.

- 100 A hoci zima všetok cit mi kvári,
jak mozole ho zoberajú z dlane,
až sa mi celkom odšťahoval z tvári,
- 103 zdá sa mi predsa, že tu čosi vanie:
„Kto, majstre,“ vravím, „tento vánok plodí,
a či tu pary nie sú pozhášané?“
- 106 A nato on: „Než objavia sa schody,
zrak tvoj sa stretne s odpoveďou skorou,
zdroj uzrúc, z neho tento vánok vzchodí.“
- 109 Vtom jeden z rabov zajatých tou kôrou
zakríkol k nám: „Ó, až tak kruté tvory,
že súd vás určil na posledný z dvorov,
- 112 snímte mi závoj, bôľ chcem vyliat', ktorý
mi presiakol a nad srdcom má vládu -
kým z nových síz sa nový neutvorí!“
- 115 „Povedz, kto si, a ja ak z tvojho vzhľadu
nestrhnem clony, čo ti srdce jatria:
nech zostúpim až na dno tohto ľadu!“
- 118 Odvetil: „Vidíš Alberiga frátra;
po ovocí zlej záhrady som známy,
no mzdou mi je tu miesto figy datľa.“
- 121 „Ó,“ rieknem mu, „ty nežiješ už s nami?“
„O tom,“ on nato, „čo v telesnej skrýši
robím už dnes, nik správu nepodá mi.
- 124 Ptolomea tým totiž sa tu pýši,
že duša často ešte skôr sem padá,
než Atropos ju pošle k tejto ríši.

- 127 Nech tvoja dľaň však ochotnejšie skladá
sklovitý závoj, doň je zrak môj vkliaty,
nuž vedz, že tomu, v kom tak vzkličí zrada,
- 130 tak ako vo mne, hneď mu dušu schváti
a potom ním aj vládne zloduch čierny,
pokým jej čas sa celkom neukráti.
- 133 No duša sem sa zrúti do cisterny;
jak tieň, čo v ľade hlas si ladí za mnou,
je ešte hore v tele viditeľný.
- 136 Aby tá tvár sa nezdala ti klamnou,
je to ser Branca d'Oria, čo sa láme
už mnoho liet tu zimou prenáramnou.“
- 139 „Tuším,“ ja nato, „dakto predsa klame:
že Branca d'Oria dosiaľ v svojej schránke
pije i je - až príliš mi je známe.“
- 142 „Nemýl sa,“ on zas, „v Zložľaboch, v zlej zhánke
sotva čo-to si za horúca habol,
ešte sa nemyl v smole Michel Zanche -
- 145 keď tomuto už vládol v tele diabol
jak v inom z jeho príbuzných, čo spolu
bol pri zrade, by teraz zimou ziabol.
- 148 No vystri dľaň a ľad mi stiahni dolu,
odhaľ mi zrak!“ - A ja som neodhalil:
zdvorilosťou bol k nemu prejav vzdoru.
- 151 Ó, Janov, Janov, ktorý si sa vzdialil
od dobrých mravov, plemä zlé a hlúpe,
že koreň tvoj nik ešte neupálil!

154 S najhorším duchom z Romagne v tej tlupe
jeden tvoj muž pre skutky hodné đasa
už teraz dušu v Kokyte si kúpe,

157 kým v tele ešte živý hore zdá sa!

SPEV TRIDSIATY ŠTVRTÝ

- 1 **V** „**V**exilla regis prodeunt inferni
oproti nám; nuž prenikaj tam zrakom,
riekol môj pán, „nech uzrieš ho v tej černi!“
- 4 Tak ako u nás hore pred súmrakom
len matne z diaľky zrieť - či za úsvitu
z rednúcich hmiel - mlyn, hnaný severákom:
- 7 tak občas zriem z tmy stavbu obrovitú,
keď za vodcom už schúlený sa trasiem,
bo pred vetrom tu inak nieto štítu.
- 10 Bol som už tam (čo s bázňou kladiem v báseň),
kde tiene, ako zo skiel steblá slamy,
presvitali k nám spod ľadových pásem.
- 13 Ten leží dnu a onen stojí priamy,
ten dvíha nohy dohora, ten hlavu,
ten ako luk ju spína nad nohami.
- 16 Keď prejdeme až toľkú cestu tmavú,
že už mi túži odkryť pán môj bdely
stvorenie niekdy prekrásneho zjavu,

- 19 odstúpi kus a kus ma poosmelí:
„Hľa, Dis, hľa, tu je onen bod i chvíľa,
keď chrabrosťou sa ozbrojiť máš celý!“
- 22 Jak zmíkol som, jak krv mi zmrzla v žilách,
nespytuj sa ma, kto si jasnozrivý:
veď tuná reč by málo osožila.
- 25 Neumrel som, a nebol ani živý;
uváž, ak máš len byťku fantázie,
aké sa vtedy so mnou diali divy.
- 28 Cisár tej ríše bolestnej sa ryje
od poly hrude do ľadu, v ňom rov má;
no skôr sa s obrom moja výška kryje,
- 31 než obor jeho ramenu sa rovná:
zväž si a podľa časti sám už zisti,
aká to bola veľkosť nevýslovná!
- 34 Jak hnusný je, ak dakedy bol čistý,
a na tvorcu ak z očí zášť mu vzplála,
nie div, že z neho všetok smútok prýšti!
- 37 Ach, akým divom sa mi hlava zdala,
ktorá v tri tváre ďalej sa mu člení:
z tej vpredu červeň hrôzostrašná sála;
- 40 z dvoch ostatných, ktoré sa nalebeni
oddeľujú, nad ramenami presne,
a spájajú sa zasa na hrebeni:
- 43 pravá má farbu bieložltej plesne
a ľavá ľudí od nív preúrodných,
kde Níl už z vrchov do údolia klesne.

46 Po páre krídel vyrastá mu spod nich,
takému vtáku v primeranej miere -
bo nevidel som väčších plachiet lodných.

49 Je nie to perie, skorej netopierie
blany to mal a rozpäté ich držal:
z ich mávania vial vietor v trojom smere,

52 až celý Kokyt z neho pozamfzal;
a po troch bradách sliz zo slz a z krvi,
zo šiestich očí, v slinách dol sa kízal.

55 A v každej tlame previnilca drví
jak trlica, so zubáľmi sťa nože,
takže tí dvaja trpia tiež jak prvý,

58 čo pre hryzenie nepreklína lože,
bo navyše mu pazúry jak kliešte
zvierajú chrbát, zdierajúc ho z kože.

61 „Tá duša hore, na najhoršom treste,
Iškariotský Judáš je,“ pán vraví,
„hlavu má dnu i nohou trepe ešte.

64 Z ostatných dvoch, čo nadol majú hlavy,
do čiernej tlamy to sa Brutus stelié
- jak zvíja sa, a slova nevyjaví! -

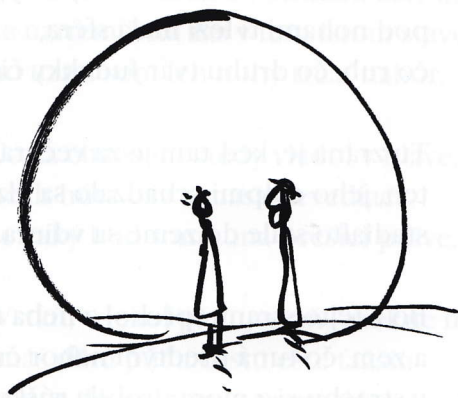
67 kým Cassius je tamten, hrubší v tele.
No treba ísť, bo znova noc sa počne
a my už peklo videli sme celé.“

70 Jak chcel, kol krku objal som ho mocne,
on v mieste vhodnom, hoci taktiež střpa,
keď roztvorí Dis krídla dostatočne,

- 73 vrepí sa v boky chlpaté, a z chlpa
na chlp vždy dolu cez ľadové kôry
v medzerách medzi hustou srstou stúpa.
- 76 A tam, kde stehno s bedrami zhyb tvorí,
kde s najkrajnejším výbežkom sa stláča,
ustatý pán sa namáha a morí,
- 79 až – kde mal nohy – hlavu zrazu stáča
a sťaby muž, čo neučí sa z škody,
zdalo sa mi, že do pekla späť kráča.
- 82 „Dobre sa drž, len cez takéto schody,“
dýchajúc ledva, ledva dvíhal pery,
„z takého zla sa človek vyslobodí!“
- 85 Otvorom v skale vyšiel z tejto diery;
zložil ma na kraj, a len kus čo zahol,
skúseným krokom naspäť ku mne mieri.
- 88 Zdvihol som zrak a v strachu celý krahol,
že uzriem Dita zas v tom istom stave,
no uzrel som len nohy trčať nahor.
- 91 Čo za chaos mi vtedy vládol v hlave,
nech húta dav a masa nevediaci,
cez aký bod som tuná prešiel práve.
- 94 „Vstaň,“ riekol pán, „vstaň,“ riekne mi môj radca,
„máš dlhú púť a cestu ešte ťažšiu
i slnce do pol tercie sa vracia.“
- 97 Svetlicou hradnou ťažko nazvať našu
priestraň, kde sme: s dnom nerovným a skálím
jaskyňa je to, bez svetla a jasu.

- 100 „Prv než sa, majstre, od priepasti vzdialim,
keď som už stál, som riekol svojmu pánu,
„vyved' ma z úvah vysvetlením malým:
- 103 kdeže je ľad, a jak, že v tamtú stranu
ten hlavou čnie, a v chvíli takej malej
že prešlo slnce od večera k ránu?“
- 106 „Ty ešte stále v predstave si starej,
že z tamtej strany strelu sme, kde chĺpie
skytal mi červ, čo prerýva svet ďalej.
- 109 Z tej strany bol si iba pri zostupe,
no pri obrate bod sme pominuli,
naň z všetkých strán sa kladú ťarchy tupé.
- 112 A teraz si už v druhej pologuli,
ležiacej tvárou v tvár tej veľpevniny,
kde pod jej hrotom na kríž muža skuli,
- 115 čo zrodil sa i žil bez všetkej viny;
pod nohami ti leží malá sféra,
čo rub, čo druhú tvár Judekky činí.
- 118 Tu zrána je, keď tam je za večera,
ten, jeho chlpmi schádzalo sa klzko,
stadiaľto stále do zeme sa vdiera.
- 121 Bo z tejto strany spáchol z neba mrzko,
a zem, čo tuná predtým nahor čnela,
v strachu sí z mora urobila rúško,
- 124 na pologuľu druhú ujst' mu chcela,
a možno práve táto prázdna strana
je zvyškom z nej; kým tamhor čnie už celá.

- 127 Od Belzebuba sem sa tiež dol skláňa,
hlboký dol, jak tamhor hĺbka lesa:
nevidno ho, no počuť zo zurčania
- 130 jarku, čo skalou leďva predlabe sa
a škulinku si stvorí uzulinkú
pre krivý tok, čo mierne nadol klesá.“
- 133 S vodcom sme teda vošli na pešinku,
späť v jasný svet sa vrátiť z oných planín,
a netúžiac po žiadnom odpočinku,
- 136 stúpame hor', on popredu, ja za ním,
až – kde svet krásnych vecí v nebi hniezdi –
zazrel som ich tým kruhom vydlabaným,
- 139 ním vyšli sme, by videli sme hviezdy.

Komentár k takému básnickému dielu, ako je Danteho Božská komédia, možno písať z najrozličnejších hľadísk. No možno sa postaviť aj na stanovisko, že poézia ako taká nijaký komentár nepotrebuje, lebo sama hovorí dosť výrečne, a ak dosť výrečne nehovorí, nepatrí jej názov poézie. Spomeňme si len na výrok Verlaina: „*Umenie má byť absolútne jasné.*“ Alebo na slová Prospera Mériméeho povedané Delacroixovi, veľkému ctiteľovi Danteho poézie: „*V dokonalom diele by nemali byť nijaké poznámky.*“

Vec však nie je taká jednoduchá – a jednoduchá nie je najmä v súvisi s Danteho Božskou komédiou. Pri tomto diele, čo sa týka komentára, sme zavše svedkami až žartovného paradoxu. Svojho času napr. Giovanni Papini zahorel takým odporom ku všetkým druhom danteovských komentárov, že by bol najradšej vrhol všetkých komentátorov Božskej komédie (a vôbec všetkých danteológov) do pekelného kruhu luhárov. Čo však neurobil? Vzápätí sám napísal knihu *Živý Dante* (*Dante vivo*, 1933), a tá nie je ničím iným než jediným komentárom Danteho básnického diela a Božskej komédie osobitne. A čo už ako chcel byť Papini „originálnym“ pri vysvetľovaní samotného zmyslu Danteho poézie, prosté nazretie do jeho knihy nás presvedčí, že tento autor doslovne stál na pleciach mnohých a mnohých predchádzajúcich komentátorov Danteho diela.

Prípado Papiniho nie je ojedinelý, naopak, je priamo typický. Čosi podobné sa prihodilo aj De Sanctisovi a Crocemu, dvom veľmi významným talianskym literárnym vedcom. Obidvaja svojho času zahoreli podobným odporom k predchádzajúcim komentárom – a obidvaja navidomoči pod tlakom presvedčenia, že v poézii je len to pekné, čo je jasné, a čo vraj nerozumieme, to nestojí za námahu, aby sa tomu rozumelo. Obidvaja radili odhodiť všetky predchádzajúce komentáre, všetky tie dovtedajšie „vokabuláre dát a udalostí“, ako ich s pohrdaním nazval De Sanctis, a odporúčali čítať Danteho „*senz' altra compagnia che di lui solo*“ – „bez inej spoločnosti než spoločnosti jeho samotného“ a bez iného zámeru než zámeru rozjímať nad poéziou jednotlivých spevov Božskej komédie a tešiť sa z nej. (De Sanctis išiel až tak ďaleko, že odporúčal čitateľom zotrvať na prvých *dojmoch* z čítania, ktoré sú vraj najlepšie!) Obidvaja však napísali celé rozsiahle štúdie o Dantem – De Sanctis nielen celé state v svojich *Dejinách talianskej literatúry*, ale i celý prednáškový cyklus o Božskej komédii, a Croce nielen viaceré štúdie, ale i celú knihu *La poesia di Dante* (1921) – a tieto ich práce nie sú ničím iným než jediným, *novým* komentárom Danteho básnického diela. Ich cieľom bolo to isté, čo bolo cieľom predchádzajúcich komentátorov: sprístupniť, objasniť a ošvetliť Danteho poéziu. Ani jeden z nich nezotrval pri nejakých svojich prvých dojmoch z čítania Danteho diela. Naopak, obidvaja sa snažili na veľmi širokej exegetickej báze objasniť aj viaceré tie tzv. nezrozumiteľné či temné miesta Božskej komédie, ktoré predtým radili obísť ako miesta nestojace za námahu, aby sa im rozumelo. A často práve v nich sa im podarilo odokryť celé nové zriedla

veľkej danteovskej poézie. Po ich prácach nesporne lepšie rozumieme Dantemu a sme oveľa citlivejší k poézii Božskej komédie.

Danteho Božskú komédiu a vôbec celé jeho básnické dielo, pravdaže, treba čítať ako poéziu, čiže naozaj so zámerom rozjímať nad jeho veršami, tešiť sa z nich, zúčastňovať sa na onom „afektívnom stave“, ktorý je – ako súdia moderní teoretici poézie – najvlastnejším cieľom každého básnika. V tomto ohľade mal naozaj pravdu Benedetto Croce, keď nespočetnekrát zdôraznil, že Božská komédia je predovšetkým dielo básnické. Nie je to však celá pravda o tomto Danteho diele. Ak totiž pre poéziu modernú naozaj platí definícia, že je „jazykom afektívnej hodnoty“ a že cieľom básnika je robiť nás účastnými na „afektívnom stave“ a len v malej miere komunikovať nám idey (Pierre Guiraud), neplatí to o Božskej komédii, básnickej skladbe, ktorá vznikla kedysi v prvých dvoch desaťročiach XIV. storočia. Výslovným cieľom Danteho bolo totiž v rovnakej miere robiť nás účastnými na onom „afektívnom stave“ ako komunikovať nám idey. Ba v tomto poslednom Dante videl hlavný cieľ celej svojej básnickej tvorby, jej „opravdivý zmysel“, jej „*verace intendimento*“, aby sme sa vyjadrili slovami, ktoré použil už v svojom básnickom debute. (Porov. Vita nova, kap. XXV, náš preklad, Bratislava, SVKL 1958, str. 108.) Ak však šírka i hĺbka ideí, ktoré chcel mladý Dante komunikovať čitateľom na samom začiatku svojej básnickej dráhy, boli pomerne skromné a vymedzené okruhom jednej básnickej školy (školy tzv. sladkého nového štýlu), postupne Dante svojej poézii ukladal čoraz vyššie ideové ciele (v tzv. filozofických kancónach) a napokon v Božskej komédii, svojom životnom diele, ideové ciele najvyššie. Danteho prvotina mala priniesť „nový život“ len jemu samotnému. Božská komédia oproti tomu bola a chcela byť sumou všetkých dovtedajších vedomostí a podľa autorovho zámeru mala priniesť „nový život“ celému vtedajšiemu ľudstvu. O nič menej nešlo Dantemu ako o dielo, ktoré by priamo ukazovalo východisko zo súvekeho duchovného, intelektuálneho i spoločenského chaosu a viedlo ľudstvo k Civitas gentium, spoločnej Obci národov – k Obci, kde by boli preklenuté vnútorné i vonkajšie protiklady a sváry v syntéze vnútorného i vonkajšieho pokoja. V tom práve spočívalo ono „*verace intendimento*“ Božskej komédie. „*Quia non ad speculandum, sed ad opus inventum est totum*“ – pretože nie na rozjímanie, ale na konanie vymyslené je všetko, napísal Dante doslovne kedysi na samom konci svojho života, pred r. 1321, v Liste Can Grandemu, ktorý je – hodno si všimnúť – prvým komentárom Božskej komédie, pochádzajúcim z pera samého jej autora.

Je azda len náhodný tento prvý komentár k Božskej komédii? Isteže nie. Dante, ktorý poňal svojou poéziiu taký najvyšší zámer – najvyšší v polohách ideových i umeleckých – chcel byť dozaista zrozumiteľný pre všetkých. (Preto sa aj rozhodol napísať svoje dielo ľudovým jazykom!) Fakt je však, že už v svojej dobe nebol zrozumiteľný všetkým a sám si to aj veľmi jasne uvedomoval. Vedel, že viaceré hrany jeho veľkobásne sa ponárajú do šera nejasností, že hĺbku jeho reflexií a rozjímaní o človeku i vesmíre, hriechu i cnosti atď. atď. môže sledovať napokon len čitateľ, ktorý sa dostane na jeho intelektuálnu a vzdelanostnú úroveň a že pre tých, ktorých zrak siaha len „na píad“, ako sa doslovne vyjadril v Par. XIX, 81, sú nedosiahnuteľné výšiny jeho básnickej myšlienky. Svoju báseň prirovnal k veľkej spievajúcej lodi plávajúcej na oceáne a priamo upozorňoval svojich čitateľov, uberajúcich sa za ňou v „*malom člniku*“, aby ju

nestratili z dohľadu a nezablúdili na širom mori, ktorým dovtedy nik neplával. (Porov. Par. II, 1 a nasl.) Ba viac: svojich čitateľov priamo vyzýval, aby vypáli všetky sily, ak ho chcú sprevádzať: „*Nie sú to dráhy pre maličký člnok... ani pre lodivoda, ktorý by chcel seba samého šetriť,*“ napísal doslovne v Par. XXIII, 67 - 69.

Taký je konečne osud všetkých veľkých básnikov, ktorí napokon - možno i proti vlastnej vôli - presiahli seba samých. Z dejín európskej poézie vieme, že na každej veľkej poézii spočíva zákonite pečať určitého tajomstva a záhadnosti. No na Božskej komédii je tých pečatí o to viac, že Dante - a to je jeden z veľkých paradoxov jeho umenia a jeho tvorby vôbec - ak na jednej strane chcel, aby ho chápali všetci, na druhej strane (z mnohých príčin, od neho závislých i nezávislých) priamo smeroval k poézii hermetickej, v ktorej sa všeličo utajovalo a ktorej „*verace intendimento*“ zostávalo napokon miestami zamknuté na sedem zámok, ako oná trinásť izba v našich ľudových rozprávkach. (Figúra utajovania, napísal Dante doslovne v Conv. III, X, 7, je „*bellissima e utilissima*“ - krásna a preužitočná.)

Ak niekto - tak ako Dante - strieľal odrazu *troma* šípami z trojtetivového luku (povedané jeho obrazom z Par. XXIX, 24), čiže ak niekto zámerne skladal poéziu majúcu až tri významy (doslovný, alegorický a anagogický), musel už sám odprvoti dementovať názor, že pri čítaní jeho diela možno vystačiť s prvými dojmami. A je len prirodzené, že takýto Dante - postava spoly v jase a spoly v tieni - odprvoti potreboval komentár a potrebuje ho podnes. Aby sme mohli plno vnímať jeho poéziu, ktorá priamo spočíva na jeho básnickej myšlienke, je nevyhnutne potrebná pomoc tých ľudí, ktorí sa usilovali do tejto jeho myšlienky vniknúť. Takúto pomoc potreboval čitateľ Božskej komédie už v XIV. storočí (Florenca už vtedy zriadila akúsi osobitnú katedru, z ktorej sa vysvetľovalo Danteho dielo) a moderný čitateľ ju potrebuje o to väčšmi, že táto Danteho básnická myšlienka je mu často nepomerne menej prístupná, ako bola ľuďom predchádzajúcich storočí. Nech sa už zmyšľa o starých, novších i najnovších komentátoroch akokoľvek - a treba uznať, že viaceré výhrady proti nim boli a aj sú oprávnené - bez ich pomoci nevníkame do Božskej komédie. Môžeme vniknúť len do jej povrchových vrstiev - nie však do vrstiev hlbších, z ktorých jedine pramení jej veľká poézia.

Je však ešte aj iný dôvod, pre ktorý sa moderný čitateľ nemôže zaobísť bez pomoci komentára.

E. G. Parodi, jeden z významných moderných danteológov, koncom 19. storočia bol napísal, že poézia Božskej komédie nespočíva vo veršoch a v rýme, ale predovšetkým *vo veciach*. I keď je pravda, že táto poézia spočíva aj vo verši a v rýme, a nielen vo „veciach“, Parodiho názor zostáva v platnosti, a to hlavne v tom zmysle, že sa Danteho poézia skutočne viaže k „veciam“ - k veciam chápaným v ich najširšom význame, čiže k faktom a celej realite Danteho doby. Svoju dobu Dante síce ďaleko presiahol - naozaj o tých „tisíc míľ“, o ktorých hovorí v Par. XIX, 80 - no zároveň jeho Božská komédia je hlboko zakotvená v svojej dobe, z nej vychádza, na ňu reaguje a s ňou je spätá spojivami nespočetných narážok. Ak však čitateľ túto dobu nepozná a nič nevie o východiskových bodoch Danteho poézie, ak nepozná celé historické úzadie tohto diela, ak si doslovne neodhrnie spod popola vekov danteovské „veci“, historické fakty i udalosti stojace v úzadí a priamo podmieňujúce sám charakter Danteho básnickej

skladby, mnohé partie Božskej komédie, a možno práve tie najpoetickejšie, stanú sa mu len nezrozumiteľnou hlušinou. V tomto ohľade predchádzajúce celé generácie komentátorov od najstarších čias až po naše dni vykonali nesmierne záslužnú prácu. Môže ju podceniť len ten, čo výsledky tejto práce pokladá už len za prirodzené, automaticky disponuje poznatkami starších komentátorov a nevďačne zabudol, že ich má od kohosi dnes prípadne už len anonymného. Je fakt, že plnosť Danteho poézie môže pred nami vystúpiť len pri presnom poznaní Danteho básnickej myšlienky a celej Danteho doby.

Všetky tieto dôvody vedú nás k tomu, aby sme k svojmu prekladu Božskej komédie pripojili komentár. Oprieme sa v ňom, prirodzene, o mnohé a mnohé staršie, novšie i najnovšie komentáre, ako aj o výsledky modernej literárnej vedy o Dantem, takej nesmierne bohatej a rozsiahlej, že jej obdoba možno nájst' vari len v shake-spearovských štúdiách. Ak sa nám azda podarí niektoré veci v Božskej komédii vidieť v novom svetle, respektíve priniesť skromné nové poznatky o jej poézii, zásluha za to patrí celým generáciám starších i novších komentátorov Danteho diela, a najmä moderným danteológom, ktorí nás učili – dlhé roky – vnikat' hlbšie do Danteho myšlienky i jeho slovesného umenia. S výrazom hlbkej vďaky a úcty spomeňme tu aspoň tieto mená: Del Lungo, Barbi, Parodi, Scartazzini, Poletto, Vrátný, Masseron, Porena, Momigliano, Sapegno, Nardi, Renucci, Pézard, Renaudet a i. Bez ich pomoci, a najmä bez ich iniciatívy nebol by možný ani náš preklad, ani pripojený komentár k nemu. Jeho obsiahlosť nech ospravedlní skutočnosť – skutočnosť trochu smutná – že na rozdiel od viacerých iných (a aj menších) národov dosiaľ u nás disponujeme len veľmi skromnou literatúrou o tvorcovi Božskej komédie. Náš komentár v tomto ohľade chce aspoň čiastočne suplovať nedostatok tejto literatúry, znamenajúcej pre čitateľa Danteho diela priamo podmienku na jeho hlbšie pochopenie. Nerobíme si však nijaké ilúzie, že sme vysvetlili všetko. V Danteho diele – aj po niekoľkostoročnom výskume – zostávajú miesta temné, nejasné, tak ako podobne temné a nejasné miesta zostávajú v gotickej katedrále, ku ktorej sa toto dielo – i sám Dante – neraz prirovnáva. Pre tieto miesta, pravdaže, platia slová, ktoré svojho času napísal Rainer Maria Rilke v súvisе so svojimi Sonetmi na Orfea: „*Kde zostáva temno, to je takého druhu, že nevyžaduje objasnenie, ale podrobenie.*“

JOZEF FELIX

Hlavné skratky, použité v texte komentára:

Aen. – Aeneis.

Apok. – Apokalypsa.

Conv. – Il Convivio.

DDJ – Deutsches Dante-Jahrbuch.

Dec. – Decamerone.

De vulg. eloq. – De vulgari eloquentia.

GSLI – Giornale storico della letteratura italiana.

Her. – Heroides.

Inf. – Inferno (Peklo).

Lett. dant. – Letture dantesche.

Met. (Metam.) – Metamorphoses.

Par. – Paradiso (Raj).

Purg. – Purgatorio (Očistec).

SDI – Società Dantesca Italiana (Vydanie Božskej komédie starostlivosťou Talianskej danteovskej spoločnosti; 9. vyd., Milano, Hoepli 1932.).

St. dant. – Studi danteschi.

SPEV PRVÝ

1

Do stredu dráhy životnej som vkročil. – Do 35. roku svojho života, čiže do roku, ktorý Dante pokladal za prirodzený stred, za vrcholný bod („lo punto sommo“) normálneho ľudského veku. (Porov. Conv. IV, XXXIII, 6 – 10 a biblický výrok: „Je počet našich rokov sedemdesiatka.“ Žalm 89, 10.) Keďže vieme, že sa Dante narodil 18., resp. 31. mája 1265, jeho fiktívna púť troma záhrobnými ríšami spadala by teda – podľa úsudku viacerých komentátorov Božskej komédie – do roku 1300, čo bol rok slávneho jubilea, vyhláseného pápežom Bonifácom VIII. Táto skupina danteológov preskúmala aj iné Danteho časové narážky (porov. v tomto speve v. 37 – 43, Inf. XV, 49 – 51 atď.) a spresnila chronológiu tejto cesty: Dante zablúdil v „temnom lese“ na Zelený štvrtok 7. apríla 1300 a vlastná jeho púť záhrobím sa začala na Veľký piatok 8. apríla 1300. (Porov. E. Moore, Gli accenni al tempo nella Divina Commedia, Florencia 1900.) Oproti tomu druhá časť komentátorov, ktorá znovu preskúmala nielen časové narážky, ale i rozličné Danteho „astronomické údaje“, roztrúsené v celej Božskej komédii, došla k názoru, že začiatok Danteho cesty treba položiť do 25. marca 1300, resp. 1301. (Od 25. marca, čiže *ab incarnatione* počítal sa vo Florencii letopočet, tento dátum sa pokladal za výročný dátum vtelenia i smrti Kristovej atď.) Z prác, stavajúcich sa za rok 1301, spomeníme aspoň: Walter a Teresa Parri, Anno del viaggio e giorno iniziale della Commedia, Florencia 1956. (Tam aj príslušná bohatá literatúra.) V otázke datovania Danteho záhrobnej púte – ináč otázky nie tak bezvýznamnej, ako by sa zdalo – nedospelo sa teda ku zhode. Len z praktických príčin priklonili sme sa k názoru prvému. –

2

temný priestor lesný. – Povestný Danteho „temný les“ („selva oscura“), viacvýznamový symbol: v širšom význame podľa zhodnej mienky najstarších komentátorov „nerestný svetský stav“ (Benvenuto da Imola), „nerestný život“ (Jacopo della Lana), les nevedomosti a neresti, v ktorom sa strá-

ca cesta pravdy a cnosti (Anonymus), v užšom význame Danteho vlastné mravné a intelektuálne poblúdenie. –

3

pretože prv som z pravej cesty zbočil. – Verš prekladáme podľa lekcie *chè la diritta via era smarrita*, čiže podľa tých moderných editorov, ktorí chápu spojku „chè“ vo význame „pretože“ (SDI, Porena, Momigliano a i.), a nie vo význame „takže“ (ako napr. Sapegno). –

11

natoľko v spánku tonul som v tom čase. – „Spánok duše“ podľa Biblie, ktorá inšpirovala tento obraz, znamenal chabosť intelektu, neschopného rozoznať dobro od zla. (Porov. Rim. XIII, 11; Efez. V, 14 a i.) Dante tu mieri na čas po smrti Beatrice (po r. 1290), ktorý pokladal za obdobie svojho mravného i duchovného poblúdenia. (Porov. Beatricine výčitky v Purg. XXX, 124 – 132.) –

16 – 18

a vtedy štít tej hory / odetý lúčmi planéty sa zjavil, / tej, ktorá priamo vodí všetky tvory. – Podľa zhodnej mienky komentátorov hora (ako protiklad údolia s „temným lesom“) na alegorickom pláne Danteho spevu znamená „výšiny cnosti a pravdy“, slnko, ktoré Dante podľa súdobých kozmologických predstáv pokladal za obežnicu, krúžiacu okolo nehybnej zeme, znamená Boha a jeho lúče milosť Božiu. –

20

jazero srdca tíšina už hladí. – Obraz inšpirovaný súdobou lekárskou vedou, ktorá si predstavovala srdce ako „nádrž krvi“ („jazero krvi“ – „jazero srdca“) a tepny so žilami ako „ricky krvi“, rozbiehajúce sa celým telom. Scholastická filozofia okrem toho do srdca umiestňovala sídlo tzv. „duchov života“, čiže tzv. senzitívnej časti ľudskej duše („anima sensitiva“) a jej prejavov (vášne, strach a pod.). (Porov. Vita nova II, 4.) Obraz upokojujúceho sa „jazera srdca“ znamená teda postupné miznutie strachu. – Ako nepravdepodobný treba odmietnuť náhľad niektorých komentátorov, ktorí myslia, že v Danteho verši nejde o obrazné pomenovanie a že slovné spojenie „lago di cor“ neznamená „jazero srdca“, ale iba „miesto srdca“ („lago“ je vraj odvodené od lat. „locus“ – miesto). Pozri o tom u Freda Bérencea, La Renaissance italienne,

Paris 1954, 105. Zdá sa však, že tradičný výklad je správny, tým skôr, že je v štýlovom súlade s nasledujúcimi obrazmi morských vlín a strokotanca. Okrem toho pri druhom výklade by Dante verš stratil svoju vysokú básnickú hodnotu. -

30

no tak, že nič vždy pevná noha bola. - O význame verša sa hodne diskutovalo a dospelo sa - k protichodným náhľadom. Za najpravdepodobnejší možno pokladať názor, podľa ktorého touto perifrázou Dante naznačil, že už vystupoval, pravda, ešte stále váhavo a nerozhodne, ako kráča človek, ktorý síce už jasne vidí cieľ svojej cesty, ale musí ešte prekonať rozličné vnútorné zábrany. (Sapegno, Porena a i.) -

32

leopard s kožou škvrtitou, zver svižný, v orig. una lonza leggiera e presta molto. - Danteho slovo „lonza“ sa tradične vysvetľuje a prekladá ako panter, pardál, levhart, leopard, sporadicky ako ostrovid (tak napr. Lozinskij), alebo sa vôbec neprekladá a ponecháva sa v cudzojazyčných textoch v talianskej forme. (Tak napr. v Masseronovom francúzskom preklade Božskej komédie.) Na správny význam tohto slova naposledy upozornil francúzsky danteológ Henri Longnon: podľa neho - a je to iste náhľad správny - Danteho „lonza“ znamená *onsu* či *geparda*, čo je mačkovitá šelma prostrednej veľkosti medzi ostrovidom a leopardom, v stredoveku veľmi dobre známa a používaná na poľovačkách, tak ako sa ešte i dnes používa na podobné účely v Perzii a Indii. (Pozri v jeho preklade Božskej komédie, Paris, Garnier 1956, pozn. na str. 531.) Keďže sa onsa či gepard podobajú leopardu, ľahko dochádzalo k zámene oboch zvierat v ľudovom pomenovaní, a to samozrejme v prospech známejšieho leoparda. (Doklad na to máme i zo Slovenska: J. Martinka v svojej štúdii Sokoliarstvo na Slovensku uvádza, že v XVI. storočí na Spiši gróf Zápoľský poľoval na zajace s *leopardom*, čo je, pravdaže, viac než nepravdepodobné; zrejme však poľoval s *onsou* či *gepardom*, ako to bolo v stredoveku bežné v revíroch veľkých feudálov. Pozri Slov. pohľady 1927, 317.) Za správnosť Longnonovho názoru - okrem iného - svedčí konečne i sám text Danteho diela. V Inf. XVI, 106 - 108 Dante spomína, že sa už raz bol pokúsil povrazom, ktorým sa opasoval, chytiť „la lonza alla pelle dipinta“. Ak si sotva možno predstaviť, že by sa bol mohol Dante s obyčajným povrázkom odvážiť proti „leopardovi s pestrou srstou“, na druhej strane možno celkom dobre pripustiť podobný jeho počin pri onse či gepardovi, zvieratu, ako sme povedali, pomenšom,

síce úlisnom, ale nepomerne krotkejšom ako veľký a krvilačný leopard.

Hoci však po upozornení Longnonom poznáme správny význam Danteho slova „lonza“, jednako sme v svojom preklade dali prednosť tradičnému leopardovi pred onsou či gepardom. Urobili sme tak preto, že obe posledné slová sú u nás pomerne neznáme, resp. známe viac-menej len odborníkom a ich malá frekvencnosť by nevyhnutne znížila nielen poetické okružie Danteho veršov, ale i celú ich alegoricko-symbolickú komplexnú významovosť, na ktorej práve na tomto mieste Božskej komédie tak veľmi záleží.

Akú alegoricko-symbolickú platnosť má táto Danteho „lonza“?

Otázkou sa zaoberali celé generácie komentátorov Danteho Božskej komédie od najstarších čias, a to, ako je prirodzené, v súvisi s alegoricko-symbolickým významom ostatných dvoch zvierat, leva a vlčice, ktoré vzápätí po onse či gepardovi zamedzia Dante mu priamy výstup na „monte dilettoso“, utešenú, spanilú horu. Keďže - tak sa zdá - alegoricko-symbolický význam posledných dvoch zverov Dante aspoň naznačil (*lev* bol od nepamätí symbolom *pýchy*, čo Dante naznačil vo v. 46, a *vlčicu* v Purg. XX, 10 - 12 výslovne identifikoval ako symbol *pažravého lakomstva*), najstarší komentátori v prvom člene Danteho alegoricko-symbolickej triády, čiže v onse, vypozerovali *symbol chlipnosti, zmyselnosti, žiadostivosti tela* ako prvej prekážky pri výstupe k cnostnému a šťastnému životu. Oporu pre takéto riešenie našli rovnako vo viacerých sakrálnych i scholastických textoch, ktoré Dante iste dobre poznal a ktorými sa teda mohol inšpirovať. Nie je to však riešenie jediné a mnohí neskorší komentátori navrhli viaceré iné triády: *nádhra - pýcha - žiadostivosť; závišť - pýcha - lakomstvo; zloba - tupá zvierackosť - nezdržanlivosť atď.*, respektíve, na pláne politicko-historickom: *Florencia - Francúzsko - rímska Kúria; šuďierske demokracie - násilnícke tyranie - kňazské svetáctva atď.*

Ako vidíme, odpovedí na problém alegoricko-symbolického významu Danteho troch šelmiem je viac než dosť a notabene stále ešte zostáva otvorené pole pre nové a nové hypotézy. Neradi by sme ich rozmnožovali a chceli by sme len pridať drobný fakt, tak sa zdá, dosiaľ nepovšimnutý: cez hláskový sklad Danteho slova „lonza“ (a latinského pomenovania „*Felis onca*“) až napodiv presvitá hláskový sklad jeho rodného mesta. Porovnajzte pozorne: *Felis onca - lonza - Fiorenza* (tak Dante písal v Božskej komédii meno svojho rodného mesta;

pomenovanie Firenze je moderné). Nemyslíme, že je to náhodné. Jednou z prvých prekážok na ceste autora Božskej komédie k symbolickej „spanilej hore“ bolo práve jeho rodné mesto s najvýraznejšou črtou pažravosti a nenásytosti, ktorú toľkokrát bude bifagovať. O tom, že pod Danteho troji zvieracími symbolmi vrie aj politicko-spoločenský obsah, nemožno pochybovať a fakt onoho presvietenia hlások rodnej Florencie cez pomenovanie prvej alegoricko-symbolickej bestie je v tomto ohľade viac než výrečný. Zároveň by vysvetľoval, prečo si zvolil Dante pre svoje prvé zviera práve meno „lonza“. –

37 – 43

Bol ranný čas... – Dante tu spresňuje chronológiu svojej cesty: podľa stredovekej viery, keď Boh stvoril nebeské telesá a uviedol ich do pohybu, slnko malo také postavenie, aké má v jarnú rovnodennosť. Čiže: ak Dante hovorí, že sa slnko práve vznieslo na tú istú dráhu, akú malo pri stvorení sveta, začiatok jeho púte spadá približne do obdobia jarnej rovnodennosti, do „sladkej časti roku“, a to do 6. hodiny rannej. (Porov. pozn. k v. 1.) –

45

už s novým desom uvidel som leva. – Pozri pozn. k v. 32. –

49

Vtom vlčicu som uzrel. – Pozri pozn. k v. 32. –

55

A ako ten, čo zhrňa z celej sily. – Lakomec. –

60

a zatlača až tam, kde slnko mlčí. – Do temného údolia, „temného lesa“, kde nesiahajú lúče slnka v jeho doslovnom význame (les je hlboko v doline) i v jeho význame alegorickom (keďže hriešnik odmieta milosť Božiu, Boh mlčí). S podobným Danteho postupom prepletania dvoch významových rovín, prípadne i viacerých, stretne sa v Božskej komédii veľakrát. Výsledkom takeého postupu budú vždy tzv. smelé (no nikdy nie samoučel-né) Danteho obrazy. –

63

no s hlasom celkom chabým od mlčania, v pôvodine rozšírené: od dlhého mlčania – „per lungo silenzio“. – Ako vysvitne z nasledujúcich veršov, tieň, ktorý sa Dantemu náhle zjavil, bol tieň rímskeho básnika Vergília. O tomto jeho „hlase chabom od dlhého mlčania“ viedli sa dlhé diskusie od najstarších čias, okrem iného podnietené ešte i tým, že sa nachádzal rozpor medzi týmto veršom a Inf. II, 52 – 114, kde Dante uvádza dlhý rozhovor Vergília s Beatricou. Niektorí starí komentátori snažili sa odstrániť tento rozpor domnienkou, že

Dante tu mieri na Vergiliov osud po zániku rímskej ríše a v stredoveku vôbec: Vergiliova sláva zhasla, čítanie jeho kníh sa obmedzilo na úzky kruh klerikov, ktorí k tomu ešte nechápali „vysoké významy“, utajené v jeho diele, a tým menej jeho vysoké slovesné umenie, čiže kedysi jasný hlas rímskeho básnika vekmi stemnel a po „dlhom mlčaní“, keď sa Dantemu náhle ozval, bol sprvoti – chabý. (Tak aj Boccaccio.) Z viacerých iných výkladov nášho verša je pozoruhodný ten, ktorý vychádza z alegorického významu Vergília v Božskej komédii. Ak rímsky básnik na alegorickom pláne predstavuje ľudský rozum – a takýto druhý význam tejto postavy sa dnes aj po mnohých diskusiách takmer všeobecne pripúšťa – , Dante chcel vraj povedať, že hlas rozumu, keď sa začne ozývať v duchu blúdiaceho človeka, je sprvoti chabý, slabý, zastretý, pretože dlho mlčal, čiže dlho bol udúšaný vášňami. –

70

Sub Julio som uzrel svet až neskôr: – Sub Julio (lat.), za Júlia, rozumej: za Júlia Caesara, v časoch prvého rímskeho cisára. Údaj, pravdaže, treba chápať širšie, lebo roku 70 pred n. l., keď sa Vergilius narodil, Caesar ešte nebol rímskym cisárom; mal ešte len 31 rokov a ešte sa len pripravoval na vojenskú a politickú dráhu. – V slovách „až neskôr“ vidí Paul Renucci melancholický vzdych autora Aeneidy: Vergilius, básnik rímskeho impéria par excellence, ľutuje, že sa nenarodil zároveň s Caesarom, zakladateľom tohto impéria. –

71

za dobrého Augusta. – Za vlády Caesara Octavia Augusta, Caesarovho synovca, ktorý sa roku 31 pred n. l. stal rímskym cisárom. Vergilius, ktorý umrel roku 19 pred n. l., za jeho vlády prežil teda 12 rokov. –

72

keď sa kult bohov zdanlivých v ňom leskol. – V orig. al tempo delli dei falsi e bugiardi, doslovne: v čase bohov zdanlivých a klamlivých. Vergilius umrel roku 19 pred n. l., čiže ešte v čase kultu pohanských bohov. Zmysel tohto verša v starších i nových komentároch vysvetľuje sa napospol tak, že sa tu Vergilius vyjadruje už ako kresťan, ktorý šmahom a príkro odmieta antické náboženstvo. (Porena a i.) A v svetle takéhoto tradičného výkladu sa verš aj prekladá. Porov. napr. český preklad Vrátneho z roku 1929: „živ byl v čas bohů falešných a lživých“ alebo nemecký preklad Hertzov z roku 1960: „Zur Zeit der falschen, lügnerischen Laren.“ O tom, že sa týmto veršom Danteho Vergilius dištancuje od pohanstva, pravdaže, nemožno pochybovať, no jednako prívlastky, ktoré

dáva antickým bohom, majú trochu odlišný zmysel: slovo „falso“ neznamená len „falošný“, ale aj „zdanlivý“, a slovo „bugiardo“ neznamená len „ľživý“, ale aj „klamlivý“ – a v Danteho verši ide práve o tieto druhé významy oboch slov. Upozornil na to Paul Renucci, ktorý význam oboch adjektív preskúmal v širokom kontexte Božskej komédie, a najmä v súvisi s Danteho základnými názormi na staroveké náboženstvo; dospel k výsledku, že antickí bohovia neboli pre autora Božskej komédie „falošní“, ale „zdanliví“, len domnelí, mariaci sa, pretože neboli holým výrazom pravého Boha, a neboli ani „ľživí“, ale „klamliví“, pretože ukryvali skutočnú povahu pravého Boha, ktorý sa po Adamovom hriechu – ako Dante veril – svetu skryl a utajil za idoly. (Pozri Paul Renucci, Dante et le mythe de Marsyas, Travaux de la Societè dantesque, Annales du C. U. M., 2. zv. 1947 – 1948, 187 – 199, a jeho monografiu Dante, disciple et juge du monde gréco-latin, Paris 1954, 197 a nasl.) Len v svetle takýchto Danteho zásadných názorov na antické náboženstvo, súvisiacich s cirkevným učením o tzv. adventnej dobe ľudstva a u Danteho k tomu ešte umocnených humanistickým zápalom za antickú kultúru, možno pochopiť správny význam nielen tohto verša, ale i viacerých iných jeho veršov a výrokov. (Např. povestné prenesenie mena rímskeho božstva na samého Krista v Purg. VI, 118 – 119: „o sommo Giove – che fosti in terra per noi crocifisso“ – „ó zvrchovaný Jupiter, ktorý si bol na zemi pre nás ukrižovaný“, porov. aj Inf. XXXI, 92. Sotva by bol Dante napísal takúto apostrofu kresťanského Boha, keby bol býval Jupiter v jeho nazeraní „falošný“ a „ľživý.“) –

74

syn Anchízov. – Aeneas, syn Trójana Anchíza (Anchises), bájnny zakladateľ rímskeho národa; podľa neho nazval Vergilius svoj epos Aeneidou. Epizódu, v ktorej Aeneas odnáša otca na pleciah z horiacej Tróje, pozri v Aen. II, 707 a nasl. –

79 – 78

Prečo však ty chceš spať v tie nepokoje?... – Viacerí komentátori nachádzajú v tejto tercine až krutú iróniu pevca Aeneidy, ktorý predsa dobre vie – ako to konečne sám o niekoľko veršov nižšie povie (porov. v. 91 a nasl.) – že cesta, ktorou sa Dante pustil, je pre neho nemožná. Len postupne sa bude rozohrievať jeho vzťah k zverencovi, ktorého má previesť Peklom a časťou Očistca, a to až natoľko, že v posledných fázach cesty ho bude nazývať nielen „synom“, ale až „synáčkom“ svojim. (Porov. např. Purg. VIII, 88.) Rovnobežne bude

postupovať Danteho vzťah k Vergiliovi: od vreleho začiatočného obdivu k synovskej láske. –

83 – 84

s láskou tvoju tvorbu ušlachtílu / som prebádal... – Predovšetkým, rozumie sa, Aeneidu, o ktorej sa neskôr vyjadrí, že ju poznal „tutta quanta“ – „úplne a čele“. (Porov. Inf. XX, 114.) –

85

Ty učíš ma a ty mi vraciaš silu, v orig. Tu se' lo mio maestro e' l mio autore. – Doslovne: Si mojím učiteľom a mojím autorom, pričom posledné slovo – podľa Renucciuho výkladu, ktorý sme prijali – má širší a silnejší význam: nielen autor, ale obroditeľ, preporoditeľ, darca nových básnických síl a inšpirácií. –

86 – 87

ty jediný si ku cti môjho diela / uspôsobil ma ku krásnemu štýlu – „lo bello stilo“. Všeobecne sa súdi, že pod „krásnym štýlom“ Dante myslel „vysoký“, „vznešený“ – povedané jeho terminológiou – tzv. tragický štýl, ktorým napísal svoje predchádzajúce sonety a kancóny. Domnievame sa však, že Danteho prívlastok *krásny* okrem toho má tu ešte špecifický dôraz. Krása poézie (a teda krásna štýlu) Dante mu približne v tom istom čase, keď písal prvé spevy Božskej komédie, bola doslovne rovnoznačná s „*dolcezza di musica e d'armonia*“ – „hudobnou a harmonickou lahodnosťou“, ktorú priamo pokladal za podmienku jej účinnosti a vznešenosti. (Porov. Conv. I, V, 14 a tamže VII, 14 – 15.) Zdá sa, že v našom verši Dante práve na toto naráža. A stačí si všimnúť z tohto hľadiska hoci len jeho dva verše v pôvodine, aby nám bolo zjavné, k akému „krásnemu štýlu“ sa Dante manifestačne prihlasuje a čo pod ním rozumie:

„Tu se' solo colui, da cui io tolsi lo bello stilo che m'ha fatto onore...“ Oba verše (a vôbec celý pasus Danteho reči adresovanej Vergiliovi) sú organizované s očividným zvýšeným dôrazom na onú „*dolcezza di musica e d'armonia*“, čiže – povedané našim slovníkom – na lubozvučnosť: nachádzame tu aliterácie, vnútorné súzvuky, efonický paralelizmus, eufóniu horizontálnu i vertikálnu, ba až virtuóznou hru s hláskami (slovo „*tolsi*“, ktoré je v rýmovej pozícii, hláskovo korešponduje so slovom „*stilo*“ v polovici nasledujúceho verša, doslovne je vytvorené z tých istých hlások).

Manifestačné prihlásenie sa Danteho pod umeleckú egidu Vergiliovu na samom začiatku Božskej komédie (hovoríme manifestačné, lebo ide zrejme až o hyperbolu: „Ty jediný si ku cti môjho diela...“) má okrem tohto ešte i svoj historický význam. Zna-

mená prihlásenie sa k umeleckému dedičstvu antiky vôbec – k tomu dedičstvu, ktoré podobne ako vyššie Vergiliov tieň „hovorilo“ stredovekému svetu ešte len „chabým hlasom“. Približne v tom istom čase v inom diele Dante napísal, že čím lepšie bude poézia napodobňovať starovekých latinských básnikov, tým bude správnejšia (čiže presne: „*Idcirco accidit ut, quantum illos proximius imitemur, tantum rectius poetemur.*“ De vulg. eloq. II, IV, 3.) Pravdaže, Dante bol priveľký básnik, než by bol svoju tvorbu obmedzil na princíp číreho napodobňovania. Vyjsť z niekoho znamenalo pre neho snahu presiahnuť vzor (porov. napr. jeho zámerne „preteky“ s Lucanom a Ovidiom v Inf. XXV, 94 a nasl.), čo dozaista neplatí o mnohých nasledujúcich humanistických básnikoch. – 101

než chrt zem oslobodí. – V orig. je slovo *Veltro*, vlastne nie chrt, ale druh dogy (z lat. vertragung, porov. franc. le vautre), čistokrvný, veľmi útočný poľovnícky pes-honiak, používaný pri poľovačkách na medvede, diviaky a vlky, ktorý však oddávna platil ako ušľachtilé zviera v službe dobrej veci. (Porov. strfr. Pieseň o Rolandovi, kde sa toto zviera – „*uns veltres*“ – zjaví v sne Karolovi Veľkému, a to v zápase s medvedom, čiže so zradcom Ganelonom, v. 2563 a nasl.; na súvis tohto strfr. veltra s Danteho veltrom už r. 1869 upozornil Eduard Boehmer v 2. zv. DDJ., str. 367. K uvedenému významu slova *veltro* porov. aj cit. monografiu P. Renucciho, str. 89 a nasl.) Keďže sme v slovenčine nenašli adekvátny výraz pre Danteho slovo, preložili sme ho tradičným „chrtom“, vyskytujúcim sa takmer vo všetkých prekladoch Božskej komédie.

Ak je však pomerne ľahká identifikácia vlastného významu Danteho *Veltra*, o to ťažšie je zistiť jeho význam alegoricko-symbolický, na ktorý v tejto časti spevu dal obzvláštny dôraz sám autor. Hlavnou prekážkou takejto identifikácie je zrejme samotný Danteho text, a to predovšetkým v. 105, pri ktorom je zásadne možná dvojité lekcija:

1. „... e la sua nazione sarà tra *Feltro e Feltro*...“;
2. „... e la sua nazione sarà tra *feltro e feltro*...“.

(Z moderných editorov za prvý variant je napr. Bianchi, Tommaseo, Moore, Del Lungo, SDI a i., z moderných danteológov najmä vehementne Paul Renucci; za druhý variant Poletto, Porena, Sapegno, Momigliano a i.) Pri tomto verši, ktorým Dante zrejme determinuje *pôvod* svojho *Veltra* (v tomto ohľade, zdá sa, vládne zhoda), zastali všetci komentátori, no podľa toho, či prijali prvú, alebo druhú

lekciu, verš aj rozlične vysvetľovali. Prívrženci prvého čítania („tra *Feltro e Feltro*“) nachádzajú vo verši Danteho zemepisnú determináciu a vysvetľujú, že *Veltro* má pochádzať z kraja, rozprestierajúceho sa v severnom Taliansku medzi benátskym *Feltrom* a *Monte Feltrom* v Romagni. Oproti tomu prívrženci druhého čítania („tra *feltro e feltro*“) slovo „*Feltro*“ pokladajú za všeobecné podstatné meno a nachádzajú v ňom rozličné významy: podľa niektorých slovo znamená lacné hrubé súkno (Dante vraj chcel naznačiť, že *Veltro* vzíde z chudobného rodu), podľa iných zvláštnym súknom futrovanú urnu, používanú pri voľbách (*Veltro* by teda mal vzísť z voľby, mal by byť „vyvolený“), podľa iných zasa plstenú čiapočku či klobúk, tzv. *pilleus*, ktorý nosili starovekí rímski občania ako odznak slobody, a v prenesenom význame súhvezdie Blížencov, respektíve dve najžiarivejšie hviezdy tohto súhvezdia, zvané *Castor* a *Pollux*, čiže takzvaných *Dioskurov*, ktorých antický svet zobrazoval práve s onými plstenými čiapočkami na hlavách („*pilleati fratres*“); podľa Danteho toto súhvezdie malo silu nadhviezdnej predestinácie (kto sa teda narodí „tra *feltro e feltro*“, bude mať „múdrost, lásku a cnosť“ čiže vlastnosti predpovedaného pána sveta). Napokon podľa iných slovo „*feltro*“ znamená jednu z dvoch doštičiek, obtiahnutých súknom, ktoré v Danteho časoch slúžili na uchovávanie hostie v monstrancii (čiže podľa tohto výkladu *Veltro* vzíde z eucharistie); posledný výklad je jeden z najnovších (Silvio Zavatti), no – napodív – má najviac styčných bodov s jedným z najstarších výkladov Danteho záhadného slova: Danteho syn Peter dubiózne slová „tra *feltro e feltro*“ odporúčal rozumieť: „*inter coelum et coelum*“ – „medzi neбом a neбом“.

Pri takomto rozdielnom vysvetľovaní otázného Danteho verša dospelo sa, prirodzene, k rozdielnym a veľmi pestrým identifikáciám (i tzv. identifikáciám) záhadného Danteho *Veltra*. V komentároch i v najrozličnejších štúdiách a osobitných monografiách stretne sa s celou galériou postáv, o ktorých sa odôvodnene (no i neodôvodnene, či menej odôvodnene) predpokladalo, že práve na ne Dante myslel pri svojom *Veltrovi*. Spomeňme aspoň tie najhlavnejšie: ghibellinský veľmož *Cangrande della Scala*, pán Verony a Danteho mecén (jeho panstvo sa rozkladalo približne medzi *Feltrom* a *Monte Feltrom* a okrem toho jeho menom priamo „presvital“ sám „*veltro*“: *Can(e) Grande* – Veľký Pes); iní ghibellinskí veľmoži, ako *Castruccio Castracani* či *Ugoccione della Faggione*

la; pápež *Benedikt XI.*, do ktorého exulant Dante vkladal veľké nádeje (narodil sa v Trevise, čiže taktiež v kraji medzi Feltrom a Monte Feltrom a pred zvolením za pápeža bol generálom dominikánov, zobrazovaných – podľa známej stredovekej vášne etymologizujúcej – ako „Domini canes“, čiže „Psi Pána“); neskorší cisár *Henrich VII. Luxemburský*, v ktorého poslanie Dante tak dúfal, že roku 1311 išiel do Milána poklknúť pred ním. Okrem toho, pravdaže, vynorilo sa množstvo fantastických „identifikácií“: *Luther* (v mene sú tie isté hlásky ako v Danteho slove Veltro, pisanom podľa stredovekého úzu Ueltro), *Garibaldi*, kráľ *Viktor Emanuel*, cisár *Napoleon III.* a viacerí iní. (Podobné dohady, pravdaže, treba apriórne odmietnuť, lebo Dante bol básnik, a nie veštec!)

Celkove možno povedať, že otázka Danteho Veltro zostáva i nadalej otvorená, hoci jej danteológia venovali – a to aj veľmi seriózne – mnoho úsilia. (Z posledných vážnych prác hodno tu spomenúť: Leonardo Olschki, *The myth of felt*, Berkeley 1949; ten istý, Dante „Poeta Veltro“, Florencia 1953; Erich von Richthofen, *Veltro und Diana*, Tübingen 1956, a najmä už citovanú monografiu Paula Renucciho, ktorý sa snažil s nákladným konfrontačným materiálom literárnohistorickým dokázať, že Danteho Veltro je pápež Benedikt XI.) Vyslovilo sa síce viac hypotéz – a to hypotéz veľmi pravdepodobných – no aj po veľmi dômyselných a dokumentmi podložených štúdiách v podstate môžeme bezpečne povedať o Danteho záhadnom Veltrovi len to, čo o ňom povedal jeho druhý syn Jakub, totiž že autor Božskej komédie mal na ume „*alcumo virtuoso*“ – „*kohosi cnostného*“, ktorý váhou svojej mravnej osobnosti urobí prietrž pažravosti a chamtivosti priam tak v súdobej talianskej spoločnosti, ako v súdobej pápežskej kúrii. Nemožno však pochybovať, že od tohto „kohosi neznámeho“ ukazujú dve šípk: jedna smerom k nejakému cnostnému pápežovi a druhá smerom k nejakému cnostnému cisárovi, a to azda ani nie ku konkrétnym historickým osobnostiam, ale – ako sa vyslovil Michele Barbi – k cnostnému pápežovi či cisárovi vo všeobecnosti. Svoje „proroctvo“ o nich (či o jednom z nich) Dante náročky zahalil do rúcha tajomnosti a záhadnosti – celkom podobného, s akým sa ešte neraz stretneme v priebehu celej série obdobne náročky temno a neurčito štylizovaných predpovedí a „proroctiev“, pri ktorých podivným paradoxom práve záhadnosť a neurčitost stupňuje ich básnický účinok.

Pri preklade uvedeného kľúčového verša priklopili sme sa k jeho prvej lekcii („tra Feltro e Feltro“),

a tým teda aj k Renucciho výkladu. Sme si však vedomí, že je možný aj iný výklad, a teda aj iná identifikácia Danteho Veltro, napr. jeho stotožnenie s danteovským vysnívaným a vytúženým cisárom vo všeobecnosti. (Kto si v pôvodine všimne hláskový sklad Danteho tercín, týkajúcich sa Veltro, zistí, že je v nich eufonickým determinantom slovo „imperatore“, ktoré tieto tercíny doslovne nerujuje svojimi zvukovými zložkami.) –

106

Itália skromná. – V orig. umile Italia, vlastne doslovne: pokorná, ponížená Itália ako protiklad „pyšnej Tróje“ z v. 74. –

107 – 108

pre ňu už zhasol život Euryalov, / Camillin, Turnov, Nisov. – Camilla, dcéra kráľa Volskov, ktorá padla v boji proti Trójanom. (Porov. Aen. VII, 803 – 817, XI. 532.) Euryalus a Nisus, trójski mladíci z Aeneovej družiny, ktorí zasa spolu padli v boji proti Volskom. (Porov. Aen. IX, 179 a nasl.) Turnus, knieža Rutulov, zabitý Aeneom. (Porov. Aen. XII, 697 – 952.) – Dante, ako vidíme, pokladá padlých z oboch táborov za „obete“ rovnocenné. –

111

odkiaľ ju závisť vypustila na lov. – Rozumej: závisť Pekla. –

117

že druhú smrť už sama každá volá. – O význame tohto verša, a najmä o tej tzv. druhej smrti sa hodne diskutovalo a dosiaľ diskutuje. Za najpravdepodobnejší výklad pokladáme: zatratení v Pekle trpia také muky, že si privolávajú druhú smrť, čiže smrť duše („prvá smrť“ bola smrťou ich tela). Tá je, pravdaže, nemožná. Neskôr francúzsky barokový básnik Agrippa d'Aubigné doslovne napíše: „De l'enfer ne sort / Que l'éternelle soif de l'impossible mort“ – „Z pekla vychádza len večný smäd po nemožnej smrti“ (Les Tragiques VII, 1021 – 1022.) –

118

A uzrieš v ohni ešte ďalších. – Rozumej: v Očistci. –

122 – 123

hodnejšia duša poskytne ti rady. – Beatrice, ktorá sa mu zjaví v Purg. XXX a stane sa jeho sprievodkyňou po záhrobnej ríši, do ktorej nemôže vstúpiť Vergilius. –

125

že jeho zákon obišiel som chladne. – Vergilius žil i umrel pred kresťanstvom, čiže bol kresťanstvu vzdialený, chladný, cudzí, nepodrobený jeho zákonu. –

134

k Petrovej bráne ved' ma z týchto planín. – Je

viac výkladov tohto verša. Podľa niektorých „Petrova brána“ znamená „bránu Očistca“, podľa iných tu ide o metaforu a o význam „celý Očistec“ (porov. biblické „dom Boží – brána nebeská“, Gen. XXVIII, 17.). Posledný výklad, ktorý navrhla Yvonne Batardová, pokladáme za pravdepodobnejší. (Porov. jej monografiu Dante, Minerve et Apollon, Paríž 1952, 43.) –

SPEV DRUHÝ

1

Deň zberal sa a obzor temnejúci. – Medzi komcom prvého spevu a začiatkom tohto spevu prešlo teda – súdiac podľa toho, že začiatok Božskej komédie spadá do obdobia jarnej rovnodennosti – dvanásť hodín, čiže celý deň, ktorého obsah nám Dante zamlčal. Motív tejto jeho zámlky nepoznáme, no je možné, ako predpokladá A. Momigliano v svojom komentári, že sa tak stalo aj z čisto umeleckých príčin: pošmúrna atmosféru podvečernú Dante potreboval ako „prelúdiu“ k nasledujúcim temnotám pekelným. Tak či onak, verš nám umožňuje datovať vlastný začiatok Danteho púte: je približne šesť hodín večer 8. apríla 1300. –

6

ju vyrozpráva pamät vierohodná. – Danteho prvé zdôraznenie pravdivosti nasledujúceho rozprávania z celej série podobných zdôraznení. (Porov. Inf. XVI, 127 – 132; XXV, 46 – 48; XXVIII, 112 – 117 atď.) –

7

Ó, Múzy, tu mi na pomoci buďte! – Vzyvanie Múz podľa vzoru antických básnikov, no na rozdiel od nich vkomponované priamo do epickej zložky, takže má hodnotu skôr Danteho úzkostného vzdychu než rétorickej formuly. Keďže sa podobná invocácia bude opakovať na začiatku oboch nasledujúcich kantík (porov. Purg. I, 8 a nasl. a Par. I, 13 a nasl.), znamená to, že sa Danteho Peklo začína vlastne týmto spevom a že predchádzajúci spev treba pokladať za prológ celej Božskej komédie. –

8 – 9

Um vznešený, ó, myseľ, tu sa vydeľ! /*zo zástupov a vznes sa na perute.* – Verše sa dosiaľ nepodarilo uspokojivo vysvetliť, keďže v orig. obsahujú viacvýznamové výrazy „alto ingegno“ a „mente“. Podľa niektorých komentátorov „alto ingegno“ znamená jednoducho fantáziu, podľa iných „ducha

inšpirujúceho“ (povahy až metafyzickej) a podľa tretej skupiny Danteho nadanie, jeho chápanie, vlohy či tvorivého ducha, skrátka asi to, čo znamenalo latinské „ingenium“, alebo čo dosiaľ znamená fr. „le génie“. Podobne je to s výrazom „mente“, ktoré sa vysvetľuje raz ako „myseľ“, inokedy ako „pamäť“.

Viaceri moderní komentátori (medzi nimi aj Sapegno) klonia sa asi k takémuto výkladu uvedených veršov: Dante si je vedomý, že sa púšťa do ťažšieho podujatia, než bola jeho predchádzajúca tvorba do roku 1300 (kancóny a sonety) a zvolaním akosi mobilizuje všetky svoje sily: „pamät“ („mente“), o ktorej sa verilo, že je bezpečnou uchovateľkou pravdy, „vznešený um“ („alto ingegno“), čiže všetky dary svojej inteligencie, ktorými si už bol získal slávu (preto „um“ nazýva „vznešeným“), a Múzy ako klasické opory rétorického umenia, do ktorého sa počítala aj poézia.

My uvedeným veršom rozumieme podobne, no s tým rozdielom, že vo výraze „alto ingegno“, ktoré prekladáme ako „vznešený um“, vidíme priamo synonymum slova „intelekt“ – „rozum“, čo je jeden z významov latinského slova „ingenium“, prototypu talianskeho slova „ingegno“. V Danteho veršoch ide teda o invocáciu práve tej mohutnosti duše, ktorú Dante pokladal za jej „vznešenú časť“, ako doslovne napísal v Conv. IV, XV, 11, čiže za časť, ktorou je človek podľa aristotelovskej filozofie schopný poznávať veci nielen v ich reláciách, ale aj v ich podstate („intellectus“ sa odvodzovalo od „intus legere“ – „vnútri čítať“). Pred novou látkou a svojou novou úlohou Dante vyzýva práve túto „časť duše“ – a to vo všeobecnosti, in abstracto! – aby prejavila svoju vznešenosť, všetku svoju silu poznávaciu i rozjímavú, čiže celý svoj vzlet.

Za takýto výklad hovorí niekoľko faktov: 1. predovšetkým konfrontácia týchto veršov s inými, približne súčasnými textami Danteho. (Porov. najmä s uvedeným miestom v Conv. IV, XV, 11.); 2. komentáre viacerých starých komentátorov, ktorí žili v časoch bližších Dantemu a boli, prirodzene, zväčša aj citlivejší k významovým odtieňom Danteho lexika, ako i k celému zložitému svetu jeho básnického myslenia a čítania (napr. Danteho syn Peter „altum ingenium“ vysvetľoval doslovne ako „extentio intellectus ad incognitorum cognitionem“, čiže ako „upriadenosť intelektu k poznaniu nepoznaných vecí“, porov. Scartazzini, Encicl. dant. I, 1035, tam aj iné doklady); 3. napokon za takýto výklad hovorí aj celý „moment“ európskej kultúry, do ktorého spadá sám vznik Danteho diela, čiže „moment“, v ktorom Európa – zrejme

pod vplyvom objavovanej antiky – prechádza, obrazne povedané, od staršej „kultúry srdca“ ku „kultúre intelektu“. (K tomuto „momentu“ pozri vynikajúcu štúdiu Xenje von Erzdorf, Das ‚Herz‘ in der lateinisch-theologischen und frühen volkssprachigen religiösen Literatur, v čas. Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur, 8, 3, Halle 1962, 249 a nasl.) Z takéhoto hľadiska potom ľahko pochopíme, že mladý Dante novú etapu svojej poézie, tzv. poéziu sladkého nového štýlu, začal veršom, v ktorom zámerne použil slovo „intelletto“, a to presne v takom istom význame, v akom použil výraz „alto ingegno“ na samom začiatku Božskej komédie. (Porov. v jeho Vita Nova kancónu Donne ch'avete intelletto d'amore a našu pozn. k nej v slov. prekl. tohto diela, Bratislava, 1958, 214 a nasl.)

Presná významová identifikácia jediného Danteho slova mohla by sa zdať malíčkosťou. Ako však vidíme, táto „malíčkosť“ vrhá svetlo na sám základný charakter Danteho poézie, od začiatku Božskej komédie zámerne postavenej pod egidu intelektu – „vznešeného umu“ ako nástroja poznávania a rozjímania. Ono poznávanie a rozjímanie zároveň určí pólové rozlohy celej tejto poézie. –

13 – 15

Silviou rodič... – Aeneas, otec Silvia, ktorého mal s Lavíniou, dcérou a dedičkou kráľa Latína. (Aen. VI, 763 – 764.) – Narážka na Aeneov zostup do podsvetia, ako ho podal Vergilius. (Aen. VI. 263 a nasl.) –

16 – 17

z ruky protivníka / všetkého zla. – Boha (bibl. obraz.) –

25 – 27

Veď tam ... víťazstvo oné vopred sa mu hlása, / v ktorom je podklad pápežského pláštia. – Podľa Danteho myšlienky, rozvíjanej v Božskej komédii aj v iných teoretických spisoch, najmä v Monarchii, podmienkou vzniku kresťanského Ríma a univerzálnej rímskej cirkvi bol vznik univerzálneho rímskeho impéria. V podsvetí Anchises zvestoval synovi Aeneovi, že zvíťazí nad Turnom, kráľom Rutulov, a to bola teda prvá podmienka založenia Ríma a teda i prvý predpoklad, aby sa neskôr stal Rím sídlom nielen svetskej moci (cisárstva), ale i moci duchovnej, naznačenej symbolickým „pápežským plášťom“. Z prozreteľnostnej Aeneovej cesty do podsvetia, kde budúci zakladateľ rímskej ríše dostal od otca posmelenie k svojej historickej úlohe, vyplynul teda celý rad nasledujúcich udalostí: z nich Dante – ako poznamenal Porena

– uvádza len dve: prvú (Aeneovo víťazstvo) a poslednú (pontifikát). –

28

Tam Vyvolená nádoba šla zasa. – Biblické pomenovanie apoštola Pavla (Sk. ap. IX, 15) a narážka na jeho tzv. uchvátenie („raptus“) do „tretieho neba“, ako o ňom sám hovorí v II. Kor. XIII, 1 – 4. –

52

Vstúpila tam, kde my sme v rozocnení. – Do tzv. Predpekla, čiže prvého kruhu Danteho Pekla, kde prebýva Vergilius spolu s dušami spravodlivých, ktorí žili pred Zjavením alebo v nevedomosti o ňom, a s dušami nepokrstených detí. Všetky tieto duše charakterizuje autor Aeneidy v Danteho texte slovom „sospesi“, o ktorého presnom význame sa dosiaľ diskutuje. Verš sme preložili podľa tých komentátorov, ktorí myslia, že toto slovo používa Dante na vyjadrenie pasívneho stavu človeka úplne sústredeneho na jedinú myšlienku a cit. Ako vysvitne z nasledujúcich textov Božskej komédie, také sú skutočne duše v Danteho prvom pekelnom kruhu. „Sanza speme vivemo in disio“ – „Bez nádeje žijeme v túžbe“, vyjadrí sa neskôr o nich (a aj o sebe) Vergilius (Inf. IV, 42), čím charakterizuje nielen ich rozpoloženie, ale aj ich trest: z nekonečnej, ale beznádejnej túžby vidieť Boha vyviera u nich nekonečná melanchólia, clivota. – Iní komentátori – z nich napr. Sapegno – vysvetľujú trochu ináč: duše sú vraj „sospese“, čiže váhajúce, rozpoltené, rozčesnuté medzi nekonečnou túžbou a nekonečnou beznádejou. –

53

blažená pani. – V orig. donna beata, čiže Beatrice, ako Vergilius výslovne uvedie vo v. 70.

Pomenovanie „blažená pani“ nesporne nás vedie k Danteho Novému životu (porov. v ňom to isté pomenovanie „Beatrice beata“, VN XXVIII, I a vôbec všetky miesta, kde mladý Dante menuje svoju paniu „blaženosťou“, „svojou blaženosťou“ a pod.). A k tomu istému dielku vedú nás i viaceré motívy či vôbec štylistické prvky, ktoré Dante použil pri nasledujúcom letmo načrtnutom obraze Beatricinom. (Jej oči žiaria ako „hviezdy“, jej hlas je „lahodný a sladký“ atď. atď. – to všetko až príliš dobre poznáme z Nového života!)

Viacerí moderní vykladači Danteho v takomto stilnovistickom habite tohto spevu, notabene autorom, tak sa zdá, akoby zámerne zdôraznenom, vidia akési Danteho priame zdôraznenie kontinuity jeho básnického diela, súvisu Božskej komédie s Novým životom. Dozista nemožno o tom pochy-

bovať, ako nemožno pochybovať ani o tom, že vonkajší, povedali by sme formálny aspekt Beatrice z nášho spevu a aspekt Beatrice z Nového života sa skutočne kryjú.

Jednako však medzi Beatricou z Nového života a touto Beatricou zo začiatku Božskej komédie, a napokon z Božskej komédie vôbec (priamo na jej scénu nastúpi až na konci druhej kantiky v Purg. XXX), je aj podstatný rozdiel. Ak totiž Beatrice v Danteho dielku mladosti len prerastala v symbol, v akýsi všeobecný symbol čistoty, ušľachtilosti, lásky a pod. (a to skôr silou Danteho umenia než účinkom nejakého alegorizačného zámeru, ako je dnes po mnohých štúdiách tohto problému zjavné), v Božskej komédii, ktorá má pevnú a premyslenú alegoricko-symbolickú superštruktúru, Beatrice ako jeden z hlavných pilierov tejto superštruktúry má celkom iste svoj osobitný alegoricko-symbolický význam. Ak o takomto „druhom“ význame nemožno pochybovať pri Vergilioví a vôbec pri viacerých iných postavách, ktoré sú nositeľkami drámy, prebiehajúcej Božskou komédiou, tým menej o tom možno pochybovať pri Beatrici, ktorá je ústrednou postavou tejto drámy.

Otázku tohto alegoricko-symbolického významu Beatrice položili si komentátori Božskej komédie veľmi dávno, doslovne už v Danteho časoch, no neprestali si ju znovu a znovu klásť všetky nasledujúce generácie danteológov, a to až po naše dni, čo najlepšie svedčí, že jednotlivé odpovede na ňu boli viac-menej neuspokojujúce. Nie je tu miesto na to, aby sme sa zaoberali čo i len veľmi stručne, všetkými dohadmi, týkajúcimi sa alegoricko-symbolického významu Danteho Beatrice. No spomeňme aspoň letmo, čo všetko sa v nej videlo: symbol nadprirodzenej zjavenej pravdy, múdrosti, cirkevneho učenia, „svetla Cirkvi“, samej Cirkvi, ideálnej Cirkvi, mystickej múdrosti, teológie, lásky k Bohu, duchovnej dokonalosti, rozličných druhov milosti Božej, milosti Božej v najširšom význame, ale aj symbol vlastnej Danteho duše, templárskej gnózy, mystickej doktríny určitej náboženskej sekty, ba dokonca i symbol cisárstva atď. atď. Na útle plecía niekdajšej florentskej krásavice, dcéry florentského meštana Folca Portinariho, priebehom vekov naložilo sa také ťažké bremeno najrozličnejších alegoricko-symbolických významov, že sa ani nemožno diviť, ak sa občas – pravda, vždy len dočasne – pod vrstvami najrozličnejších exegéz úplne strácala Beatrice reálna, oná „dolcissima“ – „presladká“, oná „donna beata“ – „pani blažená“,

predmet nesporne tej najreálnejšej Danteho lásky. Niektorí totiž vôbec popreli jej reálnu existenciu, a to nielen danteológovia typu Filelfa, Biscionioho či povestného Rossettiho, autori viac-menej fantastických výkladov Beatrice, ale i vážni literárni vedci, ako bol napr. v poslednom čase E. R. Curtius. (Pozri stať Mythus und Prophetie v jeho knihe Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter, Bern, 2. vyd. z r. 1954, 376 a nasl.)

Na otázku tohto tzv. „druhého“ významu Beatrice dáva nám azda nejakú jednoznačnú a uspokojivú odpoveď danteológia postavená na vedecké základy?

Ak vezmeme moderné príspevky k danému problému en bloc, možno v nich, domnievame sa, celkom zreteľne vybadať dve základné tendencie. Predovšetkým v modernej danteológii zjavne prevláda sklon nepodceňovať otázku alegoricko-symbolického významu Danteho Beatrice, ako sa to stalo svojho času takmer zvykom pod tlakom takej autority v danteovských štúdiách, ako bol Michele Barbi. (Barbi bol radikálnym zástancom tzv. realistickej teórie in puncto Beatrice a hľadanie jej „druhého“ významu kvalifikoval – tak trochu – ako zbytočnú všetečnosť. Pozri jeho monografiu Dante, Florencia 1933, a najmä Problemi di critica dantesca II, Florencia 1941.) Takýto základný postoj modernej danteológie k danému problému (výrazne sa prejavuje najmä u Curtia in cit. stati) je dozaista postoj správny: alegoricko-symbolický význam Beatrice totiž samotný Dante viackrát zdôraznil (aj náš spev je toho príkladom!) a v Božskej komédii sú prosto mnohé miesta, ktoré celkom naisto nemožno vysvetľovať len vo vzťahu k tzv. reálnej Beatrici. (Napr. výrok, že Beatrice je pre Danteho „svetlom medzi rozumom a pravdou“, ktorý zaznie z Vergiliových úst v Purg. VI, 45, sotva by bolo možné vzťahovať na konkrétne florentské dievča!) Ak však moderní danteológovia v prevažnej časti tento alegoricko-symbolický význam Beatrice nepodceňujú, na druhej strane – a to nazývame druhým sklonom modernej vedy o Dante v súvisi s daným problémom – zreteľne vyhýbajú novým a široko založeným pokusom presne ho definovať, prípadne sa výslovne priznávajú, že nám presný význam Beatrice v celej alegoricko-symbolickej štruktúre Božskej komédie dosiaľ uniká, tak ako unikal konečne už najstarším komentátorom. Tak sa zdá, že tento „druhý“ význam svojej Beatrice sám Dante zapečatil niekoľkými pečatami a možno len konštatovať, že sa toto jej tajomstvo nepodarilo *bezpečne* odpečať ani

po stovkách rokov, hoci rozsah prác o „tajomstve Beatrice“ rovná sa už dnes rozsahu celej menšej bibliotéky.

Nevyriešenou tajomnosťou a významovou záhadnosťou znižuje sa azda sama hodnota tejto centrálnej postavy Božskej komédie?

Domnievame sa, že vôbec nie. Lebo jedno je isté: Beatrice, tak ako ju Dante načrtol už v tomto speve a ako nás neskôr bude sprevádzať veľkou časťou Božskej komédie, pri všetkej svojej druhovýznamovej tajomnosti a záhadnosti zostáva postavou nanajvyš poetickou, a to poetickou pre nás a pre našu dobu práve tým, že zostáva zároveň ideálnou i reálnou, ba i na plánoch najvyššej ideality zostáva bytosťou nanajvyš reálnou, ľudskou par excellence, chvejúcou sa najprostejšími ľudskými citmi a aj rozochvievajúcou najprostejšie city čitateľov Danteho diela. Tou mierou totiž, ako ju Dante pretváral mýtom (či viacerými mýtmi!) a divinizoval, neváhal ju zároveň aj humanizovať. A to práve patrí, ak tak smieme povedať, medzi najvlastnejšie divy Danteho umenia. Na jej presný alegoricko-symbolický význam sme síce zvedaví (a to nielen zo všečnosti!), no tento jej básnický význam obdivujeme. Ba dovoľujeme si tvrdiť, že i keby sa objektívne a vedecky presne zistil onen jej „druhý“ význam, celkom určite bude Danteho Beatrice v srdciach i myšliach čitateľov žiť predovšetkým onou spomenutou symbiózou ideality a reality, sna a skutočnosti, akou žijú podnes podobné veľké postavy veľkých ľubostných lyrických diel, napr. taká Petrarcova Laura, Nervalova Aurélia či – neváhame povedať – Sládkovičova Marína. Pri viacerých podobných veľkých postavách žien (napr. pri Maríne) dnes už dobre, ba až príliš dobre poznáme ich tzv. druhé významy, no jednako prvoradým pre nás zostáva ich význam básnický, ich portrét lyrický, črtaný perom, ktoré v ruke držala jedine – Láska. V našom speve Dante nazval Beatricu „Paňou cnosti“ (v. 76), ktorou dúfal presiahnuť – a zrejme aj presiahol – pozemský svet. Presiahol ho však preto, že jeho „Pani cnosti“ bola zároveň „Paňou poézie“, tej najľudskejšej poézie, aká sa kedy zjavila v dejinách svetového básnictva. Len tak sa mohlo stať, že nad všetkou tajomnosťou a nad všetkými vrstvami toľkých hypotéz, aké sa dosiaľ vyslovili o jej tzv. druhom význame, vznáša sa táto Beatrice i ďalej „usmieva a šťastná“, „ridente e felice“, aby sme sa vyjadrili slovami z Purg. VI, 48, ako víťazný básnický zjav – víťazný zrejme preto, že stelesňuje akési večné ženstvo, v ktorom je alegoricko-symbolický význam taký prítomný, ako je vo veľkom Ž slova Žena prítom-

né malé ž slova žena. Predbežne tento jej význam presne nepoznáme, no pri tom všetkom zostáva podnes – „dolcissima“. –

61

môj priateľ, žiaľ, že nie i priateľ šťastia. – Rozumej: Štastený, Fortúny. (Danteho meno je zamlčané a ozve sa jediný raz v celej Božskej komédii, v Purg. XXX, 55.) –

67

Ozdobným slovom... – V orig. con la tua parola ornata, technický termín stredovekej rétoriky: ornatus facilis – slovné a myšlienkové figúry, tzv. colores rhetorici, ornatus difficilis – básnické trópy. Výraz „ozdobné slovo“ má tu, pravda, širší význam: výrečnosť vôbec. (Porov. Inf. I, 79 – 80.) –

78

Nebeský svet, čo najmenšie má kruhy. – Naša zem, ktorá podľa súvekých kozmogonických predstáv bola v tzv. nebi Mesiaca, čiže v najnižšie položenej sfére, krútiacej sa teda v najužších kruhoch. Podľa týchto predstáv pod Mesiacom všetky existujúce veci boli smrteľné, nad ním zasa večné. –

81

Viac nemusíš mi priaťe uraviť v plači. – Posledné dve slová sú v preklade pridané, pravda, v zmysle Danteho nasledujúceho textu. (Porov. v. 116.) –

93

a plameň týchto miest ma nezastiahne. – Keďže v prvom kruhu Danteho Pekla niet „plameňa“ (trestom týchto duší je len večná melanchólia, ako sme povedali vyššie) a keďže i v samom Danteho Pekle trest ohňom je vyhradený len pre určité kategórie hriešnikov, slovo „plameň“ odporúčajú niektorí komentátori chápať v širšom, prenesenom význame: ako obrazné pomenovanie pekelných trestov vo všeobecnosti, prípadne – čo je menej pravdepodobné – ako „plameň túžby“, spalujúci duše v tomto kruhu. (Porov. pozn. k v. 52.) –

94

V nebi je pani spanilá. – Akiste Panna Mária. Starší komentátori videli v nej symbol viacerých druhov milosti Božej, novší skôr symbol milosrdenstva Božieho. –

97

Tá zavolala na Luciu pannu. – Lucia, syrakúzska svätica, v stredoveku uctievaná ako pomocnica pri očných chorobách. (Dante, ktorý bol začas chorý na oči, mal ju v obzvláštnej úcte, porov. Conv. II, IX, 15.) Starší i novší komentátori, zlákaní prítomnosťou slova „lux“ – „svetlo“ v mene

tejto svätice, pripúšťajú, že na alegoricko-symbolickom pláne predstavuje tzv. milosť osvecujúcu („gratia illuminans“). Otázka jej druhého významu však zostáva stále nejasná. –

102

kde spolu s dávnou Ráchel máme kreslá. – Ráchel, biblická, starozákonná postava, druhá žena patriarchu Jakuba, ktorá oddávna platila za symbol života rozjímavého. Predpokladá sa, že takýto „druhý“ význam má aj na tomto mieste. –

142

na cestu ťažkú, osudovú dali. – V orig. Per lo cammino alto e silvestro. Slovo „alto“ sa zvyčajne vysvetľuje vo význame strmý, príkry, ťažký a slovo „silvestro“ vo význame divý, hrozný, strašný. (Sapegno a i.) My slovo „alto“ chápeme v jeho širšom význame, a to v podobnom, v akom toto slovo použil sám Dante vyššie v našom speve až dva razy (porov. „alto ingegno“ vo v. 7 a „alto effetto“ vo v. 17) a v akom ho použil nespočetnekrát v Božskej komédii (porov. len napr. Inf. IV, I: „alto sonno“!). Pre Danteho totiž táto cesta bola viac než len strmá a príkra, respektíve hrozná a strašná, bola to cesta *osudová*, na ktorej sa malo rozhodnúť o jeho živote a smrti. Verš sme teda preložili podľa takéhoto širšieho významu slova „alto“, ktorý naznačuje sám zmysel Danteho cesty a „vysokú“, „vznešenú“ tému celej Božskej komédie. –

SPEV TRETÍ

4 – 6

Spravodlivosť tu pohla Božiu Vôľu... – Rozumej: cit pre spravodlivosť. Podľa teologickej maximy vonkajšie veci („opera ad extra“) sú dielom celej Trojice; jej trojedinosť je označená slovami „Božia Moc“ (Otec), „najvyššia Múdrost“ (Syn) a „prvá Láska“ (Duch Sv.) –

7

Len veci večné boli prv. – Podľa súvékeho učenia za „večné“ veci Dante pokladal tie, ktoré boli dielom priameho a bezprostredného stvoriteľského úkonu Božieho (ako nebesia, anjeli, tzv. prvá alebo čistá hmota a i.); všetky ostatné veci, ktoré boli dielom tzv. príčin druhotných, boli „smrteľné“. (Porov. Par. VII, 67 a nasl.)

18

poklad rozumu. – Vlastne doslovne „dobro rozumu“ („il ben dell' intelletto“) je pravda, ako

Dante, odvolávajúc sa na Aristotelovu Etiku, výslovne napísal na inom mieste. (Porov. Conv. II, XIII, 6.) Tu v prenesenom význame znamená Boha: zatratení zmrhali „poklad rozumu“, čiže za trest sú zbavení možnosti videnia „najvyššej pravdy“. (Sapegno a i.) – Na pozadí takéhoto výkladu potom pochopíme, prečo Dante posmrtný život zatratencov nazval „slepým žítím“ (pozri nižšie v. 47) a samo Peklo – viackrát – „slepým žalárom“ (napr. v Inf. X, 59). V oboch prípadoch prídavné mená sú viac než len poetickými prívlastkami, ako sa domnieval napr. ešte Scartazzini. –

22 – 30

Tu výkriky! Tu kvílenie! Tu vytie... – Danteho prvý bezprostredný dojem z Pekla: dojem akustického chaosu, v ktorom sa ozývajú sólovo i v splyvajúcej mäteži bolestné zvuky najrozličnejších kvalít. Viac však než tento prvý dojem zaujme nás v troch nasledujúcich tercínach samo Danteho slovesné umenie. Všetky tri tercíny sú totiž prvou veľmi výraznou ukážkou praktického uplatnenia Danteho teoretickej zásady o jednote obsahu a formy, a či – povedané jeho slovníkom – o primeranosti opisovaného faktu („fatto“) a jeho slovesného vyjadrenia („il dir“). Ak túto zásadu Dante verbis expressis vyjadrí až na konci prvej kantiky (pozri Inf. XXXII, 10 – 12: „... nech jav i slovo sú si primerané“), práve naše tri tercíny sú obzvlášť jasným dokladom toho, že „mu bola zrejma už na samom začiatku Božskej komédie. Ba ešte o viac ide v našich tercínach: v nich nielen „jav“ a „slovo“ sú si primerané, ale Dante samým „slovom“, čiže samým slovesným výrazom ako takým doslovne priamo sugeroval celý „jav“, t. j. v tomto prípade celý charakter onoho prenikavého i temného, kvílivého i skučivého akustického chaosu, pravého opaku „sladkej harmónie“, ktorá bude príznačná pre ozdušie i slovesný výraz jeho dvoch nasledujúcich kantík. Tomuto zámeru podriadil rytmickú organizáciu i celú zvukovú výstavbu veršov. (Porov. v prvom verši výraznú instrumentalizáciu „ostrou“, prenikavou hláskou i: „Quíví sospíri, pí anti e alti guai, „hromadenie, ba priame „zrážanie“ slov s približne podobnými hláskami: „píanti e alti“, v. 22, „cominciar ne lagrimai“, v. 24, „parole di dolore“, v. 26, najrozličnejšie nesúzvuky vo vnútri veršov, prerývaný rytmus, veršové presahy atd.) Ak sa ešte občas v komentároch stretne s určitým podceňovaním Danteho umenia v prvých spevoch Pekla (naposledy napr. u Porenu v súvisi s niektorými obrazmi tohto spevu), práve naše tri tercíny nás presvedčujú, že

Bella či Vieri dei Cerchi. Celkove možno povedať, že sa podnes vážne a s viacerými dôvodmi diskutuje o prvých dvoch postavách (naposledy napr. otázku znovu nastolila Yvonne Batardová v cit. monografii, str. 480 a nasl., a proti väčšine moderných danteológov sa postavila za stotožnenie neznámeho hriešnika – s Pilátom.). No otázka, tak sa zdá, je neriešiteľná, tým skôr, že sám Dante chcel, aby neriešiteľnou zostala: o anonymnej mase týchto hriešnikov sa vyjadril, že „nezná ich svet, je zhrdávý k ich davu“ (v. 50) a aby teda sám túto postavu neurobil známou, vyjadril sa o nej len jediným, *náročky* veľmi neurčitým veršom. (Sme však tej mienky, že v abdikačnom akte staručkého, takmer 80-ročného Piera da Morone Dante – čo už ako horel hnevom proti Bonifácovi VIII. – sotva mohol vidieť akt zbabelosti a ľahostajnosti k vysokému úradu a čin trestuhodný!) –

63

Dis – meno vládcu starovekého mytologického podsvetia prenesené na Lucifera, vládcu Danteho Pekla. –

66 – 69

štiepe tu hmyz a osy jedovaté... – Trest podľa uvedeného princípu contrapasso, napospol zhodne vysvetľovaný: ľahostajní a neutráli necítili zaživa nijaké „nabádanie“ k činu; po smrti ich teda „bádajú“ osy a hmyz; nepreliali slzy ani krv za nijaký vznešený cieľ; po smrti teda prelievajú slzy i krv, a to len preto, aby ich sali v hnilobnej hline odporne červy atď. –

78

nad smutnú riekou, Acherontom zvanú. – Meno podsvetnej rieky prevzal Dante z Vergiliovej Aeneidy (ako i viaceré detaily v tomto speve). Až za ňou sa začína vlastné Danteho Peklo, čiže jeho prvý kruh, ktorý táto rieka obteká, a cez ňu teda musia prejsť všetci zatratenci (okrem výnimiek, o ktorých sa na príslušnom mieste zmienime). –

83

nejaký starec, čo má bielu bradu. – Vergiliovský Cháron, grécko-rímsky mytologický prievozník duší cez podsvetnú riekou smrti. –

92 – 93

po inej ceste, v inej loďke malej, / spôsobom iným príde sa ti brodiť. – Všeobecne sa konštatuje, že Cháron naráža na loďku, ktorá preváža duše cez more k Hore očistcovej. (Porov. Purg. II, 101 a nasl.) Nevysvetliteľným však zostáva, ako mohol vedieť, že Dante raz poputuje do riše očisťovania. –

95 – 96

chcú takto tam, kde môžu / všetko, čo chcú... –

V Empyreu, sídle Božom. – Podľa upozornenia Momiglianovho ide tu takmer o rituálnu formulu, ktorú použije Vergilius viackrát na ceste Peklom ako argument proti nástrahám rozličných besov. (Porov. Inf. V, 23 – 24; VII, 11 – 12 atď.) –

133 – 135

Slzavá zem vtom vietor vypustila... – Slzavá preto, že bola presiaknutá vyliatymi slzami v zóne ľahostajných. – Podľa súdobých meteorologických predstáv zemetrasenie vznikalo účinkom vetra, uzavretého v zemských útrobách. Keď vietor či podzemné pary vyrazili zo zeme a stretli sa so studeným vzduchom, vyšľahol blesk a v tej chvíli sa zem zatrasla. (Porov. Inf. IX, 67; Purg. XXI, 56 a nasl.) –

SPEV ŠTVRTÝ

1

Hlboký spánok pretrhlo mi upoly. – V Danteho slovnom spojení „alto sonno“ prid. meno „alto“ znamená, pravdaže, „hlboký“, podobne ako slovo „altus“ vo vergiliovskom slovnom spojení „sopor altus“ (Aen. VIII, 27), s ktorým sa Danteho výraz uvádza do súvisu. (Náš Hollý prekladal: „hlboké spáňí!“) Zároveň sa však k tomuto významu, ako sme na to už upozornili vyššie (Porov. pozn. k Inf. II, 8 – 9), viaže význam „vysoký“, „vznešený“. Ten dodáva nielen akýsi slávnostný, nadnesený predznak celému spevu, ako sa v komentároch neraz spomenulo, ale aj dôraz určitej tajomnosti, záhadnosti, mysteriôznosti samému motívu spánku či sna, ktorý Dante na tomto mieste použil prvý raz a ktorý bude mať viac než významnú funkciu v samej kompozícii Božskej komédie. (Až funkciu sakrálnu: motív sna použije Dante v prvej kantike 3-krát, v druhej kantike 3-krát a ak pripustíme, že tretia kantika je jediným snom, dostaneme danteovské „sakrálne“ číslo 7!) Ako z nasledujúceho textu vysvitne, Dante sa práve v takomto „hlbokom“ sne tajomným a záhadným spôsobom dostal cez riekou smrti – rovno do prvého kruhu Pekla. Domnievame sa, že toto podanie Danteho „zostupu do pekiel“ – zostupu *v sne a cez sen* – je dosť výrečné v každom smere, aby nepotrebovalo nijaký osobitný komentár.

Tento Danteho „tajomný sen“, tak sa zdá, trval len veľmi krátky čas: od zablysnutia, spomenutého

na konci predchádzajúceho spevu, po zahrnenie, čiže po ten „hromový lom“ („un greve truono“), o ktorom Dante hovorí na začiatku tohto spevu. (Jestvuje, pravdaže, viac výkladov tohto trvania Danteho sna, ako i viac výkladov samého Danteho slovného spojenia „un greve truono“: niektorí v tomto výraze vidia označenie „druhého zahrnenia“, ktoré vraj po dlhšom čase zobudilo Danteho, iní „lomez kvilieb“, doliehajúci z blízkeho pekelného otvoru, ba svojho času Scartazzini vyslovil dohad, že tu ide o zvuk rohu, na ktorom zatrúbil zatratený obor Nemrod v pekelných hĺbkinách, aby vraj oznámil celému Peklu návštevu živého Danteho. (Porov. Inf. XXXI, 12.) No uvedený výklad, ku ktorému sa klonia viacerí z moderných komentátorov, zdá sa nám najjednoduchší, a teda najpriateľnejší.) –

24

v najbližší kruh, čo pripať obopína. – Do prvého kruhu Pekla. Danteho Peklo si treba predstaviť ako obrovský lievik vydlabaný do vnútra Zeme, postupne sa zužujúci, ktorého dno v podobe úzkej šachty dosahuje zemský stred. Celý tento pekelný priestor Dante rozdelil na deväť tzv. kruhov, čo sú akési koncentrické, horizontálne ležiace terasy, oddelené od seba strmými úšustmi. A jednotlivé kruhy prisúdil dušiam rozličných kategórií hriešnikov. Keďže teda Danteho Peklo má takúto podobu, prvý kruh, do ktorého práve vstúpili naši básnici, je, rozumie sa, najširší. Tento prvý kruh prisúdil Dante dušiam ľudí, ktorí sa síce neprevinili, nežili hriešnym životom, ba dokonca žili životom cnostným (Porov. v. 34: „nie ľud hriešny...“, v. 40: „ľudia ctí a pekni...“), no jednako nemohli byť spasení, pretože neboli pokrstení. Ich trest je čisto duchovný: spočíva v „mukách beznádeje“, vo večnom, no nesplniteľnom túžení po Bohu. (Porov. pozn. k Inf. II, 52.) Hoci však celkove ide o jednu kategóriu zatratených, možno v nej rozoznať dve skupiny. Jedna skupina trávi trest v šere: to je anonymná masa, ktorá sa na svete ničím nevyznačovala. Oproti tomu druhá skupina prežíva svoje duchovné útrapy v jase: to sú duše ľudí, ktorí sa preslávili jednak činmi vojenskými a jednak vedením (filozofiou, poéziou atď.), a to rovnako v časoch starovekých, ako v časoch nových. Medzi tieto posledné duše patrí aj Danteho sprievodca Vergílius.

Už pre sám tento fakt Danteho prvý kruh Pekla *sa musel* odlišovať od všetkých ostatných kruhov pekelných. A skutočne, ak v ostatných kruhoch Danteho Pekla vládne atmosféra vášne, zloby a nenávisťi – a to rovnako v pomere zatratených duší

ku našim básnikom, ako v ich vzájomnom pomere, tu v tomto kruhu niet po ničom podobnom ani stopy. Všetky tieto duše síce trpia nekonečným smútkom, no v spoločnom utrpení si zachovali pocit určitej družnosti a vzájomnej úcty takmer v takej istej miere ako očisťujúce sa duše v Danteho Purgatóriu. A okrem toho – a tým sa tento prvý kruh ešte výraznejšie odlišuje od kruhov ostatných – sám Dante (notabene nielen ako persona dramaticis, ale i ako autor Božskej komédie!) na smútok zatratených naštepuje svoj vlastný smútok. (Porov. v. 43 – 45.) Ten je tu veľmi výrečný a je nesporne výrazom Danteho hlbokého rozporu, ktorý sa bude tiahnuť celou Božskou komédiou: Článok učenia o krste ako podmienke spasenia diktoval mu uvrhnúť tieto duše do zatratenia, no poznanie (či poznávanie) starovekej kultúry, ktorej vrcholy čast týchto duší priamo reprezentuje (medzi nimi aj Vergílius!), diktovalo mu ich oslávenie. Východisko z tohto rozporu našiel Dante v tom, že pre tieto duše vytvoril osobitný kruh, odlišujúci sa, ako sme povedali, od všetkých ostatných kruhov, miesto, ktoré je síce už v Pekle, ale s pekelnou atmosférou nemá nič spoločné a ktoré sám autor zdôraznene nazval Predpekľím – Limbom. (Porov. v. 45.) A významné postavy starovekého sveta, ku ktorým sa pojal jeho obdiv i jeho láska, podal nielen v svetle tohto obdivu a lásky (porov. hromadenie výrazov úcty!), ale doslovne v svetelnej žiare. Vieme, že ten „oheň“ či „žiara“, v ktorej dá vystúpiť týmto postavám v polovičke spevu (Porov. v. 67 a nasl.), môže znamenať aj symbol ich svetskej slávy, ako to všeobecne vysvetľujú komentátori. Ak si však všimneme, že Dante ani nenaznačil prameň tejto žiary, nemôžeme si nespomenúť na starofrancúzsky román Hľadanie sv. Grála, kde sa viackrát stretáme s motívom žiarenia čistého a spravodlivého človeka v temnotách noci. Tzv. vlastné žiarenie duší veľkých starovekých hrdinov a učiteľov cnosti a múdrosti nie je nič iné než výraz Danteho najväčšej úcty k nim – úcty idúcej až k apoteóze. Svetelná aura nad ich hlavami sa totiž až nápadne podobá svetelnej aureole, ako ju maľovali nad hlavami svätých stredovekí maliari. Môže byť niečo „humanistickejšie“ než táto „humanita“ veľkých starovekých postáv, žiariaca *vlastným* svetlom na samom prahu Danteho Pekla? –

51

On, pochopiť, kam otázka tá mieri... – Na zosústenie Krista do Predpekla po jeho zmŕtvychvstaní. –

52

Len som sa octol v tomto stave... – Vergílius

zomrel r. 19 pred narodením Kristovým, čiže v čase Kristovej smrti bol v prvom kruhu Pekla len čosi vyše 50 rokov. -

53

ukročil sem Mocný s triumfálnym znakom. - Kristus. Nevedno však, čo presne znamená „triumfálny znak“ - „segno di vittoria“. Podľa niektorých svätožiariu v podobe kríža, podľa iných kríž, kráľovskú korunu, palmu či koruhvu. -

55 - 60

Tieň praotca... - Adam, Ábel, Noe, Mojžiš, Abrahám, Dávid, Jakub, Ráchel, všetko biblické postavy. Podľa dogmatiky Raj po vyhnaní prvých rodičov až do vykúpenia zostal zatvorený a duše starozákonných spravodlivých museli čakať v Predpekli na hodinu svojho vyslobodenia. -

67 - 68

Neveľká ešte delila nás dráha / od miesta vrchu - Rozumej: od vrcholu kruhu, od jeho najvyššieho okraja, z ktorého sa začal zostup oboch básnikov. Verš sme takto preložili podľa čítania „...di qua dal *sommo*“, ku ktorému sa priklonili z moderných editorov Sapegno, Momigliano a i. Niektorí iní čítajú „di qua dal *sonno*“ (Porena), resp. „di qua dal *sono*“ a vysvetľujú: od miesta Danteho sna, resp. od miesta zaburácania hromu. -

68 - 69

keď som oheň zbadal, / ktorý tmu onej pologule zmáha. - Dante videl žiaru („oheň“), ktorá vychádzala odspodu a šírila sa od zeme na všetky strany, takže v podobe pologule - teda žiarivej pologule - zaháňala, prekonávala, premáhala tú druhú pologulu, čiže pologulu tmy. Za takýto výklad z moderných komentátorov sa prihovára napr. Sapegno, Porena a i. (Odlišný výklad pozri u Momigliana, Masserona a i.) -

88 - 90

je Homér sám... Homér, Horatius, Ovidius, Lucanus, štvorica popredných básnikov grécko-latinského staroveku. Nie je náhodné, že ako prvých Dante v tomto kruhu uvádza práve básnikov. Súvisí to s jeho vysokým ponímaním civilizácie a spoločensky organizačnej funkcie poézie ako takej, ktorému Dante - ako predchodca humanizmu - dal viackrát výraz aj v svojich teoretických dielach. (Porov. napr. Conv. II, I, 5.) - Homéra, ktorého dielo ináč poznal len z citácií latinských básnikov, predstavil s mečom v ruke azda preto, že bol „pevcem vojen“. -

98 - 99

a vodca, rád tej zvesti, / s úsmevom miernym nado mnou sa skláňa. - Jediný Vergiliov úsmev za celej cesty záhrobnými rišami. Vyjadruje akiste

spokojnosť učiteľa nad tým, že najväčší básnici staroveku vládne a dôstojne prijali jeho žiaka. -

102

v ich spoločnosti šiel som ako šiesty. - Homér, Horacius, Ovidius, Lucanus, Vergilius - a šiesty v tejto „krásnej škole“: Dante. Nie div, že viacerí komentátori v tomto verši videli Danteho manifestáciu prihlásenie sa k veľkému básnickému dedičstvu antiky a prejav jeho odstupe od súvekej literatúry. Dante sa tu priamo definoval ako humanista. (A. Momigliano.) -

106 - 108

Prišli sme k hradu... - „Hrad“, „sedmoro múrov“ i „krásna riečka“ v tejto terčíne majú dozaista alegoricko-symbolickú hodnotu, no mienky o nej sa rozchádzajú. V hrade, ktorý si treba zrejme predstaviť skôr ako kaštieľ či palác (alebo ako rímske „castrum“ s veľkým priestranstvom vnútri) než ako stredovekú pevnosť, niektorí vidia symbol filozofie, iní symbol ľudského vedenia vôbec, ľudskej dobroty, duchovnosti a pod. V siedmich múroch zasa symbol siedmich častí filozofie či siedmich slobodných umení alebo siedmich cností. A v krásnej rieke napokon symbol dispozície ľudského intelektu na vedu, či „básnickej skúsenosti“ (Porov. Par. II, 95 - 96.) alebo výrečnosti a pod. Z hľadiska tohto „druhého“ významu sa potom vysvetľuje, že básnici tou riečkou „prešli ako po pevnine“ (porov. v. 109). -

121 - 128

Elektra... atď. - Medzi prvými „veľkými duchmi“ Dante menuje hrdinov a hrdinky trójsko-rímske, a to od čias bájných až po Caesara, zakladateľa svetového rímskeho impéria. Nie je iste náhodné, ak Dante po básnikoch, ktorí boli podľa neho prvými učiteľmi ľudskej civilizácie, ako sme povedali vyššie, uvádza na scénu práve tie veľké postavy mýtického i historického staroveku, ktoré nepriamo i priamo (nepriamo ako svetlé vzory ľudských cností, priamo vojenskými činmi) a neraz i vo vzájomnom boji proti sebe prispeli práve na vznik rímskeho národa a rímskej ríše. Obnova rímskeho a cisárskeho „ordo in lege“ (poriadku v zákone) bola Danteho veľkým snom (nezriekol sa ho ani v čase, keď mu protirečila celá súdobá situácia Itálie), a to snom ustavične rozniecovaným jeho presvedčením, že ono rímske a cisárske „ordo in lege“ je jednou z prvých podmienok politického, a teda i mravného poriadku na svete. Tento jeho „sen“ teda priamo diktoval celú sériu našich postáv: *Elektra*, matka Dardana, zakladateľa Tróje; *Aeneas*, Trójan a zakladateľ rímskeho národa; *Hektor*, hrdinský obranca Tróje; *Caesar*, zakladateľ rímske-

ho impéria; *Pentesilea*, kráľovná Amazoniek, ktoré pomáhali brániť Tróju; *Camilla*, dcéra kráľa Voluskov, ktorá na pôde Itálie padla v boji proti Aeneovi (porov. pozn. k Inf. I, 107 – 108); *Lavinia*, dcéra kráľa Latina a druhá Aeneova žena; *Brutus*, nie Marcus Junius Brutus, ktorý zabil Caesara, ale Lucius Junius Brutus, ktorý zvrhol z trónu posledného rímskeho kráľa Tarquinia Superba a stal sa zakladateľom rímskej republiky (onoho prvého Bruta Dante uvrhol až na dno Pekla, pozri Inf. XXXIV, 65 a nasl.); *Lucretia*, cnotná rímska matróna, ktorá si vzala život, pretože ju zneuctil Sextus Tarquinius, syn posledného rímskeho kráľa; *Júlia*, dcéra Caesarova a žena Pompeiova. –

129

i Saladin, čo sám si sadá v tóňu. – Saladin, egyptský sultán (1137 – 1193), energický odporca križiakov, no pritom vládca, ktorý mal v stredoveku povest človeka šľachetného, veľkomysefného a štedrého. Asi pre túto povest ho Dante umiestnil – i keď ako mohamedána bokom a osamelého – medzi „veľkých duchov“. (Niektorí danteológovia, ako P. Renucci, vidia v tom echo Danteho náboženskej znášanlivosti. Pozri k nej Conv. II, VIII, 5. Samého Mohameda, pravdaže, Dante odsúdil do hlbokého Pekla medzi „rozsievачov schizmy a škandálu“. Porov. Inf. XXVIII, 30 a nasl.) –

130 – 144

Pozdvihnúc zrak, som zazrel na výšine... – Aristotela, veľkého učiteľa scholastickej filozofie, ktorého Dante pokladal za najväčšieho filozofa vôbec. Iste preto ho menoval zámerne na prvom mieste v nasledujúcom rade „tých, čo vedia“. V prevažnej miere sú to zasa významné postavy antického sveta; filozofi rozličných smerov a škôl: *Sokrates*, *Platón*, *Demokritos z Abdery* (otec materializmu, ktorý hlásal, že svet povstal náhodným zhluknutím atómov; preto o ňom Dante doložil: „preň svet je náhod snemom“!), *Anaxagoras z Klazomen*, *Dio- genes*, *Tháles Miletský*, *Empedokles z Agrigenta*, *Herakleitos z Efezu*, *Zenón z Eley*, *Seneca*; ďalej grécki učenci rozličného zamerania: *Dioskorides*, grécky lekár a botanik, ktorý písal o „vlastnostiach“ rastlín a nerastov, o jedoch a protijedoch (preto verš: „náleží mu nález vlastností mnohých“!), geometer *Euklides*, zemepisec a kozmograf *Ptolemaios*, ktorého svetovú sústavu prijímal aj Dante, lekár *Galenus* a *Hippokrates*, zakladatelia lekárskej vedy, ale aj mýtický grécky básnik *Orfeus*, ba napokon aj dvaja veľavýznamní arabskí učenci, lekári a filozofi *Avicenna* (Ibn-Sina, umrel r. 1036) a *Averroes* (Ibn-Rošd, umrel r. 1198), z ktorých posledný bol autorom povestných komentárov

k Aristotelovým spisom a tým aj sprístupňovateľom myšlienok veľkého gréckeho filozofa západoeurópskemu stredoveku, ktorý po grécky nevedel.

Je pozoruhodné, že Dante Aristotela a s ním celú „rodinu tých, čo vedia“ predstavil na vyvýšenom mieste. Keďže každý detail v Božskej komédii má svoju fuňkciu, mnohí komentátori videli v tom náznak Danteho presvedčenia o nadradenosti rozjímavého života nad životom činným. Je to iste možné. Rozhodne je však príznačné, že u Danteho Caesar stojí nižšie ako Aristoteles.

SPEV PIATY

1

Tak zostúpil som v priehľbinu druhú. – Do druhého kruhu. Ten je v porovnaní s prvým kruhom užší (Pozri pozn. k Inf. IV, 24.); keďže je však položený nižšie, podľa zákona Danteho Pekla je v ňom trest ťažší. –

4

Týči sa Minos hrozivo a vrčí. – Minos, mýtický kráľ krétsky, povestný prísny zákonodarca a tradičný sudca v starovekom podsvetí. (Porov. Aen. VI, 431 – 433.) Takúto funkciu má i v Danteho Pekle: vyšetruje viny duší a určuje im miesto v jednotlivých kruhoch. No okrem toho je ešte i strážcom druhého kruhu a ako taký – podobne ako iní strážcovia pekelných kruhov, s ktorými sa ešte stretne (Cerberus, Pluto, Minotaurus, Geryon atď.) – symbolizuje samu vinu, trestanú v tomto kruhu, je do istej miery jej plastickým obrazom. Táto dvojité funkcia potom určuje jeho charakter: ak je na jednej strane akými predstaviteľom božskej spravodlivosti, a teda si aj uchoval čosi z dôstojnosti Vergiliovoho Minosa (je inteligentný, neomylný, jasnozrivý, absolútne spravodlivý atď.), na druhej strane má črty obľudnosti – a medzi nimi náročky zdôraznené črty animálnosti – zverskosti (vrčí ako pes, cerí zuby, má chvost a pod.). O Minosových dvoch úlohách a z toho vyplývajúcom jeho dvojitém charaktere pozri u Renucciho, op. cit. str. 221 – 222. –

15

riekne a slúchne, skrúži do hľbočin. – Skrúži preto, že jej cesta povedie krútiacimi sa pekelnými kruhmi. – Viacerí z moderných komentátorov si povšimli nápadnú Danteho stručnosť v celej prvej časti nášho spevu. V sérii „stručných“ veršov náš

verš tvorí azda vrchol: vyjadruje skutočne bleskovým spôsobom celú Minosovu procedúru, pri ktorej vyznanie viny, rozsudok i výkon trestu splývajú v jediný moment. Okrem toho celá táto prvá časť nášho spevu je pozoruhodná samotným Danteo slovesným umením (zámerné „chraptľavé“ rýmy, snaha zvukovou výstavbou veršov podať či naznačiť samu atmosféru tohto kruhu, v ktorom, ako sa o tom Dante ďalej zmienil, fičí a syčí, resp. duní a buráca pekelná povichrica). Pri preklade sme toto všetko brali do úvahy. (Porov. „chraptľavé“ rýmy: chrčí – vrčí – tvrďší, zámerné disonancie, asonancie, aliterácie typu: „sem k *síadu síuri dušu* previnilú“ a pod.) –

23 – 24

Takto chcú tam, kde všetky veci môžu, / ktoré len chcú. – Vergilius opakuje to isté, čo povedal Cháronovi. (Porov. pozn. k Inf. III, 95 – 96.) A pred rituálnou formulou Minos kapituluje. –

28

Prišiel som v priestraň, každým svetlom nemú. – Vlastnou atmosférou tohto kruhu je víchrica v uzavretom priestore. Akustický fakt nepretrajného hučania, podobného hukotu mora, ktorým búrka zmieta, natoľko dominuje, že Dante aj vizuálny dojem vyjadruje akusticky: toto miesto je „d’ogni luce muto“ – „každým svetlom nemé“. (Na túto črtu Danteo umenia upozornil Pagliaro, pozri jeho *Il canto V dell’ Inferno*, Roma 1952.) – Danteo výrok, pravdaže, nemožno brať doslovne: kruhy jeho Pekla – zrejme z umeleckých príčin – nie sú kruhy úplne temné a sám autor vo v. 89 nazval atmosféru tohto kruhu ako „*aer perso*“, čiže ako ovzdušie „*purpurovotemné*“. (Slovo „*perso*“ sa obyčajne prekladá ako „čierny“, „temný“, no túto farbu Dante výslovne definoval ako čiern zmiešanú s purpurou, pričom čiern prevláda. Pozri *Con. IV, XX, 2*.) V podstate tak si treba predstaviť aj ovzdušie jeho nasledujúcich kruhov, pravda, s výnimkou tých, kde blčí oheň a kde sa teda purpur dostáva do rovnováhy s čerňou. –

34

keď k zlomisku sa priblížia tí kliati. – V orig. je slovo „*la ruina*“, o ktorého význame sa hodne diskutovalo. Za najpravdepodobnejšie pokladáme vysvetlenie, podľa ktorého je toto slovo synonymom slova „*la ripa*“, „*la rocca*“, „*la roccia*“, resp. „*il balzo*“, ktoré Dante striedavo používa na označenie strmého skalného brehu, skalnej steny, uzavierajúcej jednotlivé kruhy. (Za tento výklad bol už *Del Lungo, Poletto* a i.) Moderní komentátori, pravdaže, tento význam spresnili v tom zmysle, že tu ide o stenu rozrumenú, zlomenú, o akýsi skalný

úšust, ktorého pôvod Dante vysvetlí ústami Vergilia v *Inf. XII, 37 – 45*, resp. ústami zloducha v *Inf. XXI, 112 – 115*. Za takéto vysvetlenie sú napr. *Sapegno, Porena, Pagliaro* a i., ktorí potom celkove zhodne vysvetľujú náš verš a príslušný pasus: Keďže duše po Minosovom verdikte „skrúžia“ po takejto „zručanine“, je prirodzené, že v nasledujúcom pekelnom lete práve na tom mieste si znovu uvedomia večnosť svojho trestu a ich priostrené zúfalstvo vybuchne v preklínanie Božej moci. (Porov. verš: „*na Božiu moc tam klajú vinovatí*“, v. 36.) Pre názornosť si treba predstaviť, že naši básnici stoja na tomto úšuste a z neho sa dívajú na vír duší, letiaci okolo nich. Známa Dorého ilustrácia vychádza presne z Danteo vízie. –

37 – 39

Pochopil som, že v tomto kruhu víta / hriešnikov tela strastiplný éter. – Pochopil to podľa nám už známeho zákona tzv. *contrapasso*. (Porov. pozn. k *Inf. III, 52*.) V tomto kruhu sú trestané duše ľudí chlipných a smilných, ktorí hrešili žiadostivosťou tela, tzv. „*peccatori carnali*“: zažíva nevedeli ovládnuť vášeň rozumom, teraz po smrti ich vlečie, unáša, strháva, mučí a trýzni pekelná víchrica, ktorá je objektiváciou ich viny. Dante ako *persona dramatis* mohol tým skôr na prvý pohľad pochopiť, o aký druh hriešnikov tu ide, že Dante-básknik v svojej predchádzajúcej poézii práve obrazom „víchrice“, „búrky“ vyjadril silu vlastnej vášne. (Porov. jeho kancónu *Amor, dacchè convien pur ch’io mi doglia*, ktorú napísal už v exile o svojej vášnivej láske ku casentinskej horalke, a v nej vo v. 27 obraz: „... *ove tanta tempesta in me gira*“ – „... kde taká búrka vo mne víri“.) –

43 – 43

Jak v dobe chladu... Verše sme preložili podľa čítania a interpunkcie, ako ju navrhol *M. Barbi* a ako ju z moderných editorov prijal *Sapegno*. (Porov. iné čítanie u *Momigliana* a i.) –

52 – 60

Tá prvá z tebou označených tóni... – *Semiramis*, asýrska kráľovná, manželka kráľa *Nina*, ktorá mala v stredoveku povest bezuzdne chlipnej ženy, neváhajúcej sa dopustiť incestu s vlastným synom. Aby zahladila hanbu, vydala vraj zákon, ktorý povoľoval akékoľvek telesné obcovanie. Na to práve naráža Danteo verš: „chránila vilnosť vlastnou právomocou“. –

61 – 62

Zradila tamtá... – *Dido*, kartáginská kráľovná, vdova po *Sychaeovi*, ktorému sľúbila večnú vernosť; zaľúbila sa však šialenou láskou do *Aenea* a tým „zradila“ prach svojho nebohého muža; na-

pokon, Aeneom zavrhnutá, z hanby, bolesti i hnevu si sama siahla na život. (Porov. Aen. IV.) -

63

chlípná Kleopatra. - Egypťská kráľovná, postupne milenka Caesarova a Antoniova; po Antoniovej porážke spáchala samovraždu. -

64 - 65

Helenu pozri... - Manželka spartského kráľa Melnelaa, pre ktorú vypukla trójska vojna; zavraždila ju grécka žena z pomsty, že jej muž padol pri Tróji. -

65 - 66

a pozri na Achilla... - Najslávnejší z gréckych hrdinov pri dobýjaní Tróje; napokon sa zalúbil do Polyxeny, dcéry posledného trójskeho kráľa Priama, no vo chvíli zásnuh ho zabil jej brat Paris. -

67

Tam Paris, Tristan. - Paris, pravdepodobne práve spomenutý syn Priamov a únosca spartskej Heleny. - Tristan, milenc Izoldy, slávny legendárny hrdina viacerých stredovekých rytierskych románov. -

73 - 75

Chcem, majstre môj... oslovit tých, čo idú v jedinom páre... - Sú to Francesca da Rimini a jej švagor Paolo Malatesta. Francesca bola dcéra Guida Polentu Staršieho, pána Ravenny (a teda strýna Guida Polentu Mladšieho, u ktorého Dante našiel útulok v posledných rokoch života). Skoro po r. 1275 sa vydala za Gianciotta Malatestu, pána mesta Rimini, veľmoža síce udatného, no nepekneho výzor a chromého. Po niekoľkých rokoch sa zalúbila do jeho brata Paola, krásavca príjemného vzhľadu. Gianciotto objavil ich ľubostný pomer, pristihol ich in flagranti a oboch milencov prebodol mečom. Táto príhoda, ktorá vyvolala živý ohlas, stala sa kedysi v rozmedzí rokov 1283 - 1286, teda približne v čase, keď mal Dante okolo dvadsať rokov a písal *Nový život*. Na obe tragické postavy mohol si na tomto mieste Božskej komédie spomenúť tým skôr, že pravdepodobne osobne (alebo aspoň z viadenia) poznal Paola Malatestu, ktorý bol v rokoch 1282 - 1283 tzv. „kapitánom ľudu“ a „uchovávateľom pokoja“ vo Florencii. - Niektorí kronikári a aj Danteho komentátori - medzi nimi aj Boccaccio - vniesli neskôr do tragickej ľubostnej historiky viaceré romaneskné prvky, ktoré sa ukázali historicky nepravdivými. -

78

pre lásku, ktorá unáša ich stále. - V mene lásky. Na rozdiel totiž od ostatných duší tieto dve duše „letia“ v pekelnjej povíhrici v páre (porov. v. 84, 105): ich láska zrejme prežila i smrť a trvá „večne“

i v Pekle, i keď ako prameň nových a nových útrap. Viaceré iné výklady, zdá sa, sú málo pravdepodobné. (Např. návrh českého prekladateľa a ináč významného komentátora K. Vrátneho, ktorý svojho času odporučil chápať slovo „láska“ vo význame Boh a pod.) -

81

ak dovoľí to ktosi. - Boh. (Porov. Inf. XXVI, 141.) -

96

kým mlčí vietor ako v tejto chvíli. - Azda z milosti, práve vyprosenej Dantom, lebo ináč by sa muselo pripustiť protirečenie s v. 31, v ktorom sa výslovne hovorí, že „pekelná smrť“ je nezastaviteľná. Sú, pravdaže, aj iné vysvetlenia. -

97

Rodisko moje... - Ravenna, ležiaca v Danteho časoch „nad morom“, čiže bližšie k moru než dnes. -

100 - 108

Láska, čo srdce šľachetné hneď zmámi... - Tri tercíny, patriace medzi najslávnejšie tercíny Božskej komédie vôbec. Obsahujú odpoveď na Danteho nevyznenú otázku po príčine celej tragédie dvoch milencov. Francesca ju zhrnuje fakticky do jediného slova „amore“ - „láska“ - slova nielen trikrát opakovaného na začiatku každej tercíny, ale i svojimi hláskami doslovne prenikajúceho celú zvukovú výstavbu všetkých troch tercín. Nie div, že jeden z moderných komentátorov (M. Porena) charakterizoval toto trojnásobné opakovanie slova „amore“ - „láska“ ako dotvrdenie a *muzikálny* výraz neodolateľnej moci lásky ako takej, ktorá vraj v tejto tragédii bola jediným vskutku činným protagonistom.

Viac však než tento „muzikálny“ výraz neodolateľnej moci lásky zaujme nás v týchto tercínach niekoľko pozoruhodných faktov:

Predovšetkým: Slovo „amore“ - „láska“ opakuje sa v nich síce trikrát, no jediným jeho kontrapunktom je slovo - „morte“ - „smrť“. Láska a smrť znamenajú tu dva body jednej tragédie, pričom druhý bod je v priamom kauzálnom vzťahu k bodu prvému. Ak si túto slovnú sponu premietneme na pozadie Danteho predchádzajúcej poézie, vidíme, že je čímsi celkom novým. Francesca tu vyslovuje čosi celkom opačné, než vyslovoval mladý Dante v celej svojej predchádzajúcej lyrike; Dante v období „sladkého nového štýlu“ spieval o láske, ktorá mala viesť k životu, k „novému životu“, no Francesca hovorí o láske, ktorá viedla - k smrti: „Láska nás teže smrti odovzdala.“

Druhý fakt - spomínaný ináč mnohými komentátormi, ale pre nás pozoruhodný v smere, ktorý

hneď naznačíme – je ten, že sa v prvých dvoch tercínach vyskytujú priamo *ozveny* nielen *hlavných ideí*, na ktorých stál „sladký nový štýl“, a teda sama Danteho predchádzajúca poézia, ale priamo aj *echá konkrétnych veršov*, jednak veršov samotného Danteho a jednak veršov básnickej skupiny, do ktorej Dante zamradi patril. (Idea, že láska principiálne sídli v šlachetnom srdci, že šlachetné srdce a láska jedno sú, že moc lásky je neodolateľná a pod.; v prvom verši prvej tercíny, znejúcim v pôvodine „Amor, ch'al cor gentil ratto s'apprende“, nachádza sa priama ozvena Danteho sonetu „Amore e'l cor gentil sono una cosa“ – „Šlachetné srdce s Láskou v jedno splyva“, pozri Vita nova XX, respektíve Guinizelliho kancóny „Al cor gentil ripara sempre Amore.“)

Vývod z týchto dvoch faktov možno urobiť veľmi ľahko: ak skutočne v našich troch tercínach ide o potvrdenie a „muzikálny“ výraz neodolateľnej moci lásky, tak sa toto deje akoby priamo na pozadí samej Danteho predchádzajúcej poézie, respektíve na pozadí hlavných ideí, na ktorých ona stála, a to notabene s nepriamym ich popretím: Láska v poňatí mladého Danteho mala viesť k životu, no tu Francesca (slovníkom mladého Danteho!) konstatuje, že viedla – k smrti.

Na pozadí uvedených dvoch faktov i vývodu, ktorý z nich vyplynul, potom celkom dobre pochopíme reagovanie Danteho ako personae dramatis na Franceskine výroky o láske. Svojho času Francesco De Sanctis, zvedený najmä slovom „*pietà*“ vo v. 72, ktoré vysvetľoval vo význame „*šúcať*“, doslovne zahalil celý tento spev do atmosféry Danteho súcitného postoja k dvom milencom, zatrateným pre lásku. (Pozri jeho štúdiu o 5. speve Pekla v diele *Saggi critici*, vol. 2, Bari, Laterza, 1942.) Viac však než o súciti k obojmu milencom (hoci aj ten je výrazne prítomný) ide tu o Danteho *nepokoj, rozrušenie, zmätok a úzkosť* v pomere k nim, čiže o to, čo je skutočným významom Danteho slova „*pietà*“, ako naposledy dôkladným filologickým štúdiom dokázal N. Sapegno. (Pozri jeho komentár.) Sám Dante v predchádzajúcej poézii bol pevcom lásky – lásky, pravdaže, zidealizovanej, no jednako len lásky. O láske písal všetky svoje „*sladké verše*“, k láske sa vinul všetky jeho „*sladké vzdychy*“ i „*nejasnú túžbu*“. (Hodno si všimnúť, ako sa práve tieto výrazy, typické pre stĺpovizmus, priamo vynárajú v texte tohto spevu: „*dolci sospiri*“, v. 118; „*i dubbiosi desiri*“, v. 120!) Ak však *zrazu* – ako persona dramatis – počul, že práve láska dovedla Francesca k smrti, notabene k smrti v onom širokom význame tohto slova, o ktorom

sme sa už zmienili, a to i tá láska, ktorá principiálne sídli v srdci šlachetnom, čiže láska, ako ju ponímali básnici „*sladkého nového štýlu*“, lebo výslovne o takejto láske Francesca hovorí, je až príliš pochopiteľné, že ho to muselo naplniť hlbokým a otrasným znepokojením. (Porov. v. 110: „*tvár sklonená mi zbelela stá krieda*“ a vzápätí Vergíliovu otázku: „*Čo sa s tebou deje?*“) Slová Franceskine pociťoval tak trochu ako výčitku a keď sa napokon dozvedel, že „*prakoreňom*“ ich hriechu, smrti i zatratenia bola *kniha* – omdlel.

Ako vidíme, Dante do tohto spevu, a najmä do slávnej epizódy o Franceske a Paolovi premietol svoj najvlastnejší osobný problém, svoj hlboký osobný rozpor, ktorého stopy možno vybadat už v jeho Novom živote, ako sme na to svojho času upozornili (Porov. naše poznámky k slovenskému prekladu tohto diela.) Rozhodne nejde o spev s „*jedinou a všemocnou strunou*“, ktorou je Danteho súciti k Franceske, ako svojho času tvrdil De Sanctis (na inom mieste napísal, že „*Múzou je tu súciti*“), ale o spev prinajmenej „*viacstrunný*“, v ktorom uvádzanú sponu „*Láska – Smrť*“ treba chápať v súvisi s danteovskou dvojicou „*Láska – Život*“, tvoriacou samu os celého jeho básnického diela. Uvedeným výkladom zmyslu Danteho troch kľúčových tercín – výkladom, pre ktorý sme našli čiastočnú oporu jedine u Theophila Spoerriho (Pozri jeho Einführung in die Göttliche Komödie, Speer-Verlag Zürich 1946, str. 78.) – náš spev, pravdaže, trochu stráca z romantickej aureoly, ktorú mu nasadil kedysi De Sanctis a ktorá sa dosiaľ trauje, no nesporne získava na hĺbke svojho ľudského obsahu. –

107

Kto vzal nám život, pre Kainu zreje. – Kaina, prvý oddiel deviateho kruhu Pekla, ktorý Dante určil pre vrahov príbuzných (Porov. Inf. XXXII), nazvaný tak podľa Kaina, vraha brata Ábela. –

127 – 128

Raz, sami len, sme čítali si z liene / Lancilotta. – Starofrancúzsky román z XIII. storočia o Lancelotovi Jazernom (Lancelot du Lac) jednom z dvanástich hrdinov-rytierov Okrúhleho stola. Ide o román dobrodružný a ľubostný, v ktorom sa rozpráva o Lancelotovej láske ku kráľovnej Guenièvre. –

132

až jedno miesto zbavilo nás vlády. – Rozumej: zbavilo nás odolnosti k vášni. – Ide o miesto, kde sa opisuje, ako kráľovná Guenièvre, žena kráľa Artuša, na sprostredkovanie Gallehaulta, jedného z Lancelotových priateľov, a na dôkaz, že je Lancelotovi

naklonená, bozká nášho rytiera na ústa. V strfr. texte sa hovorí, že kráľovná pozrie na plachého Lancelota, pristúpi k nemu, „vezme ho za bradu a bozká ho pred Gallehautom dosť dlhým bozkom“. Ako ďalej uvedie Francesca, práve tento pasus románu stal sa obom milencom osudným. – 137

Autor i spis nám boli Galeottom – vlastne vyššie spomenutým Gallehautom, ktorý sprostredkoval neveru kráľovnej Guenièvre. V Taliansku toto meno zobecnelo a nadobudlo pejoratívny význam: *kupliar*. Okrem tohto významu, myslíme, že Danteho slovo „Galeotto“ má ešte i tretí, skrytý význam: *prievozník*. (Porov. slovo v takomto význame v Inf. VIII, 17; Purg. II, 27.) Autor i spis boli pre oboch milencov nielen „kupliarom“, ale i „prievozníkom“ – do zatratenia. –

SPEV ŠIESTY

7

Som v treťom kruhu ... – V kruhu vyhradenom pre duše ľudí, ktorí hrešili obžerstvom a nenásytnosťou v širokom zmysle slova. (Porov. v. 53 – 54.) Ich trest je koncipovaný na princípe *contrapasso*: kedysi boli „pohrúžení“ do radovánok, v ktorých hovelí všetkým zmyslom, teraz sú ponorení do odporného, zapáchajúceho bahna, v ktorom všetky ich zmysly trpia. –

13

Cerberus krutý dookola snorí. – V starovekej mytológii (Pozri Aen. VI, 417 – 418) obrovský trojhlavý pes, strážca podsvetia. Na rozdiel od antického Cerbera, ktorého výzor bol výlučne len zverský, tento Danteho Cerberus má niektoré znaky ľudské: Dante o ňom výslovne hovorí, že mal „*ruky*“, a nie laby (Pozri v pôvodine „*unghiate le mani*“, v. 17), že mal „*hnusné váre zlého ducha*“ (porov. v. 31). V ponímaní Danteho ide teda o akési obľudné antropoidné psisko, ktoré má asi v tej miere ľudské znaky, v akej majú zvieracie znaky duše trestané v tomto kruhu. (Porov. v. 19, v ktorom sa hovorí, že tie duše „*zavýjajú*“ a „*brešú*“.) Okrem toho – na rozdiel od antického Cerbera – Danteho Cerberus je nielen strážcom svojho kruhu, ale i priamo trýzniteľom duší v ňom uzavretých, čiže démonom, zloduchom. (Porov. pomenovanie „*velečerv*“ vo v. 22 a to isté pomenovanie samého Lucifera v Inf. XXXIV, 108.) Všetky špecifické znaky tohto Cer-

bera súvisia s nám už známu dvojitou funkciou mytologických postáv, vystupujúcich vo funkcii strážcov v Danteho Pekle, no zároveň predstavujúcich obraz samej viny, trestanej v tom či inom kruhu. V tomto ohľade je Danteho Cerberus postavou až – príkladnou. –

25 – 27

Tu vodca dlane rozovrel, a... naberúc zeme... šmaril ju do tlám dychčiaceho psiska. – Gesto Danteho sprievodcu, pochopiteľne, pripomenulo komentátorom už v najstarších časoch podobné gesto Sibylly Kúmskej, Aeneovej sprievodkyne podsvetím, ktorá hodila do troch Cerberových pažerákov „*uspávací koláč*“ z medu a čarodejnej múky. (Porov. Aen. VI, 419 – 425.) Ak však gesto postavy v latinskom epose malo jednoznačný a logický význam (koláč Cerbera uspal!), podobné gesto v Danteho epizóde prichodilo viacerým komentátorom len ako mechanická napodobenina Vergília, a k tomu ešte napodobenina celkom nesúrodá a „*nelogická*“: ak sa totiž Danteho Cerberus doslovne „*živí*“ telami či dušami zatratencov, ktoré „*zdiera*“ a „*zžiera*“ (Porov. v. 18.), prečo by sa potom mal uspokojiť priehŕšťami *zeme*, ktoré mu do rozdávaných pažerákov hodí Vergilius?

Odpoveď na túto otázku, neriešenú a zdanlivo neriešiteľnú, našiel v poslednom čase Paul Renucci. Tento obľudný pekelný pes je mu opakom Veltra, uvádzaného Danteom na začiatku Božskej komédie: Pokým Veltro, akýsi Pes Boží („*Domini Canis*“), ktorý má priniesť spásu Itálii aj svetu, „*nebude sa živiť zemou ani kovom*“, ako Dante doslovne napísal (Porov. Inf. I, 103.), tento pekelný Pes, akýsi Pes Satanov, symbol ľudskej pažravosti a nenásytnosti, za najlepšiu potravu pokladá práve „*zem*“, čiže – premietnuté na plán alegoricko-symbolický – svetské majetky, pôdu, latifundie. (Porov. cit. dielo, str. 90, 222 a nasl.) Renucciho riešenie je zároveň dobrou ukážkou, ako treba vnímať Danteho postavy často na viacerých významových rovinách a ako je samo Danteho umenie neobyčajne zložitá. Okrem toho takéto vysvetlenie zdanlivo bezvýznamného detailu – zdá sa nám – lepšie objasňuje i samu povahu hriešnikov v treťom kruhu Danteho Pekla. Autor ich nazval „*golosi*“, no (keďže ich strážca je zároveň obrazom ich viny) zrejme tu ide nielen o duše ľudí, ktorí hrešili obžerstvom, ale pažravosťou v najširšom zmysle slova (pažravosťou po majetkoch, po pôde a pod.), čiže o najrozličnejšie druhy korisťníkov. –

52

Vy, občania, ste uraveli mi Ciacco. – Slovo Ciacco môže znamenať pohrdavú prezývku nenásyt-

ného pažravca vo všeobecnosti (asi ako naše „prasa“, „sviňa“), bežnú vo Florencii Danteho čias. No môže znamenať jednoducho aj meno bez pejoratívneho významového odtienku (zdobeninu mena Giacomo, prípadne potaliančené znenie franc. mena Jacques). U komentátorov dnes prevažuje mienka, že Dante mal na ume konkrétne postavu zo súdobej Florencie, no dosiaľ sa ju nepodarilo bezpečne identifikovať. Podľa Boccaccia Ciaccio bol Florentin, ktorý sa rád prižívoval na hostinách u boháčov, povestný labužník a žrút, no pritom človek dobrých spôsobov, zábavný a v spoločnosti obľúbený. (Porov. Dekameron IX, 8.) Z textu tohto spevu vyplýva, že Dante mal k nemu určité osobné sympatie. -

60 - 61

ak vieš, mi povedz, kam sa rútia / mešťania mesta, čo sa večne triešti... - Občania mesta Florencie. - Zatratení v Pekle, ako to neskôr Dante výslovne povie ústami Farinatových, sú schopní vidieť vzdialenejšiu budúcnosť, no nevidia nič o prítomnosti. (Porov. Inf. X, 97 - 108.) Táto ich „vlastnosť“ umožnila Dante mu vsunúť do prvej kantiky Božskej komédie celú sériu tzv. prorocietv (Porov. prorocstvo Farinatovo v Inf. X, 79 a nasl., Brunetta Latiniho v Inf. XV, 55 - 78, Vanniho Fuccchio v Inf. XXIV, 140 - 151 atď.). Rozumie sa, napospol všetky tieto tzv. prorocťá týkajú sa vecí minulých (ide o „vaticinatio ex eventu“): „budúcimi“ sú len z hľadiska dátumu Danteho fiktívnej cesty záhrobím. Tak je to i v prípade Ciaccova. Výnimočné pri ňom je len to, že na rozdiel od ostatných zatratených Ciaccio pozná aj prítomnosť. (Porov. jeho slová: „Pár spravodlivých nik tam neposlúcha...“ v. 73 - 75.) Vec sa vysvetľuje rozlične, medziiným i tak, že Dante pri písaní tohto spevu nemal ešte dost jasnú koncepciu predvídanosti a slepoty svojich zatratených. -

64 - 75

Pradávnym sporom... - Ciaccovo tzv. prorocstvo, ako vôbec predpovede ostatných zatratených, s ktorými sa ešte stretneme, je hodne neurčité, jednak preto, že zatratení „vidia“ budúcnosť len hmlisto, „chybne“ (Porov. Inf. X, 100.), a jednak z príčin čisto umeleckých (štýl prorocietv býval zásadne nejasný). Nový rozbor tohto prorocstva naposledy podnikol Paul Renucci a zistil, že obsahuje veľmi presné „predvídanie“ udalostí, ktoré sa stali vo Florencii po roku 1300. Keď sa oprieme o Renucciho analýzu, jednotlivé Ciaccove narážky na tzv. budúce udalosti javia sa nám asi takto: Pod „*pradávnym sporom*“ Ciaccio myslel skutočne starodávny spor dvoch politických strán, ghibellinov,

prívržencov cisárstva, a guelfov, obrancov slobôd a autonómnej politiky talianskych miest. Tento „spor“ prebiehal veľkou časťou XIII. storočia a skončil sa porážkou ghibellinov (26. februára 1266 v povestnej bitke pri Benevente) a prevzatím moci vo Florencii guelfskou stranou. Vládnuca guelfská strana začala sa však čoskoro štiepiť na dve frakcie, na tzv. Čiernych guelfov, vedených rodom Donatiovcov, a Bielych guelfov, vedených rodom Cerchiovcov. (K poslednej strane sa hlásil aj Dante.) „Pradávnym sporom“, vyvolaný čoraz ostrejšími rozpormi hospodárskej i sociálnej povahy (možno ho približne redukovat na „spor“ záujmov bohatej buržoázie s drobným mešťanstvom), pokračoval v tejto novej podobe fakticky ďalej, až 1. mája 1300 „*vyústil v krv*“; ako hovorí Ciaccio, čiže v krvavú bitku na Trojičnom námestí vo Florencii. Mesto sa definitívne rozčeslo na dva nezmieriteľné a proti sebe stojace tábory. Po márných pacifikačných pokusoch mestských priorov a po odhelení sprisahania Čiernych guelfov v júni 1301 prevzala moc „*vrchná strana*“ (Ciaccio hovorí „*parte selvaggia*“, čiže strana „*vrchárska*“, „*vidiecka*“, nazývaná tak preto, že Bielych guelfov viedli Cerchiovci, ktorí nepatrili medzi starousadlíkov, ale zišli dolu do Florencie z hôr, z vidieka a až v meste zbohatli); to malo, prirodzene, za následok vyhnanie vodcov a hlavných predstaviteľov Čiernych guelfov. (Na to narážajú Ciaccove slová: „... a vrchná, strhnuť vládu, - k vyhnanstvu, dohnú stranu upokoriť.“) Vláda Bielych guelfov netrvala však dlho, lebo skutočne „*v čase troch slncí*“, čiže skôr než uplynuli tri roky (počítané, pravdaže od chvíle, keď Ciaccio vyslovuje svoje „*prorocstvo*“, čiže od 8. apríla 1300) došlo k jej úplnému pádu. Stalo sa tak pričinením pápeža Bonifáča VIII., ktorý sa roku 1300 ešte len „*vôkol oboch strán plavil*“, čiže ešte len obratne diplomaticky manévroval, ale ktorý v jeseni 1301 vyslal do Florencie Karola z Valois pod zámienukou pacifikovať mesto, no v skutočnosti s úlohou zraziť vládu Bielych guelfov. Francúzsky princ tak skutočne aj urobil a nastolil vo Florencii vládu Čiernych guelfov, naklonených pápežskej politike. Vodcovia Bielych guelfov - medzi nimi aj Dante a mnohí prívrženci tejto strany - museli odísť do vyhnanstva, alebo sa stali obeťami krutého prenasledovania. Politickí protivníci ich doslovne „*zdlávil*“, ako sa vyjadril Ciaccio, uvalili na nich najťažšie tresty (konfiškácie majetkov, kontumačné hrdelné tresty a pod.) a zbavili ich akéhokoľvek vplyvu na politický život. V samotnom meste - podľa pošmurných slov Ciaccových - zostalo len „*pár spravodlivých*“ (Ciaccio hovorí o „*dvoch*“, no s via-

cerými komentátormi sa domnievame, že tu ide o čísloku neurčitú a že sú teda bezpredmetné všetky identifikačné pokusy), no ani tých „pár spravodlivých“ nik neposlúchal: Florencia sa zmenila na akúsi pahrebu pýchy, závidia a lakomstva!

Takýto výklad Ciaccovho tzv. proroctva, rozumie sa, vrhá svetlo na dátovanie tohto spevu Danteho pekla, čiže na jeden z veľmi nejasných a ťažko riešiteľných problémov danteológie. Keďže Ciaccovými slovami – pri všetkej ich nejasnosti – napokon celkom jasne a v presnej historickej postupnosti prenikajú dejinné udalosti, Paul Renucci z toho usúdil, že tento spev napísal Dante kedysi *po marci 1306*, v čase, keď víťazná strana Čiernych guelfov už naozaj, ako hovorí Ciacco, „dlho“ (teda plné štyri roky) a „hrdo“ niesla hlavu, čiže už v čase plnej trpkosti vyhnaneckého života. – Oproti tomu napospol všetci moderní komentátori tohto spevu pridržiavajú sa staršieho výkladu G. Ferrettiho, ktorý myslí, že sa Ciaccovo tzv. proroctvo vzťahuje len na obdobie od mája 1300 do júna 1301, že odráža len nerozhodnú politickú situáciu vo Florencii bezprostredne pred Danteho exilom – a že teda Dante tento spev napísal ešte doma vo Florencii. (Porov. komentár Sapegnov, cit. dielo Spoerriho, str. 80 a i.) Renucciho výklad (porov. cit. dielo, str. 95 a nasl.) je však celkom presvedčivý a možno oprávnene dúfať, že sa ním skončí „pradávný spor“ o význam Ciaccových neurčitých slov, za ktorými však stoja celkom určité historické fakty. Okrem toho Renucciho výklad má ešte tú prednosť, že nepočíta s Danteom prorokom, ale iba s Danteom básnikom, ktorý vložil do Ciaccových úst zreteľne *aposteriórne* proroctvo. – 78 – 84

povedz mi, prosím, s ostatnými čo je... – Všetci, na ktorých je Dante zvedavý – Farinata degli Uberti, Tegghiaio Aldobrandi, Jacopo Rusticucci, Arrigo (de'Fifanti?), Mosca de'Lamberti – patrili medzi markantné a veľmi známe postavy verejného života Florencie v XIII. storočí. Niektorí z nich boli ghibellini, iní guelfi, no zachovala sa o nich povest' – o niekoľkých aspoň celkom určite – že pri všetkej stránickej nekompromisnosti kládli blaho vlasti nad záujem svojej strany. Porena predpokladá, že Dante ich tu spomína práve pre kontrast, ktorý tvoria so súvekou florentskou „stráničkou nízkosťou“. Podľa iných komentárov je však Danteho otázka viac-menej ironická. – 87

tam ich nájdeš dolu. – Farinatu Dante stretne v 6. kruhu Pekla medzi heretikmi (Inf. X), Tegghiaia Aldobrandiho a Jacopa Rusticucciho medzi

sodomitmi v 7. kruhu (Inf. XVI), Moscu de'Lamberti medzi rozsievачmi rozkolu v 8. kruhu (Inf. XXVIII). S Florentanom Arrigom sa nestretne. –

88 – 89

No v sladkom svete, v ktorom žil si predtým... – Tón clivenia po „sladkom svete“ bude sa ozývať u Danteho zatrátencom sústavne a okrem výnimiek v najhlbšom Pekle všetci budú básnika žiadať, aby svetu pripomenul ich meno: pamiatka na svete je to jediné, čo im okrem útrap ešte zostalo. –

96

nepriateľská mocnosť. – Kristus v deň Posledného súdu. –

106 – 111

Odvetil mi: „Len drž sa svojej vedy...“ – Svojej doktríny filozofickej a teologickej, t. j. scholastiky, ktorá učila, že čím je nejaká vec dokonalejšia, tým väčšmi cíti dobro a zlo. Z takého učenia sa dalo vyvodit', že spojením duše a tela pri Poslednom súde stane sa človek dokonalejším, no tým činom sa teda zväčšia nielen tresť zatratených, ale i stavy blaženosti spasených, ako Dante výslovne napíše v Par. XIV, 43 – 51. (Sapegno.)

114

prišli sme k Bohu, kde už kruh sa skláňa. – Ak iste k podobnému úsustu, skalnému zlomisku, s akým sme sa stretli v predchádzajúcom kruhu. (Porov. pozn. k Inf. V, 34.) –

115

kde stojí veľký nepriateľ – sám Pluto. – Strážca nasledujúceho kruhu, podľa niektorých Pluto, staroveký boh podsvetia, brat Jupitera a Neptúna, podľa iných Plutos, staroveký boh bohatstiev. Výraz „veľký nepriateľ“ naznačuje, že zo starovekého boha Dante urobil diabla, zloducha. –

SPEV SIEDMY

1

Papé Satán, papé Satán aleppe! – Moderný komentátor A. Momigliano vyslovil domnienku, že tieto Plutónove slová v zámere Danteho nemajú nijaký zmysel, okrem toho, že chcú byť náznakom imbecility, do ktorej privádza človeka túžba po bohatstvách. (Pluto je totiž, ako hneď uvidíme, strážcom kruhu, v ktorom sú trešané duše lakomcov!) Preto ten istý komentátor – a v tomto ohľade nie je ojedinelý – ironizuje všetky snahy nájsť nejaký význam tohto verša.

Keďže však už z 3. verša vyplýva, že Vergilius pochopil „*tie slová slepé*“, komentátori sa predsa len pokúšali od najstarších čias – a pokúšajú sa až podnes – vylusknúť ich zmysel. Robia tak pomocou rozličných jazykov: hebrejčiny, gréčtiny, latinčiny, arabčiny, ale i taliančiny, ba i francúzštiny. (Povestný zostal napr. „výklad“ Benvenuto Cellinoho: ide vraj o fonetický prepis francúzskeho textu, ktorým sa Pluto dovoláva Satanovej pomoci proti rušiteľom pokoja: „*Paix, paix, Satan! Paix, paix, Satan! Allez!*“ – v preklade: „Pokoje, pokoj, Satan! Pokoj, pokoj, Satan! Podte!“; respektíve ešte presnejšie: „*Pas paix, Satan! Pas paix, satan! A l'épée!*“, čiže vo voľnejšom preklade: „Rušia tu pokoj, Satan! Rušia tu pokoj, Satan! Chyť sa meča!“) Záhadný verš notabene o to väčšmi lákal komentátorov, že v ňom tušili – najmä v prvom slove „papé“, ktoré sa zavše pokladalo za 2. pád lat. slova „papa“ pápež – najrozličnejšie utajené narážky na pápeža Bonifáca VIII., politického protivníka Danteho. (Např. povestný romantický vykladač Danteho diela Dante Gabriel Rossetti myslel, že slová Plutónove sú zmiešaninou latinčiny a hebrejčiny a znamenajú: „*Pápežovi Satanovi, pápežovi Satanovi kniežatu!*“)

Do konca minulého storočia, ako zistil Scartazzini (Pozri jeho Enc. dant., str. 1424 – 1429.), jestvovalo do sto rozličných výkladov nášho verša (z nich niektoré sú celými knižnými monografiami), a odvtedy pribudlo ešte niekoľko desiatok. (Z najnovších komentátorov pokúsil sa o nový výklad napr. M. Porena, podľa ktorého Pluto neapostrofuje Satana, ale samého Danteho, a jeho zvolanie vraj znamená: „*Nepriateľ pápeža, nepriateľ pápeža čísto jedna!*“, čo je vraj výraz zhrzenia pekelného strážcu, že sa v Satanovej ríši zjavuje Dante, najväčší nepriateľ pápeža Bonifáca VIII., ktorého Peklo pokladá – za svojho spojenca.)

Za najpravdepodobnejší výklad možno pokladať asi tento:

Slovo „*papé*“ je latinské citoslovce údivu „*pa-pae*“, slovo „*Satán*“ má bežný význam Satana a slovo „*aleppe*“, čo je potaliančena forma hebrejského slova „*alef*“, znamená prvú literu hebrejskej abecedy a v prenesenom význame „*prvý*“, „*kníža*“, „*boh*“. Verš by teda znamenal: „*Ó Satan, ó, Satan, knieža!*“ – a vyjadroval by Plutónov údiv nad prichádzajúcim živým do ríše mŕtvych.

Nie je to výklad nový, naopak, v podstate takto – a napodiv zhodne! – vysvetľovali tento verš všetci najstarší komentátori. (Porov. doklady v cit. Scartazziniho Enc. dant.) No k takémuto výkladu sa vracajú viacerí moderní komentátori: zo starších

napr. Del Lungo, z najnovších napr. Sapegno, ktorí ho pokladajú za najodôvodnenejší. Pri ňom sa totiž počíta s takým významom Danteho „záhadných“ slov, v akom sa tie slová bežne vyskytovali v stredovekých vokabulároch a etymologických traktátoch, a berú sa pritom do ohľadu výklady časove najbližšie samému Dantemu, a teda spočívajúce na báze bežnej jazykovej erudície. Takýto zásadný prístup k danému problému (zdôraznil ho najmä v svojom komentári Sapegno) iste treba pokladať za správny, i keď – zdá sa nám – nemožno celkom vylúčiť z verša narážku na pápeža Bonifáca VIII.: Slovo „*papé*“ je totiž na prvom mieste nielen samého verša, ale celého spevu, majúceho veľmi ostrý protiklerikálny hrot. (Porov. len napr. verše – 46 – 48.) –

2

chraplavým hlasom Pluto zrazu zvrteska. – Chraplavým od hnevu a zúrivosti. – Všeobecne sa konštatovalo, že postava tohto strážcu štvrtého kruhu – na rozdiel od iných pekelných strážcov – je ledva načrtnutá. Jeho výzor si nevieme predstaviť a z Vergiliovho pomenovania vo v. 8 (v našom preklade je presunutý do v. 16) môžeme azda len to využiť, že mal naozaj – popri ľudských znakoch – vlčí výzor. Tento nedostatok presnejšej Plutónovej kresby niektorí danteológovia vysvetľujú určitou Danteho umeleckou krízou pri písaní prvej časti Pekla, no my sme skôr náchylní vidieť tu celkom uvedomelý autorov zámer: Ak totiž strážcovia jednotlivých pekelných kruhov, ako sme už pripomenuli, sú zároveň aj obrazom viny a vinníkov, ktorých strážia, nedostatok Plutónových čŕt priamo korešponduje s nedostatkom čŕt, ba priamo s beztvárnosťou hriešnikov trestaných vo štvrtom kruhu: Dante o nich výslovne povie, že „*pramálo sa rôznia*“ a sú len špinavou masou s nerozoznatelnými jednotlivcami. (Porov. v. 49 – 51.) Ich strážca Pluto zrejme v samom Danteho zámere musel byť taký, aký je.

O tom, že sotva možno hovoriť o nejakom Danteho „krízovom bode“ v súvisе s naším spevom, dozaista svedčí vysoké slovesné umenie, ktoré je v ňom neobyčajne výrazné. Plutónov „chraplavý“ hlas, ak tak smieme povedať, akoby sa niesol všetkými veršami, týkajúcimi sa hriešnikov vo štvrtom kruhu. Okrem samej zvukovej organizácie veršov, zámerne „chraplavých“ a „drsných“, dokumentujú to najmä rýmy, priam nápadné zdvojenými či „drsné“ zoskupenými spoluhláskami. (Porov. v pôvodine rýmy: *-eppe, -occia, -seppe, -abbia, -acca, -iddi, -oppa, -urli, -etro, -ostra* atď. atď.) Samými jazykovými prostriedkami Dante natoľko priamo

sugeroval drsnú atmosféru tohto spevu – zdrsnňovanú k tomu ešte výraznou iróniou autorovou – že A. Momigliano, komentátor obzvlášť citlivý práve na slovesné umenie Božskej komédie, hovorí tu až o Danteho „fónickej deskripcii“. A dozaista viac než právom. V preklade, pokiaľ nám to len dovoľovali prostriedky nášho jazyka, snažili sme sa zachovať tento charakter nášho spevu. (Porov. napr. v. 13 – 15 a ich zvukovú výstavbu s dôrazom na sykavky, likvidy, guturály a „temné“ „u“: „*Jak vzdutá plachta zhúžvaná sa upne / kol stožiara, keď združganá sa zrúti: / tak zrazu na zem kruté zvíera rupne.*“ Porov. aj celý systém tzv. „chraplavých“ rýmov: *zrieska, zrezka, dneska, stvrda, krotším, nezabída, zrúti, hřby, svrbí, skřsa, prísa, drca, prikopřca* atď. atď. Rovnako sme sa snažili odlišiť štýlovo celú epizódu o Fortúne (v. 70 – 96), podobne ako je odlišená aj v pôvodine. –

11 – 12

z výšim tak chcú, kde Michal voje spupné / potrestal prisno za ich pyšný počit. – Narážka na biblickú vzburu anjelov, strestanú archanjelom Michalom. –

16

To v štvrtý kruh... – Miesto trestu lakomcov a márnotrátikov, ktorí v Danteho ponímaní tvorili jednu kategóriu hriešnikov. Cnosť totiž podľa scholastického učenia spočívala v zachovaní strednej cesty: prví príliš túžili po majetkoch, druhí majetky príliš rozhadzovali. Keďže hriešnikov tohto druhu je na svete najviac, aj Danteho kruh je nimi preplnený. (Porov. v. 25: „*Väčšie než inde tuná revú hřby...*“) –

22 – 24

Jak pri Charybde... tak krúžia v kole títo stroskotanci. – Tzv. krúženie týchto hriešnikov treba si predstaviť približne asi tak, že z jednej strany, zľava (Porov. v. 38.), hrnie sa prúd lakomcov, a z druhej strany, sprava, zasa prúd márnotrátikov. Ide teda o dva protismerné prúdy, ktoré sa na určitom bode kruhu zrážajú, potom sa obrátia, aby sa na protíľahom bode kruhu znovu zrazili. Tieto zrážky hriešnikov pripomenuli Dantemu povestný vír medzi Skyllou a Charybdou v Messinskej úžine, obávané miesto pri pobrežnej plavbe, kde sa zrážali vlny prichádzajúce z Tyrhenského a Jónskeho mora. Obraz tzv. „krúženia v kole“, čiže krúženia podobného zvláštnemu kolovému tancu, je, pravdaže, viac než ironický: tí hriešnici totiž pred sebou kotúľajú ťažké bremená – pravdepodobne skaly, ak pripustíme Danteho inšpiráciu Vergíliom (Porov. Aen. VI, 616.) – takže nemôže byť ani reči o nejakom „krúžení“, a už toľko nie o „krúžení

tanečnom“. Danteho iróniou a sarkazmom je vôbec gruntovne presýtený celý tento spev. –

29

„*Čo rozkotúľavaš?*“ – „*Čo stíškaš?*“ – Ide o slovnú hru s dvoma slovesami, ktoré sa v svojej dvojvýznamovosti vzťahujú na dva rozličné deje: Lakomci sa vysmieľajú márnotrátikom, že „rozkotúľavajú“ bremená, no pritom sarkasticky narážajú na to, že kedysi v živote „rozkotúľavali“ peniaze, majetky. Oproti tomu márnotrátici ironizujú lakomcov, že „stíškajú“ bremená, no pritom narážajú na to, že kedysi v živote „stískali“ peniaze. (Celá táto jemná, no veľmi sarkastická slovná hra, ktorá ináč prekladateľom nášho spevu uniká, jasne vystúpi, keď vieme, že sloveso „burlare“, použité Dantom, znamená nielen „odhadzovať“, „rozhadzovať“, ako jeho význam určil svojho času Parodi a ako sa dosiaľ traduje aj v moderných komentároch, ale aj „kotúľať“, ako na to jediný upozornil Momigliano.) Oba druhy jednej kategórie hriešnikov sa teda navzájom posmieľajú, no ich vzájomný výsmech – Dante povedal ironicky ich „urážlivý refrén“ (Pozri v. 33) – týka sa ich súčasného stavu, v ktorom – podľa známeho princípu *contrapasso* – je obsiahnutý aj ich predchádzajúci stav. S princípom *contrapasso* možno súvisí aj samo kotúľanie bremien, ktoré sa stalo posmrtným údelom tohto druhu hriešnikov. Samotné bremená symbolizujú azda márne bremená bohatstiev a ich kotúľanie je azda obrazom márneho úsilia, ktoré vynaložili lakomci na zhrňanie majetkov, respektíve márnotrátici na ich „rozkotúľanie“. –

38 – 39

to z rádov radia sa tie zľava, / s tonzúrami... – Danteho slovnú hru „*cherchi chercuti*“ (dosl. „tonzurovaní klerkovia“), ironicky nadnesenú rýmom „*querchi*“ – „škulaví“, pokúsili sme sa aspoň čiastočne vystihnúť slovnou hrou „z rádov radia sa“. (Porov. aj nižšie našu slovnú hru: „*obrad*“ – „*obrat*“, v. 43, 45.) Danteho protiklerikálny akcent v tomto speve je taký silný (Pozri len v. 40 – 42, 46 – 51.), že sa niektorým komentátorom zdalo – napr. Del Lungovi – akoby Dante vyhradil vo valiacom sa prúde lakomcov jedine miesto lakomým príslušníkom kléru, notabene s vypichnutou doložkou nielen o kňazoch, ale aj o vysokých cirkevných hodnosťoch, kardináloch i pápežoch. –

52 – 54

To nedúfaj... – Možno v tom vidieť – s viacerými komentátormi – prehĺbenie trestu podľa princípu *contrapasso*: v živote boli zašpinení hriechom lakomstva, teraz ich po smrti pre tú špinu nerozoznať. Prípadne: život *bez poznania* pravého dobra

(„*la sconosciute vita*“) ich natoľko pošpinil, že sú teraz po smrti *nepoznateľní* („*ad ogni conoscenza bruni*“). –

64 – 66

Veď spod Luny to zlato nedohľadné... – Všetko zlato na svete. (Porov. pozn. k Inf. II, 78.) – Tercína preložená podľa čítania i výkladu Barbiho, prijatého väčšinou moderných editorov. –

68 – 69

tá Fortúna je kto, že ľud tak morí / a všetky statky pod pazúry stráží? – Výrazy, ktoré v súvis s Fortúnou použil Dante – nie Dante-autor, ale Dante-persona dramatis! – sú dozaista viac než „neúctivé“ (Fortúna ľudí „morí“; má „pazúry“). Neprekvapuje teda, že práve ony vyprovokovali Vergília jednak k miernemu pokarhaniu Danteho, a jednak k tomu, aby obsiahlejšie korigoval vulgárny a v stredoveku často opakovaný názor na Fortúnu ako na vrtkavú a slepú bohyňu, ktorá svojvoľne, náhodne a nespravodlivo rozdeľuje pozemské dary.

Nasledujúci pasus o Fortúne (v. 70 – 96) viacerí starší i novší komentátori pokladali za nesúrodú digresiu v našom speve a zapochybovali aj o jej poetickú hodnotu. Pri jej starostlivejšom rozbere, prizerajúcom k zložitosti Danteho umenia, sa však ukazuje, že má zákonité miesto v štruktúre tohto spevu a priamo súvisí s jeho látkou: Dante, svedok bezohľadného lakomstva súvekej spoločnosti, ktorého básnický aspekt sa kryje s *vlčím* profilom strážcu tohto kruhu, no zároveň i svedok – v tejto básnickej vidine – trestov za toto lakomstvo, celkom prirodzene práve na tomto mieste Pekla sa dostáva k úvahe, k meditácii. A v nej celkom prirodzene vyrastie pred jeho očami vízia Fortúny ako „božstva“ kdesi vo výšinách, nad ľudským hurikvom, pokojne krútiaceho „koleso ľudského šťastia“ a predstavujúceho – pri všetkej zdanlivej nespravodlivosti – spravodlivý regulatív pozemského diania. Z takéhoto aspektu potom viacerí moderní danteológovia vysoko hodnotia digresiu o Fortúne (napr. Renucci ju nazval „najoriginálnejšou“ epizódou Božskej komédie) a nielenže v nej nevidia časť, ktorá poéziu spevu odmocňuje, ale naopak, vidia v nej organickú súčasť spevu a umocňujúceho činiteľa jeho poézie. (Momigliano) –

73 – 76

Ten, vedením čo presahuje svety... – Podľa Danteho kozmogonických predstáv, ktoré sú, pravdaže, predstavami súvekeho scholastického učenia, „nebeský svet“ (Paradiso) delí sa na desať nebies, tzv. „večných kruhov“ („*eterne rote*“), ako ich nazval v Par. I, 64. Tieto nebesia, okrem desiateho neba, tzv. *Empyrea*, ktoré je sídlom samého

Boha, sú všetky hmotné, ale vzdušné a priesvitné. Boh („ten, vedením čo presahuje svety“) každému z deviatich nebies určil „vodcov“, čiže osobitné anjelské chóry, ktorých úlohou je uvádzať jednotlivé nebesia do pohybu, čiže viesť ich. Pritom každý anjelský chór na jednotlivé nižšie položené nebo odráža božské svetlo („diel každý na každý diel žiari“) a rozdeľuje ho „narovnako“, t. j. v spravodlivej proporcii. –

77 – 78

a podobne i pre skvelosti naše / vodkyňu určil, ktorá veciam velí. – Čím sú pre jednotlivé nebesia anjelské chóry, tým je Fortúna pre „skvelosti naše“, čiže pre pozemské statky, majetky, pocty, slávu atď., ktoré tvoria na našej zemi akési obrazné „žiarivé nebo“: Anjelské chóry odrážajú a rozdeľujú duchovné svetlo, ona „velí veciam“ a rozdeľuje v spravodlivej proporcii pozemský „hmotný jas“. –

87

jak iné božstvá šťastlivá si žije. – V predchádzajúcich veršoch Danteho Vergilius len prirodzene Fortúnu k anjelom; tu ju priamo stavia na ich roveň, použivúc pre anjelov pomenovanie „božstvá“. Tak totiž pohania, ako Dante poznamenal na inom mieste, nazývali „nebeské inteligencie“, čiže anjelov (Porov. Conv. II, IV, 6.), no tak i sám Dante nazval prvé tri anjelské chóry (Porov. Par. XXVIII, 121.) –

98

zapadá hviezda, čo ma k tebe viedla. – Ide o dosť nejasnú narážku: po viacerých diskusiách sa usúdilo, že tento časový moment púte našich básnikov spadá do polnoci medzi 8. a 9. aprílom 1300. Cesta prvými štyrmi kruhmi Pekla trvala im teda približne šesť hodín. –

104 – 105

do nižších miest, v dno hlbšie zberáme sa / chodníkom, iba zriedkakedy schodným. – Do piateho kruhu básnici zrejme zostúpili podobnou neschodnou súťou, ako do kruhov predchádzajúcich, len s tým rozdielom, že dolu týmto skalným ústom steká „presmutný tok“ druhej peknej rieky, zvanej podľa tradičnej rieky antického podsvetia Styx. Tento piaty kruh si treba predstaviť ako hlboké údolie, do ktorého ústi Styx a vytvára v ňom rovnomenný močiar. Ten obkolesuje tzv. „Ditovo (Luciferovo) mesto“, tvoriace však už nasledujúci kruh. (Porov. Inf. VIII, 68.) –

110

až nahých ľudí uvidel som zblíza. – Ide o nový druh hriešnikov, o ktorých sa Dante výslovne vyjadril, že sú to „duše tých, ktorých hnev premohol“ („*l'anime di color cui vinse l'ira*“, v. 116), čiže

o duše hnevnikov a zlostníkov. Ich trest – podľa princípu *contrapasso* – je zhmotneným obrazom ich viny: v živote sa dali premáhať hnevom, teraz po smrti, premožení hnevom, navzájom sa bijú a rumujú ako divé zvery (doslovne ako psy, ku ktorým Dante priróvná zlostné duše v nasledujúcom speve, pozri Inf. VIII, 42.) –

118

no pod vodou sú z inakšieho krdla. – O tomto „inakšom krdli“ hriešnikov – inakšom, no nesporné patriacom do jednej kategórie, keďže si odpývajú trest v tom istom kruhu a v tej istej pekelnej močarine – rozvinuli sa mnohé diskusie. Danteho výrazy, použité na ich charakterizovanie: „*Tristi fummo*“ („sme *smutní* boli“, v. 121), „*portando dentro accidioso fummo*“ („dym dusiac vnútri“, v. 123), a najmä posledné prídavné meno „*accidioso*“, privedli viacerých starších i novších komentátorov k tomu, aby v tomto druhu hriešnikov poznali tzv. „*accidiosi*“, čiže duše ľudí, ktorí hrešili hriechom po latincky zvaným „*acedia*“. Toto slovo sa prekladá ako „nechut“ (Pozri napr. český preklad Summy Tomáša Akvinského, II, II, 35, str. 316.), ale má širší význam: ide o melancholický ťaživý smútok, o určitý druh melanchólie a zatrpknutosti, v ktorej sa človek stáva nielen pasívnym a ľahostajným ku každej duchovnej hodnote (čosi ako moderné existencialistické „*nausée*“!), ale naopak pociťuje odpor k akýmkoľvek duchovným hodnotám, „*zožiera sa*“ hnevom vo vnútri a vyúsťuje – cez prípadné viaceré fázy – až do úplnej otupenosti. Týmto druhom hriechu, bežným najmä v kláštoroch, stredovek sa hodne zaoberal a v rozličných morálnych traktátoch aj definoval viaceré jeho aspekty či následky, majúce rozpätie od zloby cez nevráživosť, malomyseľnosť, zúfalstvo atď. až po šialenú zúrivosť. (Pozri o tom u Spoerriho, cit. dielo, str. 82 a nasl.) Obraz trestu, ktorého je Dante práve svedkom, ako i uvedené výrazy, ktoré sme vyššie citovali (Sapegno upozornil, že slová „*tristizia*“ a „*accidia*“ boli v Danteho časoch až synonymické), by nasvedčovali, že tu naozaj ide práve o tento druh pasívnych melancholikov: v živote sa „*zožierali*“ vnútornou zlobou – a teraz, po smrti, ako diktuje zákon *contrapasso*, sú ponorení do močiara, „*rmútia sa v mútnej močarine*“, zadúšajú sa – povedané slovami moderného básnika – v čiernych vodách melanchólie a svoj hnev vyrazajú len v prázdnych bublinách.

Komentátori, ktorí takto identifikujú našich hriešnikov – z nich hodno spomenúť najmä Spoerriho! – idú až tak ďaleko, že za „*accidiosi*“ pokladajú aj tie zúriace a navzájom sa bijúce duše na po-

vrchu Styxu. Ide vraj o jednu a tú istú kategóriu hriešnikov, len s tým rozdielom, že na hladine močiara sú „*accidiosi*“, ktorí v živote došli až k šialenej zúrivosti, pokým hlboko v bahne sú melancholici pasívni.

Okrem takéhoto výkladu, ktorý sa nám zdá najpravdepodobnejším, sú aj iné pozoruhodné hypotézy. Z nich hodno spomenúť aspoň jednu: podľa Porenu tu ide o rub a líce jedného hriechu, hnev, a oba druhy hriešnikov sú asi v takom pomere, ako sme to videli vyššie pri lakomcoch a márnotrníkoch: prví hriešnici, ktorých Dante videl v zúrivej bitke, sú vraj zlostníci, ktorí v živote vzbĺkali *zlým* hnevom, a tí druhí predstavujú ľudí, ktorí v živote neboli schopní vzbĺknúť ani hnevom *dobrym* – oným spravodlivým hnevom, doložili by sme, ktorý Biblia nazýva „ostrohovou cnosťou“ a ktorým sám Dante priebehom svojej pekelnéj cesty neraz zahorí – napr. hneď v nasledujúcom speve, pozri Inf. VIII, 37 a nasl. – a to na veľkú spokojnosť Vergília a s jeho výslovným odobrením.

Pre nejasnosť Danteho textu ťažko rozhodnúť, ktorá hypotéza je správna, ako nemožno bezpečne rozhodnúť ani o tom, či hriešnici v tomto kruhu, ako sa s nimi stretne ďalej, tvoria viaceré vyhradené pododdiely. Od čias Danteho syna Petra tento problém zostáva otvorený. –

SPEV ÔSMY

1

A pokračujú, hovoria... – V súvisе s takýmto nezvyčajným začiatkom spevu Boccaccio v svojom komentári Pekla uviedol zaujímavú anekdotu: O niekoľko rokov po Danteho nútenom odchode z rodného mesta – Boccaccio hovorí o „dobrých piatich rokoch, alebo i viac“ – Danteho synovec Andrea, resp. florentský notár ser Dino Perini našiel vraj medzi básnikovými písomnosťami vo Florencii rukopis prvých siedmich spevov Pekla. Tie sa údajne tak zapáčili florentskému básnikovi Dinovi Frescobaldimu, že ich poslal do Lunigiany markízovi Moroellovi Malaspinovi, na dvore ktorého sa práve Dante zdržiaval. Markíz Malaspina, priateľ básnikov a znalec poézie, napokon vraj prehovoril Danteho, aby pokračoval v začatom diele – čím sa dá práve vysvetliť nezvyčajný začiatok tohto spevu. (Pozri 33. lekcii Boccacciovho komentára, ako i 26. kap. jeho diela Vita di Dante, kde túto

anekdotu opakuje, pravda, s tým rozdielom, že ju pokladá bezvýhradne za vierohodnú.) Podľa tejto anekdoty Dante teda zložil prvých sedem spevov Pekla ešte za pobytu vo Florencii, čiže okolo r. 1301 – 1302, a do ôsmeho spevu sa pustil až okolo r. 1307, resp. neskôr.

Anekdotou o nájdení prvých siedmich spevov Pekla – ináč prijímanú viacerými staršími i novšími danteológmi (G. Ferretti, Siro A. Chimenz, Th. Spoerri a i.) – v poslednom čase podrobil kritike Paul Renucci a štúdiom rozličných časových narážok vo veršoch Božskej komédie dospel k názoru, že Dante prvých sedem spevov Pekla napísal až v exile, a to naisto ešte pred príchodom k Malaspinovcom, čiže pred októbrom 1306. Z rozličných príčin prácu prerušil, no k ôsmemu spevu pristúpil kedysi čoskoro po októbri 1306 a najneskôr začiatkom roku 1310 dopísal celú prvú kantiku. Po uvedenom prerušení práce, pravdaže, nadviazal na pôvodnú koncepciu diela, no zároveň ju aj rozšíril pod tlakom nových životných skúseností a nových poznatkov o človeku i svete. (Porov. Renucciho cit. dielo, str. 88 a nasl.; tam aj bohatá literatúra k otázke genézy Božskej komédie.) Argumenty francúzskeho danteológa sú natoľko presvedčivé, že po nich – zdá sa, že definitívne – padá vierohodnosť Boccacciovej anekdoty a tým aj hypotéza o zložení prvých siedmich spevov Pekla ešte v čase Danteho pobytu vo Florencii. –

7

k moru múdrosti, v orig. al mar di tutto 'l senno. – Ide tu o slovnú hru: „mare“ – „more“ / *Maro* (meno autora Aeneidy: Publius Vergilius Maro). –

18

prchká duša, v orig. anima fella. – Preložené tak podľa Porenovho výkladu príd. mena „fello“. –

19

Flegyas. – Staroveký mytologický kráľ tesálskych Lapitov, ktorý v hneve podpálil chrám Apollóna Delfského, pretože mu zvedol dcéru. Za to ho tento boh uvrhol do podsvetia. V Danteho Pekle má funkciu strážcu piateho kruhu a prievezníka po Styxe. Ako strážca je obrazom duši vychádzajúcej slepým hnevom či hnevom sa vnútorne spaľujúcich. To určuje celé jeho správanie. (Porov. v. 22 – 24.) –

32

vztýči sa ktosi zbahnený... – Dante ho menuje až ďalej vo v. 61: je to Filippo Argenti degli Adimari, Danteho súčasník, bohatý Florentian a povestný nafúkanec, ktorý si vraj z pýchy, ako uvádza Danteho syn Peter, dal podkúť koňa – striebornými podkovami. (Z toho prezývka Argenti – „argento“ –

„strieborný“!) Obzvlášť drsný tón celej tejto epizódy, v ktorej sa úplne stratil Danteho súcit (aký ešte aspoň čiastočne prejavil v predchádzajúcom speve, porov. Inf. VII, 36), priviedol už najstarších komentátorov k domnienke, že tento Filippo Argenti, ináč Čierny guelf, a teda básnikovo politický odporca, Dantemu *osobne* ublížil. Danteho drsnosť k nemu je potom vraj istou formou jeho odplaty. Ak však aj nejaký osobný moment skutočne podmienil drsnosť tejto epizódy, Danteho hnev má oveľa širšiu a *nadosobnú* platnosť: rozširuje sa, ako to dobre pobadal Sapegno, vôbec na pohrdanie nafúkanými, ale prázdnyimi boháčmi. Najlepšie o tom svedčia verše 46 – 51.

Niektorí starší i novší komentátori predpokladajú, že Filippo Argenti je vôbec predstaviteľom osobitného – a teda tretieho druhu hriešnikov, trestaných v našom kruhu, čiže ľudí pyšných. Súdilo sa tak podľa verša 46. (Štvrtým druhom sú vraj závistlivci, v bahne hlboko ponorení pod pyšnými, podobne ako boli ponorení v čiernych vodách Styxu „accidiosi“ pod besnejúcimi zlostníkmi. Tohto štvrtého druhu hriešnikov týkajú sa vraj verše 52 – 63). Z významných moderných komentátorov prívržencom tejto teórie bol najmä Del Lungo. (Pozri jeho komentár.) Pri takomto „doplnení“ počtu, resp. druhov hriešnikov, trestaných v tzv. „hornom Pekle“, dostali by sme schému siedmich tzv. hlavných hriechov, ktorá určila rozdelenie a umiestnenie hriešnikov v prvej časti Danteho Pekla: *Obzerstvo, chlipnosť, lakomstvo* (a márnratnosť), *hnev, „acedia“, pýcha a závisť*. Takýto názor, pravdaže, neprijíma sa všeobecne. (Zo súčasných komentátorov ho odmieta napr. Sapegno.) –

36 – 37

„Vidíš, že jeden, ktorý tuná pykám!“ / *A ja: „Len pykaj...“* – Preložené podľa výkladu slova „piango“, ako ho podal Umberto Bosco v štúdiu *Il canto VIII dell' Inferno*, Roma, Signorelli 1950. –

43 – 45

A bozkal ma a vzal ma do objatia... – Porov. zároveň pozn. k Inf. VII, 118. – Tzv. odobrenie a schválenie Danteho hnevu bolo potrebné aj zo štruktúrnych dôvodov tohto spevu: Dante vzbĺkol hnevom v kruhu, v ktorom sú trestaní práve hnevníci, a bolo teda potrebné zdôrazniť odlišnosť, ba oprávnenosť a „svätosť“ tohto jeho hnevu. Podobným „dobrým“ a „spravodlivým“ hnevom konečne zahorí Dante, „duša výsostne hnevná“, viackrát v priebehu Božskej komédie, rovnako v temných štôľňach Pekla, ako na výslni Očistca a v jasných výšinách Raja. – Verš 45 je v celom Danteho diele

jediným veršom, týkajúcim sa jeho *matky*. Ak však uvážime, že text tohto verša je vo výraznom súzvu-ku s biblickým výrokom o samej Matke Božej (Porov. Luk, XI, 27: „Blahoslavený život, ktorý ťa nosil...“), letmá zmienka o Danteho matke nadobudne aspekt najvyššej úcty, akú vôbec mohol matke vzdať stredoveký básnik. –

67

„*Blíži sa mesto, zvané Dis...*“ – Osobitný oddiel Danteho Pekla, nazvaný tak podľa Dita, čo je latinské meno Plutóna, starovekého božstva podsvetia. U Danteho je však slovo Dis rovnoznačné so slovom Lucifer, takže Mesto Dis, resp. Mesto Ditovo znamená Mesto Luciferovo. Toto „mesto“ zahŕňa šiesty až deviaty kruh Pekla a sú v ňom trestané „ťažšie“ hriechy: ak tzv. „horné Peklo“, čiže doterajších prvých päť kruhov, obsahovalo hriešnikov, ktorí zhrušili len z krehkosti (Porov. vyššie pozn. k v. 32.), toto tzv. „dolné Peklo“, ako ho Dante nazval vo v. 74, obsahuje hriešnikov, ktorých viny vyprýštili zo zloby. Obrazom i predzvesťou tejto zloby je celá nasledujúca scéna, odohrávajúca sa pred bránou pekelného „mesta“. –

70 – 71

A ja: „*Už vidím, a nie nezreteľne, / jak mešity mu prečnievajú valy...*“ – Verše preložené podľa Porenovho čítania „*nello vallo*“ (za valmi, vnútri valov), namiesto tradičného čítania „*nella valle*“ (v údolí). Textovú korektúru Porenovu prijali sme preto, že si skutočne nemožno predstaviť Mesto Ditovo kdesi hlbšie v údolí, čiže nižšie (Dante ďalej výslovne hovorí, že leží bezprostredne na brehu Styxu), a najmä preto, že pri tradičnom čítaní zostávajú nepredstaviteľné a nevysvetliteľné niektoré podrobnosti nasledujúceho opisu cesty našich básnikov k múrom tohto pekelného mesta.

Podľa Porenovho návrhu celú nasledujúcu scénu si treba predstaviť asi takto:

Dante najskôr zazrie mohutné valy, ktoré mesto obkolesujú, a nad nimi vidí týčiť sa hradobné veže v podobe štýlových orientálnych stavieb („mešity“). Keďže valy sú vysoké, z oných „mešít“ vidí len vrcholy. (Iných stavieb v meste niet!) Medzi valmi a vlastnými hradbami sú ešte hlboké priekopy, aké bývali pri opevnených stredovekých mestách. Do jednej takej priekopy vpláva čln s básnikmi (v. 76), no keďže brána mesta – zrejme z obranných príčin – nie je rovno oproti otvoru medzi valmi, čln sa musí plaviť ešte hodný kus priekopou a len okľukou (v. 79) sa dostane pred ňu.

O nový výklad danteovských tzv. „mešít“ v Meste Ditovom pokúsil sa naposledy August Rüegg. Keďže toto pekelné „mesto“ – alebo aspoň jeho

časť bezprostredne za hradbami, ako vysvitne z nasledujúceho spevu – je vlastne ohromným cintorínom, podľa nemeckého danteológa ide tu o akési štíhle veže, podobné minaretom (nie teda o veže hradobné), aké sa skutočne v stredoveku stavali na cintorínoch, resp. pri nich, a aké sa dosiaľ zachovali v Írsku. Dlhو sa nepoznal účel takýchto stavieb, no napokon sa zistilo, že ide o akési „*lanternes des morts*“, o veže s lampášmi, rozsvetovanými asi pre podobnú symbolickú hodnotu, pre akú sa dosiaľ u nás zapalujú sviece na hrobch nebožtíkov. (Porov. jeho štúdiu Die ‚*Meschite*‘ der Höllestadt von Dite, DDJ. 1961, 58 a nasl.) – Rüeggov výklad je iste veľmi pozoruhodný, i keď sa obmedzuje len na možnosť danteovskej inšpirácie súdobými reáliami. Tzv. rozpálené „mešity“ Mesta Ditovho by mali potom vysoko ironický zmysel: Znamenali by čosi ako naruby obrátený význam známej cirkevnej modlitby za mŕtvych: „A svetlo večné nech im svieti!“ –

83

„*tisíce, z neba sprchnuvší...*“ – Diabli, niekdajší anjeli, ktorí sa podľa Bible vzbúрили proti Bohu a boli zrazení do Pekla. –

125 – 126

„*vyšli ňou už pri menej tajnej bráne, / čo dodnes zato vyborená stojí.*“ – Pri vonkajšej, a teda „zjavnej“ bráne Pekla. Podľa stredovekej legendy diabli sa pokúšali zabrániť Kristovmu vstupu do Predpekla, odkiaľ chcel vyvieť – po ukrižovaní – duše starozákonných spravodlivých. Kristus vraj musel bránu vyboriť. –

127

„*To na nej onen mŕtvy nápis planie.*“ – Porov. Inf. III, 1 – 9. –

SPEV DEVIATY

3

„*rýchlejšie novú dovnútra mu skryla.*“ – Pri pohľade na bledého Danteho Vergilius prekonal v sebe rozpaky a tým sa mu stratila z tváří „nová“ farba – azda u neho *nezvyčajný* výraz zmätka, ako odporúča rozumieť Del Lungo. –

8

„*len ak by ... núkal sa však taký!*...“ – Pochybnosť, vyjadrenú v prvej vete eliptickej a týkajúcu sa samého prozreteľnostného zámeru tejto cesty, Vergilius vzápätí prekoná rozpomienkou na prisľúbenú istú pomoc. Obe vety sú však nejasné:

prvá, pretože je nedokončená a druhá pre slovo „taký“ – „tal“. V poslednom čase je sklon vzťahovať túto nejasnú narážku na samu Beatrice – i keď je slovo v mužskom rode. –

16 – 18

„V *trúchlivú škeblu*...“ – Keďže básnici narazili na neprekonateľný odpor, moment Vergiliovoho zapochybovania vyvolal oprávnenú pochybnosť v Dantem, či jeho vodca skutočne dobre pozná cestu záhrobnou ríšou. Neodvážil sa ho však na to opýtať priamo a otázku formuluje len všeobecne, či už konal cestu Peklom („*trúchlivou škeblou*“, ktorej sa Danteho Peklo svojou formou podobá) niekto z „*prvého stupňa*“, čiže z prvého pekelného kruhu, kde jediným trestom duší je „*nádej odumretá*“, t. j. večná beznádejná túžba vidieť Boha. (Porov. Inf. IV, 42.) Tento skrytý zmysel Danteho otázky Vergilius dobre pochopí. (Porov. v. 30 a jeho odpoveď: „Nuž poznám púť, tvoj duch sa márne búri.“) –

22 – 27

Pravda je tá, že raz už moja tóna / dadialto šla... – Podľa zhodnej mienky komentátorov Danteho invenciu prvej Vergiliovej cesty Peklom podmienili predovšetkým – a vari jedine! – kompozičné dôvody: Tak sa mali ospravedlniť jeho znalosti topografie Pekla. Nie je teda náhodné, že Vergilius „musel“ zostúpiť až do „*Judášovho kruhu*“, tzv. Judekky (pomenovanej tak podľa Judáša), čiže až do jednej zo štyroch zón deviateho a najhlbšieho kruhu Danteho Pekla. (Porov. Inf. XXXIV.) Z takéhoto hľadiska sa potom pokladá za pseudoprávny problém otázka onoho neznáameho „ducha“, ktorého vraj vtedy – krátko po svojej smrti, t. j. krátko po r. 19 pred n. l. – vyvedol z pekelných hĺbín. Viacerí chceli v ňom zistiť *Bruta*. Napr. Friedrich von Falkenhausen, *Offene Fragen*, DDJ 1939, 131 – 163.

Podľa všeobecne známeho konštatovania východiskovým bodom tejto Danteho invencie prvej Vergiliovej cesty Peklom bol Lucanov epos *Farzasko*, v ktorom sa spomína, že tesálska čarodějnice Erichtho zaklínaniami privolala na zem mŕtveho vojaka z podsvetia, aby predpovedal Sextovi Pompeiovi výsledok bitky pri Farzale (48 pred n. l.). Ak však na tomto mieste Dante urobil z Vergília navidomocí poslušný nástroj mágie, znamenalo to, že takto spojenie antickej čarodějnice a antickej básniky bolo síce v úplnom súlade so stredovekým nazeraním na Vergília (Pozri o tom, ako stredovek chápal Vergília u Comparesottioho, Vergilio nel Medio Evo, Firenze, Nuova Italia 1937 – 1941), no v menšom súlade s názorom, ktorý si o tomto básnikovi začínal vytvárať nový, rodiači sa humaniz-

mus. Tak sa zdá, že si toto všetko Dante o niečo neskoršie jasne uvedomil: o jedenást spevov ďalej – v Inf. XX – podnikne priamo i nepriamo pokus odstrániť zo svojho „sladkého vodcu“ akékoľvek podozrenie z mágie, doslovne Vergília rehabilituje a postaví ho do príkroho protikladu k starovekým i novovekým „mágom“. –

28 – 29

Najďalej ono miesto plné chmúry / je od neba, čo všetko obopína. – Judekka je na samom dne Danteho pekla, čiže takmer v strede Zeme, a teda najďalej od Emyrea, desiatego neba, ktoré všetko „obopína“. Posledné slovo je preložené podľa Porenovho výkladu Danteho slovesa „girare“, znamenajúceho tu „okružovať“, „obopínať“, a nie „rozkrúcať“. Zem totiž podľa súdobých predstáv bola – nehybná. –

38

skravavené tri Fúrie... – Fúrie, zvané aj Erinye (v. 45), v starovekej mytológii dcéry Nocí, strašné bohyně kliatby a pomsty, pomstiteľky hriechu, ale aj bohyně vraždy, ktoré podnecovali boj zo vzduchu, ako sa napr. výslovne hovorí vo Vergiliovej Aeneide. (Porov. VIII, 700 – 701.)

Od čias samého Danteho navrhovali sa najrozličnejšie výklady ich alegoricko-symbolického významu, a to tým sústavnejšie, že na podobný výklad svojich čitateľov sám Dante výslovne nabádal. (Pozri v. 61 – 63.) Uvedme tu aspoň niekoľko príkladov na to, čo všetko sa v nich videlo: personifikácia hnevu (Lana), nespútanosti, zverskosti a zloby (Anonymus), symbol pýchy, resp. hnevu v ich trojitom aspekte myšlienky, slova a činu (Pietro di Dante, Boccaccio), obraz kacírstva, násillia a klamstva (Landino), obraz svedomia hriešnikov (Scartazzini), symbol závlstí, poňatej ako smrteľná nenávlst (Fornaciari) atď. atď., a najmä, pravdaže – pod sugesciou starovekých interpretácií – obraz výčitiek svedomia (Sapegno a viacerí iní starší i moderní komentátori). Viacerí moderní danteológovia sa pokúsili tento problém riešiť v osobitných štúdiách, no čo ako sa ho snažili preniesť z poľa náhodných hypotéz na bázu vedeckého skúmania, zostával v podstate otvorený. (Porov. len napr. štúdiu Raffaella Fornaciariho *Il mito delle Furie in Dante*, v knihe *Studi su Dante*, Firenze 1901, str. 59 a nasl.)

V poslednom čase do tohto „najneistejšieho“ a „najzáhadnejšieho“ pasusu celého Danteho Pekla znovu sa pustil francúzsky danteológ Paul Renucci a dospel – podľa našej mienky – k riešeniu viac než uspokojivému. Hodno ho tu stručne uviesť.

Renucci vyšiel z evidentného faktu: Každý kruh

Danteho pekla má svojho strážcu, ktorý je zároveň, ako sme vyššie videli, obrazom viny jeho kruhu. Z takého hľadiska sa mu potom javí úplne samozrejým, že Fúrie v tomto ohľade nemôžu tvoriť výnimku. (Tá by znamenala narušenie samotnej štruktúry Danteho prvej kantiky.) Keďže však Dante výslovne hovorí, že Fúrie sú „slúžkami nevraživými kráľovnej slz a panej nariekania“ (v. 43 – 44), čiže Proserpiny, ženy Plutónovej, za vlastnú strážkyňu nasledujúceho kruhu pokladá túto Proserpinu a Fúrie len za jej pomocnice, podobne ako sú v Inf. XII „pomocníkmi“ Minotaurovými Kentauri. Dotvrdí to konečne v nasledujúcom speve Farinata priamou zmienkou o Proserpine ako „vládkyni“ šiesteho kruhu. (Porov. Inf. X, 80 a našu pozn.)

Ak sa však javí takto „evidentne“ sama funkcia Fúrií, ešte „evidentnejší“ je ich súvis s vinou, trestanou v šiestom kruhu. Tam, ako uvidíme, odpykávajú si trest „epikurejci“ a „heretici“, čiže – presne podľa slov Danteho – tí, „čo dušu spolu s telom mŕtvou činia“ („che l'anima col corpo morta fanno“), to znamená – zasa podľa ponímania Danteho – že tam ide o akýchsi vrahov vlastného tela (upierali mu predĺženie života vo večnosti!) i vrahov vlastnej duše (neverili v jej nesmrteľnosť!). Preto aj – podľa nám už známeho princípu contrapasso – odpykávajú si trest v otvorených hrobch. Keďže však Proserpina už v staroveku platila za „kráľovnú smrti“, ba za sám symbol *smrti*, a vo Fúriách, ako sme vyššie poznamenali, už starovek videl „bohyne *vraždy*“, strážkyňa šiesteho kruhu spolu so svojimi „slúžkami“ je potom dokonalým obrazom viny šiesteho kruhu, tým skôr, že alegorickú hodnotu Fúrií ako „bohýň *vraždy*“ sám Dante naznačil ich „skrvaveným“ obrazom.

Takýto Renucciho výklad (pozri jeho cit. dielo, str. 223 a nasl.) je podľa nášho názoru adekvátny textu celej epizódy a je v súlade nielen so samými princípmi, na ktorých stojí výstavba celej prvej kantiky Božskej komédie, ale i s Danteho svetozorom. Zároveň znamená objasnenie celého komplexu otázok, nerozlučne spätých s motívom Fúrií a ich alegoricko-symbolickým významom. –

52

„*Prid', Medúza, nech na kameň sa zmení...*“ – Jedna z troch Gorgón, dcér morského boha Forcysa, niekdajšia krásavica premenená bohyňou Minervou na takú obludu, že pri pohľade na jej strašnú tvár ľudia skameneli.

Alegoricko-symbolický význam Medúzy nebol vyhranení ani v staroveku, a je teda prirodzené, že

sa v súvisе s ňou vyslovili najrozličnejšie dohady, ako sa vyslovili rozličné hypotézy aj v súvisе so samou jej funkciou v kompozičnom pláne Danteho Pekla. (Např. Porena, jeden z posledných komentátorov, ju pokladá za strážkyňu šiesteho kruhu, hoci výslovne zisťuje, že je možná jej korelácia len s epikurejcami, a nie s heretikmi!) Koncom minulého storočia Scartazzini vyslovil mienku, že Danteho Medúza symbolizuje *pochybnosť*. (Pozri jeho komentár, ako i jeho Enc. dant., str. 1226.) Tento výklad prijíma väčšina moderných exegetov Danteho diela, medzi nimi aj Paul Renucci, pre ktorého je Medúza ako symbol pochybnosti v úplnom súlade s jeho vyššie uvedeným alegoricko-symbolickým významom Fúrií: Gorgóna ako symbol pochybnosti je zbraňou v rukách Fúrií, bohýň *vraždy* v širokom význame slova. Jej úlohou je ochromiť dušu človeka, urobiť ju neciteľnou ako kameň, pochybnosťou dohnat k neverie – a tak napokon k onej *vražde* vlastného tela i duše, ktorej sa podľa Danteho ponímania dopustili rovnako epikurejci ako heretici. – V takejto interpretácii Medúza dopĺňa obraz viny, trestanej v šiestom kruhu: rovnako totiž u epikurejcov ako u heretikov na samom začiatku ich hriechu stála pochybnosť, skepsa. –

54

i za Theseov útok nepomstény. – Podľa mytológie Theseus spolu s Peirithoom vnikol do podsvetia, aby uniesol Proserpinu. Únos sa nepodaril a Theseus zostal Plutónovým zajatcom, pokiaľ ho z podsvetia nevyšlobodil Herkules. –

61 – 63

Ó, *všetci vy, čo máte rozum zdravý, / prenikajte až do náuky...* – Tercína patrí do série Danteho priamych apelov na čitateľa, aby nezotrval len pri prvom, doslovnom význame tej či onej časti jeho básnickej skladby, ale snažil sa vniknúť do jej hlbších významových vrstiev, ktoré sa skrývajú pod „clonou“ veršov, ako sa vyjadril na tomto mieste, či pod „závojom“ fabuly, ako sa vyjadril v Purg. VIII, 20. (Porov. podobné výzvy v Purg. VIII, 19 – 21, Purg. IX, 70 – 72, Par. II, I a nasl. a i.) Takéto digresie nesporne súvisia s celým jeho ponímaním poézie ako takej, ktoré viackrát formuloval aj teoreticky. (Pozri v Conv. II, I jeho teóriu o *štyroch* významoch poézie: doslovnom, alegorickom, morálnom a duchovnom.) Ak však v samom texte Božskej komédie Dante pokladal za potrebné priamo apelovať na čitateľa, znamená to, že mu práve na tých miestach obzvlášť záležalo, aby sa „*pod plášťom týchto bájok*“, „*pod krásnou lžou*“ – „*sotto bella menzogna*“, ktorou je poézia, ako výslovne

napsal v Conv. II, I, 3, hľadala „skrytá pravda“, oná „utajená náuka“, obsahujúca jeho poznanie o živote a človeku. Tú „náuku“ už za mladi pokladal za „pravý zmysel“ svojej poézie, ba priamo za *raison d'être* poézie vôbec. (Porov. jeho Nový život XXV, slov. preklad str. 108.)

Podmienkou správneho vniknutia do Danteho skrytej „náuky“, utajenej na našom mieste pod „clonou divných veršov“, je nesporne odkrytie alegoricko-symbolického významu Fúrií a Medúzy, o ktorom sme hovorili vyššie. A keďže sme prijali Renucciho výklad, „náuka“ tohto spevu spolu s francúzskym danteológom (Porov. jeho cit. dielo, str. 225.) javí sa nám celkove asi takto:

Fúrie, služobnice Smrti, sú bohyně najhoršej z vražd, vraždy mieriacej na ľudskú dušu. Tvorivým princípom tejto vraždy je pochybnosť, symbolizovaná Medúzou. Tej možno dočasne odolať pomocou rozumu (symbolizuje ho Vergilius, ktorý Dante mu pred Medúzou zakryje oči), no víťazstvo človeka je isté, až keď mu na pomoc príde milosť. Tá, hoci básnici o nej zapochybovali, skutočne príde v podobe „nebeského posla“, ktorý ľahučko, prostým „prútkom“ premôže odpor Erinyí aj hrozbu Medúzy. Až potom – a tu už domýšľame Renucciho výklad – básnici môžu pokračovať v svojej púti, ktorá je púťou za poznaním dobra a zla, a Dante mu, po predchádzajúcich pochybnostiach, ktoré začínali byť v jeho vnútri asi tak prítomné, ako začínala byť *navonok* prítomná Medúza, znovu sa vráti viera. Slová „... *jednako sa nám navrátila viera*...“ (v. 104) znamenajú záver celej dramatickej epizódy a nielen „*vonkajšie*“ víťazstvo básnikov (prekonanie prekážok pred bránou Mesta Ditovho), ale i Danteho víťazstvo „*vnútorné*“ (premoženie vlastných pochybností).

Ako z uvedeného vyplýva, tzv. „náuka“ tejto epizódy týka sa nielen jedného tzv. kritického momentu na púti našich básnikov fiktívnou záhrobnou ríšou, ale aj jedného momentu vlastnej Danteho duchovnej a intelektuálnej drámy, o ktorú – a to si treba jasne uvedomiť – v Božskej komédii predovšetkým ide. Ona tvorí os tohto diela a práve s ňou sú bezprostredne späté tie tri „podtextové“ významy, ktoré Dante pokladal za prvordé a ktoré vo vzájomnej súhre a navzájom neoddeliteľne dodávajú hĺbku i pátos prvému, čiže doslovnému významu. Ten význam pokladal Dante za „krásnu lož“, no, pravdaže, celkom v takom istom zmysle, ako sa to podnes – od neho naskrze nezávisle – opakuje aj v najnovšej poézii, ktorá ešte aspiruje byť skutočnou poéziou. (Spomeňme

si len napr. na výrok Jeana Cocteaua: „Som lož, ktorá vždy hovorí pravdu.“)

Netreba tu naširoko rozvádzať známy fakt, že tzv. pravda, čiže ten „hĺbkový“ trojvýznam premnohých Danteho veršov je často natoľko utajený, ba miestami Dante až natoľko zapečatený, že sa ho nepodarilo odkryť a „odpečať“ ani po mnohoročnom a všestrannom ich výskume. Ak sme na tomto mieste použili Renucciho výklad ako najpravdepodobnejší, neznamená to, prirodzene, že sa nedajú odkryť ešte i viaceré iné aspekty tejto epizódy. Domnievame sa však, že sotva môžu protirečiť základnému výkladu, ako ho podal Renucci. –

74

na prastarú penu. – Na zvlnú a spenú hladinu starodávneho Styxu. –

80

pred kým si prchat... – Tohto „kohosi“ nazval ďalej Dante (Porov. v. 87.) „poslom z neba“ – „da ciel messo“. Vyskytuje sa viac dohadov o jeho identite, v rozpätí od anjela cez Merkúra, Mojžiša, Aenea, Caesara, cisára Henricha VII. až po – Ježiša. V poslednom čase sa takmer za isté pokladá, že ide o *anjela* – grécke slovo „*angelos*“ znamená „posol“. (Sapegno, Porena, Momigliano a i. Pozri najmä Romano Guardini, *Der Engel in Dantes Göttlicher Komödie*, Kösel, Mníchov, 2. vyd., 1951.) Neprotirečí tomu ani fakt, že tento Danteho „posol z neba“ má skutočne niektoré až zarážajúce znaky antického Merkúra. (Porov. len jeho výraz „*sudby*“ vo v. 97, ďalej jeho „*pohanskú*“ reminiscenciu na Cerbera vo v. 98 – 99.) No podobný synkretizmus mytologických a kresťanských prvkov nielenže nie je u Danteho a vôbec v nastupujúcom humanizme výnimočný, ale je celkom pravidelný. S alegoricko-symbolickým zmyslom celej epizódy, ako sme ho načrtli vyššie, nesporne súvisí celkové vznešené i pohľadavé správanie tejto postavy k našim dvom básnikom, ktorí na chvíľu podľahli pokušeniu nevery a skepsy. –

89

otvára ju prútkom. – V orig. je slovo „*verghetta*“. Dost sa diskutovať o tom, či si pod tým treba predstaviť tzv. caduceum, Merkúrovu paličku-berlu (odznak jeho moci), alebo zlatú vetvičku, ktorú kresťanská ikonografia vkladala zavše do rúk anjelov. Slovo „prútk“ v preklade volili sme hlavne preto, že najlepšie zapadá do alegoricko-symbolického zmyslu celej scény: proti „*novej*“ rebélii zlo duchov stačil skutočne anjel – s „prútkom“! –

98 – 99

Váš Cerberus... – Posmešná narážka na podsvet-

ného psa, ktorý sa podľa mýtu pokúsil zabrániť Herkulovmu vstupu do Plutónovej ríše. (Porov. pozn. k v. 54.) Doplatil na to „odreninami“, ktoré sú, pravdaže, Danteho výmyslom. -

112

Jak v Arles, tam, kde Rhodan s morom splýva. - Narážka na starodávny, hrdinskými povestami opradený cintorín Alyscamps pri meste Arles v južnom Francúzsku a obďaleč začínajúcej sa delty rieky Rhône. Jeho zvyšky sa zachovali podnes. (Posledná veta preložená podľa Sapegnovho výkladu slova „stagna“.) -

113

alebo v Póle, na skok od Kvarnera. - Póla, dnešné chorvátske mesto Pula na Jadranskom pobreží, v susedstve Kvarnerského zálivu, pri ktorom sa podľa Danteho „končilo“ talianske územie. V blízkosti tohto mesta bol údajne starý rímsky cintorín. Dnes už po ňom niet ani stopy. -

SPEV DESIATY

10 - 12

„Až zložia tieto biedne tvory/ sem z Jozafatu svoje telá...“ - V hroboch šiesteho kruhu predbežne sú ešte len duše. Po Poslednom súde, ktorý má byť podľa starých hebrejských tradícií v Jozafatskom údolí pri Jeruzaleme (asi údolie Kedronu, pozri Joel III, 12), dostanú sa sem aj telá hriešnikov. Pri tomto novom spojení tiel a duší trest sa stane „dokonalým“ (Porov. pozn. k Inf. VI, 106 - 111.) - a hroby sa teda uzavru. -

13 - 15

Tu majú, hľa, svoj cmíter plný bólu / epikurejci... - V šiestom kruhu Danteho Pekla, ako sme povedali vyššie, sú trestaní heretici, náboženský sektári. (O ich treste podľa princípu contrapasso pozri pozn. k Inf. IX, 38.) Z textu predchádzajúceho spevu vyplýva, že tento pekelný cintorín si treba predstaviť podelený na „oblasti“, na zóny hrobov, v ktorých spočívajú jednotlivé heretické sekty. (Porov. v. 127 - 131.) Z týchto „siekt“ Dante však výslovne menuje len „epikurejcov“, čiže, ako napísal doslovne „prívržencov Epikurových“. Epikuros, aténsky filozof, ktorý žil v r. 341 - 270 pred n. l., rozumie sa, nebol zakladateľom nijakej náboženskej sekty, no v stredoveku sa tradične pokladal za filozofa „popierajúceho večnosť duší“ (Porov. Boccaccio, Dec. I, 6) a jeho učenie, ináč mylne vysvet-

lované, stotožňovalo sa vôbec s ateistickým materializmom. Za jeho prívržencov sa teda pokladali nielen „filozofi“, ktorí skutočne vychádzali z jeho náuky, ale i najrozličnejšie druhy voľnomyšlienkarov a materialistov XII. a XIII. storočia, ktorí prípadne mali len veľmi málo spoločného s jeho učením, ale podrobnevali racionálnej kritike rozličné náboženské dogmy či články viery, najmä scholastické učenie o duši, a skutočne pochybovali o nesmrteľnosti individuálnych ľudských duší - aspoň *secundum rationem*, ako napr. averroisti. Je zaujímavé, no celkom pochopiteľné, že sa títo racionalistickí kritici cirkevného učenia regrutovali predovšetkým z ghibellinov, strany nepriateľskej rímskej kúrii, a to až v takej miere, že v XIII. storočí neraz sám pojem ghibellinstva - rozumie sa, z hľadiska guelfov - splýval s pojmom „epikureizmu“. (Porov. o tom Paul Renucci, *L'aventure de l'humanisme européen au Moyen-âge*, Paríž 1953, str. 153 a nasl.)

Zdá sa, že Danteho pojem „epikurejca“ má práve takýto širší obsah a aj politický aspekt (autor Božskej komédie, ako sme povedali, bol Biely guelf!) a že mu skutočne išlo skôr o ten druh talianskych a predovšetkým ghibellinských „prívržencov Epikurových“ než o vlastných a skutočných následníkov Epikurovej filozofie. Spoerri videl vec iste správne, keď napísal, že sa nad Danteho hrobovým mestom vznáša duch cisára Fridricha II., najväčšieho ghibellina. (Porov. cit. dielo, str. 96.) Hodno doložiť, že sa tento duch nad spevom nielen „vznáša“, ale ho i priamo reprezentujú, ako hneď uvidíme, okrem samého Fridricha II. ešte dvaja zatratenci: z nich jeden - Farinata - predstavoval v Danteho myslení priam stelesnenie, ba až symbol florentského ghibellinstva. Logika veci diktovala, aby sa pre nich - a domnievame sa, že jedine pre nich - do šiesteho kruhu dostal aj aténsky filozof, pre ktorého mal ináč Dante - a to možno nazvať jeho najväčšou odchýlkou od oficiálneho scholastického učenia - plné sympatie. (Porov. Conv. III, XIV, 15 a IV, XXII, 15.)

17 - 18

a čoskoro sa vyplní ti dnuhá / ešte aj iná, zamľčaná žiadosť. - Vergílius vynušíl, že za otázkou jeho zverenia, formulovanou vyššie len všeobecne (porov. v. 7), táj sa otázka celkom špeciálna, „zamľčaná žiadosť“: Dante bol skutočne zvedavý, či azda neuzrie v hrobovom meste Farinatu, o ktorom sa bol dozvedel od Ciacca, že je v Pekle. (Porov. Inf. VI, 77 a nasl.) Farinata bol totiž jeden z veľkých ghibellinov tohto razenia, ako sme o ňom hovorili vyššie, a Dante teda odôvodnene

predpokladal, že by ho mohol uzrieť práve tu. Stane sa tak hneď vzápätí. –

21

lebo tvoj duch ho neraz k tomu núka. – Porov. napr. Inf. III, 76 – 81, čiže Vergiliovu miernu výtčtku Dante mu pre jeho prílišnú zvedavosť. –

22 – 27

Ó, Toskánc, čo hlas ti znie jak struna... – Zatratenec poľla Danteho výslovnosti a prízvuku poznal v ňom Toskánc, obyvateľa Toskány, florentského kraja, a priamo vpadol do rozhovoru našich dvoch básnikov. Takto bezprostredne začne sa „farinatovská epizóda“, jedna z najslávnejších a aj najkomentovanejších epizód Danteho Pekla. Aby sme ju správne pochopili, treba mať na pamäti dve veci:

1. V epizóde sa stretnú príslušníci dvoch nezmieriteľných a proti sebe oddávna stojacich politických strán: Dante, Biely guelf s dlhou guelfskou tradíciou v svojej rodine, a Farinata, niekdajší vodca a najvýznamnejší predstaviteľ florentských ghibellinov. Takéto stretnutie, prirodzene, vyvolá britký dramatický dialóg, prekypujúci iróniou a sarkazmom na oboch stranách. Obidvaja protivníci stoja pevne na svojich pozíciách. Medzi nimi je otvorená priepasť, na dne ktorej je – preliata krv. A tá predovšetkým určuje moment, ktorý oboch rozdeľuje.

2. Je tu však ešte iný a rovnako závažný moment. Hoci títo dvaja politickí odporcovia stoja neochvejne na pozíciách svojich politických strán, obidvaja rovnako vášnivo milujú vlasť. Farinatovi stačilo len začuť akcent Danteho slov, aby sa pred ním vynorila predstava „krásnej vlasti“ a s ňou i trpká výtčtka, že kedysi v živote bol k nej „azda trochu tvrdší“. Ak si uvedomíme, že Dante práve takou istou trpkou láskou miloval Florenciu, a to i navzdory tomu, že bola k nemu nielen „azda trochu tvrdšia“, ale skutočne nesmierne tvrdá (exil, odsúdenie na smrť in contumaciam atď.) a že rodné mesto pri tom všetkom mu zostalo až do smrti „krásnym veľkým mestom“ (Inf. XXIII, 95), ba viac: „najkrajšou a najslávnejšou dcérou Ríma“ (Conv. I, III, 4), pochopíme, že takáto rovnaká láska k vlasti musela tvoriť moment, ktorý oboch protagonistov tejto epizódy *spájal*.

Na pozadí týchto dvoch faktov je potom prirodzené, že pod politickou vášňou, ktorá diktuje dramatickú britkosť celej epizódy, je stále prítomná určitá Danteho úcta k Farinatovi. Starý ghibellinský vodca, ktorý kedysi dávno postavil záujem vlasti nad záujem strany a uprostred rozptútaných politických vášní doslovne zachránil Florenciu (Porov. v. 91 – 93 a pozn. k nim), predstavoval tak

trochu politický ideál samého Danteho a takáto osobnosť nevyhnutne musela v ňom vzbudiť určitý rešpekt. Ten, pravdaže, nemožno stotožňovať s nejakou Danteho zámernou oslavou „veľkého hriešnika“, ako ho zavše stotožnili viacerí starší a aj veľmi významní exegéti tohto spevu (De Sanctis, Parodi, Croce, Barbi a i.). V poslednom čase – najmä zásluhou Sapegnovou – zmýšľa sa oveľa triezvejšie o Farinatovej „sošnej postave“, ku ktorej Dante mal a ako sme povedali, aj musel mať určité sympatie. Tie mu však neprekázali zatratie – pre „epikurejstvo“ – starého ghibellinského vodcu a stretnúť sa s ním v jednom z najslávnejších „súbojov“ Božskej komédie, ako túto epizódu nazval A. Masseron. O súboj v nej skutočne aj ide. Len s tou doložkou, že z neho chcel Dante vyvodiť pre svoju Florenciu i svoju Itáliu lekciiu opravidného a skutočného vlastenectva. Je obzvlášť príznačné, ak túto lekciiu Dante pre svoju dobu vyniesol – zo samého stredu Pekla. –

32

K Farinatovi predsa vpred sa pober. – Jacopo degli Uberti, zvaný Farinata, patrí medzi najmarkantnejšie postavy politického života Florencie v XIII. storočí. Od r. 1239 bol vodcom florentských ghibellinov a ako taký r. 1248 aktívne prispel na vyhnanie guelfov. R. 1251 (po smrti cisára Fridricha II.) sa však guelfi vrátili do rodného mesta a z nových zápasov, ktoré sa vzápätí rozpúťali medzi dvoma stranami, vyšli ako víťazi: r. 1258 vyhnaní z Florencie Farinatu i s jeho prívržencami. Farinata sa uchýlil do Sieny, kde s pomocou Manfreda, Fridrichovho nemanželského syna, zreorganizoval toskánske ghibellinské sily a čoskoro, 4. septembra 1260, porazil florentských guelfov v povestnej bitke pri Montaperti. Po tomto víťazstve ujali sa v meste moci ghibellini, no r. 1264 (rok pred Danteho narodením) Farinata umrel. O dva roky nato – po bitke pri Benevente (26. februára 1266) – vo Florencii prevzali moc znovu guelfi: vtedy florentské domy Ubertiovcov ľahli popolom, všetci príslušníci Farinatovho rodu museli odísť do vyhnanstva a sila ghibellinskej strany bola definitívne podlomená.

O Farinatovi ako o ghibellinskom predákovi, prirodzene, šírila sa povest, že bol „epikurejcom“, ktorý vraj veril len v tento svet a keďže nedúfal v iný, lepší, snažil sa všemožne vyniknúť v tomto, krátkom živote. (Porov. komentár Boccacciov, Benvenutov a i.) Jeho politickí protivníci v guelfskej Florencii zašli až tak ďaleko, že využili aj túto vec: hoci bol Farinata dávno mŕtvy, zaviedli proti nemu proces pre kacírstvo. Devätnásť rokov po jeho

smrti (1283) na inkvizítorov rozkaz kat vykopal z hrobu jeho kosti, ako i kosti jeho manželky, guelfská mestská správa dala skonfiškovať všetky majetky Ubertiovcov a celú rodinu vyhlásila za „večných“ nepriateľov Obce. -

39

„*S úctou vprav*“... - V orig. Le parole tue sien conte. Na význame posledného slova sa dosiaľ nedosiahla zhoda. Veta môže vraj znamenať: Nech sú tvoje slová odmerané, stručné, ale aj jasné, otvorené, respektíve vhodné, patričné, dôstojné, úctivé. Posledný význam zdal sa nám najpravdepodobnejším v ústach ospevovateľa rímskej ríše v pomere k osobe, ktorej obnova rímskeho impéria bola politickým ideálom. Je to, pravdaže, len dohad. -

42

„*Povedz svojich predkov!*“ - Farinata, ghibellin aj v záhrobí, najskôr chce vedieť, či má pred sebou politického priateľa, alebo odporcu. -

48

prato som bol ich rozprášił dva razy. - Prvý raz Farinata „rozprášił“ guelfov r. 1248, druhý raz r. 1260 v bitke pri Montaperti. (Porov. vyššie pozn. k v. 32.) -

49 - 50

„*Ak boli hnaní, vrátili sa zvušadiál / i prv i potom*...“ - Prvý raz v januári 1251 po porážke ghibellinov pri Feggghine a po smrti cisára Fridricha II., druhý raz roku 1266, resp. 1267 po Manfredovej smrti, čiže po bitke pri Benevente. (Porov. vyššie pozn. k v. 32.) -

52 - 53

Tu v odklopenom otvore sa mihol / povedla tohto dáky tieň... - Je to Cavalcante dei Cavalcanti, Florentán zo starodávneho šľachtického rodu, otec básnika a Danteho priateľa Guida Cavalcantiho. Politickým presvedčením bol guelf, a teda Farinатов odporca, no neskôr - pre garanciu pokoja vo Florencii - privolil, aby sa jeho syn Guido oženil s Farinатовou dcérou Beatricou. Spolu so svatcom očitol sa v jednom ohnivom hrobe preto, že aj on mal povest' „epikurejca“, neveriaceho v nesmrteľnosť duše. Táto jeho povest' a jeho nasledujúca zmienka o synovi Guidovi stačila, aby ho Dante (ako persona dramatis) hneď poznal. (Porov. v. 64 - 66.)

V porovnaní s Farinatom, ako sa viackrát povedalo, Cavalcante dei Cavalcanti tvorí postavu kontrastnú. Pokým prvý je vojak, hrdo vztyčený vodca ghibellinov, ktorý sa i v Pekle zaujíma jedine o svoju stranu a svoj ghibellinský rod, druhý je skutočne iba kľačiaci „tieň“ a okrem otázky života či smrti

vlastného syna ho nezaujíma nič. V samom strede Pekla predstavuje akúsi stelesnenú otcovskú lásku, postavu maximálne ľudskú, ktorá patrí medzi opravdivé triumfy rodiaceho sa európskeho humanizmu. V samej epizóde táto postava - pri všetkej kontrastnosti - má aj úlohu komplementárnu: nepriamo dodáva ešte ostrejší reliéf Farinatovi. -

60

kde je môj syn a prečo s tebou nie je? - Guido Cavalcanti, florentský básnik, asi o pätnásť rokov starší od Danteho, ktorý ho v časoch mladosti pokladal za svojho učiteľa, „tajomníka“, ba ako svojmu „prvému priateľovi“ venoval mu aj Nový život. (Porov. Nový život XXX a naše pozn. v slov. preklade tohto diela, str. 183 a nasl. 244.) Vo chvíli, keď sa odohráva tento moment Danteho záhrobnej cesty, Guido ešte žil (umrel až o niekoľko mesiacov r. 1300), pravda, v čase, keď Dante písal túto časť Božskej komédie, jeho „prvý priateľ“ bol už dávno mŕtvy. Otcova otázka je akoby preniknutá tušením blízkej synovej smrti. Títo zatratenci totiž majú určitú schopnosť „predvídať“ budúcnosť. (Porov. v. 97 a nasl.) -

61 - 63

A ja: „Nie sám môj duch v svet tento schádza; / no Guido váš bol volil cesty vlastné, / nie k tej, k nej tamten ma snád doprevádza.“ - Text tejto Danteho terciny patrí azda k najdiskutovanejším a stále ešte diskutabilným miestam Božskej komédie. Nie je dosiaľ ustálené ani jej čítanie a nie je jasné, na koho sa vzťahuje Danteho narážka. Preložili sme ju podľa lekcie i výkladu Natalina Sapegna, resp. podľa výkladu celej tej skupiny komentátorov, ktorí myslia, že sa narážka vzťahuje na Beatricu. Tercínu treba teda rozumieť asi v takomto zmysle:

Guido Cavalcanti bol síce sprvoti Danteho „učiteľom“, „tajomníkom“ i „prvým priateľom“, ukazoval síce svojmu mladšiemu druhovi cesty novej poézie, no čoskoro - po „rokoch učňovských“ - medzi oboma básnikmi vznikli vážne rozpory, týkajúce sa naoko len koncepcie lásky, no v skutočnosti koreniace až v diferenciách svetonázorových. Pokým Dante čoraz väčšími smeroval k platónskej doktríne lásky, k určitému platonizujúcemu či neoplatonizujúcemu mysticismu lásky, ktorý viedol k zložitému alegoricko-symbolickému obrazu Beatrice, Guido Cavalcanti „volil vlastné“ cesty“ a čoraz určitejšie smeroval k averroizmu, čiže k doktríne, ktorá medziiným učila, že formou a dokonalosťou človeka je nie intelekt, ale tzv. senzitivná duša, t. j. čosi, čo s človekom umiera. (Ca-

valcantiho averroizmus bezpečne dokázal v rozsiahlej štúdií Bruno Nardi, porov. jeho stat L'averroismo del „primo amico“ di Dante, Studi danteschi XXV, 43 a nasl.) Keďže sa v súvekej Florencii, ako je známe, averroizmus a epikureizmus do istej miery stotožňoval, Guido Cavalcanti, prirodzene, získal si, ak azda aj nie povest heretika, tak celkom iste povest náboženského skeptika, „epikurejca“, ktorý sa vraj snažil, ako výslovne napísal starý komentátor Benvenuto da Imola, obrátiť „učene“ blud, v ktorom bol jeho otec „z nevedomosti“. (Porov. aj Boccacciovo svedectvo v Dec. VI, 9; takúto povest si Guido uchoval až do našich dní: pozri novelu Anatola Franca Messer Guido Cavalcanti v knihe Studňa svätej Kláry.) Takýto Guido – básnik a mysliteľ, ktorý si skutočne zvolil „vlastné cesty“ – dištancoval sa, prirodzene, sám od Beatrice, od onej „panej blaženej“, pod záštitou a z popudu ktorej – a notabene smerom ku nej! – Dante koná cestu záhrobnou ríšou, ako sa dištancoval aj od celého alegoricko-symbolického „obsahu“ tejto postavy Božskej komédie. Nemohol byť teda v nijakom prípade Danteho spoločníkom.

Oproti tomu stojí skupina komentátorov a danteológov, ktorí tvrdia, že sa Danteho narážka nevzťahuje na Beatricu, ale na samého Vergília. Guido vraj z rozličných príčin (napospol hypotetických!) pohrdol Vergiliovou poéziou, podobne ako ňou pohrdol aj Brunetto Latini, iný Danteho učiteľ, s ktorým sa ešte stretieme. Dal vraj pred ňou prednosť filozofii – a Vergilius ho teda nemohol sprevádzať záhrobím.

Hoci za druhú teóriu je prevažná časť modernejších komentátorov a literárnych vedcov (medzi nimi aj také authority, ako E. G. Parodi, Del Lungo, Barbi, Porena, Spoerri, Momigliano a i.), jednako sme dali prednosť teórii prvej, a to hlavne preto, že za ňu priamo hovoria vecné argumenty a literárno-historické doklady. Najmä po uvedenej štúdií Nardiho je celkom evidentný charakter Guidovej poézie, ako i fakt, že Dante už skôr viackrát zahalene – a tak sa zdá, že v slávnej kancóne Io sento sí d'Amor la gran possanza i celkom zjavne – polemizoval s Cavalcantim. Ak oboch básnikov niečo rozdeľilo, tak to bola práve – Beatrice. To mu, pravda, neprekážalo, aby i naďalej necítil určitú zaviazanosť a podlžnosť k svojmu „prvému priateľovi“. Musíme len súhlasiť s Barbiho mienkou, že z celej tejto epizódy vyžaruje Danteho túžba dať svojmu „prvému priateľovi“ v Božskej komédii – „*grazioso loco*“, „prijemné miesto“. (Porov. jeho štúdiu Il canto di Farinata, Studi danteschi VIII, 1924, 106

a nasl.) Niekedy sa stavajú priateľom pomníky aj tak, že sa s nimi polemizuje. –

79 – 81

No pãdesiatkrát tvár sa nerozsvieti / tej kráľovnej, čo vládne tuná zlostne... – Proserpiny, ženy Plutónovej, strážkyne šiesteho kruhu. (Porov. pozn. k Inf. IX, 38.) Podľa mytológie totiž Proserpina mala tri podoby: v podsveti podobu Hekaté, na zemi podobu Diany a na nebi podobu Luny. Obraznú reč Farinatovho proroctva treba teda rozumieť: Ani pãdesiatkrát sa nevráti spln mesiaca, čiže neprejde ani pãdesiat mesiacov (štyri roky a dva mesiace) a sám sa presvedčíš, aké je ťažké pre vyhnanca „umenie“ návratu do vlasti. Čas, ktorý udáva Farinata, privádza nás teda do mája 1304, keď Dante – po niekoľkých nepodarených vojenských akciách Bielych guelfov – začal strácať akúkoľvek nádej na návrat do Florencie. Farinatóva predpoveď, rozumie sa, predpoveď ex post, bola teda pravdivá. –

85 – 86

„Krv oných nespočetných ľudí, / ňou Arbiu si sfarbil do červena.“ – Narážka na krvavú bitku pri Montaperti (4. septembra 1260), v ktorej vraj padlo toľko florentských guelfov, že od ich krvi sa sfarbili na červeno vody neďalekej rieky Arbie. –

87

modlitby také v našom chráme budú. – Po bitke pri Montaperti roztrpčenie guelfskej Florencie bolo vraj také, že sa v litániách pridávala prosba: „Aby si dom Ubertiocov vykorenili ráci! Teba prosíme, vyslyš nás!“ – Možno však ide len o obrazný výraz a slovo chrám, ako dokazoval M. Barbi, treba chápať len vo význame senát, miesto, kde sa vydávali zákony a nariadenia. No, tak či onak, veš je kruto ironický. –

91 – 93

No bol som sám, kde chceli všetci iní... – Narážka na schôdzu víťazných ghibellinov v Empoli po bitke pri Montaperti. Na tomto zhromaždení sa všetci postavili za návrh, aby bola Florencia ako mesto nenapraviteľne guelfské zrovnaná so zemou. Farinata jediný bol proti tomu a svojou autoritou ghibellinského vodcu zabránil zničeniu rodného mesta. –

95

Rozviažte mi však tento uzol v hlave. – „Uzol“, čiže Danteho pochybnosť spočívala v tom, že nemohol pochopiť záhadu: Cavalcante dei Cavalcanti nevedel, že jeho syn ešte žije, no na druhej strane Farinata mu predpovedal budúcnosť. –

119

tam vnútri je aj Fridrich Druhý skrytý. – Cisár Fridrich II. Hohenstaufovec (1194 – 1250), povestný odporca pápežskej moci. Jeho súčasník Fra Salimbene kronikársky o ňom zaznamenal, že bol „epikurejec“ a vyhľadával v Písme všetko, čo tam len mohol nájsť, aby dokázal, že po tomto živote niet iného života. Podobné „svedectvo“ vydali o ňom viacerí. Podľa najnovších výskumov pod jeho „epikureizmom“ treba rozumieť averroizmus. (Porov. vyššie pozn. k v. 13 – 15.) –

120

aj Kardinál. – Ottaviano degli Ubaldini, v r. 1240 – 1244 biskup v Bologni a od r. 1245 kardinál a apoštolský legát v Lombardii. Umrel r. 1273. Hoci bojoval proti cisárovi Fridrichovi II., zmýšľaním bol vášnivý ghibellin a sveták. Cituje sa jeho údajný výrok: „Ak jestvuje duša, stratil som ju pre ghibellinskú stranu.“ –

130 – 132

„len lúč jej ligotavý, / jej vševidiace oko vo výšine / ti cestu žitia pravdivo raz zjaví...“ – Narážka na Beatricu, ktorá na konci cesty má jediná zjaviť skutočnú budúcnosť Dantemu. Porena myslí, že Dante túto myšlienku priebehom písania Božskej komédie zmenil, lebo napokon nie Beatrice, ale pradado Cacciaguida zvestuje Dantemu, čo ho v budúcnosti čaká. (Par. XVII.) Vergiliove slová možno však chápať aj v širšom význame. –

SPEV JEDENÁSTY

3

a skrýval ešte ukrutnejší taras. – Z vysokého brehu, strmo spadajúceho hneď za Mestom Ditoým, básnici uzreli pod sebou v hĺbke siedmy kruh. Množstvo duší v ňom nakopených pripomenulo Dantemu „taras“, čiže zväzky raždia a chrapače, ktorými sa pri dobýjaní stredovekých miest zaplňali mestské priekopy. Takýto výklad Danteho slova „stipa“ – popri viacerých iných – zdá sa najprirodzenejším. Prívlastok „ukrutnejší“ súvisí s faktom, že v siedmom kruhu musia duše postupovať krutejšie muky než v kruhoch predchádzajúcich. –

8 – 9

Anastázia pápeža tu strežiem, / ktorého Fotin zviezol z pravej cesty. – Po viacerých diskusiách, hypotézach a aj protikladných názoroch dospelo sa pri identifikácii tohto pápeža celkove asi k také-

mutu výsledku: Ide o Anastázia II., ktorý bol pápežom v rokoch 496 – 498. Podľa legendy, zrejme živej ešte i v Danteho časoch, tohto pápeža „zviezol z pravej cesty“ Fotin, solúnsky diakon a prívrženec carihradského patriarchu Akácia, ktorý sa klonil k tzv. monofyzitizmu, čiže k učeniu o jedinej, a to božskej prirodzenosti Kristovej. Legenda o Anastáziovej hereže skrsla z toho, že tento zmierlivý a pokojamilovný pápež v snahe odstrániť rozkol medzi východnou a západnou cirkvou, prijal vládne Fotina, pripustil ho na prijímanie, ba vraj mu aj prisľúbil niektoré menšie a formálne ústupky. Vyvolalo to pohoršenie v rímskom klére. (Bližšie pozri u Scartazziniho, Enc. dant., str. 85 – 86, a najmä v štúdiu Bruna Nardiho, Il canto XI dell'Inferno, Letture dant. I, Firenze 1955, str. 195 a nasl.) –

17

tri menšie kruhy. – Menšie od predchádzajúcich kruhov pre kuželovitú formu Pekla. Ide o siedmy, ôsmy a deviaty kruh. –

21

vedz, prečo aký trest tam koho stíha. – Nasledujúce Vergiliovo expoé o charaktere i druhoch hriečov v siedmom, ôsmom a deviatom kruhu Pekla má iste praktický účel, vyjadrený práve našim veršom: Poučený Dante nebude sa musieť pri každom novom výjave vypytovať svojho vodcu na druh hriešnikov. Zároveň však význam tohto expoé ďaleko presahuje takýto výlučne len praktický cieľ. Na začiatku druhej tretiny Pekla Dante zrejme pociťoval potrebu vysvetliť čitateľom svoju najvlastnejšiu klasifikáciu hriečov, svoj „penálny kódex“, podľa ktorého rozdelil hriešnikov a ktorý notabene podmienil štruktúru prvej kantiky Božskej komédie. (Pre známu stručnosť jeho umenia – pre povestnú jeho „brevitas“ – mohlo sa zdať umiestnenie toho či onoho druhu hriešnikov na to či ono miesto Pekla nepochopiteľným!) Zmysel tohto expoé spočíva teda v priamom odokrytí štruktúrálnej schémy celého Pekla a ako také nesporne prispieva na správne chápanie celej Danteho prvej kantiky.

Viacerí moderní komentátori, danteológovia a literárni vedci zapochybovali o *básnickej* hodnote tohto vyslovene teoretického spevu (napr. Salv. Breglia), ba niektorí ho nazvali spevom „oddychovým“ (napr. Karl Vossler). Takéto pochybnosti pri ňom sú dozaista možné, pravda, len vtedy, ak ho hodnotíme z hľadiska „čistej poézie“, čiže z hľadiska požiadaviek, aké sa na poéziu kládli v určitom „modernom“ období jej vývinu. (To bol jeden z omylov Croceho a premnohých jeho nasledovníkov až po naše dni.) Treba však poznamenať,

že ak aj Dante na premnohých miestach dosahoval až najkrištáľnejšie výšky ozajstnej „čistej“ poézie, ničomu nebol väčším vzdialený ako zámeru písať nejakú „čistú“, rýdzu, autonómnú poéziu, majúcu cieľ v samej sebe, jestvujúcu jedine pre krásu a pre krásu jedine tvorenú. Nad cieľe estetické – alebo aspoň rovnobežne s nimi – Dante kládol etické cieľe svojej tvorby. (Porov. jeho povestný výrok v liste Can Grandemu, ktorému venoval tretiu kantiku Božskej komédie: „... *non ad specularium, sed ad opus inventum est totum.*“) A aby tieto cieľe dosiahol, pri skladaní svojho diela neváhal použiť všetky spôsoby, nepohrdnúc ani zveršovaným teoretickým traktátom, resp. mnohými zveršovanými digresiami teoretického charakteru. Pritom je však pozoruhodné, že aj týmto didaktickým častiam Dante venoval náležitú, ba priam zvýšenú umeleckú a estetickú pozornosť. (Poukázala na to najmä Yvonne Batardová a pri našom speve si to všimol v svojom komentári A. Momigliano.) Z uvedeného teda vyplýva, že tzv. didaktické partie Božskej komédie nemožno nijako podceňovať, najmä nie vtedy, ak Danteho dielo hodnotíme historicky a kritériami, ktoré nesie samo v sebe. Práve určité podcenenie nášho spevu a s tým súvisiaca nevšímavosť k Danteho subtilnej a zložitej diferenciácii hriechov napokon viedli k nepochopeniu niektorých nasledujúcich postáv Pekla a k ich mylnému výkladu, ktorý sa tradoval v komentároch až do našich dní. (Poukážem na to konkrétne nižšie.) Pre pochopenie štruktúry Danteho Pekla Vergiliovo expozé je eminentne dôležité. –

22 – 24

Zo zla, čo nebo k nenávisťi núti... – Možno rozumieť aj: zo zloby. (Na presnom význame Danteho slova „malizia“ komentátori sa dosiaľ nezhodli.) Ak totiž spoločným menovateľom všetkých hriechov prvých piatich kruhov bola „nemiernosť“ – „incontinentenza“ („nezdržanlivosť“), spoločným menovateľom hriechov šiesteho až deviateho kruhu je „zloba“ (a „dravá zverskosť“), a to zloba premyslená, vedená vôľou, rozhodovaním človeka, čiže – povedané termínom scholastickej filozofie, zlé konanie „*ex electione*“ – z voľby človeka (ako protiklad zlého konania „*ex passione*“ – z vášne). Následkom takejto zloby je hriech, ktorý Dante chápe ako „neprávosť“, čiže ako narušenie poriadku sveta daného Bohom. (Baudelaire neskôr povie, že hriech je priestupkom proti „rytmu sveta“) Toto narušenie sa môže stať dvojakým spôsobom: 1. násilím, alebo 2. klamstvom. Dištinkcia zároveň určuje dve kategórie hriešnikov. –

25 – 27

Že sa však klam len smrteľníka týka... – Keďže klamstvo je vlastné človeku (týka sa len smrteľníka), čiže je evidentne vecou ľudského intelektu, vôle, rozhodovania a „voľby“, Dante ho pokladá za väčší hriech ako „násilie“. A určuje mu miesto v nižších kruhoch, konkrétne v ôsmom, resp. i v deviatom kruhu (v tomto je ešte kontaminované s „dravou zverskosťou“). Jeho symbolom i obrazom bude obludný drak Geryon. (Porov. Inf. XVII, I a nasl.) –

28

Prvý kruh celý násilenstvu patrí... – Rozumej: prvý z troch uvedených „menších kruhov“, čiže v celkovom poradí siedmy kruh. (Jemu venuje Dante Inf. XII – XVI.) –

29 – 33

no, že to na troch osobách sa páše... – Rozdelenie siedmeho kruhu je dané scholastickou dištinkciou násilia proti „trom osobám“ – v hierarchizovanej stupnici násilia proti blížnemu, sebe a Bohu. Podľa tohto kritéria sú hriešnici rozdelení do troch oddelení, tzv. okruží. Zároveň však k tomuto hlavnému kritériu pristupuje ešte kritérium druhé: násilníkov delí Dante na dve skupiny, podľa toho, či sa násilie pácha na osobe ako takej (resp. na „troch osobách“ ako takých), alebo na imaní osoby. (Porov. v. 32.) S takýmto distingvovaním, typickým pre scholastické myslenie, budú potom súvisieť jednotlivé a diferencované skupiny hriešnikov, ktoré – hodno poznamenať – pri svojom častom len naznačenom charaktere v niektorých prípadoch postavia komentátorov pred vážne interpretáčne problémy. –

37 – 39

Tak mordárov a tých, čo rania v jede... – Mordári, čiže vrahovia, „tí, čo rania v jede“, čiže tí, čo zraňujú so zlobným rozmyslom, nie náhodou ani nie v návale hnevu alebo v sebaobrane, ďalej „drancieri“ a „zhubci“ (v širokom význame slova: pustošitelia, lúpežníci, korisťníci atď.), tí všetci sú, pravdaze, typmi násilníkov proti blížnemu a tvoria osadenstvo prvého okružia siedmeho kruhu Pekla. O nich je Inf. XII. –

40 – 45

Na život svoj si môže človek sťahat'... – Do druhého okružia siedmeho kruhu Dante zaradil samovrahov (kritérium: násilie proti sebe samému) a márnotrátikov (kritérium: násilie proti vlastnému majetku). Oba hriechy zrejme pokladal za rovnako ťažké. O nich je Inf. XIII. –

46 – 51

Násilie božstvu činia pyšné hlavy... – V treťom

okruží siedmeho kruhu sú tri druhy násilníkov proti Bohu: 1. tí, čo Boha popierajú skryto, potajomky („čo popru ho“), 2. tí, čo ho popierajú otvorene, rúhaním a preklínaním („tí, čo naň sa srdia“) a 3. tí, čo pohrdajú zákonmi a dielami prírody, pochádzajúcej od Boha („čo sú k jeho tvorbe pohrdávi“). Takéto delenie korešponduje s teologickým delením násilia proti Bohu, ktoré môže byť – povedané súvekým slovníkom – „*in corde*“ – v srdci, „*in ore*“ – v ústach a „*in opere*“ – v čine. Zároveň však Dante delí týchto hriešnikov na dve skupiny, podľa kritéria uvedeného vo v. 32, a to na násilníkov proti Bohu ako osobe a na násilníkov proti jeho veciam, t. j. proti prírode. Do prvej skupiny by teda patrili prvé dva vyššie uvedené druhy: tí, čo Boha popierajú, „*in corde*“ a „*in ore*“, čiže utajení a zjavní rúhači v najširšom zmysle slova. A do druhej skupiny by patrili sodomiti a úžerníci – Dante ich naznačil menami miest: *Sodoma* (biblické mesto, podľa Genézy XIX povestné chlipníkmi hriešiacimi proti prírode) a *Cahors* (juhofrancúzske mesto, v stredoveku známe ako hniezdo úžerníkov) – čiže tí, čo sa dopúšťajú násilia proti prírode ako dielu Božiemu. (Problém tzv. násilia proti Bohu, ktoré páchajú úžerníci, Dante osobitne vysvetlí vo v. 97 a nasl., porov. najmä v. 109 – 111.) Tieto dve skupiny Dante jasne odlíšil vo v. 49 – 51: „*Sodoma, Cahors*“ – jedna skupina a „*кто в срди už či в реči Bohom zhřda*“ – druhá skupina. Všetkým týmto druhom i skupinám násilníkov proti Bohu venoval Inf. XIV – XV.

Takéto subtilné delenie „násilníkov proti Bohu“ treba si už na tomto mieste veľmi presne uvedomiť, aby sme vôbec mohli správne pochopiť nasledujúce časti Danteho Pekla, a najmä Inf. XV, spev o Brunettovi Latinim. Donedávna sa všeobecne myslelo, že tohto svojho učiteľa Dante zaradil medzi sodomitov, a teda odhalením nerestí, o ktorej nevedeli nič jeho súčasníci, aj verejne biľagoval. Videl sa v tom výraz Danteho „čierneho nevďaku“ voči učiteľovi a Danteho nevďačná indiskrétnosť. No po monografickej práci francúzskeho danteológa *André Pézarda* (*Dante sous la pluie du feu, Enfer, Chant XV, Paris, Vrin 1950*), ktorý si povšimol jemné triedenie „násilníkov proti Bohu“ (náš výklad, rozumie sa, je v mnohom zaviazaný Pézardovi!), je celkom zjavné, že Dante svojho učiteľa zaradil do druhej skupiny, nie medzi sodomitov, ale medzi tých, čo páchajú proti Bohu násilie „*in ore*“, jazykom, čo sa Bohu otvorene rúhajú. Brunetto Latini, znamenitý Danteho učiteľ, odvážil sa totiž ako Talian písať po francúzsky – a jeho žiak v tom videl, v časech samého vzniku a prvého

rozkvetu talianskej literatúry, hriech rovnajúci sa násiliu proti samému Bohu. (Porov. naše poznámky k Inf. XV.) Takéto zistenie potom, pravdžda, stavia do celkom iného svetla Brunetta Latinioho, samého Danteho i celý jeden spev Pekla. –

52 – 66

Škoťí sa klamstvom, ktoré dušu hľodá... – Rozumej: klamstvom, konaným zámerne, pri plnom vedomí zla (Porov. pozn. k v. 22 – 24.), a teda napokon spätým s „hľodavými“ výčitkami svedomia.

Danteho rozdelenie nasledujúcich hriešnikov spočíva na scholastickej dištinkcii dvoch druhov lásky: tzv. *amore naturale*, čo je láska prirodzená, daná prírodou, vládnuca v prírode a celom stvorenstve („*medzi celou prírodou sa jagá*“, v. 56), a tzv. *amore d'animo*“, čo je láska „duchovná“, voľiteľná, vedená ľudskou vôľou a ľudským rozhodovaním. (Teóriu týchto dvoch druhov lásky Dante rozvedie – a to *zasa ústami Vergília* – v *Purg. XVII, 85 – 139*.) Pri týchto dvoch druhoch lásky vznikajú rozdielne vzťahy – Dante hovorí „putá“, spojivá, zväzky – medzi ľuďmi. Hriešnikov, ktorí klamstvom rozrušujú vzťahy medzi ľuďmi, dané prvým druhom tzv. prirodzenej lásky (pokrytco, zbojcov, kupliarov, mágov, svätokupcov atď.), Dante umiestnil do ôsmeho kruhu svojho Pekla. Keďže však tu ide o rozličné druhy klamstva, tento kruh rozdelil až na desať oddelení, nazvaných žlabmi („*bolgie*“). Venoval mu vyššie tretiny Pekla: Inf. XVII – XXX. Oproti tomu hriešnikov, ktorí klamstvom rozrušujú nielen prirodzené zväzky medzi ľuďmi, ale popri nich a s nimi aj „spojivá“ dané onou druhou, „duchovnou“ láskou – v speve sa hovorí, že pri tejto láske vzniká medzi ľuďmi „osobitná dôvera“, čím treba zrejme rozumieť vzťahy rodinné, občianske a pod. – Dante pokladal za najväčších hriešnikov. Sú to zradcovia v najširšom význame slova, druh hriešnikov Dante mu ako básnikovi, občanovi i politikovi navidomoči najodpornejší. Dostalo sa im preto miesto až v poslednom, deviatom kruhu – v „*kruhu*, čo sa celkom zúži“, keďže tvorí vrchol obráteného pekelného kužela – v samom susedstve Lucifera, prototypu najväčšej zrady, a v samom strede Zeme, ktorý je zároveň – podľa predstáv súvekej kozmológie – „*stredom vesmíru*“. Venoval im posledné spevy: Inf. XXXII – XXXIV. –

78

Či azda niečo iné zrie a tají? – Niečo iné, rozumej: nejaké iné bludné učenie. Danteho otázka totiž (uvedená vo v. 70 – 75) – tak sa zdá – vyšla z predpokladu, že všetky hriechy sú rovnako

odiózne Bohu. Takýto názor mali vraj stoici a niektoré stredoveké náboženské sekty, s ktorými polemizoval Tomáš Akvinský. – Nasledujúce Vergiliovo expozé spočíva na myšlienke, že ťažšie hriechy si zasluhujú ťažší trest. Hlavným argumentom je tu – Aristoteles. –

79 – 90

Nespomínaš si predsa na tie slová / Etiky svojej... – Etika Aristotelova, tzv. Etika nikomachovská, podľa ktorej (porov. VII, I) tromi sklonmi duše hrešiť skutočne sú: *zloba, nezdržanlivosť a zverskosť*. (Porov. aj Tomáš Akvinský; In *Ethicorum Expositio* VII, lec. I, 1294 – 1296.) Z nich „nezdržanlivosť“, spočívajúca v tom, že človek popustí uzdu svojim vášňam, ktoré sa upriamia na veci ináč dovolené, je sama osebe menším hriechom – je to len onen hriech „ex passione“, o ktorom sme hovorili vyššie! – a zasluhuje si teda aj menší trest: Danteho Vergilius hovorí, že takého hriešnika „menej tepe spravodlivosť božská“ (v. 90). Oproti tomu „zloba“, ktorá má za cieľ vedomé narušenie spravodlivosti, zasluhuje si trest väčší. Pod pojmom „dravej zverskosti“ – „*la matta bestialitate*“ treba rozumieť zlobu natoľko zvrátenú, že sa človek pri nej vzdáva rozumu a stáva sa podobným zvieratú.

Na takomto aristotelovskom (resp. aristotelovsko-scholastickom) rozlíšení troch sklonov človeka hrešiť, ako sme naznačili vyššie v pozn. k v. 22 – 24, Dante založil svoje rozdelenie Pekla. (Pravda, u neho je poradie „troch sklonov“ trochu iné!) Zdá sa však, že ho nerozdelil na tri, ale iba na dve časti, na tzv. „horné Peklo“, v ktorom sú trestaní hriešníci, patriaci do kategórie „nezdržanlivosti“ (*štyri* kruhy, prvý je Danteho výnimkou), a na tzv. „dolné Peklo“, kde spoločným menovateľom všetkých hriechov je „zloba“ (*zasa štyri* kruhy; hodno si všimnúť *číslo 4*, na ktorom stojí organizačná schéma Danteho Pekla: v stredovekej numerológii sa verilo, že číslo 4 je od diabla. O takejto „mágii čísel“ pozri C. G. Jung, *Le problème du quatrième*, *La Table ronde*, dec. 1957, č. 120, str. 191.) Tzv. „zverskosť“ Dante použil, zdá sa nám, len ako gradačný princíp svojho Inferna, resp. ako ilustráciu jedného zákona, výrazne platiaceho v celej prvej kantike: Ako sa postupuje Danteho Peplom smerom nadol, tak čoraz väčšími pribúda zverských znakov na samých zatratencoch a intenzívne i extenzívne sa množí zvieracia symbolika. (Vec možno dokumentovať až matematicky.) Stupňovanie hriechu v Danteho nazeraní znamená postupné zozveršovanie človeka. Rozpätie tohto zozveršovania Danteho zatratených možno zmerať porovnaním Francesky a Paola Malatestu, ktorých obraz v 2.

kruhu zostáva ešte plno ľudským, s Vannim Fuccim, ktorý v 8. kruhu už o sebe výslovne povie, že je *zver* (presne tak sa predstaví: „*son Vanni Fucci, bestia...*“ – „*som Vanni Fucci, zver...*“ porov. Inf. XXIV, 125 – 126), a napokon s postavou Ugolina, ktorý v 9. kruhu zostáva človekom už len vo vlastnej spomienke, no na mieste svojho trestu je zmenený na zvera, hryzúceho – lebku svojho niekdajšieho protivníka. (Porov. verše o ňom: „Zodvihne ústa od *zvieracej* paše – a otiera ich o vlasy tej hlavy...“ Inf. XXXIII, I a nasl.) –

94 – 96

Lež ešte vráť sa k tomu... – Dantemu nie je jasné, prečo Vergilius uviedol vyššie (porov. v. 50) úžerníkov medzi hriešnikmi, ktorí sa dopúšťajú násilia proti Bohu. Úžera by sa predsa zdala na prvý pohľad skôr násilím proti bližnému, krivdou spáchanou na bližnom. Žiada preto svojho učiteľa, aby mu tento „uzol“ (pochybnosť) rozmotal. –

97 – 100

Filozofia poučí ťa zasa... – Filozofia aristotelovská, ktorá učila, že príroda je „realizácia Božej vôle v stvorených veciach“, a teda je, vyjadrené Danteho slovníkom, „*arte di Dio*“, doslovne: „božským umením“, čiže v širšom význame Danteho slova „*arte*“: božskou prácou, tvorbou, dielom, úkonom. –

101 – 105

Veď vo Fyzike nie si nedoukom... – Rozumej: vo Fyzike Aristotelovej, kde sa skutočne „hneď spredu“ (II, 2) píše: „Umenie napodobňuje prírodu, nakoľko len môže.“ (Aj tu má slovo „umenie“ širší význam, ako sme ho uviedli vyššie.) Vergilius vlastne parafrázuje tento citát: „prírody sa pridáva zas úkon každého z vás“. Keďže však príroda je priamym „úkonom Božím“, ľudský úkon („*arte*“) je vo svojom úsilí napodobniť prírodu akoby „Bohu vnukom“. – Tieto verše, vyslovené tu v súvisi s ľudským konaním vo všeobecnosti, sú významné aj v kontexte Danteho názorov na umenie vôbec. Vyslovujú jeden zo základných princípov jeho teórie umenia. –

106 – 108

A o tie dve i ľudia musia oprieť... – O význame tejto terciny sa dosť diskutovalo – pre nejasnosť oných „dvoch vecí“, o ktoré sa majú ľudia oprieť, čiže, ako Dante hovorí doslovne, z ktorých majú vyvodzovať „normy života a napredovania“. S prevažnou častou starších i moderných komentátorov sa domnievame, že Dante tu mal na mysli *prírodu* (v tom aspekte, ako sme hovorili vyššie) a *ľudskú prácu*, prikázanú samým Bohom. Podľa Genézy, ktorú Vergilius (napodiv!) vzápätí cituje, človek si

má „v potu tváre“, prácou vyhľadávať svoj chlieb. (Kap. II.) Čiže: jedine príroda a práca poskytujú a má poskytovať človekovi obživu. (Sú aj iné vysvetlenia, no toto sa nám zdá najpravdepodobnejšie v kontexte nášho spevu.) –

109 – 111

Ťžerník inam kráča neoblomný... – Rozumej: nevyvodzuje normy svojho života z prírody a z vlastnej práce, neťaží ani z prírody, ani z práce, ale iba z požičiavania peňazí: jeho zisk je teda protiprirodzený. A keďže postupuje proti prírode, cez ňu ako cez „realizáciu Božej vôle“ dopúšťa sa násilí proti samému Bohu, resp. proti jeho veci, proti jeho dielu.

Je iste viac než pozoruhodné, že Dante pokladal práve úžeru za takýto obzvlášť ťažký hriech a že práve na nej – v obsiahlejšom expozé – ústami Vergíliovými demonštroval sám všeobecný zákon svojho Pekla. Theophil Spoerri, domnievame sa, právom v takomto „hodnotení“ úžery videl nielen priamu Danteho prezenciu na tomto mieste (Dante mu prišlo dozaista veľa trpieť od florentských ťžerníkov), ale i odraz súvekých hospodárskych pomerov: v čase nastupujúceho kapitalizmu v talianskych mestách stala sa takmer konštantnou postava „neoblomného“ ťžerníka, ktorého činnosť nesporné znamenala hlboký útlak a pokorovanie ľudí. (Porov. Spoerriho cit. dielo, str. 91 a nasl.) Nie náhodou Dante neskôr predstaví celú galériu ťžerníkov s obzvlášť ostrým sarkazmom. (Porov. Inf. XVII, 34 a nasl.) –

113 – 114

bo Ryby, hľa, sa pohli na obzore / a Voz už celý dotýka sa Cauru... – Ryby, súhvezdie Rýb práve začalo vychádzať; Voz, súhvezdie Veľkého voza sa posunulo v smere Cauru, čo je latinský názov severozápadného vetra, čiže začalo zapadať. Keďže sme približne v období jarnej rovnodennosti, z tohto astronomického údajja sa vypočítalo, že je čosi vyše dvoch hodín pred východom slnka, čiže 9. apríla 1300, medzi treťou a štvrtou hodinou rannou. –

SPEV DVANÁSTY

4

Jak pod Tridentom, tam, kde úšust hory... – Podľa dnes už takmer všeobecne prijímanej mienky pravdepodobne tu ide o mohutný skalný úšust zvaný Slavini di Marco, vzdialený asi tri kilo-

metre od Rovereta, medzi Tridentom a Veronou v severnom Taliansku. Buď od zemetrasenia, alebo od podmofov („vrch bol bez opory“, v. 6) v tých miestach sa kedysi dávno odvalila celá časť vrchu a zrútila sa smerom k ľavému brehu ričky Adiže. Zmienka o tejto prírodnej katastrofe, pri ktorej zahynuli aj ľudia, sa vyskytuje aj u iných stredovekých autorov. –

12

ležala hanba Kréty rozvalená... – Minotaurus, v gréckej mytológii obluda s ľudským telom a s hlavou býčou, „hanba Kréty“ preto, že sa zrodil zo spojenia Pasifae, ženy krétskeho kráľa Minosa, s býkom, a to tak, že sa Pasifae dala zatvoriť do „falošnej“, čiže drevenej kravy. Aby kráľ Minos utajil takú „hanbu“ svojho kráľovstva, dal zatvoriť Minotaura do povestného krétskeho Labyrintu, kde sa obluda údajne živila nielen zločincami, ale i mladíkmi a dievčatami, ktoré jej ako povinnú daň museli odvádzať Atény. Minotaura napokon zabil Theseus, syn aténskeho kráľa, a to – ako mu to Danteho Vergílius výslovne pripomenie vo v. 19 – s nepriamou pomocou nevlastnej Minotaurovej sestry Ariadny, ktorá gréckemu hrdinovi poradila spôsob vybránuť z Labyrintu. (Báj o Ariadnovej niti.) Pripomienka smrti i sestry rozbesní Minotaura až do nepričetnosti.

Donedávna sa prijímal ako celkom samozrejmy a nediskutabilný fakt, že tento Minotaurus je strážcom siedmeho kruhu, a teda – podobne ako ostatní strážcovia – aj obrazom, symbolom samotného hriechu trestaného v tomto kruhu. Takýto názor v svojom komentári naposledy uviedol do pochybnosti Natalino Sapegno. Obsiahlejšim rozborom dospel k presvedčeniu, že Minotaurus je len strážcom skalného úšustu, a nie strážcom celého siedmeho kruhu, kde sa vyskytujú iní strážcovia (ako napr. Kentauri v jeho prvom okruží), ktorí vraj symbolizujú vinu oveľa výraznejšie než neurčitá, „tupá“ postava krétskej obludy.

Domnievame sa, že Sapegovu mienku treba odmietnuť z viacerých príčin, ktoré tu aspoň stručne naznačme:

Do siedmeho kruhu Dante síce zaradil hriešnikov hodne diferencovaných (preto ich aj rozdelil do troch okruží), no pri tom všetkom patriaciach do jedinej kategórie, ktorú charakterizuje *násilienstvo* ako jeden spoločný menovateľ (porov. Inf. XI, 28, kde Dante výslovne napísal, že siedmy kruh „celý násilienstvu patrí“) a *zloba* ako druhý spoločný menovateľ viny (Porov. naše pozn. k Inf. XI, 22 – 24.). Má azda niečo spoločné s tým Danteho Minotaurus? Nielenže má, ale Dante ho priamo

predstavil v jedinom a výlučnom aspekte „zlobného násilienstva“, a to hneď vo viacerých stupňoch: od zúrivého, zlobného a zlostného hnevu až po tupú, bezmocnú, zverskú zúrivosť, zhrýzajúcu sa vo vlastnom vnútri. (Porov. citáty: „hanba Kréty... si v telo *zatla zuby*“, v. 14; „*sľaby v nej zvreli dávne hnevy žravé*“, v. 15; „*Sám sa žer...*“ v. 16; „*Chod, zver...*“, v. 19; „*besnota ho zmára*“, v. 27; „*Či duch tvoj dumá... o tom zverskom hneve...*“ v. 32.) Tento Minotauru aspekt zlostného hnevu, ktorý nie je ničím iným než hmotným výrazom „násilienstva“ – v tomto prípade násilienstva už bezmocného – je dokonalým obrazom viny trestanej v celom siedmom kruhu. Hriešnici jednotlivých jeho okruží, napr. vrahovia a násilníci prvého okružia v našom speve, dopustili sa násilia dozaista najskôr vedení rozvahou, no napokon konali v zaslepení, v zúrivom hneve. (Nie náhodou Dante pri pohľade na nich zvolá: „*Bezhlavý hnev, ó, pechorenie hlúpe!*“ v. 49.) A v podobnom hneve, ibaže tupom a vo vnútri sa zhrýzajúcom, spáchali násilie proti sebe samým samovrahovia v druhom okruží. (Porov. prípad Piera della Vigna v nasl. speve.) Tento hnevajúci sa, zlobný a zlostný Minotaurus zdanlivo azda najmenej korešponduje s vinou trestanou v treťom okruží. Ak však uvážime, že je plodom zvrátenej vášne, neprirodzeného spojenia ženy s býkom, musíme uznať, že od neho ako od samého typu poločloveka a polozvera ukazuje šípka priamo ku skupine sodomitov, ktorí sa dopúšťali násilia proti prirodzenému poriadku vecí na tomto svete.

Podrobnejšia analýza Danteho Minotaura by iste ukázala ešte jemnejšie afinity medzi ním a hriešnikmi siedmeho kruhu. (Např. mytologický Minotaurus sa živil zločincami a vrahmi: Danteho Minotaurus je strážcom zločincov-vrahov! Mytologickému netvorovi sa prinášali ľudské obete: Danteho Minotaurus je strážcom úžerníkov, pre ktorých „ľudské obete“ sú čímisi celkom bežným! Atd.) Všetko nasvedčuje, že obraz Danteho Minotaura je spätý nielen svojím hlavným aspektom, ale i aspektmi vedľajšími s vinou, trestanou v celom siedmom kruhu. Jeho vyradenie z úlohy strážcu i symbolu tohto kruhu znamenalo by neuznanie faktu, že Danteho Peklo má svoju veľmi precíznu konštrukciu, v ktorej sa síce môžu vyskytnúť výnimky proti daným stavebným princípom, no ak sa vyskytnú, vždy sú vysoko funkčné. O nejakej podobnej výnimke však sotva možno hovoriť v súvisе s Minotaurom. –

36

keď prvý raz som bol tu na návšteve. – Na zvy-

vane čarodejnice Erichtho, ako uvádza Danteho Vergilius v Inf. IX, 22 a nasl. (Pozri pozn. k Inf. IX, 22 – 27.) –

38

nuž niečo predtým vrch sa pozosúval... – Pri zemetrasení, ktoré podľa Nového zákona nastalo pri Kristovej smrti (Mat. XXVII, 51), čiže „niečo predtým“, než Kristus zostúpil do Predpekla, aby odtiaľ vyvedol duše starozákonných spravodlivých. (Porov. Inf. IV, 52 a nasl.) –

40 – 43

vtedy hnusný úval / zachvel sa tak, sta lásky mocná sila / vesmír by zmiatla... – Komentátori i danteológovia, zaoberajúci sa štúdiom Danteho humanistického vzdelania (Pozri např. Augustin Renaudet, Dante humaniste, Paris 1952, str. 140), sú napospol tej mienky, že tu ide o narážku na učenie Empedokla z Agrigentu. Podľa tohto gréckeho filozofa rovnováha a súlad vo vesmíre sa udržiavajú nesevárom prvkov, z ktorých sa vesmír skladá. Keď v ňom prevládne vzájomná príťažlivosť týchto prvkov, čiže, povedané s Danteom, „keď láska prenikne vesmír“, Kozmos, ako sa to už viackrát stalo, zmení sa na Chaos: štyri prvky znovu splynú v pôvodnú beztvárnú magmu. Predpokladá sa, že toto učenie Dante poznal nepriamo, cez Aristotelovu Metafyziku, ktorá s Empedoklom polemizuje. – Okrem toho – ako na to poukázal Paul Renucci – naše verše priamo súvisia s celou danteovskou koncepciou lásky ako takej: v Danteho ponímaní totiž láska je princípom všetkého, rovnako vesmírneho poriadku (porov. záverečný verš Božskej komédie: „*L'amor che move il sole e l'altre stelle*“ – „láska, ktorá hýbe slnkom a ostatnými hviezdami“) ako vesmírneho zmätku, rovnako silou organizujúcou ako silou dezorganizujúcou poriadok vecí“. (Pozri o tom obširnejšie Paul Renucci, Dante, Paris 1958, str. 44 – 149.) –

47 – 48

vriaca rieka krvi, v ktorej úpie, / kto proti blížnym násilienstvo pácha. – Flegeton, tretia pekelná rieka. Jej meno uvedie Dante až v Inf. XIV, 116. (V tomže speve, v. 130 a nasl. pozri o jej vzniku.) – Úval s „vriacou riekou krvi“ predstavuje prvé okružie siedmeho kruhu, miesto trestu násilníkov proti životu a majetku blížnych, vrahov, lúpežníkov a tyranov, čiže, ako v nasledujúcom texte výslovné povie jeden z kentaurov, všetkých tých, „*čo s krvou hneď i na majetky siahli.*“ (Porov. v. 103 – 105.) –

56

Kentauri s šípami v tisícoch sa valia. – Mytologické bytosti, podľa starovekých predstáv polo-

zvery a pololudia, od pása nadol s telami konskými a od pása nahor s telami ľudskými, povestní zúrivci a násilníci, majúci radi bitky a poľovačky. Ich funkciu v tomto okruží chápeme podobne, ako sme chápali funkciu Fúrií v šiestom kruhu: sú Minotauróvými „služobníkmi“. -

64 - 65

To povieme až dolu / Chirónovi... - Vodcovi Kentaurov (porov. v. 80), ktorého Dante predstavuje ako najrozumnejšieho a najrozvážnejšieho z celého „voja“. Podľa báje bol lekárom, veľtcom, astronómom, hudobníkom, ba aj - porov. v. 71 - vychovávateľom slávneho hrdinu Trójskej vojny Achilla. -

67 - 69

Tuná vidíš Nessa... - Báječný Kentaurec Nessus (Nessos) bol takej násilníckej povahy, že sa nevedel ovládnuť - a to naozaj „na vlastnú škodu“ - ani pri takom slávnom silákovi, ako bol Herkules. Pokúsil sa uniesť a znásilniť ženu Dejaníru (Deianeiru), no Herkules ho zasiahol šípom otráveným krvou hydry z Lemnu. Umierajúci Nessus daroval Dejaníre svoju krvou presiaknutú tuniku a presvedčil ju, že má silu dráždidla vyvolávajúceho lásku. Keď sa neskôr Herkules zaľúbil do Joly, Dejaníra, aby si späť získala jeho lásku, prihodila mu Nessovu tuniku. Jej jed tak silne zaúčinkoval, že Herkules napokon v strašných bolestiach umrel. Tak Nessus pomstil svoju smrť. (Porov. Ovidius, Met. IX, 98 a nasl.) -

72

tretí je Folus, v duši žľč má čiru. - Jeden z obzvlášť násilníckych a zúrivých Kentaurov, ktorí na svadbe Pirithoa a Hippodamie v podnapitosti chceli uniesť nevestu a znásilniť ženy Lapitov, čím vyvolali neslýchanú vražednú bitku. (Porov. Ovidius, Met. XII, 219 a nasl.) -

83 - 84

pri hrudi, priam v strede, / prirodzenosti dve kde sa mu poja... - Od konskej hrudi nahor bol Kentaurec človekom, čiže pri tejto hrudi sa spájala jeho „prirodzenosť“ zvieracia s „prirodzenosťou“ ľudskou. -

88

Jedna z tých duší, ktoré smú až po Trón... - Beatrice. (Porov. Inf. II, 52.) -

104 - 105

Z tých sa tu krv pení, / čo s krvou hneď i na matky siahli. - Trest poňatý veľmi výrazne na princípe contrappasso: vrahovia, lúpečníci a tyraní v živote prelievali krv, teraz sú ponorení do vriacej krvi. Ako vysvitá z nasledujúceho textu, ich trest je pritom odstupňovaný podľa veľkosti viny: naj-

väčší vrahovia (medzi nimi hlavne vládcovia, tyraní) sú úplne ponorení do krvi, takže ich vôbec nevidno (v. 106 - 108), iní až po temeno (v. 109), iní „po obrvy“ (v. 110), iní len po krk (v. 117), iní len do pása (v. 121 - 122) a napokon iným vriaca krv pripeká len nohy (v. 125). -

107

Alexander a Dionýzos divý... - Prvý je akiste Alexander Veľký (356 - 323 pred n. l.), macedónsky kráľ a povestný dobyvateľ Grécka a Východu, ktorý mal v stredoveku povestť ukrutníka. Podľa iných Alexander, tyran v gréckom meste Pherae (žil v IV. storočí pred n. l.), ktorý vraj predhadzoval psom svojich nepriateľov odených vo zvieracích kožiach. - Druhý je akiste Dionýzos Starší, ktorého krutá tyrania v Syrakúzach na Sicílii trvala plných 38 rokov. Umrel r. 307 pred n. l. -

109

Z Azzolina zrieš len vrch čiernej hriivy... - Ezze-lino III. da Romano, jeden z ghibellinských vodcov, vikár cisára Fridricha II. v Treviskej marky, podľa guelfských legiend ukrutný tyran, pyšný a neskrotný do posledných chvíľ života. Po tridsaťštyri-ročnej tyranii umrel r. 1259 vo väzení. -

110 - 112

a tam, ten plavý v prúde po obrvy... - Obizzo II. d'Este, markíz a pán Ferrary, z pápežského poverenia vikár Anconskej marky, na rozdiel od predchádzajúceho tvrdý a nelútostný predák guelfskej strany. Umrel r. 1293, údajne zavraždený „synom zvrhlíkom“ (Dante použil viacvýznamové slovo „figliastro“, ktoré môže znamenať aj nemanželského syna). Ten po ňom ako Azzo VIII. nastúpil vládu vo Ferrare. Viacerým komentátorom sa zdá, že Dante týmito veršami priamo dotvrdil povest o Obizzovom zavraždení. -

119 - 120

Prekral v Božom lone / srdce, čo dodnes nad Temžou krv roní. - Je to Guy de Monfort, toskánsky vikár Karola I. z Anjou; r. 1272 prekral dýkou v chráme cez omšu („v Božom lone“) Henricha, synovca anglického kráľa Eduarda I. Stalo sa tak vo Viterbe, kde bolo práve príležitostné zhromaždenie európskych kniežat, a vraždu spáchal preto, aby pomstil smrť i zneuctenie mŕtvol svojho otca Simona de Montfort. Jeho čin vyvolal kedysi ohlas v celej Európe.

Verš 120 - v pôvodine nie dosť jasný a viacvýznamový - preložili sme podľa tej časti komentátorov (Tommaseo, Casini, Parodi, Porena a i.), ktorí ho vysvetľujú: prebodnuté srdce Henrichovo podnes „nad Temžou“, čiže v Londýne, „krv roní“, t. j. podnes volá o pomstu. (Iní vysvetľujú: ktoré sa

na Temži podnes „uctievať“: Danteho výraz „si cola“ odvodzujú totiž od slovesa „colere“ – uctievať, a nie od slovesa „colare“ – prelievať krv, kvapkať, roniť krv.) Za prvý výklad, zdá sa nám, hovoria dôvody filologické a poetické. – Guy de Monfort, hodno si všimnúť, je umiestnený v „rieke krvi“ bokom, osamote. Zrejme preto, že vražda, ktorej sa dopustil, zdala sa Dantemu obzvlášť odpornou. –

133

Tam Atilu... – Slávny vodca Hunov, nazývaný „bičom Božím“. –

135

krv pije Pyrrhus so Sextom... – Prvý akiste Pyrrhus, epirský kráľ (318 – 272 pred n. l.), slávny svojimi vojnami proti Rimanom. (Podľa iných Achillov syn Pyrrhus, ktorý pri dobytí Tróje zavraždil Priama a jeho deti.) – Druhý akiste Sextus Pompeius, syn slávneho Pompeia Veľkého: po otcovej smrti sa vraj stal obávaným námorným lúpežníkom v Stredozemnom mori; r. 35 pred n. l. ho dal Augustus popraviť. –

136 – 138

z Riniera Pazza... slzy z Corneta... – Dvaja lúpežníci povestní v časoch Danteho: prvý, Rinier Pazzo, pôvodom šľachtic, často pod kepienkom záujmov ghibellinskej strany zbíjal najmä vo florentskom kraji. Druhý, Rinier da Corneto, zbíjal v okolí Ríma. –

SPEV TRINÁSTY

4 – 6

Nie zelene – len čerň sa leskne zlostne... – Danteho prvý dojem z pekelného lesa je príznačne vyjadrený trojnásobným záporom: „nie zelene... nie rovná sneh... nie ovocie...“ Ide tu o starú rétorickú figúru, ktorá však svojou pozíciou, na začiatku spevu zrejme náročky zdôraznenou, má osobitný význam v štruktúre celého spevu. Náš spev, ako sa ďalej ukáže, je spevom o samovrachoch a ak samovražda znamená negáciu života, trojnásobná negácia na samom začiatku je akoby záporným predznakom celého spevu, akýmsi jeho mottom, ktoré anticipuje celú jeho atmosféru.

Okrem toho táto tercína (a to platí aj o tercínach susedných) je pozoruhodná ešte aj čímisi iným: svojou špecifickou rytmickou a zvukovou organizáciou. Na prvý pohľad je zjavné, že si Dante pri jej komponovaní dal obzvlášť záležať na výbere tzv. „parole aspre“, slov drsných, neľubozvučných, ob-

sahujúcich zdvojené spoluhlásky či spoluhláskové zhľuky s výrazným dôrazom na spoluhlásky *r* a *s*, resp. na „ostro“ znejúce, prenikavé *i*. (Porov. v pôvodine: *fronda, verde, fosco, schietti, nodosi, stecchi con toso*, porov. aj v. 7: ... *si aspri sterpi* atď.) V tomto ohľade je naša tercína akýmsi náznakom celej nasledujúcej atmosféry tohto spevu, ktorá sa bude doslovne ozývať syčaním slov samovrahov, zadŕhajúcich sa v prúdoch vlastnej krvi. (Demonštroval to rozborom Danteho jazyka v tomto speve Leo Spitzer, ktorý v tejto súvislosti hovorí až o Danteho „fónickom symbolizme“; porov. jeho štúdiu v talianskom preklade, odtlačenú pod názvom *Il canto XIII dell'Inferno* v cit. zborníku Lett. dant. I, 221 a nasl.) Takéto štylistické znaky tercíny – znaky výsostne funkčné – boli pre nás, prirodzene, závažné a v našom preklade priamo podmienili obdobne „drsné“ verše s analogickým dôrazom na sykavky, spoluhláskové zhľuky či „ostré“, prenikavé *i*. „Nie zelene – len čerň sa leskne; / nie rovný snet – len spleť a plno hrčí; / nie ovocie – len jedovaté ostne...“ Porov. aj v. 7: „Tak hustá húšť, že drsnejší a turdš...“ atď. Pritom, ako je to zjavné z práve uvedených citátov, snažili sme sa v preklade podať aj ono – pre tento spev priam typické – zvukové „spletanie“ dvoch vedľa seba položených slov (Porov. „zelene – len“; „snet – spleť“; „hustá húšť“); takýmto umeleckým postupom, ako na to poukázal citovaný Spitzer, Dante priamo sugeroval svojim čitateľom sám aspekt spletených a pokrútených pekelných kriakov. –

8

kraj tam pod Cecinou... – Od riečky, resp. mestečka Ceciny, ležiacich južne od Livorna, tiahne sa juhovýchodným smerom pozdĺž pobrežia Tyrrenského mora takmer až k Civitavecchii pás neúrodnej, barinatej zeme s dvými krovinatými porastmi, tzv. Maremmy. V Danteho časoch to bol povestne divý, nezdravý a takmer neobývaný kraj. –

10 – 12

Harpje hmusné... – Staroveké mytologické obludy, vtáky s ľudskými tvármi, ktoré svojou príkro kontrastnou kombináciou zvieracích a ľudských zložiek (mali ošklivé vtáčie telo, ale krásne dievčenské tváre) vzbudzovali obzvláštnu hrôzu v predstavách antických ľudí. V tercíne sa naráža na jednu epizódu z Vergiliovej Aeneidy: Keď sa Aeneas so svojou trójskou družinou zastavil na Strofádach, ostrovčekoch v Jónskom mori (dnešné Strivali), Harpje im vytrhávali jedlo a tak zahnusili stoly, že Trójanania – po márnom boji s nimi – museli z ostrovov odísť. Vtedy jedna z nich, Celéno, pred-

povedala Aeneovi a jeho družine rozličné nešťastia a hlad, ktorý ich vrah donúti jesť stoly. (Porov. Aen. III, 209 a nasl.) – V Danteho poňatí tieto Harpye sú nástrojmi trestu: večne trhajú a lámu konáre stromov a krov, na ktoré sú premenení samovrahovia. (Porov. ďalej pozn. k v. 37.) –

17

ním sa už druhej pásmo započína. – Druhé okružie siedmeho kruhu, miesto trestu násilníkov proti sebe samým, čiže jednak tých, čo siahli na vlastný život, samovrahov (o nich v. 22 – 108), a jednak tých, čo siahli na vlastný majetok, rozhadzovačov a márnotrátikov (o nich v. 109 – 129). –

25

Nímslm, že myslél, že môj duch si myslí... – V orig. *Cred'io ch'ei credette ch'io credesse...* – Ide o tzv. etymologickú figúru súdobej rétoriky, spočívajúcu v opakovaní hlások rovnakého slovného kmeňa a zvyčajne ešte kombinovanú aliteráciou. Túto figúru v našom speve použil Dante viackrát. (Porov. v. 67 – 68: „proti mne všetkých *vznieti* nevyhnutne – a *roznielení* Augusta tak *nietia...*“ alebo v. 71, kde sa figúra kombinuje s aliteráciou: „*že, spravodlivý, neprávosť si spravím...*“). Dnes nám táto figúra prichodí viac-menej ako číra a esteticky neúčinná slovná hra, no v Danteho časoch patrila medzi figúry používané vo „vysokom“ štýle. Na tomto mieste – okrem funkcie „ozdobnej“ – jej poslaním je psychologické charakterizovanie Danteho zmätku, o ktorom sa hovorí vo v. 22 – 24. (Porov. L. Spitzer, cit. štúdia, str. 235.) –

30

myšlienka tvoja taktiež sa ti zlomí. – Rozumej: všetky tvoje predpoklady sa ukážu neodôvodnenými. Ide o slovnú hru: „ak *odlomíš* konár... myšlienka tvoja sa *zlomí*“, podobne ako o slovnú hru ide aj v pôvodine: „*Se tu tronchi...* li pensier... si faran tutti *monchi*.“ – Hodno doložiť, že tento Danteho spev sa vôbec vyznačuje mnohými slovnými i zvukovými hrami, hrami však len zdanlivými, pretože nie sú samoučelné, ale majú hlbšiu motiváciu a aj hlbší zmysel, ako na to poukážeme nižšie. –

37

My, kry, sme taktiež mali telá ľudí! – Ako iné tresty aj tento trest je osnovaný na princípe *contrappasso*: Tí, čo odvrhli život, musia teraz *vegetovať* v najnižšej forme organického života. Nenašli v sebe silu odolať *útokom* samovraždenej myšlienke, preto teraz na nich *útočia* Harpye (akési alegorické obrazy týchto ich myšlienok), neprestajne a naveky im jatria rany a nútia ich vyjadrovať utrpenie strašným spôsobom reči, zvukmi syčiacej krvi. (Porov. L. Spitzer, cit. štúdia, str. 230.) –

40 – 44

Jak čerstvá trieska, odtrhnutá v kričí... / tak som tu videl ronit' biednu snietku / slová i krv... – Rozumej: zároveň slová i krv, čiže oba deje, o ktorých sa tu hovorí (kvapkanie a hovorenie), splyvajú v jediný akt akéhosi fantasticky obľudného „hovorenia krvácaním“ či „krvácania hovorením“. (Túto simultánnosť, ako si všimol Spitzer, Dante v origináli zdôraznil tým, že sloveso ponechal v jednotnom čísle, hoci sa k nemu viažu dva predmety: „*usciva insieme parole e sangue!*“) Čiže: vytekaním, syčaním krvi Dante vysvetľuje sám vznik i spôsob reči samovrahov, premenených na stromy a kry, a vysvetľuje vec veľmi presne, s realistickými podrobnosťami, ktoré však – podľa jedného zo zákonov Danteho umenia v Božskej komédii – ešte väčšmi zvyšujú fantastičnosť samého výjavu. No nebol by Dante Dantom, keby sa nebol zároveň aj pokúsil celý tento syčiaci a zadfhajúci sa ráz jazyka samovrahov priamo sugerovať samou zvukovou výstavbou svojich veršov. Najlepšie o tom svedčí fakt zámerného hromadenia zdvojených spoluhlások a najmä sykaviek: „*stizzo... ch'arso sia... scheggia rotta usciva insieme parole e sangue...*“ Poznatok takéhoto nesporného Danteho umeleckého zámeru viedol nás v preklade k veršom komponovaným s obdobným hláskovým sledom: „*jak čerstvá trieska, odtrhnutá v kričí, / čo zozađu, keď zapáli sa spreduku, / i vzduchu i miazgu vypúšťa a syčí...*“ –

48

o čom sa moje verše iba zmienajú... – Rozumej: zmieňujú, a to konkrétne v Aeneide, v tzv. polydorovskej epizóde. Podľa tejto epizódy Aeneas v Trácii lámal kry, aby ich vetvičkami ozdobil obetný oltár, keď vtom z jednej ratoliestky vystrekla krv a od koreňov rastliny ozval sa hlas Polydora, Priamovho syna, zavraždeného švagrom Polymestorom a v tých miestach pochovaného. Ker totiž vyrastal z Polydorovej mŕtvolky. (Porov. Aen. III, 22 a nasl.) – Súdi sa, že práve toto miesto Aeneidy inšpirovalo danteovský motív krvou hovoriacich krov. Dante, pravdaže, antický motív hlboko pretvoril a dodal mu celkom iné značenie, než má u Vergília. –

58 – 59

Som ten, čo pevne zvieral oba kľúče, / ktoré mi zveril Fridrich ušlachtilý... – Pier della Vigna (asi 1190 – 1249), Talian pochádzajúci z chudobnej rodiny, ktorý sa nadaním, vzdelanosťou aj úsilím zaslúžene vyšvihol až na kancelára, protonotára a dôverníka cisára Fridricha II. a plných dvadsať rokov bol najplyvnejšou a najmocnejšou osobnosťou na sicílskom cisárskom dvore. Skutočne

„pevne zvieral *oba* kľúče“, ktoré mu zveril cisár Fridrich II., čiže bol nielen cisárovým naj dôvernejším tajomníkom, ale na dvore rozhodoval (narážka na kľúče svätopeterské!) rovnako o veciach svet-ských ako duchovných. Pre neznáme príčiny, historicky dosiaľ neobjasnené, vo februári 1249 dal ho cisár uväzniť a vzápätí oslepiť. Napokon niekdajší mocný „iudex Magnae Curiae“ vo väzení San Miniata (podľa iných vo väzení v Pise) spáchal samovraždu.

Po tragickej smrti Piera della Vigna vo verejnosti zrejme kolovali rozličné dohady o príčinách jeho pádu a o jeho vine. (Povesti o sprenevere, úplat-kárstve, chamtivosti, zrade, spojenectve s pápež-skou kúriou a pod.) Dante, ktorý túto časť Pekla písal asi šesťdesiat rokov po smrti Fridrichovho kancelára, zrejme takýmto povestiam neveril. Podľa M. Porenu (Pozri jeho komentár.) i podľa významného nemeckého historika a danteológa Friedricha Schneidera (pozri jeho štúdiu Kaiser Friedrich II. und Petrus von Vinea im Urteil Dantes, DDJ 27, 1948, str. 230 a nasl.) celú túto epizódu Pekla treba chápať ako rehabilitačný akt Piera della Vigna zo strany básnika, ktorému ako „veľkému hľadačovi pravdy“ (tak nazval Danteho práve uvede-ný Schneider) záležalo na očistení pamiatky tragickej postavy cisárskeho kancelára. Za hlavné-ho vinníka celej tragédie Dante označil „dvorskú závisť“ (porov. v. 64 – 69), pričom – a to je viac než prirodzené u tohto básnika oduševneného za ci-sársku ideu – odstránil aj akýkoľvek biľag z postavy samého cisára. Fridrich II. z celej aféry (hoci dal svojho kancelára oslepiť!) vychádza za nevinný a v pl-nom lesku svojho mena: v spomienkach nešťastné-ho Piera della Vigna zostáva „Fridrichom *ušlachtli-lym*“ (v. 59), „*Cézarom*“ (v. 66), „*Augustom*“ (v. 68), „*pánom, čo v láske bol, jak sám bol prelás-kavým*“ (v. 74 – 75). – Viacerí moderní historici za-pochybovali o historickej vierohodnosti takéhoto Danteho výkladu tragédie, ktorej posledný akt sa odohral v sanminiatskom väzení. Po citovanej Schneiderovej štúdii sa však zdá, že danteovská rehabilitácia slávneho cisárskeho kancelára zakla-dá sa na historickej pravde. Za preexponovanú možno pokladať azda len príliš žiarivú aureolu okolo cisárovej hlavy.

Epizóda o Pierovi della Vigna je však po-zoruhodná ešte aj svojím umeleckým aspektom.

Cisársky kancelár svojho času patil za vynikajú-ceho spisovateľa a štylistu, ovládajúceho majstrov-sky všetky finesy stredovekej rétoriky a jej rozlič-ných figúr. Takýmto „vysokým“ štýlom, na ktorom od prvej vety poznáte, že máte pred sebou učené-

ho stredovekého klerka, dáva mu Dante hovoriť v celej epizóde. Jeho jazyk podrobili rozboru viacerí komentátori a zistili, že sú v ňom všetky jem-nosti súvekej rétorickej elegancie, plne zodpove-dajúce charakteru, spoločenskému postaveniu i vzdelaniu historického Piera della Vigna. (Oplýva metaforami, antitezami, perifrázami, replikáciami, aliteráciami atď.) Možno povedať, že v tomto ohla-de Dante v maximálnej miere uplatnil princíp pria-meho charakterizovania postavy jazykom – prin-cíp, ktorý zostane jedným z konštantných princípov Danteho slovesného umenia v Božskej komédii.

Pri celkovom štylizovaní kancelárovoho jazyka Dante však išiel ešte ďalej: V tejto epizóde totiž síce hovorí bývalý cisársky protonotár a kancelár, no nehovorí svojím niekdajším voľným „vysokým“ štýlom *ex cathedra*, ale spôsobom reči samovra-hov siedmeho pekelného kruhu, ako ho Dante vy-svetlil vyššie, čiže spôsobom syčiacej krvi. Ak prvý moment (charakter postavy) nútil Danteho jazyk Piera della Vigna nadnášať do „vysokých“ polôh sú-vekeho *ars dictandi*, tento druhý moment (spôsob vyjadrovania) *zároveň* ho nútil špecificky inštru-mentalizovať celú jeho reč, aby tak priamo sugero-val sám zvukový dojem z nej. (Porov. vyššie pozn. k v. 40 – 44.) A teda, ak sa jazyk cisárskeho kance-lára na jednej strane vyznačuje „rétorickou eleganciou“, na druhej strane jeho výrazným znakom je *syčanie a zadŕhavosť*, efekt, ktorý Dante dosahuje hromadením spoluhlások, a najmä sykaviek spoje-ných s „ostrým“ *i*. (Porov. v origináli verše 55 a nasl.: „*Si col dolce dir m'adeschi, ch'i non posso tacere... m'inveschi... e che le volsi, serrando e di-serrando, si soavi, che dal secreto suo quasi on-g'uom tolsi... li sonni e'polsi...*“) Danteovskú ľah-kosť a nenásilnosť, s akou dosiahol fúziu dvoch štýlových princípov, v svojom základe vlastne pro-tichodných, nemožno dosť naobdivovať a v tomto ohlade epizóda o Pierovi della Vigna patrí medzi opravdivé triumfy slovesného umenia Božskej komédie. – Pozorný čitateľ iste zbadá, že sme sa v preklade snažili rešpektovať oba momenty, ktoré určili celkový štýl jazyka cisárskeho kancelára. –

63

že preň som strácal i svoj sen i sily. – Preložené podľa lekcie „tanto ch'i perde li sonni e'polsi“, pri-jímanej väčšinou moderných editorov (SDI, Pore-na, Sapegno a i.). Iní čítajú namiesto „li sonni“ „*le vene*“ (Del Lungo, Momigliano atď.). Za prvú lek-ciu – okrem iných dôvodov – hovorí i rozbor zvukovej výstavby celej epizódy o Pierovi della Vigna. –

64 – 66

Kurtizána, čo večne musí žmúrať, / smrť obecná, čo vrhá oči mútne... – Všeobecne sa konštatuje, že tu ide o perifrázu závidi. – Prvá časť tejto perifrázy („kurtizána, čo večne musí žmúrať“) súvisí s etymológiou podstatného mena závid a slovesa závidieť: závidieť, čiže ďalej vidieť, hľadieť za veci, slediť, „žmúrať“. (Porov. v druhej kantike Božskej komédie, v Purg. XIII, trest závistlivcov, ktorí zrejme podľa princípu contrapasso majú zošité mihalnice!) – V druhej časti perifrázy (závid – „smrť obecná“) kvalifikuje sa táto nerest nielen ako pliaga kráľovských dvorov, ale ako všeobecné zlo, ako pliaga ľudstva. (Sapegno, Spitzer a i.) Okrem toho, ako na to upozornili starší komentátori, slovné spojenie „smrť obecná“ – „*morte comune*“ môže mať aj širšiu rezonanciu, a to na pozadí biblického citátu: „Závisťou však diabla prišla na svet smrť.“ (Múdr. II, 24.) Potom by tu išlo o význam: závisť – zhuba ľudstva, príčina duchovnej smrti ľudského rodu. – André Pézard v tejto „kurtizáne, čo vrhá oči mútne v dvor Cézarov“, vidí narážku na rímsku kúriu. (Porov. jeho štúdiu *Du Policraticus à la Divine Comédie*, Romania LXX, 1948.) Hoci sa jeho mienka nestretla so súhlasom (pozri Adalberto di Rosa, *St. dant.* XXX, 1951, str. 250), takýto protiklerikálny podtón nemožno celkom vylúčiť. Smrť Piera della Vigna spadá do čias, keď rímska kúria víťazila nad Fridrichom II. a neváhala urýchlovať rozklad cisárskych mocí najrozličnejšími diplomatickými prostriedkami. Okrem toho na takú narážku by poukazoval i sám Danteho slovník v týchto veršoch. –

103 – 105

S ostatnými si pôjde po ostatky... – V deň Posledného súdu, ktorý sa odohrá v údolí Jozafatu, prevezme späť svoje telo (porov. pozn. k Inf. XI, 10 – 12), no – na rozdiel od ostatných zatratencov – si ho „neodeje“. Samovrahovia násilne rozrušili jednotu duše a tela, a teda – podľa princípu contrapasso – obe ich zložky zostanú oddelené naveky. –

115 – 116

A hľa, tam nahá naháňa už druha / zdriapaná duša po kroví... – Ide o druhú kategóriu násilníkov proti sebe samým, o duše ľudí, ktorí siahli na vlastný majetok, čiže o márnokratníkov a rozhodzočov. Keďže tomuto typu hriešnikov Dante určil miesto už vyššie, vo štvrtom kruhu (porov. Inf. VII), zdá sa, že tu ide o osobitný druh márnokratníkov, o tých, čo „rozpešili“ svoje majetky, ako Dante výslovne napísal v Inf. XI (porov. v. 40 – 43), čiže o tých, čo ich premárnili v rozličných *hráčskych* brlohoch. (Takýto názor vyslovil Ame-

rindo Camilli, pozri Momiglianov komentár.) – Princíp contrapasso, na ktorom spočíva ich trest, je celkom zjavný: v živote rozhádzali majetky, teraz po smrti „čierne suky“ (v stredovekej obraznosti zloduchovia) trhajú im na franforce a rozmetávajú na všetky strany jediné, čo im ešte ostalo: ich telá. Kedysi v živote pri hazardných hrách sa navzájom „odierali“, teraz ich zdierajú pekelné beštie a pichliacia pekelná flóra. –

120 – 121

„Ó, Lano, bystrejší si v húští / než v kolbách toppských, keď si z boja vrzol!“ – Je to Lano Macconi zo Sieny, pochádzajúci z veľmi bohatej rodiny, ktorý podľa Boccacciovho komentára premárnil celý majetok ako člen veselej a zhýralej družiny sienských mladíkov, zvanej Brigata Spenderecchia (a spomínanej Dantom v Inf. XXIX, 130 – 132). Napokon sa mu vraj – podľa toho istého Boccaccia – tak spríkriľa bieda, že sám dobrovoľne vyhľadal smrť v bitke pri mestečku Pieve del Toppo („*kolby toppské*“), kde Aretínci zvíťazili nad Sieňanmi (1287). Historická pravda je však taká, že sa Lano dobrovoľne nepustil medzi nepriateľov, ale padol na úteku. (Pozri o tom: Ireneo Sanesi, Dante e Siena, v zborníku Dante, Milano 1921, str. 166.) Na túto okolnosť práve s výsmechom naráža druhý zatratenec. Je to Jacopo (Giacomo) da Sant'Andrea, iný povestný márnokratník v prvej polovici XIII. storočia, o ktorého výčinoch sa ešte v Danteho časoch rozprávali mnohé anekdoty. (Např. že dal na počesť svojich hostí podpáliť dom a pod.) Údajne ho dal zabiť r. 1239 Ezzelino IV. –

Pozoruhodný je výsmešný tón tohto posledného zatratenca: čo slovo, to irónia, a to na účet „druha“, ktorý má rovnako nešťastný údel, rovnako rýchlo a aj rovnako márne uteká pred „čiernymi sukami“. Súvisí to s jedným zo zákonov Danteho Pekla, s postupným čoraz väčším pribúdaním vzájomnej zloby a nenávisťi medzi zatratencami. V tomto okruží, ako na to poukázal Porena, ubližujú zatratencom nielen Harpye a „čierne suky“, ale ubližujú si aj sami navzájom: kry samovrahov prichliáčmi driapi márnokratníkov a márnokratníci zasa v behu šklbú ich vetvy. Sme v druhej časti Danteho Pekla, kde vládne zákon vzájomnej a stupňujúcej sa zloby a nenávisťi. –

143 – 151

Som z mesta, v ktorom prvý patrón prísny / Krstitelom sa zamenil... – Z Florencie, ktorá v kresťanských časoch zamenila svojho prvého ochrancu, boha Marsa, za sv. Jána Krstiteľa. Anonymný Florentán s krutou a trpkou iróniou poznamenáva, že súveké vnútorné rozbroje v meste i neprestajné

vojny sú výsledkom pomsty zhoďeného boha vojny. A stupňuje svoju iróniu (domnievame sa, že až na úctet vtedajšieho florentského pseudokresťanstva!): keby vraj „čosi nad vlnami Arna nebolo zostalo po jeho podobizni“, čiže keby sa nebola uchovávala dokaličená socha, ktorá v Danteho časoch ešte stála na Starom moste vo Florencii a o ktorej sa verilo, že je to socha Marsova (strhla ju až r. 1333 povodeň), Florencia by bola bývala už dávno zničená. A márna by bola bývala práca jej predkov, ktorí ju po zrúcaní Atilom (v skutočnosti to bol Totila), znovu postavili.

Hoci Dante - zrejme celkom zámerne - zamlčal meno i postavenie tohto Florentána-samovraha, hovoriaceho najtrpkšie slová o rodnom meste, komentátori sa pokúšali a aj dosiaľ sa pokúšajú odhaliť jeho anonymitu. (Podľa niektorých je to Rocco de'Mozzi, niekdajší boháč, ktorý sa napokon, keď schudobnel, obesil vo vlastnom dome, podľa iných je to Lotto degli Agli, jurista, ktorý vyniesol nespravodlivý rozsudok a potom sa doma obesil: naposledy za tohto posledného Porena v svojom komentári našiel až štyri argumenty!) Všetky podobné pokusy sú však navidomoci márne - a aj zbytočné.

Hodno tu však spomenúť neobyčajne lákavú hypotézu, ktorú v súvis s týmto Danteho anonymným samovrahom vyslovil Leo Spitzer: podľa neho tu nejde o nijakého konkrétneho samovraha, ale o postavu, ktorá v sebe zhŕňa, reprezentuje a symbolizuje všetkých Florentánov-samovrahov, ba samu Florenciu, mesto v tých časoch ustavične sa púšťajúce do vojen a samo seba vnútorne rozrývajúce a vraždiace. Posledný verš spevu chápe Spitzer ako strašnú evokáciu autodeštrukcie a úpadku Danteho rodného mesta, holdujúceho vraždám svojich občanov - vraždám, ktoré ako celok znamenajú samovraždu mesta. (Porov. cit. štúdiu, str. 236 - 239.)

Za takýto výklad hovorí viac argumentov a viac faktov, medzi nimi plurál v poslednom verši („*Ja z domov krásnych šibeň som si spravil.*“), a najmä Danteho ozajstné rozčítanie, v znamení ktorého je začiatok nasledujúceho spevu. (Porov. Inf. XIV, 1 - 3.) Podobné rozčítanie je zrejme nepredstaviteľné v súvis s nejakou bezvýznamnou postavou. Oproti výkladu však, domnievame sa, hovorí fakt, že Dante tohto anonymného samovraha predstavil ako *malé*, „*nízke krovie*“ (v. 127), nad ktorým sa mohol Vergilius „*nakloniť*“ (v. 136). Symbol takéhoto nepatrného kra - nepatrného už v pomere k Pierovi della Vigna, ktorý v speve figuruje ako „*velká*“ tľpka - sotva mohol čitateľovi naznačovať

rozlohy celého mesta. Otázka teda zostáva i naďalej otvorená a tak sa zdá, že nech už je akokoľvek lákavá Spitzerova hypotéza, treba pred ňou predsa len dať prednosť výkladu starého Boccaccia. Ten v anonymnom samovrahovi videl taktiež symbol, ale symbol skutočnej samovražednej mánie vo Florencii Danteho čias a nesporne súvisiacej s tvrdým hospodárskym i politickým zápasom v meste vnútorne rozčesnutom. Ten práve dohŕňal Florentánov, „*veľkých*“ i „*malých*“, no napokon rovnako úbohých ako ten Danteho ker, - k samovraždám. Jav bežný v rodnej Florencii mohol napokon Danteho hlboko rozčítiť. -

SPEV ŠTRNÁSTY

1 - 3

Pretože láska k rodisku ma trápi... - Porov. záverečnú epizódu predchádzajúceho spevu. Terčína zároveň predstavuje aj umelecké „*doznenie*“ spevu o samovrahoch: v jej zvukovej organizácii (výrazné r kombinované s viacerými samohláskami!) naposledy zaznie „*drsný*“, „*chraptivý*“ jazyk samovrahov-krov, o ktorom sme hovorili vyššie v poznámkach. -

14 - 15

ako ten z púšte, ktorou tiahli voje / Catónove... - Narážka na Líbyjskú púšť, ktorou Marcus Porcius Cato, Caesarov odporca, previedol zvyšky Pompejovej armády k numidskému kráľovi Jubovi I. (Lucanus, Pharsalia IX, 382 a nasl.) -

21

no, zdá sa, že ich rôzny zákon triedi. - V tretom okruží siedmeho kruhu sú trestaní násilníci proti Bohu, a to všetky ich tri kategórie, ktoré Dante uviedol v Inf. XI, 46 - 51. Všetci títo hriešnici podstupujú síce rovnaký trest (na všetkých padajú pomalým tempom ohnivá chumáče), no podstupujú ho rozličným spôsobom: niektorí pritom *sedia*, iní *ležia* a napokon ostatní *chodia*. Podľa toho Dante hneď spoznal, že „*ich rôzny zákon triedi*“ - a komentátori nášho spevu, berúc do úvahy známy princíp *contrapasso*, hneď aj identifikovali tieto rozličné kategórie jednej viny: *sediaci* sú zrejme *úžerníci* (v živote len sedeli a počítali peniaze); *ležiaci* sú *rúhači* (v živote s rúhaním obracali tváre k nebesiam); a *chodiaci* sú *sodomiti* (v ich neprestajnom chodení možno vidieť azda obraz ich nepokojných a vášňami zmietaných životov). Túto poslednú kategóriu tzv. sodomitov, pravdaže, tre-

ba chápať v širokom význame slova – Dante medzi nich počítal zrejme aj intelektuálnych, duchovných „sodomitov“ a vôbec pohŕdačov Božími zákonmi v širšom význame slova, ktorí sa triedia na oddelené skupiny. (Porov. Inf. XV, 118, kde Brunetto Latini výslovne povie, že s tou či onou skupinou „sodomitov“ sa nesmie stretnúť.) Končne o tom, že tu ide o sodomitov chápaných v takomto širokom význame slova, svedčí aj v. 25, v ktorom sa konštatuje, že hriešnikov tohto druhu bolo v treťom okruží najviac („Ale ak stále najväčší dav tiahol...“), čo by sotva mohlo byť predstaviteľné, keby bol mal Dante na ume len sodomitov v úzkom zmysle slova.

Ak je takýto evidentný sám charakter troch druhov násilníkov proti Bohu, menej evidentný a oveľa zložitejší je súvis ich viny so samým spôsobom trestu, čiže s onými ohnivými chumelmi, zvoľna dopadajúcimi na telá zatratencov. Starší komentátori, prirodzene, Danteho inšpiráciu pre tento „ohnivý dažď“ našli v povestnom biblickom „sirkovom daždi“, ktorý zničil Sodomu a Gomoru. To je dozaista viac než pravdepodobné, no nijako to nevysvetľuje súvis s vinou všetkých troch kategórií týchto zatratencov. Domnievame sa, že plauzibilný výklad takéhoto súvisu podal v poslednom čase francúzsky danteológ André Pézard. Podľa neho v Danteho ponímaní troch aspektov jediného násilia proti Bohu sú jenné affinity a jeden spoločný styčný bod: sodomia a úžera sú v podstate variantmi rúhania proti Bohu a jediného hriechu proti Duchu. Na pozadí takéhoto zistenia nie je potom náhodné, ak na zatratencov tohto okružia zostupujú akési ohnivé jazyky (Dante v pôvodine ich výslovne charakterizoval ako „di fuoco *dilatate* falde“, čiže ako široké a zrejme pri páde predĺžené chumáče ohňa, porov. v. 29), ktoré až príliš pripomínajú ohnivé jazyky, známe z biblickej svätodušnej epizódy. Pokým však na apoštolov vo sviatok svätodušný zostúpil „oheň osvecujúci“, na týchto rúhačov, ktorí sa dopustili hriechu proti Duchu, zostupuje „oheň trestajúci“, ako vôbec bude „zostupovať“ podobný oheň aj na niektorých nasledujúcich miestach Danteho Pekla, vždy tam, kde pôjde o podobný hriech proti Duchu. Danteho invencia trestu ohnivým dažďom, ako na to Pézard poukázal v obsiahlych rozboroch, nie je teda mechanicky prevzatá z biblického rozprávania o Sodome a Gomore, ale je priamo osnovaná na princípe contrapasso. (Porov. Pézardovu cit. monografiu Dante sous la pluie de feu, Paris 1950, najmä str. 294 a nasl.) –

31 – 36

Jak v Indii, kde plamene dal zhášať... – Ide o narážku na legendu o ohnivom daždi, ktorý vraj na výprave do Indie zašlapávali vojaci Alexandra Veľkého. Legendu v stredoveku rozšíril najmä Albert Veľký svojim spisom *De Meteoris* (I, IV, 8). –

43 – 44

Začal som: „Majstre, ktorého tu ani / tá banda diablov vlastne neošmekla...“ – Narážka na epizódu pred bránou Mesta Ditovho. (Porov. Inf. VIII, 82 a nasl.) –

46

ten veľký kto je? – Capaneus (jeho meno uvedie Dante ďalej vo v. 63), jeden zo siedmich gréckych kráľov (porov. v. 68), ktorí sa zúčastnili ako spojenci Polyneikovi na výprave proti Tébam (porov. v. 54). Podľa básnického spracovania tejto legendy rímskym poetom Statiom (Porov. jeho Báseň o Tébach X, 845 a nasl.) Capaneus, ktorému sa ako prvému podarilo vyliezť na hradby Téb, rúhal sa v svojej pýche a nadutosti Bakchovi a Herkulovi, ochrancom Téb, a napokon i Jupiterovi; zato ho Jupiter zrazil a zabil bleskom. –

52

A nech si Zeus kováča len silí... – Vulkána, ktorý podľa antických bájí koval pre Jupitera blesky. –

55 – 56

a čo by v dielni mongibelskej... – Mongibello, stredoveký názov sopky Etny, v ktorej útrobach bola podľa mytológie kováčska dielňa Vulkána a jeho pomocníkov Kykloпов. –

58

z flegerskej bitky... – Podľa starovekých bájí vo flegerskom údolí v Tesálii (sev. Grécko) Giganti nakopili na seba vrchy a pokúsili sa dobyť Olymp. (Povestná Gigantomachia.) Medzi nimi a bohmi sa rozpútala bitka, v ktorej napokon Jupiter bleskami pozrážal a pozabíjal vzbúrených titanov. (Porov. Inf. XXXI, 119 – 121.) Danteho Capaneus, pravdaže, toto Jupiterovo víťazstvo ironizuje a samému Jupiterovi sa vysmieva ako bojazlivému zastrášencomi, ktorý v kritickej chvíli len volal o pomoc k Vulkánovi. –

63 – 64

„Ó Capaneus, najväčšmi Ťa mučí / tvoj vlastný vzdor...“ – Trest podľa princípu contrapasso: Za živa sa Capaneus v pýche a vzdore rúhal Jupiterovi, teraz po smrti pýcha a vzdor ho najväčšmi mučia, doslovne sa v nich zožiera: vnútorná „pálava“ je pre neho ešte väčším trestom ako pálava vonkajšia. Vergiliove slová o Capaneovej „hrdosti“, ktorá je mu za rúhanie „primeranou ozdobou i chválou“ (v. 71 – 72), sú výrazom krutej ironie. – V celej

epizóde je pozoruhodné, ako Dantemu priamo splyva antické božstvo s božstvom kresťanským: Capaneus sa rúhal Jupiterovi, no trestá ho božstvo kresťanské. (Porov. k tejto problematike našu poznámku k Inf. I, 72.) -

77

malá, nepatrná rieka. - Jedno rameno Flegetónu, pretekajúce piesočnou pláňou tretieho okružia. -

79 - 80

Ako ten tok, čo z Bulicame steká, / o ktorý ženské česáčky sa delia... - Verše preložené podľa lekcie: „Quale del Bulicame esce ruscello / che parton poi tra lor le *pettatrici*...“ Dante prirovnáva rameno Flegetónu k rieke, vytekajúcej z jazierka Bulicame (slovo znamená približne naše Vary), ktoré leží pri Viterbe (v strednom Taliansku) a obsahuje horúcu sírnatú vodu; z dejín je známe, že mesto z hygienických dôvodov prikázalo „česáckam“ močiť ľan a konope na jednotlivých úsekoch tejto riečky, resp. v močidlách, vytvorených z jej vody. Oškľivo červená voda, ktorá vzniká pri močení ľanu a konopí, je zrejme podobná červenej vode pekelnej riečky. Okrem takejto lekcie (a výkladu) jestvuje ešte čítanie „*peccatrici*“ - „hriešnice“, čo sa vysvetľuje ako narážka na prostitútky, ktoré si vraj medzi sebou rozdelili bulicamskú riečku po úsekoch a v nej sa kúpali, prali aj liečili si svoje choroby. Prvú lekcii z moderných editorov prijal jediný N. Sapegno, no je o to pravdepodobnejšia, že má oporu aj v archívnych dokumentoch. (Porov. Sapegnov komentár.)

82 - 83

Svahy a dno i každá hrádza celá / je z kameňa... - Preložené podľa lekcie „... fatt' era'n pietra“, prijímanej väčšinou moderných komentátorov (Porena, Sapegno, Rossi, Steiner, Varese a i.). -

92 - 93

poslil som ho, nech žízeň odoženie... - Smäd po poznání vzniku a pôvodu tejto rieky. -

94

Uprostred mora spustošená zem je... - Uprostred Stredozemného mora, pokladaného v staroveku i stredoveku za more par excellence. Podľa starých bájí Kréta, ležiaca nielen v strede tohto mora, ale i v strede dovtedy známeho sveta, bola kolískou ľudstva. Porov. Vergiliovu Aeneidu III, 104 a nasl.; v preklade Jána Hollého: „Stred mora Kréta leží, veľkého Jupitera ostrov... kdež hora idejská, a nášeho je rodstva kolíska...“ Priame a iste zámerne prekryvanie tohto Danteho verša s veršami antického básnika dodáva slávnostný začiatočný tón celej nasledujúcej epizóde o „krétskom star-

covi“, patriacej medzi monumentálne epizódy Božskej komédie. -

96

kedysi čisté žilo ľudské plemä. - Za vlády kráľa Saturna, prvého mýtického kráľa Kréty, keď ľudstvo podľa starovekých bájí prežívalo „zlatý vek“, bolo nevinné a šťastné, „čisté“, čiže bezhriešne, ako hovorí Danteho Vergilius. (Porov. Aen. VIII, 324 - 325.) -

100 - 102

Tam Rea skryla svojho kráľoviča... - Rea (Kybele) bola manželka Saturnova a matka Jupitera, Neptúna a Plutóna. Podľa bájí na hore Ída dala ukryť synčeka Jupitera, aby ho uchránila pred otcom Saturnom, ktorému predpovedali, že ho z trónu zvrhne vlastný syn. Chlapčeka zverila Korybantom, svojim kňazom a ctiteľom, ktorí na hore krikom, nárekmí i hrou na hudobných nástrojoch sa snažili prehlúšiť plač Jupitera, aby ho nepočul jeho otec Saturnus. -

103

Vrch skryva otvor s obrom starým, starým... - Epizóda o „krétskom starcovi“ patrí medzi najslávnejšie a najkomentovanejšie epizódy Božskej komédie vôbec. Hoci však o nej jestvuje bohatá literatúra, pri výklade jej významu, resp. významov jednotlivých jej detailov, nedosiahla sa vždy zhoda, a práve preto, že ide o epizódu zámerne viacvýznamovú, neprestáva až do našich dní podnecovať stále nové - no viac-menej aj neisté exegetické hypotézy. (Také v poslednom čase navrhol napr. Robert L. John, autor diela Dante, Viedeň, Springer-Verlag 1946.) Svojho času pred jej výkladom doslovne kapituloval Benedetto Croce, ktorý napísal, že Dante tu čosi hovorí, no pritom len „šepká našej duši“. (Pozri jeho La poesia di Dante, str. 96.) I keď naša epizóda skutočne má takýto charakter - viac sa v nej napovedá, než hovorí, jednako sa pokúsme, aspoň stručne, vyznačiť tie body, v ktorých sa pri výklade dospelo k relatívnej zhode a ktoré odolávajú aj najprisnejšej kritike. Niekoľko vecí pri nej je totiž celkom istých.

Predovšetkým je isté, že sa v Danteho epizóde stretá niekoľko starých mýtov:

1. *mýtus o tzv. Danielovej soche*, čiže o soche, ktorá sa podľa biblického rozprávania zjavila v sne babylonskému kráľovi Nabuchodonozorovi. „Hlava tejto sochy,“ čítame tam doslovne, „bola z jemného zlata, jej prsia a ramená zo striebra, jej brucha a boky z kovu, jej stehná zo železa, jej nohy čiastočne zo železa, čiastočne z hlíny...“ (Pozri Daniel II, 31 a nasl.);

2. *mýtus o obrovi*, vysokom štyridsaťpäť stôp, ktorého vraj našli na Kréte v útrobach vrchu rozčesnutého zemetrasením. (Mýtus spomína Plinius, Hist. nat. VIII, 16, a najmä Augustín, de Civ. Dei XV, 9);

3. *mýtus o „štyroch ľudských vekoch“*, zlatom, striebornom, bronzovom a železnom, ako ho Dante poznal z I. knihy Ovidiových Metamorfóz, čiže mýtus o postupnej degradácii ľudského pokolenia a o jeho postupnom prechode zo stavu pôvodnej nevinnosti do stavu permanentnej vojny a vzájomnej nenávisťi.

Nemožno pochybovať o tom, že Danteho epizóda je výslednicou syntézy uvedených troch mýtov, ako nemožno pochybovať ani o tom, že vlastnou bázou Danteho nového mýtu, z ktorej vyrastá alegoricko-symbolický význam celej epizódy, je posledný, antický mýtus. (Nasvedčujú tomu najmä antické motívy, zámerne položené a zdôraznené na jej začiatku.)

Na pozadí takýchto faktov javí sa samozrejším, že Danteho postava kolosálneho „krétskeho starca“ symbolizuje ľudstvo a jeho postupnú degradáciu, presnejšie povedané, ľudstvo Danteho čias. (Dante to konečne výslovne naznačil, keď tento symbol lokalizoval nie do minulého, ale do *prítomného* času: „Vrch skryva otvor...“) Rozličné časti Danteho symbolickej sochy naznačujú rozličné veky ľudstva: zlatý, strieborný, bronzový, železný, respektíve, ako vysvetľujú iní, zlato predstavuje pôvodnú dokonalosť, ktorá ešte prežila v skazenom a zblúdilom ľudstve, pokým ostatné kovy symbolizujú postupný úpadok človeka. V tomto ohľade medzi komentátormi vládne zhoda. (Renucci, Porena a mnohí iní.)

Ak sa však všeobecne prijíma takýto základný alegoricko-symbolický význam Danteho „krétskeho starca“, oveľa menšia zhoda (čiže väčšia neistota) vládne pri vysvetľovaní významu samej pozície tejto symbolickej sochy. Danteho „krétsky starac“ je obrátený chrbtom k Damiette, mestu v nílskej delte, čiže na východ, no „dívá sa jak do zrkadla na Rím“ (v. 105), čiže na západ. Od čias Danteho syna Jakuba až podnes vysvetľuje sa takýto postoj danteovského symbolu ľudstva ako narážka na tzv. translatio imperii, čiže na prenesenie cisárstva za Karola Veľkého z východu na západ a v pohľade „krétskeho starca“ na Rím vidí sa nádejplný pohľad ľudstva na jeho „časný a duchovný stred“, sídlo dvoch prozreteľnostných mocí, cisárstva a pápežstva, ktoré mu jedine - v jeho chorobe a úpadku - môžu priniesť vyličenie i spásu. (Pozri

Renucci, cit. dielo, str. 200 a nasl., Renaudet, cit. dielo, str. 407 a nasl., Porenov komentár atď.)

Zároveň je však možný aj iný výklad, napr. takýto: v pozícii Danteho „krétskeho starca“, obráteného chrbtom k Damiette, možno vidieť nielen označenie smeru, ale narážku na súveké ľudstvo, obrátené chrbtom k starým rytierskym, krížiacko-templárskym ideálom, ktoré stroškotali - rovnako pričinením pápežstva ako cisárstva - 5. novembra 1219 pádom krížiackej bašty Damietty, čím sa začal koniec kresťanského panstva vo Svätej zemi. Takéto ideály, zdá sa Dante vrelo vyznával. (Stačí si len spomenúť, ako prudko vyčítal Bonifácovi VIII. a vôbec súvekým pápežom a kardinálom, že im väčšmi na srdci leží zlatý florén než miesta vo Svätej zemi a že sa väčšmi starajú o vojny proti kresťanom než o pomoc Akre, poslednému útočisku krížiakov. Porov. Par. IX, 137 - 138, Inf. XXVII, 85 - 90.) A ak Dante výslovne napísal, že sa „krétsky starac“ díva na Rím „jak do zrkadla“ (v. 104), tie slová možno chápať aj v celkom opačnom význame, než ich cháпали vyššie uvedení vykladáči. Rím totiž v Danteho časoch a podľa najhlbšieho Danteho presvedčenia prežíval hlboký úpadok mocenský i mravný. Prestal byť sídlom cisárstva a pápežstva z neho vyžarovalo natoľko slabým svetlom - Damietta bola toho dôkazom! - že tento pápežský Rím, Rím konkrétny a súveký, v Božskej komédii neprestal biľagovať a obviňovať zo zrady veľkých kresťanských ideálov. Ak sa teda „krétsky starac“ díva na takýto Rím „jak do zrkadla“, môže to znamenať i to, že práve tam vidí „ako v zrkadle“ svoju najvlastnejšiu podobu, že Rím je verným obrazom jeho vlastnej bezmocnosti, úpadku a choroby. (Pozri takýto výklad u Johna, cit. dielo, str. 117 a nasl.)

Z uvedenej ukážky je zrejme, ako možno pri výklade jednotlivých podrobností našej epizódy dôjsť až k protikladným názorom. No, nech už tie podrobnosti majú také či onaké významové od-tiene, je isté, že ich alegoricko-symbolické hodnoty musia byť v súlade so základnou alegoricko-symbolickou hodnotou celej epizódy, ako sme o nej hovorili vyššie. A tou zostáva Danteho pošmúrna projekcia súvekého ľudstva, vnútorne rozčesnutého, „trhlinou“ rozrušeného, úpadkového, opierajúceho sa o „hlinenú“ nohu či už moci pápežskej, alebo cisárskej. Je isté, že tento danteovský alegoricko-symbolický obraz ľudstva má niekoľko aspektov. (Okrem politického aspektu, ktorý sme práve spomenuli, dozaista ešte aspekt etický, náboženský atď.) Súhra všetkých týchto

aspektov je umocnená aspektom vyslovene básnickým: z ľudských slz sa tvoria pekelné rieky! Ten núti čitateľov k meditácii a k snovaniu nových a nových významových možností. Akiste však práve to súvisí s najvlastnejším zmyslom každej veľkej poézie, per definitionem mnohovýznamovej, a práve preto nesúcej na sebe pečať určitej tajomnosti. -

116

Acheron, Styx a vlny Flegetónu... - Acheron prekročili básnici v Inf. III, Styx v Inf. VII, Flegetón v Inf. X. -

119

až v Kokytos... - Kokytos, tvoriaci ľadovú pláň, je „najspodnejšou tónou“ Danteho Pekla. Pozri Inf. XXXII. -

131

kam sa ti Lethé už i v rečiach skryla... - Lethé, rieka pohanského podsvetia, je rieka zabudnutia (grécke slovo „léthé“ - zabudnutie). V Danteho Pekle, kde ide o večnú prezenciu hriechu, takáto rieka, prirodzene, nemala miesta a Dante ju preniesol do Očistca. (Porov. Inf. XXXIV, 129 a nasl. a Purg. XXVIII, 121 a nasl.) -

134 - 135

„no riava krvou vriaca / už jednu z nich ti predsa rozriešila.“ - Dante mal vedieť z Vergiliovej *Aeneidy* (VI, 551), že Flegetón je grécke slovo (odvodené od „phlego“ - horieť) a znamená „horiacu“, vriacu rieku. Tú rieku už videl v prvom okruží a mal ju teda hneď poznať.

SPEV PÄTNÁSTY

1

A jeden z tvrdých brehov nás už unáša... - Dante akoby personifikoval hrádzu Flegetónu, po korune ktorej sa práve pustil s Vergiliom. -

4

pri Bruggách a Wissante... - Dve flámske lokality, z ktorých mesto Brugy vyznačuje severnú a mestečko Wissant (juhovýchodne od Calais v dnešnom Francúzsku) južnú medzu Flámska. Pozdĺž flámskeho pobrežia boli už v Danteho časoch povestné morské hrázde. -

7

jak Padovania pri Brente ich stroja... - Padovou (v sev. Taliansku) preteká rieka Brenta, prameniac v časti Alp, ktorú Dante nazýva Korutanmi

(Chiarentana). Tento názov mal, pravdaže, v Danteho časoch širší význam a rozumelo sa ním nielen dnešné Korutánsko, ale aj Tirolsko a susedné územia, blízko ktorých pramení Brenta. Proti jarným záplavám sa Padovania chránili riečnymi hrádzami. -

29

skloním sa nad tvár... - Verš preložený podľa lekcie: „e chinando la mia alla sua faccia“ (Sapegno, Porena a i.). Iní čítajú: „e chinando la mano...“ - „a skloniac ruku k jeho tvári“. (Porov. Porenov komentár, kde sa širšie odôvodňuje, prečo by bolo Danteho gesto rukou menej prirodzené.) -

30

„Ser Brunetto, to vy ste?“ - Ser, to isté čo „sire“, „signore“ - pán, čestný titul, ktorý sa v stredoveku dával kňazom a notárom, prípadne vôbec vzdelaným klerkom. Takýmto klerkom, vzdelaným laikom bol skutočne tento ser Brunetto, čiže Brunetto Latini, ktorého práve Dante poznal. Zhruba je o ňom známe toto:

Narodil sa vo Florencii okolo r. 1220. Ako obratný právnik, vynikajúci štylista, znamenitý rečník a dobrý diplomat hral pomerne významnú úlohu v guelfskej Florencii v druhej polovici XIII. storočia; bol notárom, kancelárom i tajomníkom mestskej republiky. Roku 1260 viedol posolstvo ku kastílskemu kráľovi Alfonzovi X, s prosbou o pomoc pre guelfskú Florenciu proti Manfredovi, sicílskemu kráľovi, ktorý na popud pápeža Urbana IV. ohrozoval mesto. Keď sa na spiatocnej ceste z Kastílie dozvedel, že Manfred porazil florentských guelfov v bitke pri Montaperti (4. sept. 1260) a vo Florencii sa ujala vlády ghibellinská strana, zostal vo Francúzsku. Do rodnej Florencie sa vrátil až po víťazstve guelfov v bitke pri Benevente (22. febr. 1266), kde sa definitívne skončili mocenské aspirácie ghibellinov. Po návrate do vlasti sa znovu ujal svojich funkcií v správe mestskej republiky, ba r. 1287 - čiže v časoch, keď mal Dante dvadsaťdva rokov - bol aj jedným z mestských priorov. Popri politickej činnosti neprestával byť činný aj literárne. Za núteného pobytu vo Francúzsku, kde sa ináč necítil ako v cudzine, natoľko sa zdokonalil vo francúzštine, že týmto jazykom (kedysi v rokoch 1262 - 1266) napísal aj svoje hlavné dielo *Li Livres dou Trésor* (Poklad), akúsi encyklopédiu súvekých vedomostí z najrozličnejších odborov, od histórie cez etiku a rétoriku až po prírodopis. Výslovne v tomto diele poznamenal, že ho napísal po francúzsky preto, lebo francúzština je podľa jeho názoru jazyk ľahodnejší, krajší a aj rozšírenejší než taliančina. O jeho

sympatiách ku francúzskej kultúre a literatúre svedčí aj jeho po taliansky napísané veršované dielo *Tesoretto* (Malý poklad), alegoricko-didaktická skladba, v ktorej priamo napodobňoval slávny francúzsky román o Ruži. Okrem toho ešte napísal veršované dielo menšieho rozsahu *Favolello* (Básnické rozprávanie) a preložil tri, v tom čase ešte málo známe reči Cicerónove. Umrrel r. 1294 a je pochovaný vo florentskej Santa Maria Maggiore.

Brunetto Latini patril nesporne medzi významných vzdelancov súvekej Florencie, a to vzdelancov zvláštneho, no v tých časoch pre toto mesto, ako vôbec pre vtedajšie mestá stredného a severného Talianska, celkom príznačného typu. Súveký kronikár Florencie Giovanni Villani ho nazval „mondano uomo“, svetským človekom a výslovne o ňom doložil, že ho väčší zaujímali svetské než duchovné veci. (Kronika VIII, 10.) Ide zrejme o typ vzdelanca predhumanistického, vyrastajúceho síce z celej stredovekej kultúry (jej pozitívne vedomosti sa pokúšal sumovať v svojom hlavnom diele,) ale už aj orientovaného k dedičstvu antickej kultúry (prekladal Ciceróna) a čoraz väčšími sa zaujímajúceho o starovekú filozofiu. Súdciac podľa textu nášho spevu, Dante mal k nemu úctu predovšetkým ako k takémuto vzdelanostnému typu, čiže ako k človekovi „váženému a ctenému“ (v. 45), ktorý v ňom – kedysi v časoch jeho mladosti – vzbudzoval záujem o svetské vedenie a dozaista aj mocne vplýval na jeho intelektuálne utváranie. A. Momigliano v svojom komentári napísal, že celý nasledujúci rozhovor Danteho s Brunettom odohrá sa v „luce famigliare“, vo svetle určitej familiárnosti, dôvernosti oboch protagonistov. No zdá sa nám, že tu možno hovoriť skôr o ovzduší hlbokej úcty Danteho k Brunettovi a naopak, ba o takej hlbokoj a vzájomnej úcte a láske, že Dante nazve Brunetta nielen svojím „učiteľom“ (porov. v. 84 – 85), ale priamo svojím „otcom“ (porov. v. 82 – 83: „bo vrytý je a v myslí vyrastá mi *otcovský, dobrý* obraz váš...“), ako zasa na druhej strane – zrejme s pocitmi najväčšej sympatie – nazve starý „učiteľ“ mladého Danteho svojím „synáčkom“. (Celkove až trikrát, pozri v. 31, 37, 106.) V Danteho Pekle – a najmä v tzv. dolnom Pekle, ako sme vyššie povedali – vládne zloba. V našom speve vládne doslovne láska: láska „učiteľa“ k „žiakovi“ a „žiaka“ k „učiteľovi“. V tomto ohľade spev má výnimočný charakter. Ani o jednom zatratencovi Dante nepovedal – a ani nepovie! – že prechováva k nemu obdiv až – „nekonečný“!

Na pozadí takéhoto konštatovania o atmosfére

nášho spevu dozaista sa mnohým pozdá zvláštne, že Dante, ktorý mal takto rád svojho starého učiteľa, uvrhol ho do „dolného Pekla“, a k tomu ešte – čo sa môže zdať ešte zvláštnejšie – medzi sodomitov, hoci o Brunettovej neresti tohto druhu jeho súčasníci nič nevedeli. (V súvekých prameňoch nezachovala sa ani najmenšia narážka na jeho sodomiu a keby ho Dante nebol uviedol v tomto speve, podnes by nik nebol ani tušil, že slávny florentský „magnus notarius“ podliehal podobnej neresti.) Moderný danteológ Spoerri – a v tomto ohľade jeho názor nie je osamelý – v takomto Danteho počine vidí „otriasajúce svedectvo jeho objektívnosti“. (Pozri cit. dielo, str. 113.) Rozumejme: Danteho objektívnosti ako „sudcu“, ktorý v mene samého princípu spravodlivosti neváhal uvrhnúť do Pekla aj postavu jemu samému ľudsky i osobne viac než sympatickú.

Naozaj však Dante odsúdil Brunetta Latiniho pre sodomiu?

Z textov Danteho Pekla (porov. Inf. XI, 46 – 51 a Inf. XIV, 19 – 27) sa zdá, že to celkom jednoznačne vyplýva a takýto názor mali a dosiaľ aj majú všetci významní starí i moderní danteológovia a komentátori. (Parodi, Sapegno, Momigliano, Porena, Masseron a i.) Ak niektorí z dávnejších i novších komentátorov o sodomii Brunetta Latiniho zapochybovali, ich pochybnosti sa viac-menej obmedzili na poznámku, že sa nevie, prečo Dante položil svojho učiteľa medzi sodomitov. (Porov. napr. komentár nášho K. Vrátneho.)

Celý problém Brunettovej sodomie v poslednom čase znovu nastolil francúzsky danteológ a profesor lyonskej univerzity André Pézard a venoval mu obsiahlu monografickú prácu (*Dante sous la pluie de feu*, Paris, Vrin 1950). Jej výsledky sú viac než pozoruhodné:

Rozborom Danteho textov (Inf. XI, XIV, XV), preskúmaním celého literárneho diela Brunetta Latiniho, ako i všetkých dobových dokumentov nielen o ňom, ale aj o jeho druhoch, tvoriacich spolu s ním v treťom pásme siedmeho pekelného kruhu jednu „družinu“, ďalej preskúmaním celej kultúrno-literárnej situácie Talianska v časoch Danteho francúzsky literárny historik dospel k presvedčeniu, že autor Božskej komédie nezatratil svojho učiteľa pre sodomiu v užšom zmysle slova (chápanú ako telesný hriech), ale pre akúsi, ak tak možno povedať, *duchovnú sodomiu*. Brunetto Latini totiž, ako sme vyššie spomenuli, napísal svoje hlavné dielo Poklad po francúzsky, výslovne v ňom dal prednosť francúzštine pred materským jazykom, a to v časoch, keď Dante svojím die-

lom zakladal a kodifikoval taliansky spisovný jazyk, ktorý mal byť jedným zo spojív všetkých Talianov a mostom vedúcim k ich národnému uvedeniu. Podľa Pézarda toto všetko muselo prichodiť Dante-mu ako najväčšia blasfémia, ktorej sa dopustil jeho učiteľ, priamo ako „hriech proti Duchu“ a jeho prvej milosti – jazyku. Brunetto Latini teda vskutku zhršil tým, že pohrdol Bohom nielen „*v srdci*“ (pohrdol jeho darom), ale aj priamo „*v reči*“ (písal po francúzsky) a dopustil sa akejsi sodomie duchovnej, intelektuálnej, no rovnako škandalóznej, ako je telesná sodomia, za ktorú v tom istom pásme pykajú slutoční sodomiti. Ak s týmito poslednými Brunetto Latini a celá jeho družina má spoločný princíp viny, zároveň je od nich oddelený, čo Dante aj priamo a výslovne naznačil: keď sa k Brunettovi blížia skutoční sodomiti, Dante mu vloží do úst charakteristické slová: *S tými ja nesmiem stúpať na piesčinu...*“ (v. 118). Prítom trest Brunetta Latiniho a celej jeho skupiny „intelektuálnych sodomitov“ spočíva na výraznom princípe contrapasso: všetci hrešili „v reči“, a teda podľa tohto princípu dopadajú na nich za trest „ohnivý jazyk“. (Porov. vyššie našu poznámku k Inf. XIV, 21.)

Takýto výklad nášho spevu, podložený veľmi širokou i hlbokou erudíciou francúzskeho vedca-medievalistu, vidiaceho veci v zložitých súvislostiach, stavia celý problém Brunettovej tzv. sodomie do celkom nového svetla a nesporne patrí medzi najzávažnejšie danteologické príspevky posledných čias. Jednako však – pri všetkej úcte, ktorú máme k takémuto Pézardovmu výkladu – možno proti nemu namietnuť jeden argument: na konci celého rozhovoru Brunetto Latini s určitou hrdosťou, naskrze nie pekelnou, ale celkom ľudskou, odporúča Dante-mu za verného spoločníka na životnej ceste svoj *Poklad*. Doslovne mu povie: „*Nech Poklad môj ti bude spoločníkom, / v ňom žitý som – a nemám žiadosť inú.*“ (V. 119 – 120.) Čiže: odporúča mu práve to dielo, pre ktoré ho – podľa Pézardovej hypotézy – Dante uvrhol do tohto pekelného pásma a medzi sodomitov. Myslíme, že práve v tomto bode je zraniteľný Pézardov výklad. Zatratení v Danteho Pekle totiž veľmi dobre vedia, prečo a pre aký hriech sú na tom či na onom mieste pekelnéj priepasti. (Spomeňme si len na výjav pri pekelnom vchode, kde duše vyznávajú svoje hriechy a kde im Minos presne „vyznačuje“, čím hrešili. Porov. Inf. V, 4 – 12.) Možno teda právom predpokladať, že ničie podobné vie aj Brunetto Latini. Ak to však pripustíme, z toho potom logicky vyplýva, že sotva by bol mohol starý „učiteľ“

odporúčať svojmu „žiakovi“ do pozornosti práve to dielo, pre ktoré mu prichodí trpieť muky na večné veky a ktorým sa dopustil hriechu proti Duchu. A keďže práve to dielo spôsobilo jeho „duchovnú smrť“, sotva by bol mohol o ňom povedať, že ním a v ňom ešte stále *žije*. Takáto námetka je iste veľmi vážna, i keď, pravdaže, nijako neoslabuje Pézardovo zistenie, že Brunetto patrí do osobitnej skupiny „intelektuálnych“ a „duchovných“ sodomitov. V tomto ohľade precízna argumentácia Pézardova zostáva neochvejnou.

Ak však možno zapochybovať, že Dante ztratil svojho „učiteľa“ preto, že písal po francúzsky a francúzštine dal aj teoreticky prednosť pred materinským jazykom, prečo sa potom dostal tento Danteho „učiteľ“ medzi hriešnikov, ktorí sa dopustili „duchovnej“ sodomie?

Odpoveď je, zdá sa, jednoduchšia, než sa myslí, a naznačili sme ju už vlastne vyššie. Súveký kronikár, ako sme uviedli, nazval Brunetta Latiniho „uomo mondano“, no ak v Danteho časoch naozaj nikto nič nevedel o jeho telesnej sodomii, na druhej strane bolo až pridobre známe nielen to, že florentský „magnus notarius“ mal menší záujem o „veci duchovné“ než o „veci svetské“, ale že „vecami duchovnými“ doslovne – pohrdal. A bolo to známe nie z nejakých ohováračských rečí, na ktoré súveká Florencia nebola nijako skúpa, ale priamo z jeho literárneho diela. V Tesorette Brunetto výslovne napísal, že bol „omo reo peccatore“ – „vinný hriešnik“, ktorý sa nestaral o svojho Stvoriteľa a nielenže nemal „nijakú úctu k Svätej Cirkvi“, ale ju len dourážal „*slovami a skutkom*“. („al mio Creatore non ebbi provedenza, – ne nulla reverenza portai a santa Chiesa, – anzi l'o pur offesa di parole e di fatto.“ Porov. v. 2522 – 2529.)

Celý tento citát, v danteovských štúdiách ináč dobre známy, privádza nás, zdá sa, priamo k samej príčine, pre ktorú Dante uvrhol svojho „učiteľa“ do tohto pásma Pekla. Tento Brunetto Latini, ktorý o sebe povedal, že sa nestaral o svojho Spasiteľa (zrejme ním *v srdci* pohrdal!), a ktorý len „*slovami* i skutkom“ urážal „svätú Cirkev“ (zrejme teda nielen klérus!), mohol azda patriť niekde inde než práve do tej kategórie hriešnikov, o ktorých Dante napísal (a to bola ich definícia), že pohrdali Bohom „*v srdci už či v reči*“? (Porov. Inf. XI, 51. Tento verš v pôvodine znie: „e chi, spregiando Dio col cor, favella“. Posledným slovom nenarážal azda Dante už tam na Brunetta, autora knižky *Favolello*?) Dante mal dozaista úctu a až synovskú lásku k Brunettovi ako k svojmu učiteľovi rétorického umenia, majstrovi „ars scribendi“, predhumanis-

tovi a stredovekému „encyklopedistovi“. (Je známe, že v jednom období svojho duchovného a intelektuálneho vývinu sám Dante – podobne ako jeho učiteľ – mal väčší záujem o veci svetské než o veci duchovné!) Ak si však takúto úctu i lásku Dante zachoval k tomuto Brunettovi aj v čase písania tohto spevu, keď sa jeho záujem o „veci svet-ské“ i „veci duchovné“ dostal do rovnováhy, ba dô vzájomnej podmienenosti, na druhej strane básnik, ktorý zámerne nastúpil pút záhrobnými ríšami, a to smerom k Beatrici a všetkému tomu, čo ona symbolizovala, jednoducho nemohol mať nič spoločné s týmto druhým Brunettom, florentským notárom, ktorý sa ostentatívne priznával, že mal neúctu k „veciam duchovným“. Danteovské zatratenie Brunetta Latiniho, nazerané z takéhoto hľadiska, nie je zrejme nijakým aktom jeho „objektívnosti“ ako sudcu, ale naopak, výrazom jeho najhlbšej subjektívnosti a súvisí so samým zmyslom Božskej komédie. Nie je náhodné, že bezprostredne a v priamom súvisi s Brunettom zjavuje sa motív „temného lesa“, ten istý motív, ktorý sa zjavil na samom začiatku Božskej komédie a ktorý symbolizoval Danteho pobúdenie, čiže práve to obdobie Danteho života, v ktorom básnik – podľa vlastného priznania – dával prednosť veciam svetským pred vecami duchovnými. (Je pozoruhodné, že aj Brunetto v svojom Tesorette bol napísal, že zablúdl v „selva diversa“, v „divnom lese“!) A ešte menej náhodné je, že Dante hneď v prvej replike prezradil svojmu bývalému „učiteľovi“ nový smer svojej životnej cesty a naznačil mu, že na ňu nastúpil s novým „učiteľom“ – Vergiliom. (Porov. v. 49 – 54.) V tomto bode osobného, duchovného i intelektuálneho vývinu – a Božská komédia je akýmsi itinerárom tohto vývinu – prišiel Dante mu vzdať hold všetkému, čo ho naučil jeho niekdajší „učiteľ“ (stalo sa tak až dojemne), ale zároveň i rozlúčiť sa so všetkým, čo tento „učiteľ“ na druhej strane predstavoval (stalo sa tak nanajvýš taktne). Rozlúčku s oným druhým Brunettom, libertínskym klerkom a skeptikom, urobil Dante na pláne svojej hlbokaj ľudskosti, ktorou je presvietený celý náš spev. Božskú komédiu totiž treba chápať predovšetkým ako „danteidu“, ktorej centrom zostáva – sám Dante. –

37 – 38

„Ó, synček môj, kto chvíľku v tejto pláni / ísť prestane, ten prestená sto rokov... – Ide o slovnú hru: prestane-prestená (kompenzácia slovnej hry v pôvodine: „arrostarsi“ – s'arresta“). Jej funkcia je dozaista charakterizačná: Brunetto Latini, „uomo mondano“, sveták a vtipkár aj na účet

„svätých vecí“, pokúša sa tu o horký, tragický vtip na vlastný účet. Aj o ňom – ako o každom zatratencovi Danteho Pekla – platí, že je po smrti taký istý, aký bol v živote. (Porov. Capaneov výrok: „Jak za živa, i po smrti som tvrdý!“ Inf. XIV, 51.) –

49

Pred naplnením liet... – Pred dosiahnutím 35. roku. Porov. pozn. k Inf. I, 1. –

51

hľbovo v jednom údolí som zblúdl. – V „temnom lese“. Porov. Inf. I, 1 a nasl. a pozn. k Inf. I, 2. –

54

a týmto východom ma vedie domov. – Rozumej: do sídla blaženosti, k Beatrici, do Raja. – Brunetto Latini, rozumie sa, tento význam Danteho slova „domov“ (Masseron v Danteho výraze „a ca“ našiel obzvlášť nežný a čarovno familiárny tón!) nechápe, ako svedčí nasledujúci text. Hneď vzápätí hovorí o „prístavišti slávnom“, čiže o svetskej sláve svojho žiaka, a zrejme má stále na ume nie Danteho „spásu“, ale Danteho slávu. (Porov. v. 70.) Aj po smrti zostáva, ako sme povedali, predovšetkým „uomo mondano“, ktorého väčšmi zaujímajú „veci svetské“ než „veci duchovné“. –

61 – 63

No zlostiný ľud, ľud nevdančný, čo škúli, / bo zišiel z dávnej Fiesole ... – Podľa starej legendy Florenciu, keď ju v staroveku zničili Rimania pre jej údajnú účasť na Catilinovom sprisahani, znovu osídlili jednak potomkovia Rimanov a jednak noví kolonisti, ktorí prišli z Fiesole, ležiacej vo vrchoch severne od Florencie. Brunetto Latini, ktorý pochádzal z mestskej nobility, pokladal sa zrejme za potomka pôvodného rímskeho obyvateľstva a vidieckymi prisťahovalcami hlboko pohrdal: pokým sa o prvej vrstve Florentánov vyjadril s najväčšou úctou ako o rímskom „starobyloom semene“ (presnejšie ako o rímskom „svätom semene“ – „la sementa santa“, porov. v. 76 – 77), druhú vrstvu nazval „fiesolanským statkom“, hnojiskom Florencie, hniezdom nerestí a na jej vrub pripísal aj vinu za všetky nešťastia, ktoré mali Danteho v budúcnosti čakať. (Porov. v. 64 – 69.)

V takomto názore na florentský „ľud“ (pod ľudom sa tu myslí obyvateľstvo) dozaista možno vidieť stanovisko florentského klerka, hrdo sa hlásiaceho k mestskej nobilitate a tak trochu aj zatrpknutého pre šesťročný exil, ktorý mu pripravili florentskí ghibellini. (Hodno si všimnúť: ghibellini, čiže strana vedená a podporovaná predovšetkým feudálnou šľachtou, ktorej florentskí prívrženci sa pokladali skôr za potomkov onoho rímskeho „svätého semena“ než za potomkov „fiesolanského

statku!) No v Brunettovom názore ešte vo väčšej miere možno vidieť stanovisko samého Danteho a priamu narážku na Čiernych guelfov, vládnucich vo Florencii v čase, keď Dante písal tento spev. Tí práve boli k nemu nevďační a tí ho odsúdili do vyhnanstva a napokon kontumačne i na smrť. To bol práve ten „zlostný ľud, ľud nevďačný“. Do Brunetovho pohrdania meštianskymi zbohatlíckymi parvenu vmiešal Dante priamo vlastné pohrdanie (stretne sa s ním ešte v nasledujúcich spevoch, a to vo veľmi výraznej forme), priam ako do jeho dištancovania sa od nich vmiešal vlastný odpor k nim. Sám Dante nebol šľachtic – ba oficiálne sa počítal k ľudovej vrstve, medzi tzv. popolani (pozri o tom N. Zingarelli, *I tempi, la vita e le opere di Dante*, Milano, Vallardi, 1939, I, str. 9). No práve toto jeho dištancovanie sa od „fiesolanského statku“ viedlo ho k určitému vytváraniu mýtu o svojom pôvode: pokladal sa jednak za potomka starých Rimanov (to akoby tu Brunetto potvrdzoval) a jednak i priamo naznačil svoj šľachtický pôvod. (Porov. Par. XV, 139 – 140, kde výslovne uviedol, že jeho pradedo Cacciaguidda, účastník II. krížovej výpravy, bol pasovaný rytier.) Šľachtictvo ináč nepokladal za atribút, ktorý sa dedí, ale stotožnil ho so šľachetnosťou, ktorú si človek musí získať vlastným úsilím. V tomto ohľade bol Dante rovnako nemilosrdným kritikom šľachty ako zbohatlíckeho meštianstva. –

64

za tvoje dobro zlo ti vráti spiatky. – Zahalená predpoveď Danteho exilu, v poradí už tretia. (Porov. Ciaccovu v Inf. VI, 64 a nasl. a Farinatovu v Inf. X, 79 a nasl.) –

71 – 72

obe strany budú z tvojej stravy / chcieť jesť... – Verše významovo náročky zahmlené v štýle proocetiev – a preto aj rozlične vysvetľované. Starí komentátori vysvetľovali, že obe politické strany, na ktoré bola Florencia rozčesnutá, raz budú po Dantem túžiť, čo, pravda, nijako neodôvodňujú historické udalosti. Moderní komentátori (Porena, Mimigliano, Sapegno a i.) nachádzajú práve opačný význam: obe strany, Bieli a Čierni guelfi, napokon Danteho, ktorý kládol záujem vlasti nad záujem svojej strany, znenávidia a budú mu siahť až na život. Takýto výklad nachádza oporu v histórii: Čierni guelfi odsúdili Danteho na smrť a s Bielymi guelfmi sa Dante v exile rozišiel; napokon hrdo vyhlásil, že zostáva „*parte per se stesso*“ – „stranou pre seba samého“. (Porov. Par. XVII, 69.) Konečne no veršoch možno vidieť aj predpoveď skutočnej budúcej slávy Danteho,

o ktorej česť sa budú uchádzať – márne – jeho niekdajší prívrženci i odporcovia. Možno však sú vo veršoch prítomné všetky tri významy. – K zámernej slovnej hre („stravy“ – „strany“) pozri vyššie pozn. k v. 37 – 38. –

80 – 81

neboli by ste medzi vyhnancami / z prírody ľudskej... – Mimo ľudstva, mŕtvy. (SDI, Sapegno, Momigliano a i.) Iní vysvetľujú ináč, síce zložitejšie, ale menej pravdepodobne. –

85

učievali, jak smrteľník sa zveční. – Za najprirudzenejší výklad pokladáme: učili ste ma, akým spôsobom si ľudia získavajú vedením „večnú“ literárnu slávu. (Del Lungo, Parodi, Renucci a i.) Navrhovaný výklad A. Pézarda: učili ste ma, ako sa získava večný život, nebeská sláva (porov. cit. dielo, str. 82) treba odmietnuť. Taký význam Danteho slov by bol priam výsmechom Brunetta Latiniho, ktorého v tejto chvíli vidí jeho žiak zatrateného na večné veky. –

88 – 90

Predpoveď vašu s ďalšími si značím... – Rozumej: Zaznačujem, zapisujem do „knihy pamäti“. (Porov. našu pozn. vo vydaní slov. prekladu Danteho Nového života, Bratislava, SVKL 1958, str. 157 – 158.) – Keďže predpoveď je neurčitá, Dante čaká – a to Brunetovi výslovne pripomenie – že mu ju „zjasní“, vysvetlí, spolu aj s predchádzajúcimi predpoveďami, – Beatrice. –

94

Nie prvý raz som čul jej záloh krutý... – Narážka na spomenuté dve predchádzajúce predpovede, Ciaccovu a Farinatovu, ktoré sú akoby „zálohami“, „závdavkami“ (v orig. „*arra*“), čiže v prenesenom význame prisľubmi, predzvestami budúcnosti. Iné výklady sú menej pravdepodobné. (Porov. v Sapegovom komentári.) –

95 – 96

nuž nech, jak chce, si kolom zvrta hbito / a sedliak svojou motykou nech krúti! – Rozumej: Nech si len Fortúna hocijako krúti svojim kolesom ľudských osudov, ja som pripravený všetko znášať; som ľahostajný k jej premenám, tak ako mi je jedno, čo si robí sedliak na poli. – Niektorí komentátori vycitujú tu akúsi Danteho rezignáciu pred Fortúnou a verše o nej pokladajú za dôkaz, že dobre pochopil Vergiliovu lekciu o Fortúne v Inf. VII, 73 – 96. Skôr však možno dať za pravdu Sapegnovi, ktorý vo veršoch vybadáva veľmi energický tón s odťienom až plebejskej prudkosti: Dante síce hodlá prijať všetky „vrtochy“ Fortúny (porov. v. 93), ale robí tak so vzdorom a na jediné krité-

rium správnosti či nesprávnosti svojho konania povyšuje – vlastné svedomie. (Porov. v. 92.) –

109

Priscian... – Magister Priscianus Caesariensis (žil v VI. storočí), slávny gramatik a literát, autor diela *Institutiones grammaticae*, jednej zo základných kníh stredovekej výučby. Podľa Pézarda Dante ho uvrhol medzi „duchovných“ sodomitov preto, lebo vyzdvihoval gréčtinu na úkor latinčiny a chválil byzantských cisárov. (Porov. o tom obšírnejšie v jeho cit. diele, str. 133 – 150.) –

110

Francesco d'Accorso (1225 – 1294), významný stredoveký právnik, profesor bolognskej a neskôr oxfordskej univerzity. Podľa Pézarda zatratený medzi „duchovnými“ sodomitmi preto, lebo pokladal právo za jedinú opravdivú filozofiu, obsahujúcu celú teológiu. (Porov. o tom obšírnejšie v jeho cit. diele, str. 171 – 200.) –

112 – 114

aj ten, čo z vôle sluhu sluhov... – Andrea de'Mozzi, ktorý bol do r. 1295 biskupom vo Florencii (teda na rieke Arne); vtedy ho preložil pápež Bonifác VIII., „sluha služobníkov božích“ (pápežské pomenovanie, používané od čias Gregora Veľkého), do Vicenzy, ležiacej na rieke Bacchiglione; tam nasledujúceho roku umrel, čiže „nechal nervy“, ako hovorí obrazne Dante. Podľa Pézarda jeho „duchovná sodomia“ spočívala v zámernej a povestnej vulgárnosti jeho kázni. (Porov. o tom obšírnejšie v jeho cit. diele, str. 201 – 219.) –

119

Nech Poklad môj ti bude spoločníkom. – Kniha Brunetta Latiniho. Pozri vyššie pozn. k v. 30. –

121 – 124

Bežať sa dal a zdal sa závodníkom... – V prvú nedeľu pôstnu konávali sa v Danteho časoch vo Verone preteky v behu, ktorých trofejou bolo zelené súkno, tzv. zelené *palium*. K účastníkom týchto pretekov prirovnáva Dante svojho starého učiteľa, ktorý sa pustil do takého rýchleho behu zrejme preto, aby ho nestihol „storočný trest“, spomenutý vo v. 38. Spoorri vidí v tomto Brunetovom behu akési „vítazoslávne vyznenie“ celého spevu (porov. jeho cit. dielo, str. 117). Skôr však možno v ňom vidieť chmúrnú – až halucinačne chmúrnú – grotesku, ako podobnú grotesku možno vidieť v „kolovom tanci“ ctihodných a vážených mužov-sodomitov v nasledujúcom speve. –

SPEV ŠESTNÁSTY

1 – 2

Hukotanie už zďaleka sme čuli... – Rozumej: Hukot Flegetónu, pozdĺž ktorého sa približovali k okraju siedmeho kruhu; tam sa totiž pekelná pláň prelamovala a Flegetón padal ako vodopád do priepasti, tvoriacej „ďalšie pásmo“, čiže ôsmy kruh Pekla. –

6

tri statné tiene vydedia... – Ide o novú skupinu sodomitov, akiste o ten huf, ktorý v predchádzajúcom speve spozoroval Brunetto Latini a s ktorým sa nechcel stretnúť. (Porov. Inf. XV, 116 a nasl.) Ako sa vzápätí ukáže, sú to duše florentských politikov a vojakov zo staršej generácie, ku ktorým mal Dante určité sympatie. (Porov. Vergiliove slová vo v. 14 – 15 a Danteho slová vo v. 58 – 60.) –

8 – 9

„Zastav sa ty, čo podľa svojho rúcha / zdáš sa byť z nášho skazeného mesta!“ – Z Florencie, ktorá sa spôsobom obliekania, ako uvádzajú starí komentátori, v maličkostiach líšila od iných talianskych miest, takže niekdajší florentskí rodáci mohli hneď v Dantem poznať Florentána. – Pre názornosť si treba predstaviť, že Dante mal na sebe tzv. *lucco*, dlhé splyvavé rúcho s kapučnou (porov. narážku naň v Inf. XV, 23 – 24), previazané v pase „povrazom“ (porov. v tomto speve v. 106), a na hlave mal baret s dvoma na bokoch splyvajúcimi chlopňami, tzv. *focale*. Taký je ináč tradičný obraz Danteho na jeho ceste záhrobnými ríšami. –

17

striela druh miesta... – Ako Dante v predchádzajúcom speve personifikoval hrádzu Flegetónu (porov. Inf. XV, 1), tak tu personifikoval celé toto okružie, ktoré vraj „vystreľuje“ (akoby z luku) oheň. Obraz „saettare fuoco“, ako poznámenal Sapegno, patrí ináč do repertoáru súvekej lyriky. Dante ho použil zrejme pre „zvýšenie“ štýlu, ktorým sa dáva vyjadrovať Vergiliovi. –

20

ich starý spev... – v orig. antico verso. Rozumej ironicky: ich predchádzajúce kvílenie, ktoré na chvíľu prerušili, keď sa Dantemu prihovárali. Tak tento verš vysvetľuje väčšina moderných komentátorov (Sapegno, Porena a i.). Podľa iných slovo „verso“ znamená rytmus chôdze (Del Lungo, Momigliano a i.). –

21

zo seba spolu utvorili kolo. – Zrejme preto, aby

sa mohli zhovárať s Dantom: zákon tohto okružia totiž nedovoľoval zatratencom postáť na jednom mieste. (Porov. Inf. XV, 37 – 39.) – Obraz týchto zatratencov, „krúžiacich“ do kola a vykrúcajúcich krky k Dantemu – ak uvážime, že ide o niekdajších významných a „slávnych“ funkcionárov republiky – je rovnako pošmúrne groteskný ako obraz Brunetta Latiniho, slávneho florentského notára a učenca, bežiacého pretekárskym behom na konci predchádzajúceho spevu. –

26 – 27

takže ich krk vždy opačne sa stŕha, / než kráča noha... – Verše preložené podľa Porenovej lekcii, ktorú prijal aj Sapegno: „sí che'n contrario il collo faceva ai pie continuo viaggo“. Situáciu si teda – s Porenou – predstavujeme asi takto: Dante stojí hore na hrádzi a dole sa krútia zatratenci; ak chcú upierať oči na Danteho, ich krky (a teda aj hlavy) sa musia obracať, pokiaľ je to len možné, stále opačným smerom, než postupujú ich nohy. – Iní editori navrhujú iné čítanie a aj iný, zdá sa, že menej pravdepodobný výklad. –

37 – 39

Gualdradin vnuk... – Guido Guerra (narodil sa okolo r. 1220, umrel r. 1272), zo slávnej rodiny grófov Guidiovcov, významný vodca florentských guelfov a účastník mnohých vojenských výprav (preto prezývka Guerra-Vojna!). Tradovalo sa, že jeho zásluhou zvíťazili florentskí guelfi v bitke pri Benevente (1266). Bol vnukom Gualdrady, dcéry Bellincioneho Bertioho, ktorá bola v Danteho časoch povestná prísnymi mravmi a skromnosťou. V speve o starej „cnostnej“ Florencii Dante ju vyzdvihuje ako vzor niekdajších florentských matrón. (Pozri par. XV, 112 – 114.) –

40 – 42

Aldobrandimu Tegghiaiovi... – Tegghiaio Aldobrandi (umrel r. 1266), na ktorého osud – podobne ako na osud ďalej uvedeného Jacoppa Rusticucchio – Dante bol zvedavý už v rozhovore s Ciaccocom (porov. Inf. VI, 79 – 80), bol významný florentský guelf, politik a vojak, povestný svojou rozvážnosťou. Dante naráža na fakt, že márne odrádzal spoluobčanov od výpravy proti Siene, ktorá sa skončila ich katastrofálnou porážkou v bitke pri Montaperti (1260). –

43 – 45

a ja... Jacoppo Rusticucci som... – O tomto bohatom florentskom občanovi guelfovi (žil ešte r. 1266) vie sa veľmi málo a v podstate len to, čo vyčítali už starí komentátori z tohto Danteho textu: mal vraj „ženu vzdornú“, čiže spurnú, odmietavú, neochotnú, vrtošivú (podľa iných: zvrá-

tenú), ktorú napokon tak znenávidel, že sa od nej odlúčil a v nenávisti k ženám vôbec – upadol do sodomie. – Narážkou na túto ženu je určený i sám typ týchto zatratencov. –

63

ak do stredy prv vkročím. – Do stredy zeme, sveta a vesmíru, kde je sídlo Lucifera. Čiže: „sladké plody“ Dante obsiahne, až keď pozná všetky hriechy a tresty za ne. –

70 – 72

bo Guglielmo Borsiere s nami trávi / len krátky čas. – Nevie sa presne, kto bol tento Guglielmo Borsiere (anekdotu o jeho vtipnosti uvádza Boccaccio v Dec. I, 8). Podľa starších komentátorov bol to „igric“ („joculator“), ktorý zabával hostí na kniežacích dvoroch; podľa novších komentátorov – a to je pravdepodobnejšie – bol dvoranom, ktorý konal dôležité kancelárske, resp. aj diplomatické práce, šľachtic veľkosvetských spôsobov a arbiter elegantiarum vo Florencii koncom XIII. storočia. Keďže umrel len nedávno pred r. 1300 (pozri v. 70 – 71: „... s nami trávi len krátky čas“), priniesol do Danteho Pekla „čerstvé“, no pre niekdajších predstaviteľov „starej“ Florencie tým skľučujúcejšie správy o mravnom úpadku ich rodného mesta. Zatratenci zrejme pristavili Danteho preto, aby si jeho „správy“ – overili. –

73 – 75

„Nový ľud z hôr...“ – Ten istý, ktorý v predchádzajúcom speve nazval Brunetto Latini ľuďom „zlostným“, „nevďačným“, „fiesolanským statkom“. Danteho invektíva proti tomuto „ľudu“ – v našej tercíne obzvlášť patetická a sprevedaná až postojom starozákonného roztrpčeného proroka („zrak môj sa hor vrýva“, v. 76) – tvorí teda priamo akord s výrokom Brunetta Latiniho a overuje naše konštatovanie, že do názoru svojho „učiteľa“ Dante vliadol vlastný názor – a vlastný výpad proti „novému“ zohľadličenému meštianstvu. (Porov. pozn. k Inf. XV, 61 – 63.) – Invektívu proti nemu Dante vystupňuje v nasledujúcom speve priamym obrazom doslovne „zozverštených“ úžerníkov. Naša tercína ináč patrí medzi slávne miesta Božskej komédie. –

94 – 100

Ako tá rieka... buráca z brál tam pri San Benedette... – Rieka Montone, ktorá pramení pod Monte Veso, približne v tých končinách severozápadného Talianska, kde pramení Pád. Jej horný tok sa nazýval v Danteho časoch Aquacheta a dolný tok – Dante hovorí, že od mesta Forlì – Montone. (Dnes sa Aquacheta pokladá za prítok Montone.) Asi šesť kilometrov od obce San Benedetto, ležia-

cej v apeninskom údolí, rieka Montone tvorí vodopád, ku ktorému Dante prirovnal kaskádu pekelného Flegetőnu. -

101 - 102

rútiac sa jedným skokom, kde by malo / byť ramo pre tisíc rozovreté. - Verše preložené podľa výkladu prijatého Sapegnom i Momiglianom: za jarných záplav rieka Montone padá pri San Benedetto jediným „skokom“, jediným vodopádom, pokým ináč, v lete, schádza dolu brehom zo stupňa na stupeň, „tisícim“ skokov. Zdá sa, že v Danteho texte nemožno nájsť rozličné narážky (napr. na bohatý kláštor sv. Benedikta a i.), aké tam našli niektorí starší komentátori (Boccaccio a i.) -

106 - 108

Ja povraz som mal ovitý kol pása... - O tomto „povraze“, ktorým bol Dante prepásaný a ktorý odovzdá Vergiliovi, aby ho hodil do priepasti a ním vylákal obludného strážcu ôsmeho kruhu, jestvuje prebohatá literatúra. Disponujeme niekoľkými desiatkami rozličných výkladov, mnohými zaujímavými štúdiami, no možno povedať, že sa dosiaľ nepodarilo uspokojivo vysvetliť jeho alegoricko-symbolický význam, ako ani zmysel celého tajomného rituálu, spojeného s ním. Len pre zaujímavosť uvádzame, že v časoch blízkych Danteu Francesco da Buti v tomto povraze videl *františkánsky povraz* a podľa neho usúdil, že autor Božskej komédie bol tzv. terciárom, čiže príslušníkom tretieho (laického) františkánskeho rádu; podľa Butiho teda tajomný Danteho povraz symbolizuje pokoru a františkánske cnosti. Oproti tomu v našich časoch moderný danteológ Robert L. John dokazuje, že nemôže ísť o františkánsky povraz, ktorý sa vraj nikdy nenazýval „corda“, ako ho výslovne nazýva Dante, ale vždy len „capestro“; podľa neho tu môže ísť len o *povraz templársky*, svedčiaci o príslušnosti Danteho k laickej templárskej elite, čo, pravda, autor Božskej komédie v časoch zrušenia templárskej rehole a jej krutého prenasledovania musel prísne tajiť. V takejto súvislosti sa potom Johnovi nasledujúca epizóda javí ako narážka na templárskeho zradcu Noffa Dei, ktorý r. 1313 skončil na šibenici: vo vrhnutí templárskeho povrazu do hĺbín vidí tento rakúsky danteológ pohrdavý akt Danteho - utajeného templára: pre templárskeho zradcu platí jedine templársky povraz! (Porov. jeho cit. dielo, str. 140 a nasl.)

To všetko, rozumie sa, sú len dohady, ktoré vzbudzujú pochybnosti. (V Johnovom prípade viac než pochybnosti!) O tom však, že „povraz“ i nasledujúci „rituál“ majú určitý alegoricko-symbolický význam, pochybovať nemožno, ako ne-

možno pochybovať, že podobný význam má aj „leopard“, ktorého sa už raz pokúsil Dante chytiť povrazom. Predbežne sa dozaista možno uspokojiť určitým vymedzením tohto významu, a to jednak v pomere k „leopardovi“ a jednak v pomere ku Geryonovi, strážcovi ôsmeho pekelného kruhu: ak leopard symbolizuje zmyselnosť (porov. pozn. k Inf. I. 32), Danteho „povraz“ je potom symbolom cudnosti, a ak je Geryon „hnusným obrazom ľži“, klamstva („sozza imagine di froda“), ako Dante výslovne povie v nasledujúcom speve (porov. Inf. XVII, 7), potom je „povraz“ symbolom spravodlivosti a pravdy. Tak aspoň rieši túto otázku moderný francúzsky komentátor Henri Longnon. (Pozri jeho cit. komentár, str. 553.) -

124 - 126

Pred pravdou, ktorá črty ľži má v tvári... - Rozumej: črty fikcie, klamu, výmyslu; taký význam má Danteho slovo „menzogna“: to, čo má Dante ďalej podávať, je natoľko ireálne a neuveriteľné, že mnohým môže prichodiť len ako výmysel. Jeho pravdivosť - pravdivosť, rozumie sa, *básnickú* - Dante ďalej potvrdí aktom slávnostnej prisahy na vlastné dielo. -

128

pri Komédii prisahám... - Pri tejto básnickej skladbe, ktorú Dante na tomto mieste (podobne ako aj v Inf. XXI, 2) podľa súvekej terminológie nazýva „komédiou“. (Prívlastok „božská“ dostala až neskôr v XVI. storočí a tak sa aj zaužíval jej názov.) Týmto termínom sa v stredoveku označovali skladby, ktoré sa začínali smutno, ale mali radostný záver a boli písané „nízkym“ štýlom. Oproti tomu Vergiliovu Aeneidu - podľa tej istej terminológie - nazve „tragédiou“, keďže ju pokladal za skladbu písanú „vysokým“ štýlom. (Pozri Inf. XX, 113). K otázke názvu Božskej komédie porov. štúdiu O. F. Bablera Dantes „Divina Commedia“. Ihr Titel und ihre literarische Gattung, uverejnenú v poľskom časopise Zagadnienia Rodzajów Literackich IV, 2 (7), Lodž 1962, str. 71 - 82. -

SPEV SEDEMNÁSTY

1

Hľa, šelma s chvostom zahroteným vzadu... - Geryon, strážca ôsmeho kruhu, v ktorom sú trestané najrozličnejšie druhy klamárov, a ako taký - symbol klamstva a zloby svojho kruhu, „hnusný

obraz lži“, povedané slovami samého Danteho. (Pozri v. 7.) Postavu tohto strážcu – s jeho menom stretne sa až ďalej vo v. 97 – Dante prevzal z klasickej mytológie, kde bájny obor s tromi hlavami a tromi telami, povestný „*tergeminus Geryon*“, ináč vládár na ktoromsi ostrove v západnom Oceáne, ktorého napokon zabil Herkules, platil taktiež za symbol klamstva a podliactva. Tohto klasickeho Geryona – podobne ako iné mytologické postavy – Dante však úplne pretvoril: pokým klasickej Geryon, hoci trojhlavý a s tromi telami, jednako len má jednu „prirodenosť“ (je „in tribus unus“, ako napísal Ovidius v *Her*, IX, 92), Danteho Geryon je hybrid s viacerými „prirodenosťami“; niektorí komentátori myslia, že má „prirodenosti“ tri (človek, had, škorpión), iní, že štyri (človek, had, šelma, škorpión), ba možno sa domnievať, že až päť (plus vták – vie aj lietat!).

Takáto premena klasickeho vzoru dozaista nie je náhodná a diktovali ju, myslíme, dva nám už známe *zákony* Danteho Pekla:

Danteho Geryon, ako sme povedali, je obrazom viny a hriešnikov svojho kruhu. Ak nasledujúci kruh so svojimi desiatimi tzv. Zložkami je danteovskou desaťnásobnou demonštráciou, ako klamstvo znetvoruje človeka, Danteho Geryon je verným obrazom tohto klamstva: je to obluda znetvorená do podoby až apokalyptickej. Zároveň však – podľa druhého zákona, platného v Danteho pekle – je plastickým znázornením postupného zdegradovania ľudskej prirodzenosti hriechom, zozverštenia človeka, ktoré – ako sme povedali – prejavuje sa tým výraznejšie, čím nižšie sa zostupuje do Danteho Pekla. Predchádzajúci Minotaurus bol poločlovekom a polozverom. Geryon, sídliači o kruh nižšie, je už hybridom, v ktorom prevládajú zverské prvky a ktorý si uchováva z človeka už len „hladkú“, no nemá tvár. Tento nový, povedali by sme atmosferický moment svojho Pekla Dante vyjadril aj umelecky, a to až nápadným zmnožením zvieracích motívov v našom speve, použitých jednak v priamych pomenovaniach a jednak v prirovnaniach a básnických obrazoch. Hodno si všimnúť, koľko zvierat sa vyskytuje v tomto speve: *šelma* (v. 1), „desný *zver*“ (v. 5), *had* (v. 12), *pavúk* (Arachné, v. 18), *bobor* (v. 22), „preohavné *zvierat*“ (v. 23), *škorpión* (v. 26), *pes* (v. 49), *ovad* (v. 51), *lev* (v. 59), *hus* (v. 63), *prasná sujiňa* (v. 64), *kozol* (v. 73), *vôl* (v. 75), „hrôzostrašný *zver*“ (v. 79), *kobra* (v. 91), *šelma* (v. 94), *úhor* (v. 104), „desná *beštia*“ (v. 114), „*sokol*“ (v. 127), *vtáča* (v. 128). Sme na prahu nového kruhu a nového ovzdušia divej, dravej a zverskej zloby,

onej „*matta bestialitate*“, ktorú ako príznačnú pre ôsmy kruh Pekla uviedol Dante v *Inf.* XI, 82 – 83. Geryon je jej „dôstojným“ a adekvátnym predstaviteľom a nie je div, že sa pred jeho labami hemží celý zverinec. Z kategórie zvieracích motívov vymyká sa, pravdaže, posledné „vtáča“, no obraz, v ktorom motív vtáčaťa Dante použil, je viac než príznačný vzhľadom k nasledujúcemu kruhu: toto danteovské vtáča z konca nášho spevu prenasleduje dravý a *vyvčičený* – sokol. –

2

čo hrady drúzga, hravo zlieza hory... – Verš vztahujúci sa zrejme na alegoricko-symbolický význam Geryona, keďže v Danteho Pekle niet ani hradov, ani hôr: tie sú však na zemi. Verš, ako vôbec celá vstupná tercina, v pôvodine vyniká obzvlášť výraznou zvukovou organizáciou. V preklade je na to položený obdobný dôraz. –

15

kolieska a uzly... – V orig. nodi e rotelle. „Ozdo-by“ na Geryonovej koži (porov. aj nasledujúcu tercínu!) majú zrejme symbolický charakter: komentátori od najstarších čias sa domnievajú, že predstavujú pletichy, ktorými klamstvo dosahuje svoje ciele. (Podľa Porenu slovo „rotelle“ znamená aj „štitky“, takže vraj môže ísť aj o narážku na toliare, ktorými sa klamstvo chráni a utajuje.) –

16 – 17

Tatár či Turek... – Národy v Danteho časoch i neskôr povestné vzácnymi pestrofarebnými kobercami a tkaninami. –

18

Arachné sotva z takej priadze pradie. – Mýtická tkáčka zo starovekej Lýdie, ktorá sa odvážila pretekať s bohyňou Minervou; tá ju za trest napokon premenila na pavúka. (Ovidius, *Met.* VI, 5 – 145, porov. aj *Purg.* XII, 43 – 45.)

21

jak tam, kde Nemci plnia si len bruchá. – Rozumej: v severných krajinách, obývaných Nemcami, ktorí boli v Taliansku Danteho čias povestní a až prísloveční ako jedáci a pijani. (Porov. franc. príslovie „piť ako Nemec“ – „boire comme un Allemand.“) Verš preložený podľa tradičného výkladu. (Niektorí myslia, že Danteho prid. meno „lurchi“ znamená „hundroši“ a potom by teda išlo nie o „Nemcov“, ktorí si plnia len bruchá, ale o Nemcov hundrošov, šomravcov.) –

22

chystá sa bobor k bojovému činu. – Podľa ľudového rozprávania, uvádzaného komentátormi, bobor sa tak chystá k „bojovému činu“, čiže tak lapá ryby, že sa pričupí k brehu rieky alebo potoka

a spustí chvost do vody; keď ryby zacítia olejovitý zápach jeho chvosta a priblížia sa k nemu, bobor sa náhle zvrtné a chytí ich. Styčným bodom prirovnania Geryona k bobrovi je teda bobrie klamstvo, šafbiarstvo, trik. -

35

uzrel som lud... - Nová a posledná skupina hriešnikov tretieho okružia siedmeho pekelného kruhu: úžerníci. Vo fakte, že si odpykávajú trest posediačky, vidí sa narážka na ich predchádzajúci život a aplikácia princípu *contrapasso*: ako v živote sedeli za stolmi, kde nadobúdali bezpráčne zisky, tak sedia i po smrti. Myslíme, že nie je náhodné ani ich umiestnenie: Dante im pridelil miesto nielen na samom okraji tretieho okružia (zrejme ako najväčším hriešnikom siedmeho kruhu), ale aj v bezprostrednej blízkosti samého Geryona, zozretého obrazu ľudského klamstva a podliactva. Nie je div potom, že v ich vonkajšej podobe nájdeme niektoré „zverské“ črty: ošipujú sa ako psy (v. 46 - 51), oblizujú sa ako voly (v. 74 - 75), oči si na mešoch - „*popásajú*“ (čo treba brať v doslovnom, hodne ironickom význame! - porov. v. 57). Giovanni Getto, autor osobitnej štúdie o tomto speve, charakterizuje ich stav ako „negáciu ľudskosti“. (Pozri jeho *Il canto XVII dell' Inferno* v cit. Lett. dant. I, str. 321.) Výrazom obzvláštného pohľadania nimi je Vergiliovo upozornenie, aby sa pri nich Dante len „krátko“ zdržal. Pripomína ono jeho slávne „*guarda e passa*“ - „pozri a pod“ z Inf. III, 51. -

43

A tak zas sám, tak sám sa ďalej táram. - Možno povedať, jediný lyrický verš v celom speve, plný melanchólie, danteovskej ľudskej clivoty v samotných hlbínach Pekla - verš, ktorý tak obdivoval pre jeho lyrickú tonalitu veľký znalec nesmierne zložitého Danteho slovesného umenia A. Momiigliano. Uprostred celkovej brutálnej atmosféry tohto spevu (drsné obrazy, zvukovo drsno komponované verše, „plebejský“ tón, ktorý do istej miery núti vyjadrovať sa aj samého Vergília „plebejský“, porov. v. 28 - 30!) verš tvorí osamelý ostrovček „čistej“ poézie. V preklade je náročky inštrumentalizovaný širokou hláskou a. -

54

nepoznal som z nich nikoho... - Nepoznal preto, že mali tváre znetvorené ohňom, ale aj preto, ako postihol cit. Getto, že ide o ich redukciu na čiru „hmotu v pohybe“. (Tamže.) V nižších pekelných kruhoch sa čoraz väčšmi stráca ľudskosť a individualizácia: človek sa stáva kategóriou. Všetky pokusy starých i nových komentátorov identifikovať

vať v tejto skupine jednotlivcov - ako naposledy správne poznamenal Porena - sú teda nielen márne, ale aj zbytočné. O tom však, že Dante mieril na veľmi konkrétne a známe *rody*, pochybovať nemožno. Náročky ich naznačil rozličnými erbami. -

59# 60

na žltom mešci levia tvár sa triasla... - Blankytý lev v žltom (zlatom) poli - znak rodiny Gianfigliazi, florentských Čiernych guelfov. -

61

Do vozu môjho pohľadu... - v orig. di mio sguardo il carro. - Viacerí starší komentátori (napr. ešte aj Del Lungo) chápali tento Danteho obraz ako „bizarný“ a slovo „il curro“ radšej vysvetľovali vo význame „beh“: „beh môjho pohľadu“. Zdá sa však, že treba dať prednosť moderným komentátorom, ktorí myslia, že tento obraz nevybočuje zo systému Danteho obrazov. (Porov. „*la navicella del mio ingegno*“ - „*loďka môjho umu*“, Purg. I, 2.) -

63

a v nej hus belšia od samého masla. - Biela hus v červenom poli - znak florentskej rodiny ghibelinských Ubriachiovcov (Obriachi). -

64 - 65

prasnej svine modré znamä... - Modrá prasnica v striebornom poli - znak padovánskych Scrovegniovcov. -

68

Vitaliano, krajan môj... - Vitaliano del Dente, o ktorom sa vie, že bol r. 1307 v Padove vysokým funkcionárom republiky, tzv. *podestom*. (Podľa iných Vitaliano di Jacopo Vitaliani, úžernický boháč na dvore Scrovegniovcov.) -

70

Mňa z Padovy kruh Florentanov zvierä... - Danteho irónia na účet rodného mesta: všetci úžerníci sú z Florencie a ak sa medzi nimi vyskytne niektorý z iného mesta, je len výnimkou. -

72 - 73

„Už chceme veľrytiera, / čo prinesie si na mešci tri kozly.“ - Podľa zhodnej mienky starých komentátorov (overenej nanovo Barbim) týmto „veľrytiera“, netrepežlivo očakávaným v Pekle florentskými úžerníkmi, je Gianni Buiamonte z florentskej rodiny Becchiovcov, ktorí mali v erbe tri kozly v zlatom poli. Začas zastával verejné funkcie vo Florencii a bol spoločníkom vo veľkom zmenárnickom podniku na prelome XIII. a XIV. storočia. Okolo r. 1297 bol povýšený do šľachtického stavu, no r. 1308 bol odsúdený pre krádež a podvody. Umrel r. 1310 v chudobe, zavinenej vraj hráčskou

náruživosťou. – V názve „veľrytier“ („il cavalier sovrano“) sa dozaista tají Danteho krutá ironia: podľa Porenu florentskí úžerníci chcú povedať, že až k nim príde Gianni Buiaimonte, ako jeden z najväčších úžerníkov stane sa ich hlavou, akýmiś „veľmajstrom“ ich „rytierskeho“ rádu. Ešte pravdepodobnejšou sa zdá mienka Barbiho, že tu ide o sarkazmus („pekny rytier!“) na účet samej Florencie, ktorá takých ľudí povyšovala do šľachtického stavu. –

82

Len takéto už povedú nás schody. – Povedané ironicky, lebo nasledujúce dva kruhy Pekla sú oddelené hlbokými priepastami a nevedie do nich schodná cesta: do ôsmeho kruhu ich znesie na chrbte Geryon a do deviateho kruhu, na samo dno Pekla, ich zloží obor Anteus. (Pozri Inf. XXXI, 130 a nasl.) –

106 – 108

Faeton sotva stípol v prudšom kčíci... – Faeton, syn Heliov (Slnka), podľa gréckej báje si raz vyprosil od otca dovolenie viesť slnečný voz; nezvládol však slnečné kone, opraty mu vypadli z rúk, voz vybočil zo zvyčajnej dráhy a spálil časť neba; v kritické chvíli neobratného vozataja zrazil bleskom Jupiter. (Porov. Ovidius, Met. II, 47 – 324.) –

109 – 110

či Ikaros... – Syn Daidalov, ktorý unikol z krétskeho Labyrintu na krídlach, zostrojených jeho otcom; keďže však neposlúchol otcovu radu (porov. v. 111: „Bežiš po zlej trati!“) a vzlietol prívysoke, vosk na krídlach sa mu roztopil a Ikaros padol do mora. (Porov. Ovidius, Met. VIII, 203 – 233.) –

127 – 132

Ako keď márne sledí sokol dravý... – Opis fantastického letu Geryonovho Dante zakončuje obrazom zo stredovekého poľovníckeho života: keď sokoliar chcel privolať vycvičeného sokola, rozkrútil tzv. „logoro“ („vábídlo“, v. 128), čo boli dve spojené krídla, priviazané na povrázku, akási napodobenina vtáka. Neraz sa však stalo, že sokol, unavený dlhým, a najmä bezvýsledným letom, spúšťal sa aj sám. Vtedy sokoliar zvolal: „Beda, klesáš!“ (v. 129). A sokol, cítiac, že úlohu nesplnil, zosadol ďaleko od pána, rozhnevaný, že márne tak dlho lietal. (Porena, Sapegno a i.) – K takémuto dravému rozhnevanému sokolovi Dante prirovnal Geryona, ktorý síce svoju úlohu splnil, ale s hnevom a zlosťou – hoci je zahalený do nepreniknuteľného mlčania. –

SPEV OSEMŇASTÝ

1

Je v Pekle miesto, Zložľaby sa volá... – Ôsmy kruh Danteho Pekla, miesto trestu klamárov. Keďže klamstvo pokladal Dante za najrozšírenejší hriech na svete, za zlo „vlastné človeku“ (porov. Inf. XI, 25: „že sa však klam len smrteľníka týka...“), tento kruh je, prirodzene, najväčší: Dante mu venoval viac než tretinu svojej prvej kantiky (Inf. XVIII – XXX).

Rozsah i diferencovanosť tejto *jednej* kategórie hriešnikov prinútil Danteho rozdeliť kruh na *desať* koncentrických okruží či pásem, ktoré nazval *Zložľabmi* – *Malebolge* (vlastne doslovne Zlými vakmi, Zlými kapsami, ako predpokladajú talianski komentátori). Podľa autorových údajov v tomto speve (a najmä podľa rozličných náznakov, roztrúsených v nasledujúcich spevoch) celý tento ôsmy kruh si treba predstaviť ako naklonenú rovinu, zvažujúcu sa k stredu Zeme a nadol postupne čoraz väčšmi sa zužujúcu, horizontálne poprerývanú Zložľabmi. Posledný, desiaty Zložľab je v bezprostrednej blízkosti akési mohutnej centrálnej šachty (Dante ju nazýva aj „širokou studňou“, porov. v. 5), hlbokej priepasti, spadajúcej do samého stredu Zeme a svojím dnom tvoriacej posledný, deviaty kruh Danteho Pekla. Samotné Zložľaby podľa Danteho predstavy sú akési hlboké a mohutné priekopy, kotliny či rokliny s mierne naklonenými, no neschodnými stenami, a keďže sa celá „tvrdá priestraň“ ôsmeho kruhu, ako sme povedali, zvažuje a pritom zužuje, aj koncentrické Zložľaby majú postupne čoraz menší priemer: najväčší je Zložľab prvý a najmenší je posledný.

Pre správne pochopenie celého spôsobu Danteho putovania (ako i rozličných podrobností, ktoré sa v texte nasledujúcich spevov vyskytnú a ktoré by zostali nejasnými bez presného poznania danteovskej topografie tohto kruhu) je nevyhnutné ujasniť si „komunikačné spoje“, vedúce touto mohutnou pekelnou pláňou. V poslednom čase sa touto otázkou zaoberal vo svojom komentári M. Porena: o jeho výskum sa oprieme v nasledujúcich riadkoch. (Išlo skutočne o výskum, pretože Dante síce myslel „geometricky“, ale vyjadroval sa *básnicko* mnohými synonymami, ktorých význam nebol vždy predchádzajúcim komentátorom jasný.)

Podľa Danteho predstavy celý vyššie spomenutý geometrický systém koncentrických žľabov pretínajú odhora nadol *mostné pásy*, ktoré sa tiahnu od

hornej mohutnej okružnej hradby, týčiacej sa na hornom obvode kruhu (to je ten „okrúhly breh“, čnejúci nad okolím, ktorý Dante spomína vo v. 7!), a smerujú k ústrednej šachte. V pomyselnom strede tejto šachty sa zbiehajú. Tieto mostné pásy zrejme nie sú široké, lebo Dante v tomto speve hovorí o „úzkej prti“ (v. 101) a z Danteho textu priamo i nepriamo vyplýva len to, že ich bolo viac (Porena myslí, že toľko, koľko je Gigantov na obvode „studne“) a že sú všetky zlomené, rozbořené nad šiestym žlabom. (Porov. Inf. XXI a XXIII.)

Vlastné tzv. mosty, preklenujúce jednotlivé žlaby, nesmieme si však predstaviť ako naše dnešné ploché mosty. Dante ich častejšie nazýva slovom „scogli“, čo doslovne znamená „skaliská“, „balvany“, „úskalnia“ (porov. v. 16), čiže sám si ich predstavoval ako mohutné vyklenuté skalné hroble. (Porov. v. 69; pozri aj Inf. XIX, 9, kde ich prirovnal k tzv. tumbám, čiže ku chrámovým katafalkom: „kde skalný most sa ako tumba vzpína.“) Ak Dante hovorí o mostných oblúkoch, zasa nejde o mostné oblúky v našom zmysle slova, ale iba o vyklenuté balvany, tvoriace most. Pri záhlaviach sú tieto mosty nižšie, pokým v prostriedku sú oblúkovo vyvýšené na spôsob starých rímskych mostov. A keďže sa celé priestranstvo ôsmeho kruhu zvažuje, aj sklony týchto mostov spadajú nadol čoraz príkrejšie, tou mierou, ako sa básnici blížia k ústrednej šachte, čo Dante na viacerých miestach naznačuje. (Porov. napr. Inf. XIX, 35 a i.) Zároveň povrch jednotlivých mostov je čoraz drsnejší a rozpokanejší, takže putovanie básnikov je čoraz obťažnejšie. Porena – myslíme, že právom – vidí v tom význam alegoricko-symbolický: zdršňovanie povrchu mostov je rovnobežné so stupňujúcou sa vinou hriešnikov.

Napokon treba ešte doložiť: medzi jednotlivými žlabmi sú hrádzce, a to tak stavané, že vždy dve strany jednej hrádzce tvoria vnútorný svah predchádzajúceho a vonkajší svah nasledujúceho žlabu. Všade na hrádzach je schodná plošina. –

6

o nej sa zmienim ešte v inej časti. – Porov. Inf. XXXI – XXXIV. –

18

jak jeho studňa odtína a hlce. – Dante „studňu“ personifikuje. Porov. podobné personifikácie v Inf. XV, 1; XVI, 17, v našom speve vo v. 99 a i. –

25

Hriešnici v ňom sa na dva prúdy delia... – Oba prúdy týchto klamárov prvého žlabu sú klamári žien: tí, čo idú proti smeru cesty básnikov a sú v ich bezprostrednej blízkosti, sú klamári na prospech

iného, čiže *kupliari*; druhú skupinu, idúcu v smeru cesty básnikov (Dante sa jej lepšie prizrie z mosta, porov. v. 73 – 80), tvoria klamári na prospech seba, čiže *zvodcovia*. Keďže ide o jednu kategóriu hriechu, obe skupiny podstupujú rovnaký trest: jedných i druhých šibú „rohatí čerti“. Súvis medzi vinou a trestom nie je celkom jasný. (Cituje sa síce zo starých mestských štatútov, že pre kupliarov bol predpísaný trest bičovania, no v tomto žlabu sú takto trestaní aj *zvodcovia*.) F. T. Gallarati Scotti, autor osobitného komentára k nášmu spevu, nachádza „úzky súvis medzi hriechom a trestom“ v tom, že tu ide v oboch prípadoch o najhlbšiu podlosť a nízkosť, a nie o vášeň, ktorá by si bola zaslúžila trest pekelnéj víchrice, aký podstupujú „vášnivci“ v Inf. V. (Pozri jeho štúdiu II canto XVIII dell'Inferno v cit. Lett. dant. I, str. 338.) –

28 – 33

takto i v Ríme v jubilejnom roku... – Dva protismerné prúdy hriešnikov v prvom žlabu pripomenuli Dantemu obraz, ktorý akiste videl v Ríme v jubilejnom roku 1300, vyhlásenom pápežom Bonifácom VIII. Jubileum, spojené s odpustkami, privábilo do Ríma veľké množstvo pútnikov. Najväčší ruch bol, pravdaže, na Anjelskom moste, ktorý bol v tom čase jediným mostom vedúcim k Svätopeterskému chrámu. (Dante ho nazýva jednoducho „most“, v. 29, podobne ako Anjelský hrad nazýva jednoducho „hrad“, v. 32.) Rimania regulovali premávku tak, že pútnici, poberajúci sa do Svätopeterského chrámu, museli ísť po jednej strane mosta, pričom boli tvárou obrátení k Anjelskému hradu, pokým zasa vracajúci sa pútnici museli ísť po druhej strane, opačným smerom, a teda tvárou obrátení k „vřšku“, čiže k Monte Giordano. (Bol to menší kopec vytvorený zo starovekých zrúcanín, na ktorých stál kaštieľ Giordana Orsiniho.) –

49

ak neklamú, ak tvoje črty to sú... – Danteho irónia, na ktorú upozornil Porena: sme v ríši klamstva, kde všetko môže byť klamlivé – aj sám výzor človeka. –

50

Caccianemico Venedico... – Bolognský šľachtic z mocnej guelfskej rodiny (narodil sa okolo r. 1228); v Danteho časoch kolovala o ňom povest, že zo zisťných príčin – možno osobných a možno straníckych – nahovoril vlastnú sestru Ghisolabelu, aby bola po vôli „Markízovi“ (akiste markízovi Obizovi d'Este, spomínanému v Inf. XII, 111). Túto povest našim spevom Dante akosi dotvrdzuje, no samého Venedica Caccianemica umiestňuje do

Pekla predčasne: zomrel až r. 1302, pokým Danteho cesta záhrobnou ríšou spadá do r. 1300. -

60 - 61

že toľko úst už dneska nevysloví / od Saveny až k Rénu slovo *sipa*... - V prvom žľabe ôsmeho kruhu je viac Bolognanov, než ich teraz žije na území bolognskej republiky, ohraničenej riekami Savenou a Rénom: na jej teritóriu používal sa bolognský nárečový tvar „*sipa*“ namiesto toskánskeho tvaru „*sia*“, resp. „*sí*“ - „áno“. (Porov. Danteho charakteristiku Toskánska ako „krásnej zeme“, ktorou sa ozýva „*sí zvonné*“ v Inf. XXXIII, 80.) -

63

ak vieš, že z nás nik hrstou nerozsýpa. - Rozumej: že my Bolognania sme lakomci a chamtivci. - Niektorí komentátori v týchto Venedicových slovách vidia akúsi jeho snahu zmenšiť svoju vinu a aspoň časť zodpovednosti za ňu preniesť na samu povahu Bolognanov, v Danteho časoch povestných lakomstvom a skývražnosťou. (SDI, Porana a i.) -

66

tu kupliar málo zo žien navydiera... - V orig. *qui non son femmine da conio*. Je viac výkladov tohto verša podľa toho, či sa slovo „*conio*“ chápe vo význame „peniaze“, alebo vo význame „klamstvo“, ako svojho času navrhoval Del Lungo. (Pozri jeho komentár.) Je však možné - a to je náš názor - že Dante toto slovo použil v jeho prvotnom etymologickom význame „klin“, „vytkadlo mincí“, „razidlo“. (Lat. *cuneus*.) Potom by šlo o význam: tu niet žien na vytkanie peňazí (s obscénnym podtónom, aký sa tak často viazal napr. vo franc. stredovekej poézii k slovu „*coing*“: porov. vo Villonovom *Lais*: „*frapper en ung autre coing*“, v. 32.). -

69

z nej vybieha už vyklenutá skala... - most. Porov. pozn. k v. 1. -

72

vzdialili sme sa od okruhov krušných... - V orig. *da quelle cerchie etterne*, vlastne doslovne: od večných okruhov. Nie je jasné, čo tým Dante myslel: niektorí komentátori predpokladajú, že všetky predchádzajúce kruhy Pekla, iní, že skalnú hradbu okružujúcu ôsmy kruh, iní, že skalnú hradbu a hrádzu, po ktorej dosiaľ básnici kráčali (tak Porena, ktorý preto navrhuje čítať „*cerchie es-terrne*“ namiesto „*etterne*“), a napokon iní, že večné krúženie dvoch spomenutých prúdov zatratencov. (Zo starých komentátorov takýto výklad navrhol Buti a v novšom čase Bianchi a Barbi zniesli viac dokladov zo súvekej literatúry na takýto význam slova „*cerchie*“: v Danteho časoch i neskôr bolo

zvykom, že odsúdený na smrť vykonal pred popravou akúsi „okružnú cestu“ mestom; zdá sa, že práve na niečo podobné naráža Dante.) Priklonili sme sa k tomuto poslednému výkladu: ide - ironicky povedané - o večné, „krušné“ krúženie. -

76

tých druhých duší... - Druhého prúdu zatratencov v prvom žľabe, čiže zvodcov. -

86 - 96

Jáson je to... - Mýtický kráľ, staviteľ prvej lode, rozširovateľ obzorov starovekého človeka, vodca bájných Argonautov a dobyvateľ tzv. Zlatého rúna v Kolchide (kdesi v severovýchodnej Ázii, azda v dnešnom Gruzínsku). Okrem toho aj povestný zvodca žien: za svojej výpravy do krajiny Kolchov zastavil sa na ostrove Lemnos, ktorý bol dejiskom veľkého zločinu: keďže tamojšie ženy zanedbali kult Venuše, bohyňa ich potrestala „kozľacím zápachom“, pre ktorý sa im všetci chlapi vyhýbali a nimi opovrhovali. Ženy zato z pomsty vyvraždili „celý národ mužský“ (v. 89), neušetriať bratov, otcov ani vlastných mužov. Jedinej Hypsipylé, „mladušej“, „nežnej“, podarilo sa klamstvom zachrániť kráľa Thoanta, a tú práve zvedol a napokon opustil Jáson. Neskôr ešte zvedol i opustil Medeu, dcéru kráľa Kolchov, pomocou ktorej získal Zlaté rúno (Porov. Ovidius, *Met.* VII, 1 a nasl.)

Z textu vyplýva, že Dante prechovával obzvláštnu úctu k tejto mytologickej postave, ktorú zobrazil až sošne, v celej majestátnosti, ako kráľa zostávajúceho kráľom aj v samých hĺbkinách Pekla. („... aký to kráľ! Vždy ešte kráľ v tom hyde!“ v. 85.) Renucci myslí, že Danteho úcta k Jásonovi je celkom podobná ako úcta k Ulyxovi (porov. Inf. XXVI) - a aj motivovaná tými istými príčinami: obidve hrdinské postavy patrili medzi veľkých starovekých dobyvateľov nových obzorov sveta; Jáson sa ako prvý odvážil prejsť Hellespontom do neznámych končín Čierneho mora a Ulyxes ako prvý prešiel za Herkulove stĺpy do búrlivých vôd Atlantiku, doslovne hnaný túžbou po poznaní. Dante, ktorý poznanie vecí fyzických i metafyzických, človeka, sveta i kozmu - slovom „*vedu*“ („*scienza*“) - pokladal za „poslednú dokonalosť našej duše“ (Conv. I, I, 1 a nasl.), nemohol neobdivovať také postavy klasickej mytológie, ktoré niesli v hrudi podobný zápal, aký niesol on sám. Ba tak sa zdá, že medzi ich snahami a snahami svojimi (Danteho poézia je sústavným prekračovaním Hellespontu i Herkulových stĺpov!) cítil priamu paralelu. (Porov. cit. Renucciho dielo, str. 243 - 244.) V jeho obdve Jásona a Ulyxa možno teda dozaista

mnievajú, že znamená kameň, konštrukciu vyčnievajúcu nad hrobom, čiže sám *most* (D'Ovidio a i.). Náš názor je, že znamená presne to, čo latinské slovo „tumba“, používané v cirkevnej terminológii podnes: *katafalk* (zvaný aj „castrum doloris“ alebo „majestát“), ktorý sa vykladá v chrámovej lodi pri bohoslužbách za mŕtvych. Nie je náhodné, že práve tento symbolický sakrálny predmet vyvstane v Danteho predstavivosti v spojení s kamenným mostom, preklenujúcim žlab, v ktorom sú „pochované“ simoniacke cirkevné osoby. (Porov. len, ako iný sakrálny predmet vyvstane v jeho spomienke pri pohľade na samotné ich „jamy“: krstiteľnice! V. 16 – 18.) Pri takomto výklade slova „tumba“ vystúpi v plnej sile krutá irónia, ktorá je ináč charakteristická, ako na to ešte upozorníme, pre celý tento spev: len takáto „tumba“, takýto katafalk vo forme pekelného mosta sa týči nad nehodnými kňazmi, ktorým Dante doslovne „vyspieva“ (porov. v. 89) svoje ironicko-sarkastické „oficiá“. –

13 – 15

Do dna a každej skalnej sivej steny... – Tento tretí žlab, na rozdiel od ostatných žlabov, je celý miestom útrap, čiže nielen jeho dno, ale i jeho strmé steny. Ide o akési bizarné pekelné „mesto“ jám! –

17 – 18

než jamy v mojom krásnom Svätom Jáne, / ktoré tam slúžia za krstiteľnice... – Vo florentskom baptistériu, krstnom chráme sv. Jána Krstiteľa, jestvujúcim podnes. (V prívlastku „krásny“ našli mnohí komentátori echo rozcitliveného Danteho exulanta. Porov. podobnú vreľú zmienku Danteho o tomto kostole v Par. XXV, 8 – 9). – Verš 18. patrí však medzi najdiskutabilnejšie verše Božskej komédie pre sporný význam Danteho slova „battizzatori“, ktoré môže znamenať „krstiteľnice“, ale aj „krstiacich“, ako aj pre nejasný význam slovného spojenia „per luogo“, znamenajúceho „pre miesto“, ale aj „namiesto“. (Naposlady vec ešte väčšmi skomplikoval taliansky lit. historik Giorgio Varanini, ktorý dokazoval, že slovo „battizzatorio“ môže znamenať aj „krst“. Porov. jeho štúdiu *Un discusso passo dantesco* v GSLI, CXXVII, 1950, str. 434 – 435.) – Verš sme preložili podľa výkladu starého komentára, zvaného *Ottimo*, ktorý chápe Danteho slovo vo význame „krstiteľnice“. „Ako očitý svedok Danteho čias dosvedčuje, že v uvedenom florentskom kostole bolo päť akýchsi úzkych jám, v ktorých kňazi krstili (ponorením do vody). Pre názornosť starý komentátor zanechal aj pôdorysný náčrt týchto „jám“ (pozri vo

vydaní SDI), ba dokladá, že sám videl jednu z tých „krstiteľnic“, ktorú Dante „rozbil“, aby zachránil akéhosi topiaceho sa chlapčeka. Z moderných editorov niektorí tento Ottimov výklad prijímajú (SDI, Momigliano a i.), iní ho odmietajú (napr. Sapegno) a napokon iní celú otázku nechávajú otvorenú. Pri preklade, prirodzene, bolo nevyhnutné prikloniť sa k niektorému výkladu. Ak sme sa priklonili k interpretácii navrhutej Ottimom, urobili sme tak preto, že nemáme príčinu neveriť očitému svedkovi Danteho čias a jednému zo spoľahlivých a relatívne najlepších starých znalcov Danteho diela. (Preto aj dostal tento komentár meno „ottimo“ – „najlepší“: *L'Ottimo Commento della D. C.* edito da A. Torri, Pisa 1827 – 1829, 3. zv.) Okrem toho zaň hovorí sám kontext nášho spevu. (Porov. vyššie pozn. k v. 8 – 9.) Ottimov výklad, pravdaže, nemožno pokladať za istý, no z navrhovaných výkladov je najpravdepodobnejší. –

19 – 21

Nie dávno jednu rozbil som... – O Danteho príhode nevie sa nič určité, i keď niektorí komentátori zaznamenali aj meno zachráneného „človečička“: Antonio di Balduccio dei Cavicciuli. Zrejme však o nej kolovali rozličné povesti, keď Dante pokladal v tejto tercíne za potrebné slávnostne dotvrdiť pravdu, tak ako sa pečatou zhodnoverňovali v stredoveku listiny.

22 – 30

Z otvoru každej, ako by ich utli... – Trest svätokupcov, ako iné tresty, je založený na princípe *contrapasso*. Jeho spojitosť s vinou starší i novší komentátori zhodne vysvetľujú asi takto:

Simoniaci, predstavujúci dozaista určitý druh lakomcov, na zemi ustavične len hľadeli na pozemské bohatsvá, na zlato a striebro, ktoré sa dolujú z hlbín zeme, miesto toho, aby boli – ako osoby duchovné – upierali zrak *hore* k nebesiam. Teraz po smrti sú za trest „zasadení“ v jamách *dolu* hlavou a skutočne pozerajú len do útrov zeme. Za živa jediným ich cieľom bolo „napchať si“ *mešce*. Teraz po smrti sú sami „napchaní“ do akýchsi kamenných *vakov*. (Porov. v. 70 – 72.) V živote sa dopúšťali hriechu proti Duchu Svätému. (Simónia je totiž výsostne takýmto hriechom: v uvedenom biblickom rozprávaní sa výslovne hovorí, že si Šimon mág chcel kúpiť od apoštolov moc udeľovať milosť Ducha Svätého, porov. vyššie pozn. k v. 1.) Teraz po smrti sú trestaní plameňmi: tie komentátorom celkom právom prichodia ako protiklad „ohnivých jazykov“, ktoré podľa biblického rozprávania zostúpili na apoštolov (SDI), ako „kontrast Ducha Svätého“ (Spoerri, cit. dielo, str. 125) a priá-

my nástroj trestu tretej božskej osoby. (André Pézard, cit. monografia, porov. našu pozn. k Inf. XIV, 21.)

Takéto vysvetlenie princípu contrapasso je iste prijateľné a postihuje vlastnú Danteho myšlienku. -

32 - 33

pod plameňom i červenším i väčším... - Podľa farby i veľkosti plameňa Dante usúdil, že v tej jame bude podistým väčší hriešnik. A skutočne: ukáže sa, že ide o jamu simoniackych pápežov. -

45

až k onomu, čo kvílil cez labizne. - Rozumej: vyjadroval bolesť metaním nôh. Obraz iste groteskný, ako sa toľkokrát konštatovalo, no ešte väčšími drsno sarkastický a ironický, plný hlbokého pohrdania: zatratený pápež v jame má len - „labizne“! (Dante tu použil korenisté ľudové slovo „zanca“, ktoré je iste v kontraste s oným „gran man-to“ - pápežským „veľkým pláštom“ z v. 69.) -

49 - 51

Tak som sa skláňal k hrotu tohto „kola“... - Svoj postoj prirovnáva Dante k postoju fráttra minoritu, spovedníka, ktorý zvyčajne asistoval pri zvláštnom druhu stredovekých popráv, pri tzv. „propagazione“ (slovo odvodené z lat. propaginare - zasadiť ratolesť stromu do zeme): zákerných vrahov vsádzali dolu hlavou do jamy, ktorú potom zahádzali. Završenie však odsúdenec, keď už bol v jame „zasadený“, chcel si ešte aspoň na chvíľu predĺžiť život a pod zámenkou, že chce ešte doložiť nejaký hriech, na ktorý pri predchádzajúcej spovedi pozabudol, vyzval spovedníka, aby ho vypočul. Vtedy vraj spovedník musel nakloniť ucho k zemi, aby počul hlas nešťastníka. Niečo podobné urobil teraz Dante. Ak si uvedomíme, že v jame je pápež a v pozícii spovedníka laik Dante, pochopíme, celú silu danteovského sarkazmu v tejto tercíne. Francesco D'Ovidio poznamenal, že všetko je prevrátené v tomto speve - a prevrátená je aj hierarchia hodnôt: laik je spovedníkom a uvidíme, že tento laik bude aj „kázať“ ako kňaz. (Pozri D'Ovidiovu štúdiu Il canto XIX dell'Inferno v cit. zborníku Lett. dant. I, str. 347 a nasl.) -

52 - 54

I zavolal: „Už horekoncom tuná? / Už horekoncom, Bonifác môj, tu si?...” - V jame, ako vysvitne z nasledujúceho textu, je pápež Mikuláš III., ktorý umrel v auguste 1280. Keďže zatratenci, ako vieme, majú určitú schopnosť predvídať blízku budúcnosť, Mikuláš III. vedel, že budúcim jeho „spoločníkom“ v jame simoniackych pápežov má byť Bonifác VIII. a v domnení, že už aj prišiel, víta ho

viac než ironicky. Je však prekvapený, že Bonifác VIII. prišiel skôr, než mal prísť: Danteho cesta totiž spadá do jari 1300 a Bonifác VIII. umrel až 11. novembra 1303. Vec si vysvetľuje tým, že jeho „predvídanie“ nebolo dosť presné: v „knihe čias“ bola „chybka nepatrná“. -

56 - 57

preň si sa nebál podvodne vziať Paniu, / ktorá sa v tvojom objatí až dusí? - Rozumej: Cirkev, ktorá je podľa biblického prirovnania „nevesta Kristova“ (Efez. V, 25 a nasl.) a v transpozícii teda aj „nevesta“ pápeža ako Kristovho vikára. - Slovom „podvodne“ naráža Mikuláš III. na povest, že Bonifác VIII. z chamtivosti klamstvom i násilím donútil rezignovať pápeža Celestína V. Dante, jeden z najrozhodnejších odporcov Bonifácovej politiky, rozumie sa, takúto povest pokladal za pravdivú. -

69

nuž vedz, že veľký plášť mi splyval z pleca. - Pápežský plášť. -

70 - 72

A vskutku som mal medvedicu v znaku... - Podľa tejto narážky mohli už starí komentátori identifikovať v simoniackom pápežovi Mikuláša III., pochádzajúceho z rímskej šľachtickej rodiny Orsiniovcov, ktorí mali v znaku medvedicu. Pod „medvediatami“, pravdaže, treba rozumieť príbuzných Orsiniovcov, ktorých moc sa snažil Mikuláš III. zväčšiť peniazmi z pápežskej pokladnice a udeľovaním cirkevných benefícií (povestný pápežský nepotizmus). Sebairónia, ba tak trochu i sám trest tohto pápeža (a spolu s ním potom aj ostatných simoniackych pápežov) sú založené až na slovnej hre. (Porov. podobnú Danteho ironickú slovnú hru, zasahujúcu svätokupcov, na začiatku nášho spevu: simoniaci by mali byť „neba žiaci“, ale sú len „nebažiaci po inom ako po striebre a zlate“, v. 3 - 4.) -

79 - 81

No čas, čo hlava dole mi tu visí... - Ide o Mikulášovu predpoveď: keďže Mikuláš III. umrel, ako sme uviedli vyššie, v auguste 1280 a Danteho cesta spadá do jari 1300, v takejto pozícii je už takmer dvadsať rokov. „Tamten“ pápež, čiže jeho nástupca Bonifác VIII., pravdaže, bude z jamy trčať kratší čas: len jedenásť rokov, čiže od svojej smrti (11. novembra 1303) do smrti svojho nástupcu Klementa V. (20. apríla 1314), ktorému Mikuláš III. týmto spôsobom (nepriamo) taktiež predzvestúva zatratenie. (Hodno poznamenať, že tieto riadky - tak sa aspoň zdá po Renucciho výskumoch - Dante napísal v čase, keď ešte žil posledne menovaný pápež

Klement V.) Ak sa splnila „predpoveď“ Mikulášova (týkajúca sa, pravdaže, chronológie jeho pontifikátu, a nie chronológie jeho „zatratenia“, ktoré bolo len Danteho „zbožným želaním“), stalo sa tak len náhodou: je známe, že Klement V. chorľavel a autor Božskej komédie mohol teda „predvídať“ jeho skorú smrť. (Pozri o tom bližšie u Renucciho, cit. dielo, str. 102 – 103.) –

82 – 87

Pretože pastier ešte zvrhľejší je... – Uvedený už Klement V., vlastným menom Bertrand de Got, pôvodom Francúz z Gaskonska: preto „kňaz od západu“. (Francúzsko sa totiž pokladalo v Danteho časoch za krajinu ležiacu na západe.) Z trojice menovaných pápežov Dante mal k nemu zrejme najväčšiu antipatiu: prirovnal ho priamo k Jásonovi, ktorý si vraj – podľa biblického rozprávania – od kráľa Antiocha Sýrskeho kúpil za 360 talentov hodnosť židovského veľkňaza a platil za sám prototyp korupčníka a bezbožníka. (Porov. Kniha Machab. II, 4, 7 – 26.) Takýmto prirovnaním Dante zrejme narážal na povest, že si podobne kúpil Klement V. pápežskú hodnosť od francúzskeho kráľa Filipa Pekného. (Prisľúbil mu vraj všetky cirkevné desiatky francúzskeho kráľovstva na päť rokov.) – Danteho antipatia k tomuto pápežovi, prirodzene, sa ešte väčšmi priostrila neskôr, keď Klement V. preniesol sídlo pápežskej stolice do francúzskeho Avignonu. (Stalo sa tak 9. marca 1309: Klement V. bol prvý tzv. avignonský pápež.) Taký počin Dante pokladal za najväčšiu politickú zradu, akaj sa pápežstvo dopustilo nielen na Taliansku, ale vôbec na myšlienke obnovy rímskej ríše, ktorá bola najväčším ideálom autora Božskej komédie. Je len prirodzené, že tohto prvého avignonského pápeža (a k tomu ešte Francúza: Francúza na *rímskom* prestole!) Dante bude sťahť hlbokým pohrdaním. (Porov. Purg. XXXII, 148 a nasl., Par. XVII, 82 a nasl., Par. XXVII, 55 a nasl., Par. XXX, 141 a nasl.) –

90 – 93

„Ech, povedzže mi, aké zlato žiadal / od Petra Pán...“ – narážka na biblickú epizódu. (Porov. Mat. IV, 18 – 20; Marek I, 16 – 18; a.) –

94 – 96

A žiadnym zlatom nepodplácal Matej... – Ďalšia narážka na biblický text: Po smrti Judášovej („duše zlej a kliatej“) apoštoli zvolili lósom jeho nástupcu Mateja, no ten za to nikomu nič nezapltil. (Porov. Sk. apošt. I, 13 – 26.) –

98 – 99

dobré si stráž, tu dobré máš dar skrytý, / čo ti dal smelosť proti Karolovi... – Rozumej: proti

Karolovi I. z Anjou, kráľovi Sicílie. Niektorí komentátori tu vidia narážku na peniaze, ktoré pápež Mikuláš III. údajne prijal od byzantského cisára za účasť v sicílskom sprisahaní proti francúzskym Anjouovcom. Sprisahanie viedlo k tzv. Sicílskym nešporám (1282), čiže k hromadnému vyvraždeniu Francúzov v Palerme, a tým k definitívnemu zrúteniu francúzskeho panstva na Sicílii. Iní možnosť takejto narážky odmietajú (fakt je, že v čase Sicílskych nešpor Mikuláš III. bol už dva roky mŕtvý) a myslia, že ide o narážku na peniaze získané simoniou, ktoré pápeža posmelili v jeho ostrých zákrokoch proti Karolovi I. z Anjou. Tak či onak, ide o Danteho krutú iróniu. –

106 – 111

Evanjelista to už váš hriech tuší... – O význame týchto dvoch tercín sa hodne diskutovalo a dospe- lo sa asi k takýmto pozitívnym výsledkom:

Evanjelista Ján, autor Apokalypsy, víziou „veľkej rozkošnice“, ktorá sídli „na mnohých vodách“ a s ktorou „smilnili králi zeme“, podal obraz antickeho cisárskeho Ríma. (Apok. XVII, 1 – 2.) Dante tento pasus Apokalypsy aplikuje na Rím súvekých simoniackych pápežov, no pritom sa od biblického textu podstatne odchyľuje a upravuje si ho podľa svojich potrieb: v Apokalypse sa rozlišuje „neviesťka“ a „šelma“, pričom sa poslednej ako čosi obľudné pripisuje sedem hláv a desať rohov. Oproti tomu u Danteho obe predstavy akoby splyvali a atribúty apokalyptickej „šelmy“ majú zreteľne nielen iný, ale celkom opačný alegoricko-symbolický význam. Tu sa, pravda, komentátori rozchádzajú: tí, ktorí myslia, že Danteho ženská postava symbolizuje pápežský Rím, predpokladajú, že jej „sedem hláv“ znamená sedem rímskych pahorkov a „desať rohov“ mnohých kráľov a mnohé národy, ktoré si pápežský Rím ctíli a poslúchali ho, pokým bola pápežovi milá cnosť. Iní oproti tomu tvrdia, že Danteho ženská postava symbolizuje samu rímsku Cirkev, a tí potom vysvetľujú „sedem hláv“ vo význame „siedmich sviatostí“ a „desať rohov“ vo význame „desiatich prikázaní“: z nich kedysi Cirkev čerpala silu a ony boli nástrojom jej opravdivej *duhovnej* moci, pokým si pápežstvo nevytvorilo modly zo zlata a striebra. – Danteho text je iste mnohovýznamový a jeho symbolika je nejasná. Pod jeho významovými hladinami však jasne buráca Danteho hlas volajúci po náprave v radoch najvyššej cirkevnej hierarchie. –

115 – 117

Ó, Konštantín... – V Danteho časoch sa verilo, že cisár Konštantín (vládol v r. 306 – 337) daroval pápežovi Silvestrovi Rím z vdaky za vyličenie

z malomocenstva. (Porov. Inf. XXVII, 94 – 95.) Tým sa stal zakladateľom svetskej moci pápežov. Humanista Lorenzo Valla neskôr v XV. storočí dokázal, že tzv. Konštantínova donácia je len legenda. Dante v jej autentičnosť síce veril, ale popieral jej platnosť z viacerých hľadísk, najmä v spise *Monarchia*, a pokladal ju za prapríčinu skazy pápežstva a za jeden z koreňov všetkého zla na svete. – Viacerí komentátori vycitujú v tejto záverečnej tercine Danteho slávnej reči tragický bolestný tón. (D'Ovidio hovorí o „chiusa tragicamente lirica“ – závere tragicky lyrickým, Porena o roztrpčení, ktoré sa zmenilo na bolesť a pod.) Je isté, že takto vyznieva celá Danteho reč – reč s veľmi silným protiklerikálnym akcentom, no napokon sa prelamujúca do hlbokého smútku.

SPEV DVADSIATY

3

kancóny prvej... – Kancónou nazýva Dante istý druh lyrickej básne. (Porov. De vulg. eloq. II, V, 8 – 14.) Tu, pravda, toto slovo použil vo význame prenesenom, čiže na označenie prvej časti Božskej komédie, Pekla. (Dnes je zaužívaný termín „kantika“.) –

7

Ale tu ľud, ach, v ťažkom mlčaní je! – Štvrtý žlab ôsmeho kruhu je vyhradený veštcovi, mágom a astrológovi, čiže tým, ktorí chceli vidieť príliš dopredu a hovorili rozplesane o veciach človeku utajených: teraz za trest majú hlavy prekrútené, musia sa dívať len dozadu, kráčajú len pospiatky a s plačom sa mlčky šinú po dne prisúdeného žlabu. Ako vidíme, princíp *contrapasso* je tu až príliš zreteľný. Na rozdiel od iných spevov celý nasledujúci výjav si treba predstaviť v atmosfére úplného ticha.

28

Tu, len keď zmŕtvie, súcití uskutku ožil! – V orig. *Qui vive la pietà quand'è ben morta.* – Povestný danteovský paradox, o ktorého význame sa dost diskutovalo. Dnes sa takmer všeobecne prijíma takéto vysvetlenie: tu je súcitný, milosrdný, kto sa ukazuje nemilosrdným. Milosrdenstvo je zvyčajne dobrá vec, no tu je dobrá vec nemať nijaké milosrdenstvo. (SDI, Porena, Sapegno, Momigliano a i.) Podobný paradox porov. v Inf. XXXIII, 150. –

29 – 30

Veď nad najväčším zločincom sa rmútiš, / čo na súd Boží svoje ruky vložil. – V orig. *Chi è piu scellerato di colui / che al giudicio divin passion comporta.* – Je viac rozporných, ba až protikladných vysvetlení týchto dvoch veršov: ešte i Sapegno a Momigliano v našich časoch pripúšťali ich dvojjazyčnosť. Preložili sme ich podľa nového výkladu Paula Renucciho, odlišného od všetkých predchádzajúcich starších i moderných komentárov. Uvedený francúzsky danteológ našiel v nich celkovo takýto jednoznačný význam: veď ktože je väčší zločinec od toho, čo upriamuje svoju väšňu na božský súd, čiže od toho, čo chce bezočivo vniknúť do božských rozhodnutí, resp. čo túži vynášať o budúcnosti súdy, ktoré sú výsadou jediného Boha. (Pozri jeho cit. dielo, str. 354 – 355.) – Takýto výklad našich dvoch veršov opiera sa nielen o presný filologický rozbor, ale je aj v úplnej zhode so zásadným názorom Danteho a jeho čias na veštcov, mágov a astrológov. Nie je totiž pravda, že sa veštcstvo a mágia pokladali v Danteho časoch za hriech nepatrný (ako tvrdil ešte aj Porena), ale naopak, veštcí a mágovia boli pre Danteho ťažkí hriešnici, vinní až istým druhom titanizmu (aj keď titanizmu najnižšej kategórie), vzdorom proti samému Bohu, ba snahou a väšňou rovnať sa Bohu. Konečne najlepšie svedčí o tom fakt, že ich autor Božskej komédie umiestnil až do štvrtého žlabu ôsmeho kruhu – hlboko pod vrahov a lúpežníkov. Okrem toho Renucciho výklad je aj v úplnej zhode s celkovou ideovou stavbou nášho spevu: hneď na začiatku Vergilius zahriakne Danteho pre jeho rozčítanie – toho Danteho, ktorý ešte nevedel, o aký druh hriešnikov ide! – a vzápätí mu vysvetlí, že ide o zvlášť ťažkých hriešnikov, ktorí sa opovážili siahať až na – „súd Boží“. – Sám Renucci pokladal svoj výklad len za hypotetický. Domnievame sa však, že mu treba dať prednosť pred všetkými ostatnými výkladmi – bez ohľadu na autority, ktoré za nimi stoja. Je totiž celkom jasný a aj evidentný. –

31 – 36

Vzpriam hlavu, vzpriam, a tam nad tým plač utíš, / čo prepadol sa... – Amfiaraos, jeden zo siedmich kráľov, ktorí sa zúčastnili na vojne proti Tébam (pozri Inf. XIV, 67 – 68), aby znovu dosadili na trón Polyneika. Ako veštec predvídala, že v boji zahynie, a preto sa najskôr ukryl. No jeho žena Erifyla za náhrdelník prezradila jeho úkryt, takže Amfiaraos napokon predsa len musel ísť do vojny. Predpoveď sa splnila: keď sa rútil na svojom voze,

blesk rozčesol zem a Amfiaraos padol rovno do podsvetia – k samému Minosovi. –

40 – 45

Tiresias tak kráča tiež... – Grécky veštec za Trójskej vojny (Teiresias), otec veštkyne Manto. Podľa báje premenil sa na ženu, pretože úderom palice oddelil od seba dvoch spletených hadov; mužskú podobu (Dante hovorí ironicky: „mužské operenie“) nadobudol až po siedmich rokoch, keď znovu palicou udrel tých istých hadov. (Ovidius, Met. III, 324 – 331.) –

46 – 51

Aruns... – Etruský veštec-haruspex, ktorý údajne žil za čias Caesara; vyveštil mu víťazstvo nad Pompeiom. – *Luni* bolo starodávne mesto pri ústí rieky Magry (v Danteho časoch ležalo v rumoch); podľa neho sú pomenované Lunigianske vrchy, časť Apuanských Álp. V blízkosti boli a dosiaľ sú slávne kararské mramorové bane. –

55

to Manto je ... – Tébska veštica, dcéra Teiresiova; pre krutú Kreontovu tyranu po otcovej smrti ušla z rodných Téb, mesta zasväteného Bakchovi (preto: „mesto Bakcha“, v. 59), a po dlhom putovaní sa vraj napokon usadila v talianskej Lombardii, v miestach, kde neskôr vzniklo Vergiliovo rodisko – Mantova.

Celá nasledujúca časť dlhej Vergiliovej reči veľmi rezolútne dementuje povest rozšírenú v stredoveku, že Mantovu založila veštica Manto. (Porov. jej záverečnú tercínu, v. 97 – 99.) Po štúdiách *D'Ovidia* (Dante e la magia v knihe Studi sulla Divina Commedia, Palermo 1901) a *Rambaldího* (Il canto XX dell'Inferno. Dante contro la magia, Mantova 1904) zmysel celej tejto obzvlášť rozsiahlej digresie sa vidí v tom, že Dante chcel svojho „sladkého vodcu“ zbaviť akéhokoľvek podozrenia z mágie a čarodejníctva, anulovať mýtus Vergiliomága, v ktorý stredovek veril. Ak mal totiž Vergilius v Božskej komédii predstavovať (okrem iného) aj symbol ľudského rozumu, nemohol a nesmel vrhať nijaký tieň mága, musel byť „čistý“, ba zbavený ešte aj podozrenia, že pochádza z mesta založeného starovekou vešticou. Preto ho Dante náročky a priamo dištancoval odrazu až od štyroch *starovekých* veštcov, ba neváhal ísť – ako sa viackrát konštatovalo – aj proti textu samého historického Vergília, ktorý predsa v Aeneide výslovne a s hrdosťou napísal, že Mantove „dal matkino meno a hradby“ Oknus, syn veštiny Manto. (Porov. Aen. X, 200.) Čosi podobné Danteho Vergilius zrejme vôbec nepripúšťa: podľa neho Mantovu založil iný „ľud“ a Man-

to bola „krutá panna“! Danteovské rúcanie vergiliovského vešteckého mýtu má však okrem toho aj historický zmysel: dosvedčuje nový, predhumánistický postoj k dedičstvu antickej kultúry. –

61 – 66

V tej zemi krásnej... – V severnom Taliansku. Danteho zemepisné údaje týkajú sa Gardského jazera (Lago di Garda), zvaného po latinsky aj Benacus a ležiaco na úpätí Východných Álp. Mestečko Garda leží na východnom brehu tohto jazera a Val Camonica je údolie položené severozápadne od neho. –

67 – 69

je ostrov v lone zmieneného plesa... – Usudzuje sa, že Dante tu myslel na Isola dei Frati, ostrov znany dnes Lechi a ležiaci uprostred vôd Gardského jazera. Na tomto ostrove je kostolík sv. Margaréty, ktorý ležal na rozhraní troch diecéz, tridentskej, brescianskej a veronskej, a teda skutočne podliehal jurisdikcii troch biskupov: traja „pastieri“ mohli tam „žehnať“, svätiť a pod. Sapegno (spolu s Bassermannom) pripúšťa, že posledný verš našej tercíny má význam ironický – na adresu vysokých prelátov, ktorí vraj v Danteho časoch až príliš často – zo ziskuchtivosti – robili vizitácie vo svojich diecézach. –

70 – 72

Peschiera... – Mesto ležiace na južnom výbežku Gardského jazera. V Danteho časoch veronskí Scaligerovci, ktorým patrilo, urobili z neho pevnosť proti prípadným útokom Brescie a Bergama, miest položených západne na úpätí Álp. –

76 – 78

No len čo začne bežať pozdĺž stád... – Rieka Mincio, vytvorená prebytočnými vodami Gardského jazera, najskôr tečie po veronských „zelených pastvinách“ (beží „pozdĺž stád“); obec Governo je dnešné Governolo, pri ktorom sa Mincio vlieva do Pádu. –

82

Sem krutá panna... – V orig. la vergine cruda. – Manto. Prívlastok „cruda“ sa dosiaľ vysvetľuje rozlične: „krutá“ (Sapegno), „drsňá“, „surová“ (Parodi), „divá“ (Momigliano), „plachá“, „vzdorovitá k sobášu“ (Porena a i.) atď. Keďže je viac príznakov na to, že sa Dante v tejto časti spevu inšpiroval skôr rímskym básnikom Statiom než Vergiliom (poukázal na to A. Renaudet v cit. diele str. 158) a Statius opisuje skutočne „krutú pannu“, kňazku naozaj „krutého“ kultu (porov. jeho Theb. IV, 464 – 467), volili sme význam prvý ako najpravdepodobnejší. –

86

tu so sluhami robí svoje čary... – Niektorí rozumejú: s duchmi, ktorých mala vo svojich službách ako veštica. –

94 – 96

Viac mohlo mať už mužov, žien i detí... Narážka na historickú udalosť: Alberto da Casalodi, pán Mantovy a guelf, vo svojej hlúposti podľahol nahováraniu mešťana Pinamonteho dei Bonacolsi, aby z mesta vyhnal viaceré šľachtické rodiny, orientované ghibellinsky a neoblúbené v ľudových vrstvách. Keď to urobil, vlády v meste sa zmocnil sám Pinamonte a vyhnal nielen Casalodiho, ale mnohými proskripciami mesto takmer vyludnil. Vládol v rokoch 1272 – 1291. –

110 – 114

bol augur, čo i s Kalchantom dá v čele... – Eurypyl, grécky kňaz a veštec, ktorý spolu s Kalchantom, iným veštcom, určil vhodnú chvíľu na vyplávanie gréckych lodí do vojny proti Tróji. Gréci vyčkávali na augurské znamenie v bojótskom prístavnom meste Aulide. – Vo „vznešenom diele“, čiže v Aeneide sa síce spomínajú obidvaja grécki kňazi (porov. Aen. II, 114, 100, 123 atď.), no ako sa viackrát pripomenulo, niet tam zmienky o tom, že by bol býval Eurypyl dal znamenie Grékom – spolu s Kalchantom – na „pretatie prvého lodného lana“. –

115

Tam hľa, zas Michal Škót... – Astrológ a lekár na dvore cisára Fridricha II., významný filozof a učenc III. storočia. Umrel okolo r. 1290. –

118

Pri Bonattim je Asdente... – Guido Bonatti z Forlì, fyzik, lekár a jeden z najslávnejších astrológov XIII. storočia. Starí komentátori spomínajú, že svojim vešteckým umením pomáhal Guidovi da Montefeltro, v ktorého službách zotrval dlhšie, vyhrávať mnohé bitky. – Asdente oproti tomu bol skromný obuvník z Parmy, ktorý zanechal remeslo a dal sa na veštenie. (Dante ho cituje s pohrdaním aj v Conv. IV, XVI, 6.) –

123

S bábkou, s býlím zväbila ich ihra. – Narážka na čary s bylinnými odvarmi, ktorým sa pripisovali rozličné magické účinky, a s voskovými figúrkami: verilo sa, že všetko, čo sa urobí voskovej soške, prejaví sa aj na osobe, ktorú soška predstavuje. –

124 – 129

Ale už pod', bo Kain s trním kynie / a pri Seville ponára sa v more... – Astronomická perifráza, ktorú zmysel je asi takýto: Mesiac, nazvaný obrazne

„Kainom s trním“ preto, že taliansky ľud videl v mesačných škvŕnách podobu Kaina, dvíhajúceho otep raždia, dotýka sa rozhrania našich dvoch hemisfér a ponára sa do mora pri Seville, čiže zapadá. Obširny výklad tejto Danteho perifrázy – s viacerými menšími korektúrami predchádzajúcich výkladov – podal vo svojom komentári Porena. Podľa neho z nej vyplýva, že v tejto chvíli Danteho cesty záhrobím je asi pol siedmej ráno. (Biela sobota, 9. apríla 1300.) Naši básnici teda preputovali už plných dvanásť hodín.

Nás, pravdaže, viac než tento presný časový údaj zaujme vlastná poetická hodnota „mesačného záveru“ nášho spevu. Iste nie je náhodný (ako vôbec v Danteho umení niet náhody), ale je v plnom súlade so samou témou tohto spevu – spevu o večeroch a astrológoch, čiže o ľuďoch, ktorí mali kedysi veľa spoločného s hviezdami, a ešte viac s lunou. *E. G. Parodího* (pozri jeho štúdiu II canto XX dell'Inferno v cit. zborníku Lett. dant. I, 377 a nasl.) kedysi priam uchvacoval tento záverečný svit luny, vrhajúcej „magické“ svetlo do temnôt Danteho Inferna, ako ho uchvacovala aj celá tá veľká „poézia hory“, ktorá vystupuje v tomto speve. Kdesi v hlbínach Pekla odrazu pred nami zasvietia biele kararské mramory, Lago di Garda, Mincio, Alpy, zaligocú sa bariny okolo Mantovy. Nie je div, že práve jeden verš z dlhej Vergiliovej reči v Taliansku zľudovel: „V tej zemi krásnej, tam, kde do jazera...“ (v. 61).

To všetko svedčí, že ide o spev rovnocenný čo do básnickej hodnoty s inými spevmi Božskej komédie a že ho vôbec nemožno označiť za „najmenej zaujímavú časť z celej Božskej komédie“, ako ho označil ktorýsi starší danteológ, zrejme neciteľný k jeho poézii. –

SPEV DVADSIATY PRVÝ

2

čo nespomína moja Komédia... – Pozri pozn. k Inf. XVI, 128. –

4

pod ktorou iná puklina sa zvíja... – Piaty žľab, miesto vyhradené úplatkárom a korupčníkom, ktorí sú za trest ponorení do vriacej bubľajúcej smoly. – Na rozdiel od predchádzajúcich spevov súvis medzi vinou a trestom – princíp contrapasso – je

tu menej jasnej a komentátori sa obmedzujú len na dohady. Napr. Porena v ponorení týchto hriešnikov do vriacej smoly vidí narážku na dobre zakryvanú „prácu“ korupčníkov a úplatkárov, ktorí vraj v živote „pracovali“ – podľa slov starého talianskeho úslovja – „*sott'acqua*“ – „pod vodou“: smola by vraj mohla byť sarkastickou transformáciou tej „vody“. (Išlo by teda o trest založený až na slovnej hre: „pod-vodne“ – „pod-smolne“!) Podobne, s väčšou či menšou fantáziou, tento trest vysvetľujú aj iní, no napospol sa pripúšťa, že v tomto prípade jestvuje len veľmi všeobecný súvis medzi vinou a trestom. –

7

Jak v Arzenáli... – Súveký názov preslávených benátskych lodeníc. –

37

Zavola!: „*Tu som, Zlopazúr...*“ – Zlopazúry (v orig. Malebranche, slovo zrejme vytvorené podobne ako Malebolge-Zložľaby), generické pomenovanie diablov, strážiacich tento pekelný žľab. (V mene je možno narážka na ich „zlé pazúry“, porov. Inf. XXII, 40 – 42.) Okrem toho, ako uvidíme, každý Zlopazúr má ešte individuálne meno: Zlochvost (Malacoda, v. 76), Kvákal (Scarmiglione, v. 105) atď. K ich menám pozri ďalej pozn. k v. 118 – 126. –

38

kmeťa toľ mám, čo Svätú Zitu zdobí... – Svätá Zita pochádzala z Lukky (mesta položeného severozápadne od Florencie) a stala sa predmetom kultu v tomto meste – akosi navzdory cirkevným úradom – ešte skôr, než ju pápežská kúria kanonizovala. (Preto sa, pravdaže, iné mestá Lukke posmievali: určitý odraz takého posmechu možno vidieť aj v tejto zmienke „čierneho diabla“, ako na to poukázal F. P. Luiso v štúdií Dante e Lucca, pozri cit. zborník Dante, 1921, str. 177 a nasl.) V tom istom meste nazývali „kmeťmi“ („anziani“) členov mestskej signorie. „Čierny diabol“ teda hovorí, že práve prináša dušu jedného člena lukkánskeho najvyššieho magistrátu.

Hoci Dante neuviedol meno „lukkánskeho kmeťa“, niektorí starší (Buti) i novší komentátori (Barbi) rozpoznali v ňom Martina Bottaia, ktorého smrť spadá práve do tohto „momentu“ Danteho záhrobnej cesty. Umrel totiž v noci na Veľký piatok r. 1300. Oproti tomu viacerí moderní komentátori sú tej mienky, že Dante mu nešlo o nijakú konkrétnu osobu, ale o výpad proti samej Lukke ako takej, resp. proti úplatkárstvu a korupčnicktvu, vládnúcemu v tomto meste v čase, keď sa v ňom

ujali moci Čierni guelfi, čiže od r. 1300. Lukkánsky „kmeť“, ktorého práve prináša na pleci do piateho žľabu „čierneho diabla“, by mal podľa tejto interpretácie hodnotu i rozmer symbolu.

Takýto názor vyslovili Del Lungo a po ňom Porena, Sapegno a iní – a domnievame sa, že je iste správnejší než mechanické stotožnenie anonymného lukkánskeho „kmeťa“ s Martinom Bottaiom, ktorý mal len to nešťastie, že náhodou umrel práve vtedy, keď sa Dante dostal na svojej púti nad žľab korupčníkov. Zaň hovorí nielen kontext celej epizódy (vyplýva z neho, že Dante mal na ume stále celú Lukku), ale aj historické udalosti, ktoré sa stali v tom meste r. 1300 a v rokoch nasledujúcich a pre ktoré Dante ako Biely guelf musel prechovávať hlboké pohrdanie k občanom mesta sv. Zity: 1. januára 1300 prevzali moc v Lukke Čierni guelfi; r. 1301 idú lukkánski Čierni guelfi holdovať do Florencie francúzskemu princovi Karolovi z Valois, tomu princovi, ktorý sa pričínil o vyhnanie Danteho strany z Florencie a tým nielen o exil samého Danteho, ale aj o jeho odsúdenie na smrť; od r. 1300 lukkánski Čierni guelfi marili všetky pacifikáčne snahy vo Florencii a napokon aj zmierovacie pokusy medzi Bielymi a Čiernymi guelfmi vôbec; za vlády Čiernych guelfov Lukka sa skutočne stala hniezdom korupčných afér a mestom politických zmätkov atď. atď. Dante mohol naozaj napísať s najväčším pohrdaním, že toto mesto je „jedna vina“. (Je možné, že práve pri takomto Danteho pohrdavom postoji k lukkánskym Čiernym guelfom – a popri nich, rozumie sa, aj k Čiernym guelfom florentským – vynoril sa v jeho predstavivosti obraz „čierneho diabla“ a vôbec „čierneho“ smolného žľabu. Keby tomu tak bolo – možno to, pravda, predpokladať len s náležitou rezervou! – mali by sme princíp *contrapasso* v piatom žľabe tak trochu postavený na Danteho ironickom žarte: Čierni guelfskí korupčníci patria na plecia „čierneho diabla“ – a do „čierneho“ smolného žľabu! Hypotéza viac než lákavá.)

41

krem Bonturu je mesto jedna vina ... – Povedané ironicky, a teda s opačným významom: v Lukke sú všetci úplatkári a korupčníci, no najväčší z nich je Bonturo Dati, významný politický činiteľ, člen vlády a neskôr člen diktátorského triumvirátu, ktorý vládol v Lukke obzvlášť bezohľadne. Žil ešte r. 1324. –

48

„Tu Svätá Tvár už nemá útočiska!“ – Svätou Tvárou („Santo Volto“) nazývali v Lukke starodávny

krucifix z čierneho dreva, o ktorom sa verilo, že pochádza z apoštolských čias a že Kristovu podobu na ňom vyrezala nebeská ruka. (Dosaľ sa zachoval v lukkánskom kostole sv. Martina.)

Z viacerých výkladov tejto narážky za najpravdepodobnejšie možno pokladať vysvetlenie, ktoré navrhol Del Lungo, rozviedol Barbi a dosiaľ zastáva Porena: keď sa z vriacej smoly vynoril lukkánsky korupčník, ktorého bol z mosta zhodil „čierny diabol“, na jej povrchu sa zjavila najskôr jeho hlava, celá čierna, pretože oblepená smolou. Tá pripomenula diabla, skrývajúci sa pod mostom, lukkánsku „čiernu“ Svätú Tvár. Z toho ich posmešný sarkazmus: Nevytŕčaj sa zo smoly, nevytŕčaj z nej svoju „čiernu tvár“, lebo tu sa nevystavuje, tak ako v Lukke, nijaká Svätá Tvár, tu všetci zatratení úplatkári a korupčníci musia plávať pod povrchom smoly! – Takáto narážka na lukkánsku devocionáliu je iste viac než neúčtivá v ústach diablových a mnohí v nej videli nielen *diabolské* rúhanie sa križu, ale vôbec *Danteho* „neúčtivú“ a „nepatričnú“ narážku na kríž v hĺbinách Pekla. Zdá sa však, že tu ide o niečo podobné ako pri vyššie uvedenej narážke na sv. Zitu: o určitý výsmech obyvateľov Lukky, ktorí zbožňovali čierny byzantský krucifix s poverčivou idolatriou, nie ako obraz Ukrižovaného, ale vraj akoby to bol sám Boh. Tak aspoň vysvetľoval zmysel tejto narážky starý karmelitán Guido da Pisa, ktorý žil v Danteho časoch a dobre poznal myslenie, cítenie i náboženské a pseudonáboženské praktiky v Lukke. (Pozri o tom bližšie v cit. štúdií F. P. Luisa, str. 176.) –

49

Tu nie jak v Serchii... – Serchio, rieka tečúca pri Lukke. –

53 – 54

skríknuc: „Len skrytý smieš tu hopkať-hapkať, / abys, ak vieš, si tajne čo-to habol!“ – Ďalší sarkazmus diabla, tenoraz založený na slovnej hre: habať – hapkať – hopkať. Narážka na tajné praktiky korupčníkov v živote: čo robili na svete, budú môcť robiť aj tu, čiže potajomky „habať“, pravda, v celkom inej „situácii!“ (V pôvodine ide o podobnú hru s dvoma významami slovesa „accaffare.“) –

63

ved' som sa s nimi takto raz už jednal! – Zrejme keď podnikol na výzvu „krutej Erichthóny“ prvú cestu záhrobnou ríšou. (Porov. Inf. IX, 22 – 30; XII, 34 – 35.) –

94 – 96

Tak z Caprony som videl prápor peší / sa vzdať... – Caprona bol pisánsky hrad na pravom brehu rieky Arna; v auguste 1289 kapituloval

pred florentskými guelfmi, medzi ktorými – ako možno usúdiť z tejto narážky – bol aj dvadsaťštyriročný Dante. (Porov. v nasl. speve, Inf. XXII, 4 – 5, narážku na jeho účasť v bitke pri Campaldine, ktorá bola 11. júna tohože roku.) –

111

**blízo čnie ďalší most zo skalnej steny.* – Rozumej: ďalší most z onej série „mostných pásov“, ktoré sa tiahnu ako „komunikačné spoje“ odhora nadol celým ôsmym kruhom. (Pozri o tom bližšie v pozn. k Inf. XVIII, 1.) – Danteho Zlochvosť, pravdaže, ľuhá, lebo ako je „rozbořený“ mostný pás, ktorým sa uberajú naši básnici, podobne sú rozbořené nad šiestym žlabom všetky ostatné mostné pásy. Za uhladenými, ba až nadneseno zdvorilými slovami diabolského „oficiera“ („*Ale nech sa vám páči po hrebeni...*“, v. 109), zaručujúceho bezpečnosť básnikom („*vás prevedú až po most bez úskokov*“, v. 117), tají sa lož, zloba a zákernosť. Až neskôr Vergilius trpko oľutuje svoju ľahkovernosť. (Porov. Inf. XXIII, 140 – 141.) –

112 – 114

Včera, päť hodín po tejto... – Podľa evanjelií pri Kristovej smrti nastalo zemetrasenie a ako uviedol Danteho Vergilius v Inf. XII, 34 a nasl., otriaslo sa celé Peklo. Vtedy sa zrejme zrútili mosty nad šiestym žlabom, podobne ako sa odvalil aj celý breh nad údolím Kentaurou. Dante, sledujúc nesprávny výklad Lukášovho textu o Kristovej smrti (XXIII, 44), veril, že Kristus umrel r. 34 nášho letopočtu, a to nie o hodine zvanej „nona“, čiže nie o tretej popoludní, ako zhodne napísali iní dvaja evanjelisti, Matúš a Marek, ale na poludnie. (Lukášov údaj „o šiestej hodine“ – „hora sexta“ chápal Dante totiž vo význame „vrchol dňa“ – „lo colmo del die“, a nie ako približné, ale ako presné datovanie Kristovej smrti: porov. Conv. IV, XXIII, 10 – 11.) Ak teda od Kristovej smrti ubehlo 1266 rokov plus jeden deň mínus päť hodín, dostaneme presný časový moment Danteho záhrobnej cesty: Biela sobota r. 1300, sedem hodín ráno. – Takýto výklad Danteho časového údaju (kedysi hodne diskutovaného!) dnes sa už prijíma všeobecne. –

118 – 126

Vpred Mrázošlap a za ním po portadku / Perúčka, Hafaj! Žiadam Brčkobradu... – Ide o vojenský apel veliteľa diabolskej čaty, vysielajúceho oddiel („desiatku“) na prieskum. Dante v ňom napodobnil súveké vojenské apely, pravdaže, so zámerom komických. Smiešnosť celého výjavu ešte väčšmi umocňujú groteskné mená členov diabolskej inšpekčnej jednotky.

V súvisе s grotesknou nomenklatúrou Danteho

diablov vyslovilo sa viac dohadov. Niektorí komentári a danteológovia za týmito menami hľadali (a aj nachádzali) mená priorov a syndakov Čiernych guelfov, ktorí boli pri moci vo Florencii c. 1300; iní v nich tušili anagramy mien príslušníkov florentských Čiernych guelfov z r. 1303, čiže z čias, keď už bol Dante vo vyhnanstve; napokon iní v nich rozpoznávali deformované florentské groteskviská vôbec, resp. skomolené mená Danteho nepriateľov. (Napri. v Zlochvostovi sa celkom vážne „identifikoval“ francúzsky princ Karol z Valois či Garsio Donati, vodca florentských Čiernych guelfov z Danteho osobný nepriateľ a pod.)

Z mnohých názorov za isté, domnievame sa, možno pokladať tri veci:

1. Mená svojich diablov Dante určite nevytvoril náhodne, len podľa chvíľkového rozmaru, ale dozrieta s určitými zreteľmi k menám svojich súčasníkov, a najmä k menám osôb, ktoré mu boli obzvlášť nesympatické. Podobné mená sa totiž vyskytovali v Danteho časoch, ba niektoré aj presne v tej podobe, akú uvádza náš spev: napr. Torracca upozornil, že sa v súvekých archívoch vyskytuje meno *Latino Malabranca*, ktorý bol kardinálom: *že Dante takto pomenoval diablov, strážiach piaty žľab (Malebranche-Zlopazúry, v. 37), nemožno vôbec vidieť náhodu, tým skôr nie, že Latino Malabranca pochádzal z rodu Orsiniovcov, ktorými autor Božskej komédie obzvlášť hlboko pohrdal. Prípomníme si len epizódu o svätokupeckom pipeňovi Mikulášovi III., ktorý bol Orsiniovec. (Možno nie je náhodné ani to, že sa slovo *Latino* - čiže v inej súvislosti - vyskytuje v nasledujúcom speve, priam ako i slovo *Malebranche*, prvé vo v. 66 a druhé vo v. 100. Fakt dosiaľ nepovšimnutý!) Mená i rozsah podobných alúzií nám však dosiaľ unikajú.*

2. Mená Danteho diablov sú „prvkami ich portrétov“, čiže majú figuratívnu a charakterotvornú funkciu. Ak napr. Dante nazval jedného z nich *Kančiarom* - *Ciriatto*, v samom mene je obsiahnutý jeho portrét. Slovo etymologicky súvisí s gréckym slovom „choiros“, znamenajúcim prasa, brav, svíňa, a pôjde teda o diabla s veľkými zubami, ako to konečne Dante v nasledujúcom speve výslovne napíše: „*Kančúr, čo z úst má v každú stranu mihal.*“ (Inf. XXII, 55.) V niektorých menách takéto „portrétové prvky“ sú celkom jasné, v iných, pravdaže, menej jasné.

3. Grotesknými menami diablov Dante nesporné sledoval cieľ vyvolať komický efekt. Keďže mali takýto významový charakter, bolo potrebné ich preložiť, tak ako sme preložili názov ôsmeho kru-

hu *Malebolge* - *Zložľaby*. Treba však doložiť, že naše preklady týchto mien - pre možnosť viacerých skrytých narážok - mohli byť len aproximaatívne. Pri niektorých z nich sa totiž dosiaľ nepodarilo odkryť ich významové vrstvy. (Napri. pri mene *Calcabrina*, ktoré prekladáme hypoteticky ako *Mrázošľap*.)

A napokon je istá ešte jedna vec, týkajúca sa, pravdaže, už nielen samých mien, ale vlastnej komiky, s nimi spojenej. Viackrát sa povedalo, že ani tzv. najkomickejšie verše v Danteho Božskej komédii nevyvolávajú smiech. No ak o niektorej jej časti platí *De Sanctisovo* konštatovanie, že „Danteho smiech je horký“, že spod jeho žartov vyčnieva pohrdanie a že sa často v jeho ruke „bič mení na dýku“ (pozri český preklad jeho *Dějin italské literatury*, Praha 1959, str. 120), platí to nesporné o Danteho smiechu v tomto speve, ktorý notabene chcel byť zámerne komickým. Celé to horké jadro Danteho komiky a aj ten ustavičný prechod od smiechu k úšľabku, ktorý je charakteristický pre tento spev, dobre však pochopíme, keď si uvedomíme, že sa tematicky týka tej istej viny (úplatkárstva, korupcie), ktorou Danteho - navidomoči nespravodlivo - biľagovali florentskí Čierni guelfi. Niektorí komentári sú tej mienky, že tento spev - ako i spev nasledujúci - sú výrazom básnikovej „veselej bezstarostnosti“ voči ohováračom a prenasledovateľom. Pokým vraj na všetkých miestach Božskej komédie tragické udalosti Danteho života sú prameňom smútku a nesmiernej ťažoby, v oboch týchto spevoch tie isté udalosti podnietili v ňom len smiech a bujnú žartovanie, rýdzu zábavu a číry fantastický žart - „*puro spasso fantastico*“, ako doslovne napísal v komentári Momigliano. (A pred ním viacerí iní: pozri napr. cit. štúdiu Luisovu, str. 185 - 186.) Nie sme tej mienky a skôr dávame za pravdu tým skúmateľom Danteho diela, ktorí vidia v našich dvoch spevoch naozaj len povrchné komično a pod ním čosi celkom trpké, bolestné a tragické. Dozaista nemožno vidieť v našich dvoch spevoch nejakú priamu Danteho transpozíciu celej jeho životnej tragédie, tak ako ju svojho času videl napr. Luigi Pirandello, autor ináč vynikajúcej štúdie. (Il canto XXI dell'Inferno v cit. zborníku Lett. dant. I, str. 393 - 414; Pirandello zašiel až tak ďaleko, že v záverečnej „fanfáre“ diabolského „oficiara“, trúbiaceho vlastným zadkom, videl grotesknú paródiu zvuku heraldovej trúby, ktorá kedysi v mene florentského čierneho podestu citovala Danteho pred súd!) Nesporným však zostáva, že cez celé komično tohto i nasledujúceho spevu

presvitajú momenty Danteho osobnej tragédie, ktoré krivia jeho smiech do úšklabku viac než sarkastického. Tie momenty sú, rozumie sa, hlboko utajené, ako je vôbec všeličo utajené v Danteho Božskej komédii.

SPEV DVADSIATY DRUHÝ

1 - 12

Videl som jazdu, táborom jak dupe... - Prirovanie „bizarnej“, „grotesknej“ a „obscénnej“ záverečnej „fanfáry“ z predchádzajúceho spevu k najrozličnejším súvekým vojnovým i nevojnovým signálom má všetky znaky „vysokého“ štýlu. Dante tu maximálne využil prostriedky „slávnostnej“ syntaxe a osobitný dôraz položil na výber slov a na zvukové i rytmické usporiadanie veršov. (Fredí Chiappelli, autor osobitnej štúdie o tomto speve, hovorí až o „*ritmi di grande andatura*“ - o „rytmoch veľkého chodu“, pozri jeho *Il canto XXII dell'Inferno* v cit. zborníku Lett. dant. I, str. 420.) Tento veľkolepý „vysoký“ štýl našich veršov je však v príkrom kontraste s „nízkou“ látkou a výsledkom toho je celkový komický účinok. Vyššie sme povedali, že Danteho komika je v jadre trpká. No v tejto partii možno nájsť - vari len jedine v nej - čistý Danteho úsmev. -

4 - 5

videl som plen a videl jazdné hliadky, / ó, Arezzania... - Danteho reminiscencia na vojnu florentských guelfov proti ghibellinskému Arezzu v čase po bitke pri Campaldine (11. júna 1289). Podľa starých komentátorov Dante sa na tejto bitke zúčastnil ako jazdec. (Porov. pozn. k inf. XXI, 94 - 96.) -

19

Jak delfíny... - Hodno si všimnúť až nápadné množstvo zvieracích motívov v tomto speve, vyskytujúcich sa v Danteho obrazoch a prirovnaniach. Ku „psom“ z predchádzajúceho spevu (pozri Inf. XXI, 67 - 69) pribudnú ešte „delfíny“, „žaby“ (v. 25), „vydra“ (v. 36), „zlé mačky“ (v. 58), „mys“ (tamže), „sokolík“ (v. 130), „kačka“ (v. 131), „jastrab“ (v. 139), „kaňa“ (tamže) a „zlý vták“ ako priame pomenovanie diabla (v. 96, 137). Všetky tieto motívy, podobne ako sme to videli v Inf. XVII (porov. našu pozn. k v. 1), súvisia so samým zmyslom Danteho prvej kantiky, demonštrujúcej aj plasticky postupné degradovanie ľudského obrazu na zvieracie atribúty a gestá. (Pozri o tom aj v cit.

Chiappelliho štúdiu, str. 418.) Čím hlbšie zostupujeme s Dantom do pekelnej priepasti, tým zjavnejšie človek-zatratenec stráca ľudskú tvár a nadobúda znaky zverskosti. Nasledujúce časti Pekla nás o tom presvedčia: ak sa v tomto speve zatratenci ešte len *javia* ako žaby, vydry atď., v nasledujúcich spevoch už *budú* hadmi a zvermi. (Porov. Inf. XXIV - XXV.) -

45

než padol do rúk svojim protivníkom... - Rozumej: diablom. (Podľa biblického pomenovania diabla, súvisiaceho s etymológiou hebrejského slova Satan - protivník, nepriateľ.) -

48 - 54

„Pochádzam z ríše navarského kráľa...” - O tomto hriešnikovi, rodákovi z Navarského kráľovstva (v Danteho časoch sa rozkladalo po oboch stranách Pyrenej), starí komentátori hovoria, že sa menoval Ciampolo, resp. Giampolo (franc. Jean-Paul). Nevedia však o ňom viac, než čo sa dozvedeli z Danteho textu. Kráľ Thibald, ktorý sa ho „ujal“ - azda v tom zmysle, že ho prijal do služieb na svoj dvor - bol Thibaut II. (ako gróf zo Champagne Thibaut V.), navarský kráľ v r. 1253 - 1270, za francúzskeho kráľa Ludovíta IX. Svätého, ktorého sprevádzal na tzv. ôsmej krížovej výprave do Tunisu. Krátko po smrti francúzskeho kráľa, pri návrate do vlasti, aj on umrel na mor. -

59

no veliteľ ho v rukách obkolesí. - V orig. ... il chiuse con le braccia. - Verš preložený podľa novej interpretácie slovesa „chiudere“, ktorú navrhol Porena. -

66

z Latinov... - Rozumej: z Talianov, čiže obyvateľov „latinskej“ krajiny par excellence. -

67

ktorý bol býval v susedstve ich sídel. - Nie priamo v Taliansku, ale v krajinách s ním susediacich. Ako vysvitne z nasledujúceho textu, pôjde o Sardíniu. -

81 - 87

Z Gallury fráter Gomita... - Fráter Gomita správal začas v mene pisárskeho guelfa Nina Viscontioho a za jeho neprítomnosti tzv. gallurský judikát, čo bol jeden zo štyroch správnych dištriktov Sardínie, ležiaci v severnej časti tohto ostrova. O jeho úplatkárstve, ako ani o jeho tzv. „krátkych prevereňiach“, čiže krátkych a viac-menej len formálnych sumárnych procesoch, ktoré mali naoko legálnu formu, no pri ktorých za peniaze postupoval celkom svojvoľne a na prospech obžalovaného, nevie sa bližšie nič. Vieme len to, že keď sa Nino pre-

svedčil o skorumpovanosti a zbohatnutí svojho kancelára – stalo sa tak okolo r. 1293 – urobil s ním skutočne „krátky proces“: dal ho jednoducho obešiť. O celom prípade frátra Gomitu Dante sa pravdepodobne dozvedel priamo od Nina Viscontioho, ktorý bol jeho osobným a dávnym priateľom (hovori sa, že bol Danteho druhom v zbrani pri obliehaní Caprony) a ktorého si Dante obzvlášť vážil. (V Purg. VIII, 53 ho nazve „šlachetným sudcom Ninom“) –

Pozoruhodná je ironická zloba, s akou hovorí Ciampolo – sám korupčník, čiže sám „nádobu klamstva všetkého“ – o svojich druhoch – taktiež korupčníkoch a taktiež „nádobách klamstva všetkého“. Jeho reč iskrí iróniou a sarkazmom. V tomto ohľade je Ciampolo akousi živou demonštráciou nielen Istivosti a zlomyseľnosti hriešnikov svojho typu (sme v kruhu klamárov!), ale i samého jedného zákona Danteho Pekla. V ňom, ako sme napokon už aj vyššie pripomenuli, nevládne vzájomná družnosť v utrpení, ale iba vzájomná, spoločná a všeobecná nenávisť. Tú napokon Dante vzápätí demonštruje aj na nasledujúcej „scénke“ krutej vzájomnej zloby medzi samotnými okridlenými strážcami tohto žlabu. –

88

Aj Michel Zanche z Logodora... – Nestatočný správca tzv. logodorského judikátu, najväčšej provincie v severozápadnej časti Sardínie, ktorú mu zveril sardínsky kráľ Enzo, nemanželský syn cisára Fridricha II. R. 1275 ho úkladne zavraždil jeho zať Branca d'Oria, s ktorým sa stretne v treťom pásme deviateho kruhu, čiže v najhlbšej časti Danteho Pekla. (Porov. Inf. XXXIII, 136 – 147.) –

SPEV DVADSIATY TRETÍ

3

jak Menší bratia chodia ulicami. – Františkáni, ktorým údajne tak odporúčal chodiť sám ich zakladateľ sv. František z Assisi. Takým spôsobom ináč vôbec putovali naši básnici Peklom (porov. napr. Inf. I, 136), no prirovnanie okrem toho sугeruje ešte ich meditovanie, rozjímanie nad tým, čo práve zažili. V tomto ohľade úvodná tercína tvorí akýsi náladový predznak celého spevu, ktorý na rozdiel od dvoch predchádzajúcich spevov prebehne v atmosfére mlkvy, započúvania do „smutnej kvilby“ zatratených, akési nesmiernej dante-

ovskej clivoty. Nie náhodou tento spev nazval významný taliansky medievalista a danteológ Giulio Bertoni, „spevom únavy a melanchólie“ – „canto della stanchezza e della malinconia“. (Porov. jeho štúdiu Il canto XXIII dell'Inferno v cit. zborníku Lett. dant. I, 434.) Takýto charakter skutočne má celý tento spev, v ktorom ešte aj Danteho irónia nesie na sebe určitú pečať smútku, dokonca takú „hrubú“, že niektorí komentátori o jej prítomnosti vôbec zapochybovali. Okrem toho – hodno si všimnúť – motív Menších bratov predzvestúva celý komplex kláštorných motívov v našom speve a samo slovo „brat“ (vo význame rehoľnom a možno i laickom!) zjaví sa v ňom viackrát: „Radostní bratia z Bologne sme boli...“ (v. 103), „Ó, bratia, nad vašimi bôľmi...“ (v. 109), „V tom k bratovi sa už môj vodca zníži...“ (v. 127). Danteho obrazy, ako vidíme, neraz majú ďalekú rezonanciu a sú nielen v súlade s atmosférou jednotlivých spevov, ale často ozrejmujú aj sám ich zmysel. –

5 – 9

Ezop s tou bájkou na rozum mi prišiel... – V Ezopovej – lepšie povedané ezopovskej – bájke, na ktorú Dante naráža, hovorí sa o žabe, ktorá nastrojila lešť myši: ponúkla jej, že ju prevezie cez vodu, ale tak, že sa myš priviaže k jej nohe; keď sa uprostred vody žaba chcela spustiť na dno, aby myš utopila, medzi dvoma zvieratami sa rozpútal zúrivy zápas; ten zbadal jastrab, spustil sa nad vodu a žabu i myš zožral. Nie je ináč celkom jasné, v čom spočíva úplná zhoda, ako Dante zdôrazňuje, diabolskej epizódy z predchádzajúceho spevu s tzv. Ezopovou bájkou. Azda v tom, že Mrázošlap vybehol naoko preto, aby pomohol Perútkovi, no v skutočnosti mu chcel ublížiť: podobne žaba naoko ponúkla myši pomoc, no v skutočnosti ju chcela utopiť. Napokon obidvaja diabli padli do smoly, podobne ako žaba i myš do jastrabieho pažeráka. (Sapegno a i.) –

25

A on: „Byť sklom, čo olovo má vsponu...“ – Rozumej: Zrakadlo. –

31 – 33

Ak pravý svah pod týmto skalným radom... – Čiže: svah hrádze, tvoriaci už jednu stenu nasledujúceho, šiesteho žlabu. Ten sa, pravdaže, nezvažoval nijako „miernejšie“, ale práve naopak, ešte prudkejšie ako svah ľavý, spadajúci do piateho žlabu, keďže celé priestranstvo ôsmeho kruhu – podľa Danteho presných predstáv – je naklonené smerom k ústrednej pekelskej šachte. (Porov. o topografii Zložlabov pozn. k Inf. XVIII, 1, ako i Danteho text v Inf. XXIV, 37 – 42.) Vergiliove slová sú

teda len slovami chvíľkovej útechy a keď nastane kritický moment, „sladký vodca“ náhlivo schytí svojho chránenca a šmahom sa s ním spustí po *príkero* spadajúcom pravom svahu, po „pendente roccia“, ako Dante výslovne napísal v pôvodine vo v. 44. -

58

Dolu sme našli národ maľovaný... - Šiesty žlab, do ktorého sa naši básnici práve dostali, je vyhradený pokrytcom. Prívlastok „maľovaný“, ako vysvitne z nasledujúceho textu, týka sa vonkajšieho „trbletu“ tohto ľudu, majúceho na sebe široké olovené, no zvonku pozlátené, a teda aj v pekelnej tme sa jagajúce plášte. Danteho obraz je nanajvýš sugestívny, no nie je bez irónie (porov. biblický výrok o farizejoch, tradičných prototypoch pokrytco, ako o „obielených hrobcho“), podobne ako nie sú bez irónie jeho slová, ktorými sa ďalej pokrytcom priamo prihovorí: „... v akom sa to trblietate treste?“ (v. 99). Pravdaže, ide o iróniu veľmi skrytú - takmer len o akúsi „pod-iróniu“, ak tak sme povedať, takého druhu, ako sme o tom hovorili vyššie v pozn. k v. 3. -

62 - 63

a kapucne až tesne nad očami, / ako ich dosiaľ nosia mnísi v Cluny. - V slávnom benediktínskom opátstve v Cluny vo Francúzsku. Namiesto Cluny starší editori čítali Colonia, Cologne (ale aj Crugni, Coligni a pod.) a potom, rozumie sa, lokalitu vysvetľovali jednak ako Kolín nad Rýnom a jednak ako obec Colognu pri Verone v severnom Taliansku. Lekciu Cluny navrhol ešte v 19. storočí nemecký danteológ Karl Witte a začiatkom 20. storočia ju mnohými argumentmi podoprel Felice Delfino. (Porov. jeho štúdiu *La bolgia degl'ipocriti* v Rivista d'Italia, apríl 1905.) Dnes ju prijímajú všetci významnejší editori Danteho diela (Porena, Sapegno, Momigliano a i.). Je o to pravdepodobnejšia, že do systému Danteho spodnej irónie, tiahnucej sa celým týmto spevom, nesporne lepšie zapadá narážka na *povestné* benediktínske opátstvo, známe v Danteho časoch sklonmi k nádhre v obliekaní (clunyackým mníchom čosi podobné vyčítal už sv. Bernard z Clairvaux), než by zapadala narážka na menej známu, prípadne vôbec neznámu mníšku komunitu. (Za čítanie Cluny sa naposledy postavil aj francúzsky danteológ A. Maseron v knihe Dante et Saint Bernard, Paris 1953, str. 64, 275.) -

64 - 65

Zlato tých plášťov zvonka zrak až mámi, / no zdnuka ťažké olovo tak váži... - Trest pokrytco

na princípe contrapasso: Protiklad medzi zdaním a skutočnosťou, príznačný pre nich, Dante vyjadril protikladom medzi „zlatým“ povrchom a „oloveným“ vnútram ich plášťov. Všeobecne sa pripúšťa, že na takto osnovaný trest sa Dante inšpiroval v jeho časoch bežnou etymológiou slova „*ypocrita*“ (pokrytec), ktoré sa odvodzovalo z dvoch gréckych slov: „*yper*“ (nad) a „*crisis*“, resp. „*chrysos*“ (zlato). Takto rozložené slovo - podľa tejto etymológie - by teda vlastne znamenalo „pozlátený“ a tento jeho význam Dante premietol do samého obrazu trestu. - Možno však predpokladať, že k samému zlato, ktorým sú obtiahnuté olovené plášte pokrytco, viažu sa ešte aj iné narážky: napr. narážka na ono „zlato“, z ktorého si vysoký klérus narobil „bôžikov“, ako to Dante ostro vyčítal svätokupcom v Inf. XIX, 112 - 114. Pokrytci v šiestom žlabe majú na sebe plášte s *mníšskymi* kapucňami a je teda nesporné, že ich ironický zlatý trblet má protimníšsky podtón. Ten sa priamo mení na „tón“, keď Dante výslovne pomenuje dvoch príslušníkov v jeho časoch veľmi dobre známej mníšskej rehole. -

66

že Fridrichove boli z púhej slamy. - Narážka na legendu o cisárovi Fridrichovi II., ktorý vraj za urážku majestátu dával odievať previnilco do olovených plášťov a v nich potom upalovať: olovené plášte sa roztápali v ohni priamo na telách odsúdených, ktorí umierali v hrozných mukách. -

91 - 93

Ó, Toskánc (mi rieknu), do rehole / pokrytco smutných ... - Yvonne Batardová sa domnieva, že je to jediný skrúsený tón u zatratencov v celom Danteho Pekle. (Pozri jej cit. monografiu, str. 140.) Je to iste možné. No možné je i to, že práve tento „tón“ je výrazom ich pokrytectva, ktoré sa zjavne ukáže na konci nášho spevu. (Porov. v. 142 - 144 a našu pozn. k nim.) -

94 - 95

„Zrodil som sa a detstvo moje zrelo / nad Arnom krásnym...“ - Vo Florencii. -

100

Odvetil jeden: „Oranžové kutne...“ - Hodno si všimnúť: Zatratenec nepovie „pozlátené“, ale „oranžové“, čiže pokrytecky zamlčuje - zlato. (Porov. vyššie pozn. k v. 64 - 65.) -

102

z škripania váh to poznať nevyhnutne. - Veľmi expresívny a ozaj typicky danteovský obraz, ktorý sa práve pre svoj skratkovitý charakter rozlične vysvetľuje. Najjednoduchší výklad je asi takýto:

Zatratenci prirovnávajú seba – nie bez určitej sebaíronie – k preťaženým váham; ako váhy škripú, keď sa na ne položia priveľké bremená, tak zatratenci stonú pod nesmiernou ťarchou olovených plášťov; oni sami sú akoby váhami tých podivných bremien. –

103 – 108

Radostní bratia z Bologne sme boli... – Radostní bratia – Frati Godenti bola rehoľa, založená v Bologni r. 1261 a uznaná pápežom Urbanom IV. (Ordo Fratrum Gaudentium). Mala charakter nábožensko-rytiersky a jej cieľom, okrem mariánskej úcty, bolo urovnávať občianske i rodinné spory, chrániť slabých proti útlaku mocných a pod. Ich názov, ako na to poukázal v cit. štúdiu Bertoni, súvisel s určitými mysticko-náboženskými cieľmi týchto rehoľníkov, ktorí chceli dobrými skutkami participovať na „mystických mariánskych radostiach“ (chceli byť „radostní“ vo svätosti viery, v sebaobetovaní, v dobrých skutkoch a pod.). Z pôvodného názvu, majúceho takýto náboženský obsah, čoskoro sa však stala prezývka, ako sa z pôvodnej rehole čoskoro stala pseudorehoľa Veselých bratov, žijúcich vskutku len svetským, „veselým“ životom.

Do tejto rehole patrili obidvaja Dantom uvedení pokrytci: Catalano, jeden z jej zakladateľov, pochádzal z bolognskej *guelfskej* rodiny Malavoltiovcov (žil asi od r. 1210 do r. 1285) a Loderingo, takže jeden z jej zakladateľov, pochádzal zasa z bolognskej *ghibellinskej* rodiny Andalóvcov (umrel r. 1293). Keďže cieľom rehole bolo urovnávať občianske spory, r. 1266 (po porážke i smrti kráľa Manfreda v bitke pri Benevente) oboch „bratov“ pozvala Florencia, aby v nej vytvorili koaličnú *guelfsko-ghibellinskú* vládu a sami aby sa stali – celkom výnimočne – najvyššími správnymi úradníkmi mesta, tzv. podestami. (Na tento úrad, ktorý „zväčša jeden splňa“, naráža sa vo v. 104 – 105.) Ich rozdielna politická orientácia mala byť totiž zárukou pokoja a spravodlivosti, „mieru spoločného“, ako sa hovorí vo v. 107. Čoskoro sa však ukázalo, že na svoju pacifikačnú úlohu nestačili, tým skôr, že ako rehoľníci stali sa voľky-nevoľky politickým nástrojom pápežstva. Potajomky vraj podporovali *guelfov*, čo malo za následok, že v meste znovu vypukli staré spory, *ghibellini* boli vyhnaní a obidvaja „bratia“ po niekoľkých mesiacoch za všeobecnej nenávisť museli opustiť Florenciu. V politických búrkach najhoršie obišla florentská *ghibellinská* rodina *Ubertiovcov*: ich domy, ležiace vo Florencii na mieste zvanom Gardingo (neďaleko podnes sto-

jí tzv. Palazzo Vecchio), boli vypálené a zrovnané so zemou. Zostala po nich len prázdna „škvrna“ (na ňu narážka v. 108), ironický dôkaz „pacifikačných“ úsilí dvoch „bratov“ podestov.

Ako vyplýva z textu našich dvoch tercín, títo dvaja Radostní bratia sú sami k sebe ironickí. Ak si však uvedomíme, že celé ovzdušie tohto žlabu je nanajvýš *smutné* (porov. len: „Ó, Toskánec... do rehole pokrytcom *smutných* čo si vstúpil...“, v. 91 – 92, alebo Danteho slová: „tolký bôľ vám brázdí líca *smutné*“, v. 98 atď.), sám fakt, že Dante tu uviedol menovite *Radostných* bratov, nesie na sebe pečať – tentoraz už celkom otvorenej a krutej Danteho íronie. –

109

Začnem: „Ó, bratia, nad vašimi bôľmi...“ – Citovaný Giulio Bertoni Danteho nedokončenú vetu a dvojvýznamové slovo „bratia“ vysvetľuje v spojitosti s celkovou melancholickou atmosférou tohto spevu, ktorej žriedlom je vraj hlboká reflexia autora Božskej komédie nad samou prirodzenosťou človeka. Podľa talianskeho medievalistu Dante vraj v tomto speve akoby bol dospel k poznaniu, že sama lož a pokrytstvo sú akýmiś „smutným privilegiom“ človeka, pred ktorým mu zostáva len rezignovať. V takomto duševnom rozpoložení Dantomu vraj obidvaja „smutní pokrytci“ skutočne prichodia ako – bratia. Sú vraj jeho ľudskými bratmi, a to nie azda v zmysle jeho súcitu s nimi, ale v zmysle jeho hlbokého, bolestného chápania tejto neresti, väziacej v samej ľudskej prirodzenosti. (Kto by si pri takomto Bertoniho výklade nespomenul na posledný verš Baudelairovej úvodnej básne ku Kvetom zla: „Hypocrite lecteur – mon semblable – *mon frère!*“ – „Čitateľ pokrytec – blížny môj – *brat môj!*“)

Je iste nesmierne lákavé takto chápať význam Danteho slova „bratia“. Jednako však myslíme – pri všetkej úcte, ktorú máme k Bertoniemu – že v otázke Danteho slove je oveľa silnejší náboj íronie než aura súcitu, a to presne tej íronie, na ktorú sme narážali takmer sústavne pri komentovaní tohto spevu. Domnievame sa, že ničomu nebol Dante tak vzdialený ako tzv. brataniu sa s pokrytcami, predstaviteľmi spoločenskej neresti, ktorú obzvlášť nenávidel. Je iste možné, že Danteho íronia v tomto speve má na sebe „olovený plášť“, no zdá sa nám, že sa rovnako silne „trblice“, ako sa trblietajú v pekelnom šere pozlátené plášte samých pokrytcom. Danteho nedokončenú vetu i otázne slovo radšej teda vysvetľujeme vo význame ironickom: Pekní ste vy mi boli „bratia“, ako pekná bola celá

vaša rehoľa, ktorú ste nazvali rehoľou „radostných bratov“, aby ste teraz boli medzi „smutnými pokrytami“! Vaše bóle sú plne zaslúžené! – Ide iste o iróniu skrytú, no skrytá irónia niekedy môže silnejšie páliť než otvorené, plamenisté slová hnevu. (Porov. podobnú iróniu v slove „vefrytier“, Inf. XVII, 72.) –

111

ukrižovaný k zemi troma kolmi. – Kaifáš, židovský veľkňaz, ktorý v Kristovom procese zastával názor, že pre blaho národa je nevyhnutné obetovať jedného, i keď je nevinný. (Ján XI, 50, XVIII, 14.) Kaifáš podľa tejto zásady obetoval Krista, ktorý umrel na kríži, a teraz je sám prikutý klinmi na zem. Bol pokrytcom, iných naviedol na pokrytectvo, a teraz musí znášať tarchu všetkých pokrytcov sveta, ktorí sú povinní po ňom šliapať. Trest zrejme na princípe contrapasso. –

121

Takisto trpí tuná jeho svokor... – Annáš, židovský veľkňaz, ktorý prijal Kaifášov názor. –

124

Vergília som uzrel žasnúť vtedy... – Tohto hriešnika Vergílius nevidel pri svojom prvom zostupe do Pekla a žasne teda nad zvláštnym trestom prisúdeným hlavnému strojovi Kristovej smrti. (Sapegno.) –

140 – 141

„Zle nám vrael predsa / ten, čo tam hriešnych pichá na háčisko.“ – Zlochvost, ktorý v predchádzajúcom žľabe tvrdil, že susedné mostné pásy zostali neporušené. (Porov. Inf. XXI, 109 – 111.) –

142 – 144

„V Bologni mnohí o diablove svedčia...“ – Jeden z Radostných bratov slávnostným tónom a odvolávajúc sa k tomu ešte na svoje filozofické štúdiá na bolognskej univerzite vysloví najbanálnejšiu „pravdu“ o diablove. Podľa moderných komentátorov, Porenu i Sapegna, zjavuje sa v tejto chvíli pravá tvár pokrytca. Vergíliov hnev, pravdaže, môže sa týkať tejto „lekcie“ (ide predsa o básnika, ktorý je „morom všetkej múdrosti“, no nevedomil si najprimitívnejšiu „pravdu“ o diablove!), no môže sa týkať i samého Zlochvosta, ktorý sa mu v predchádzajúcom speve opovážil tak bezočivo luháť. Alebo najskôr toho i onoho.

SPEV DVADSIATY ŠTVRTÝ

1 – 15

Keď leďva z plienok zdvihne sa rok mladý... – O tomto rozsiahlom „prírodnom obrázku“ sa rozhodne diskutovalo a takmer všeobecne sa konštatovalo, že len veľmi voľne súvisí s nasledujúcou epizódou, ba že je celkom neorganický na začiatku tohto spevu. Sapegno vidí v ňom len čiru dekoráciu, akýsi prílepok podľa vzorov starej trubadúrskej lyriky, čosi len vonkajšie a vyumelkované, čo nemá nič spoločné s nasledujúcou situáciou a s robustným realizmom nasledujúcich Danteho obrazov. Momigliano je zasa síce ochotný priznať všetku krásu tomuto „fragmentu“, no pokladá ho za „la più impropria fra le similitudini di Dante“, za „najnevhodnejšie z Danteho prirovaní“. Podobne i Porena. Zdá sa však, že skutočnú hodnotu i zmysel týchto tercín postihla Yvonne Batardová. Podľa nej tento sviežo načrtnutý obrázok vidieckej prírody s predtuchami jari je podobný „koziemu listu“ či „rozkvitnutej ružičke“, ktorú by niekto položil na bránu koncentračného tábora smrti: uprostred hlbokého Pekla a na prahu jedného z najstrašnejších žľabov práve svojou sviežosťou stupňuje nasledujúcu hrôzu. (Pozri jej cit. monografiu, str. 69.) Ide teda predsa len o obraz funkčný. O tom, že má Yvonne Batardová pravdu, okrem iného svedčí aj fakt, že v nasledujúcich tercínach (hlavne v nasledujúcom speve, tvoriacom s týmto spevom tematicky celok) vyskytuje sa viac podobných a až idylických prírodných obrázkov v súvisе s hrôzostrašnými premenami zatratencov. (Porov. motív brečtanu v Inf. XXV, 58 a nasl., motív jašteříčky, tamže v. 79 a nasl. atď.) –

3

a Vodnár slncu vlasy jemne hľadí... – Ide o obdobie „mladého roku“ od 21. januára do 21. februára, keď je slnce v znamení Vodnára. Verš sme preložili podľa nového výkladu Danteho slovesa „temprare“, ktoré neznamená „zakafaľovať“, „zocelovať“, ako sa v doterajších komentároch všeobecne vysvetľuje, ale práve čosi opačné: zmiernovať, zjemňovať. (Pozri Renucci, cit. monografia, str. 180.) V uvedenom čase snečné lúče – Dante ich nazýva podľa starovekej obraznosti „vlasmi“ – sú už teplejšie: Vodnár mu ich „zjemnil“. –

4 – 6

keď srieň už tupým perom odmaľúva / podobu svojho belostného brata... „Belostným bratom“

srieňu (inovati) je zrejme „sneh“. Personifikovaný srieň odmaľuva podobu snehu v danom čase naozaj len „tupým“ perom, čiže perom, ktorého „zaostrenie“ trvá len krátko, ako krátko trvá srieňová imitácia snehu v talianskom predjarí. – Niektorým komentátorom sa tento Danteho obraz nepáči. Napr. Porenovi, ktorý ho pokladá za nesúrodý a neologický: nemožno vraj perom maľovať. Zdá sa však, že v staršom spôsobe vyjadrovania fráza „maľovať perom“ bola bežná vo viacerých európskych jazykoch. (Porov. u nás názov Seleckého barokovej básne Obraz panej krásnej perem malovaný, Bratislava, SVKL 1958.) –

34 – 40

A keby nie, že hrádza z tejto strany / má kratší breh... – Porov. k topografii Zložlabov pozn. k Inf. XVIII, 1. –

55

Dlhšími schodmi budeš stúpať zdola. – Podľa niektorých narážka na budúci ťažký výstup básnikov zo stredy Zeme na ostrovček tzv. Hory očistcovej. (Porov. Inf. XXXIV, 127 – 139.) Podľa iných narážka na výstup úbočím samej Hory očistcovej. Zdá sa, že prvý názor je správnejší. O prvom výstupe sa neskôr vyjadri Vergilius ako o najťažšom, v porovnaní s ktorým je vraj výstup na Horu očistcovú len „hrou“. (Pozri Purg. II, 65 – 66.) –

62

no, most je strmší než ten, čo sa rozboril. – Pekelné mosty smerom nadol sú čoraz hrboľatejšie a neschodnejšie a aj čoraz príkrejšie, keďže sa priestranstvo zvažuje k ústrednej šachte. Básnici, ako vieme, neprešli kiestnym mostom (bol zrúcaný) a Dante si teda všimol zhoršenie tohto mosta o celé dva stupne. Je taký strmý, že sa o ňom vyjadri ako o skalnej stene. (Porov. v. 73.)

Hodno si všimnúť, že v tomto verši, ako i v dvoch veršoch s ním korešpondujúcich (64 a 66), namiesto jedenástslabičnika, tzv. endekasylabu, ktorým je zložená celá Božská komédia, Dante použil verš dvanástslabičný. (To isté urobil aj v predchádzajúcom speve: porov. Inf. XXII, 32, 34, 36, ako aj v Inf. XV, 1, 3 a v Inf. XXVIII, 80, 82, 84.) Danteho zmenu veršového rozmeru, prirodzene, rešpektovali sme aj v preklade, lebo sme tej mienky, že tu nejde o „chybu“, ale o autorov zámer. Jeho zmysel, pravdaže, dosiaľ nám uniká. (Možno si klásť len otázky: Viaže sa azda táto zmena rytmu k motívu zlomených mostov? Takýmto narušením rytmu chcel azda Dante naznačiť rozrušenie geometricky presnej konštrukcie svojho Pekla? Alebo sa azda táto zmena viaže k motívu vraždy?

V prvých dvoch prípadoch k motívu Kristovho ukrižovania, „najväčšieho zločinu“ *na zemi*, ako bol Dante presvedčený, a v poslednom prípade k motívu zákernej vraždy dvoch fanských mešťanov, ktorý výslovne kvalifikoval ako „najväčší zločin“ *na mori*? Nevedno.) –

69

však ten, čo vravel, stáby prchal v zlosti. – Verš patrí medzi tie miesta Božskej komédie, ktorých lekcia nie je dosiaľ ustálená. Niektorí čítajú: „ma chi parlava *ad ire* para mosso“, čo by doslovne znamenalo: „však ten, čo vravel, akoby bol musel bežať“; iní oproti tomu čítajú „*ad ira*“ a vysvetľujú: akoby sa bol musel zloštiť, hnevať, hnevom dusiť a pod. Obe lekcie majú dosiaľ svojich zástancov. (Za prvé čítanie sú napr. SDI, Sapegno, Momigliano a i.; za druhé Del Lungo, Chiarini, Casella, Porena a i.) Náš preklad, ako je zrejme, má za bázu – celkom výnimočne – obe lekcie. Argumenty oboch strán sú totiž, čo do závažnosti a presvedčivosti, v úplnej rovnováhe. –

73

z tej strany múr by mali sme zliezť vari... – Čiže: zliezť druhou stranou mosta, spadajúcou nadol príkro ako skalná stena, aby sa dostali na korunu nasledujúcej a nižšie položenej hrádze, odkiaľ bol práve preto zrejme lepší výhľad do siedmeho žľabu. –

82 – 90

Hromadia sa v ňom také hrozné plazy... – Nasledujúce plazy sú viac-menej bájne. (Např. tzv. amfibény z v. 87 boli vraj dvojhľavé hady, s druhou hlavou na chvoste a pod.) Ako zistili už starí komentátori, ich názvy Dante prevzal z Lucanovho Farzalska. (Porov. IX, 708 – 721.) Uvedené kraje, africká Abesínia a najmä Líbyjská púšť, boli už v staroveku povestné ako „krajiny zamorené hadmi“. „Zem nad Červeným morom“ (v. 90) je Arabská púšť. –

93

bez heliotropu. – Druh zeleného smaragdu s červenými bodkami, ktorému sa pripisovala zázračná moc proti jedom, a najmä proti jedu hadiemu, ako i magická sila urobiť človeka neviditeľným. (Porov. slávnu Boccacciovu novelu v Dec. VIII, 3.) –

94 – 105

Ruky im plazy pozväzujú vzadu... – Siedmy žľab, na ktorý sa básnici práve dívajú, je rezervácia zlodejov, kmínov. Súvis medzi ich trestom a vinou podľa princípu *contrapasso* nie je dost zjavný, takže v tomto ohľade sme skôr na pôde dômyselných hypotéz než nejakého presného poznania Dante-

ho zámeru. Všeobecne sa prijíma názor, že hady a plazy tu symbolizujú kmínsku zlobu a zlodejské pletichy: zlodejci sa v živote nedali „viazať“ nijakými zákonmi, teraz po smrti im hady zväzujú ruky vzadu, ako je to práve pri tomto zatratencovi, ktorý sa premieňa na vlastný popol, aby sa napokon vždy a stále znovu premenil na človeka. (Popol a prach, domnievame sa, môže symbolizovať sústavne premárňovanú zlodejskú korisť alebo celý ich premárnený život.) Ako však uvidíme vzápätí, tresty týchto zlodejov nie sú rovnaké: niektorým hady vôbec „neviažu“ ruky, ale sú trestaní ohňom (napr. hneď menovaný Vanni Fucci), a iní podstupujú veľmi zložité premeny na jedovaté zvery (porov. prípady v nasledujúcom speve). Z toho sa usúdilo, že v tomto žlabe ide o rozličné kategórie zlodejov, ktorí sa dopustili rozličných druhov zlodejstva, a teda aj podstupujú rozličné tresty. Keďže však po dlhom časovom odstupe o jednotlivých Dante uvedených zlodejoch vieme veľmi málo – napr. takmer nič o zlodejoch, podstupujúcich premeny v nasledujúcom speve – nejaký presný súvis medzi ich vinou a trestom je ťažko určiteľný – a teda v tomto ohľade komentátori (či aspoň ich prevažná väčšina) predbežne múdro kapitulujú. (Pozri napr. Porenovo stanovisko v jeho komentári.) Výnimkou je vari len francúzsky danteológ André Pézard, ktorý sa pokúsil nájsť princíp contrapasso v prípade Vannihu Fucciho. (Porov. ďalej poznámku k v. 125 – 138.)

Pri nasledujúcich tzv. premenách zlodejov a kmínov jedno však, myslíme, zostáva nesporným faktom: všetky tie premeny sú v priamej spojitosti s ideovým a kompozičným plánom Danteho Pekla, ba možno v nich vidieť priamu ilustráciu jedného jeho zákona: postupného zozveršňovania človeka hriechom. Vanni Fucci o sebe výslovne povie, že v ňom prúdi krv ako „v muloch“, že chce žiť „zverským životom“, ba predstaví sa – nie bez istej pýchy: „Som Vanni Fucci, zver!“ (Porov. v. 124 – 126.) Ak sa hriešnici jeho kategórie menia na zvery, či azda nemožno v tom vidieť celkom jasný výraz danteovského princípu contrapasso? –

106 – 111

Tak Fénix, podľa mudrcov, len zhytne... – Bájný vták starovekej mytológie, umierajúci a zároveň sa rodíaci každých päťsto rokov. Prírovnanie zatratencov k nemu je rovnako inkohorentné ako úvodný prírodný obrázok, a stupeň tejto inkoherencie – domnievame sa – vyznačuje stupeň Danteho ironie. –

112 – 114

Jak ten, čo padá, démonovým mamom / zraze-

ný na zem... – Epilepsiou, ktorú si ľud vysvetľoval ako posadnutie diablom („démonom mam“) a súvекé lekárstvo – podľa Danteho slov uvedených vzápätí – ako tzv. opiláciu, čiže upchanie žíl hustými parami, ktoré vraj znemožňovali prechádzať duchom do tých častí tela, kde boli potrebné. –

125 – 139

som Vanni Fucci, / zver... – Možno preložiť aj som Vanni Fucci Zver, ak pripustíme, ako predpokladá časť komentárov, že slovo „bestia“ (resp. „Bestia“) znamená prezývku či druhé meno mesera Fuccia (alebo Fucciho) de' Lazzari z Pistoje, ktorý umrel krátko pred marcom či aprílom 1300. Dante ho nazval „mužom krvi a žľčí“ (v. 129) a historické dokumenty svedčia, že tento pistojský nie nevýznamný Čierny guelf sa naozaj dopustil viacerých násilností, zbojstiev a možno i vrážd, najmä v čase politického rozčesnutia Pistoje na Čiernych a Bielych guelfov, ktoré bolo podobné ako vo Florencii a malo aj podobné dôsledky. (Zachoval sa dokument o jeho kontumačnom odsúdení z r. 1295.) O krádeži „krásneho chrámového pokladu“, pre ktorú sa Vanni Fucci dostal medzi zlodejov do siedmeho žlabu, súvекé historické pramene a podľa nich aj starší komentátori podávajú dosť nejasné a miestami si aj protirečiace správy. O celej udalosti naisto vieme len to, že r. 1293 skupina zlodejov odcudzila zo svätojanskubej kaplnky pistojského dómu vzácne relikvie a chrámové nádoby. Z krádeže bol falošne obvinený istý Rampino di Ranuccio Foresi (alebo Vergellesi), ktorému za to hrozil trest smrti. Neskôr však pravda vyšla najavo a notár Vanni della Monna, jeden zo spoluvinníkov Vannihu Fucciho, odvisol na šibenici (1296.) Porena poznamenal, že ak Vannimu Fuccimu tak ťažko padá priznanie k tomuto zločinu – ešte ťažšie ako smrť! – znamená to, že v čase Danteho fiktívnej cesty Peklom, čiže na jar 1300, ho ešte nik neupodozrieval z krádeže, alebo aspoň nik v Pistoji nebol o tom presvedčený. Oproti tomu, keď Dante tento spev písal, vina Vannihu Fucciho bola už verejne známa a Dante akoby ju tu vyzdvihoval: tým priamo a verejne biľagoval jedného zo zúrivých Čiernych guelfov pistojských – ako zlodeja, ktorý sa dopustil svätokrádeže.

Na takomto známom pozadí pokúsil sa vysvetliť francúzsky danteológ André Pézard trest tohto hriešnika: keďže Vanni Fucci odcudzil posvätné nádoby a relikvie vzácne skôr „duchovnými mohutnosťami“ než zlatom a drahokamami, dopustil sa svätokrádeže, priamo hriechu proti Duchu Svätému a prichodí mu preto – ako vôbec všetkým zlodejom jeho kategórie – znášať trest od hadov,

akýsi „základný“ trest všetkých zlodejov, ale okrem toho aj trest ohňom, ako sme videli, obligátny trest tých, ktorí hrešili proti Duchu Svätému vôbec. Dvojnásobný trest Vanniho Fucciho je teda zjavne osnovaný na princípe *contrappasso*. (Porov. cit. monografiu, str. 289.) Pézardova hypotéza je iste zaujímavá a nie nepravdepodobná. –

142 – 151

čuj, predpovedí mojej otvor uši... – Ako všetky predchádzajúce predpovede zatratencov aj táto je napísaná náročky temným, obrazným štýlom profécii. A ako inde aj tu ide o tzv. *vaticinatio ex eventu*, čiže o predpoveď udalostí, ktoré sa už stali. Všeobecne sa prijíma asi takéto vysvetlenie narážok na konkrétne historické udalosti:

V máji 1301 v Pistoji prišli k moci Bieli guelfi, čiže Danteho strana, a mesto skutočne *stratilo Čiernych*“ (v. 143), ktorí museli odísť do vyhnanstva. Zatiaľ vo Florencii stalo sa niečo opačné: moc prevzali Čierni guelfi, a Bieli guelfi, medzi nimi aj Dante, museli mesto opustiť, čo Vanni Fucci, orientovaný na stranu Čiernych, zrejme pokladá za akt spravodlivosti, za „*zrušenie bezprávia*“ (v. 144) v meste nad Arnom. Zápas dvoch politických strán však pokračoval a Vanni Fucci ho vyjadruje obrazmi zo súvekej meteorológie: ak si v stredoveku blesk predstavovali ako ohnivú paru, obkolesenú hrozivými mračnami, pod bleskom Vanni Fucci rozumie markíza Moroella Malaspinu, pána vo Val di Magra, čiže v Lunigiane, kapitána lukkánskych a s nimi spojených florentských Čiernych guelfov vo vojne proti Pistoji, ktorá zostávala citadelou Bielych guelfov a ghibellinov. Podľa Vanniho Fucciho tento „blesk“ prudko rozrazi „chmárvavy“, čiže prudko udrie na Bielych guelfov, tak prudko, že zasiahne každého z nich („*že každý z koňa na zem padne dole!*“ v. 150). A celý ten boj sa vraj odohrá na „Picenskom poli“, čiže na území samej Pistoje (podľa mylnej aplikácie Sallustiovho výrazu „*Ager Picenus*“ nie na Picenum, ale na územie Pistoje). V rokoch 1305 – 1306 pistojští Bieli guelfi skutočne podľahli svojim protivníkom a ich porážka mala ďalekosiahle dôsledky pre všetkých Bielych guelfov – teda pre celú stranu, ktorej prívržencom bol Dante.

Za celou epizódou cítiť priam burácanie súvekých politických vášní a nevráživosti: Dante, Bieli guelf, biľaguje Čierneho guelfa (tak hlboko ním pohŕda, že ho nepokladá ani za hodného *priamej* otázky, porov. v. 127 – 129) – a na druhej strane zasa Čierny guelf so všetkou škodoradosťou a zlomyseľnosťou (porov. „... abys' nemal zo mňa radosť“, v. 140; „A vravím to, bo chcem, nech ťa to

bolí!“ v. 151) „predpovedá“ Bielemu guelfovi porážku jeho strany. Hovorí sa, že sa Dante v exile postupne dištancoval rovnako od jednej ako od druhej strany. Epizóda však svedčí, že v čase písania tohto spevu ešte v ňom prudko horela politická nenávisť. –

SPEV DVADSIATY PIATY

2

zloziac ich do fig... – „Ukázať figu“ (presne v tom význame, aký je dosiaľ bežný u nás) pokladalo sa v stredoveku za obscénne a obzvlášť výsmešne urážlivé gesto – a ak sa týkalo sakrálnych vecí, za prejav rúhania. (Masseron v svojom komentári uvádza údaj zo súvekej Villaniho Kroniky, že na Carmignanskom hrade, patriacom Pistoji, bola vysoká veža a na nej dve mramorové ruky, ktoré ukazovali „figu“ Florencii.) –

4 – 6

Tu žehnal som i hnusnú hadiu háved'... – V pôvodine v tejto i v nasledujúcej tercíne Dante akoby zvukovým usporiadaním niektorých veršov priamo sugeroval sám „hadí akt“ (opakovanie celých hláskových skupín, splyvanie slov elíziami a pod.). Hodno si všimnúť: „perch' una gli s'avvolse allora al collo...“ (v. 5) „e un' *altra alle* braccia, e *rilegollo...*“ (v. 7). S podobným zámerom sme použili v preklade aliteráciu („*hnusnú hadiu háved'*“) či pseudoetymologickú figúru („had – hádal“, v. 5) –

10 – 12

Ó, Pistoja, och, Pistoja.../ keď svoje semä prevyšuješ v zlobe! – V Danteho časoch sa verilo, že „semenom“ čiže zakladateľmi Pistoje boli zločinní druhovia rímskeho patrícia Lucia Sergia Catilinu, hlavného osnovateľa sprisahania proti rímskej republike v polovici 1. storočia pred n. l. Invektíva proti Pistoji patrí do celej série Danteho invektív proti talianskym mestám. (Porov. invektívu proti Florencii v Inf. XXVI, 1 – 12, proti Pise v Inf. XXXIII, 79 – 90, proti Janovu tamže 151 – 153 atď.) Na Pistuju Dante obzvlášť tvrdo zanevrel ako na mesto, ktoré vo veľkej miere prispelo na vnútorné politické rozčesnutie talianskych miest vôbec. –

15

ani v tej duši z Téb, čo sotva skrotla. – Narážka na Capanea. (Porov. Inf. XIV, 46 a nasl.) –

19

Maremma nemá toľkú zberbu hadiú... – Tos-

kánska Maremma, divý pobrežný kraj, v Danteho časoch hniezdo zbojníkov, malárie a hadov. (Vo Vade, ležiacej v tomto kraji, bol vraj významný kláštor, ktorý museli mníši opustiť pre množstvo hadov.) -

25 - 33

Riekol môj pán: „Cacom sa zve to zviera...“ - Podľa starovekej mytológie Cacus bol krvilačný obor (skôr však satyr než kentaur), ktorý obýval jaskyňu na Aventínskom pahorku, odkiaľ podnikal lotrovské a vražedné výpravy. Keď sa neďaleko jeho bydliska zastavil Herkules so stádom, Cacus mu ľstivo ukradol štyri býky a štyri jalovice: jeho ľstivosť spočívala v tom, že ukradnutý statok vtiahol do jaskyne za chvosty, takže sa podľa stôp zdalo, akoby bol býval z jaskyne vyšiel, a nie do nej vošiel. Herkules prišiel na podvod, vnikol do jaskyne a Caca - podľa Ovidiovho spracovania, ktorého sa tu Dante pridáva - zabil kyjakom. (Porov. ironickú slovnú hru v pôvodine: „*gliene diè cento*, e non senti *le diece*“, v. 33, a v našom preklade: „*ak prežil zo sta - zostanúc tam hneď mŕtvy na hromade*“.) Práve preto, že Cacus nebol len obyčajný násilník, ako boli jeho „*bratia*“ (podľa Danteho predstáv zrejme kentauri), po smrti „*volil cesty iné*“ (v. 28), čiže nedostal sa za strážcu do prvého pásma siedmeho kruhu (porov. Inf. XII, 55 a nasl.), ale do žlabu ľstivých zlodějov, či už ako odsúdenec, alebo strážca, alebo priam ako stelesnenie hriechu trestaného na tomto mieste Danteho Pekla. V tejto otázke sa komentári až diametrálne rozchádzajú a sám Danteho text zostáva nejasný. - Zaujímavé je, že Cacus bol zatratený nie pre krv, ktorej vraj toľko prelial, že by sa nevošla ani do jazera (v. 26 - 27), ale pre „*ľstivú krádež*“, ktorej sa dopustil na Herkulovi, čiže nie pre zločiny, ale pre menší, ba až nepatrný prečin. Vec je vysvetliteľná len tak, keď si pripomenieme, že stredovekí interpreti videli v mytologickom obrovi Herkulovi „*mudrca*“ poslušného príkazov neba, ktorého prirovnávali k biblickému Samsonovi, ba až ku Kristovi. (Porov. M. Simon, *Hercule et le Christianisme*, Paris 1956.) Za „*ľstivú krádež*“ spáchanú na takto videnej mytologickej postave Cacus zaplatil životom a zatratením, podobne ako v nasledujúcom komplementárnom speve Ulyxes zaplatí životom a zatratením za to, že sa odváži prekročiť tzv. Herkulove stúpy. Epizódka o Cacovi a Herkulovi vrhá tak - podľa nášho presvedčenia - veľmi ostré svetlo na sám zmysel nasledujúceho spevu. -

36

nebadáme, jak dnu sa traja zlostia... - Keďže

v nasledujúcom texte ide o zložité premeny hriešnikov, pri ktorých ľahko môže dôjsť k zámenám jednotlivých postáv, pre lepšie pochopenie uvedme už tu mená všetkých troch hriešnikov, ako aj v schéme ich nasledujúce premeny:

Naskôr sa zjavia v ľudskej podobe traja hriešnici: *Agnello Bruneleschi*, *Buoso dei Donati a Puccio Sciancato*. Jeden z nich sa opýta: „*Kde je Cianfa asi?*“ (v. 43). Vzápätí skutočne príde *Cianfa Donati*, ale v zmenenej podobe: ako šestnohý had (v. 50). Vrhne sa na Agnella a splynie s ním v jednu obľudnú bytosť (v. 51 - 78). - Nato príde „*háďa*“ (v. 83), čo je *Francesco Cavalcanti* (identifikovateľný podľa perifrázy vo v. 151). Ten záutočí na Buosa dei Donati a prevezme jeho ľudskú podobu, pokým sám Buoso sa premení na hada. - Jediný, ktorý premenu nepodstúpil, je Puccio Sciancato. Dante ho pozná až v poslednú chvíľu.

O týchto piatich zlodějoch vieme veľmi málo a v podstate len to, že napospol všetci boli Florentania zo známych rodín: niektorí z nich (ako Agnello Bruneleschi) zastávali aj významné funkcie v mestskej správe a niektorí boli guelfi (ako Cianfa) a iní ghibellini (ako Puccio Sciancato z rodiny Galigaiovcov: Sciancato bola jeho prezývka: kročkávy, chromý, s vyklbňenými údmí). Pri Buosovi nie je ani isté, či ide o Buosa z rodiny Donatiocov, alebo o Buosa z rodiny Abatiocov. O niečo viac sa vie o Francescovi Cavalcantim, zvanom Guercio; narážka vo v. 151 týka sa historického faktu: zabili ho obyvatelia obce Gaville (v údolí Arna a na florentskom území), keď tade prechádzal; príbuzní jeho smrti kruto pomstili valierými vraždami, takže Gavilčania skutočne mali dosť príčin, aby svoj čin nielen „ožeľeli“, ale aj oplakali.

Pre osobitnú charakteristiku tohto spevu žiada sa doložiť aspoň to, že premeny hriešnikov, ktorým básnici asistujú, odohrávajú sa v úplnom tichu. Mlčí Vergilius, mlčí Dante (na znamenie ticha si prstom prekríži pery, porov. v. 44.), no mlčia i sami zloději, vlastné objekty spevu celých štúdiu metamorfóz. Starší komentári sám zmysel týchto premien videli v Danteho snahe básnicky aj umelecky vyrovnat sa latinským starovekým básnikom, najmä Ovidiovi a Lucanovi, ktorých mená Dante aj výslovne uvedie. (Porov. v. 94 a 98.) Moderná danteológia vidí tu však čosi hlbšie. Momigliano, ktorý venoval rozboru tohto spevu celú štúdiu (pozri jeho *Il canto XXV dell'Inferno* v cit. Lett. dant. I, str. 467 - 488) poznamenal, že v celom speve ide o ilustrovanie drámy človeka v procese jeho postupného a čoraz výraznejšieho „*zozverštvovania*“

hriechom. Pokým v predchádzajúcich spevoch zatratenci boli „zvermi“ len metaforicky, tu sa „zvermi“ stávajú fakticky, pričom úplne mizne ich ľudská osobnosť, stávajú sa anonymnými a neurčitými, natolko až, že samotné ich mená sa strácajú ako „výdychy“. „Silenziosa morte dello spirito“ – „Mlčva smrť ducha“ – taký je podľa Momigliana zmysel týchto premien a taká je aj príčina veľkého mlčania týchto zatratencov. Možno sa právom domnievať, že skutočne to bol zámer Danteho pri písaní tohto spevu. V nasledujúcom, poslednom kruhu Pekla sa stretne s úplným mlčaním zatratencov a s absolútnou mlknotou Satana, imperátora tejto ríše smrti. A aj s vystupňovaným akcentom zverskosti. –

94 – 96

Nech Lucanus sa radšej zmienke vyhne... – Narážka na jedno miesto v jeho Farzalsku (IX, 761 a nasl.), kde sa hovorí, ako v Líbyjskej púšti zahynuli dvaja vojaci Catónovej armády: Nassidius, ktorého uštipol had Prester, nesmierne opuchol, takže celkom stratil ľudskú podobu a napokon na ňom pukol aj pancier; Sabellus zasa od uštipnutia hadom Sepsom naskutku zhorel a premenil sa na popol. –

97 – 99

Nech Arethusu s Cadmom nevysloví Ovidius... – Podľa báje, spracovanej Ovidiom, nymfa Arethusa premenila sa na studničku (porov. Metam. V, 572 a nasl.) a Cadmus, zakladateľ Téb, sa zasa premenil na hada (Porov. tamže IV, 563 – 603.). –

101 – 102

by obidve ich formy / vymenili si svoju matériu. – Dante tu použil scholastickú terminológiu, v ktorej slovo „forma“ (forma substantialis) znamená determinujúci princíp, čiže dušu, a slovo „matéria“ (materia secunda) látku determinovanú určitou formou. Treba teda rozumieť: obe duše (čiže obe „formy“) zostali takými istými ako predtým, nezmenili sa, ale – napodiv! – vymenili si „látku“, determinovanú už inou „formou“. Konkrétne: had prijal podobu ľudskú, ale tento „nový človek“ mal dušu hada, a človek prijal podobu hada, ale tento „nový had“ mal dušu človeka. – O nijakej podobnej „premene“, pravdaže, nehovorí Lucanus ani Ovidius: tam je premena len „jednostranná“. (Porov. obsérnejšie v komentári Vrátneho.) –

151

Druhý bol ten, preň, Gaville, tak želiš! – Pozri vyššie pozn. k v. 36. –

SPEV DVADSIATY ŠIESTY

1 – 3

Teš, Florencia, teš sa z veľkej slávy... – Krutý Danteho sarkazmus: k sláve Florencie na mori i na súši ako súvekej obchodnej veľmoci pribúda ešte „sláva“ – v Pekle. Porena tu vidí ironickú narážku na nápis na skale, zamurovanej do florentského Palazzo del Podestà r. 1255, pyšne hlásajúci, že mesto vládne na mori, na zemi i na celom svete („*quae mare quae terram quae totum possidet orbem*“).

Domnievame sa, že nie je náhodná takáto sarkastická apostrofa Florencie práve v záhlaví tohto spevu: ak v tomto speve pôjde o zatratenca, ktorý Istivo a z pýchy prekračoval všetky medze, aby za to napokon našiel smrť, a ak Dante priamo apostrofuje svoje rodné mesto, ktoré podobne prekračovalo všetky limity na mori aj na súši, nemožno v tom nevidieť súvis. Meno Florencie v prvej tercíne akoby priamo naznačovalo, že nasledujúci prípad zatratenca bude pre ňu lekciou. –

7 – 9

Lež ak včas rána sny nám pravdu javia... – Podľa všeobecnej viery v Danteho časoch sny mali hodnotu „videní“, najmä sny nad ránom, keď je vraj naša myseľ, ako Dante výslovne napísal, väčšmi oddialená od tela, myslením menej zaujatá a vo „videniach“ takmer vešteká. (Porov. Purg. IX, 16 – 18.) Pravdaže, Danteho veštba blízkych nešťastí Florencie – hoci podložená takýmto snom na úsvite – je veľmi neurčitá, a to asi v takej miere, ako je neurčitý význam slova Prato vo v. 9: Niektorí komentátori v ňom zisťujú rovnomennú obec, ležiacu neďaleko Florencie, a v zmienke o nej vidia narážku na vzburu jej občanov proti rodnému mestu Danteho, ktorá vypukla 6. apríla 1309, no hneď bola kruto potlačená. Iní zasa v mene vidia narážku na kardinála Nicolu degli Alberti da Prato, ktorý sa pokúsil začiatkom r. 1304 na príkaz pápeža Benedikta XI. pacifikovať politicky rozčesnutú Florenciu, ale keď sa presvedčil, že všetky jeho snahy sú márne, v spravodlivom hneve jej želan všetko zlé a nad mestom vyslovil interdikt. –

17

jak kráčali sme k skalným rozvalinám... – K nasledujúcemu mostu, preklenujúcemu ôsmy žlab: mostný pás, ako sme povedali, smerom k ústrednej šachte je čoraz neschodnejší. (Porov. pozn. K inf. XVIII, 1.) –

21 – 24

*a ducha viac než inokedy spínam, / nech nebe-
ží, lež pridržá sa cnosti...* – V samom kontexte
tohto spevu je to digresia navidomoči nesúrodá
a štruktúrnymi dôvodmi zrejme vôbec nemoti-
vovaná. (Dante predsa horko-ťažko kráča pekelnou
cestičkou a v takej situácii sú viac než nepravde-
podobné meditácie o „rozletoch ducha“ a o ich
„krotení“, naopak, prirodzené by boli meditácie
opačnej povahy!) Možno sa však domnievať, že
toto odbočenie nie je vôbec náhodné, ale má
svoju hlbšiu príčinu: Dante sa blíži k ôsmemu
žlabu, čiže k miestu, kde si odpykávajú tresty tzv.
zlých radcovia, t. j. bytosti obdarené výsostnou inte-
ligenciou, naozaj všetkými „darmi ducha“, no pri-
tom – kedysi v živote – nevedené normami „cnos-
ti“. Celý tento spev, ako i spev nasledujúci, ktorý
s ním tvorí tematický celok, je jedinou demonštrá-
ciou faktu, ako „inteligencia“, hoci obdivuhodná
a veľkolepá, ale bez regulatívneho princípu „cnos-
ti“, ženie sa voslep – jej najvyššie „vzlety“ sa menia
na „bláznivé lety“ – napokon strokskotáva a končí
tragicky v plameňoch ôsmeho žlabu. Keď sa takto
divíme na naše verše, nemôžeme v nich nevidieť
Danteho zásadné stanovisko, a k tomu ešte
stanovisko zdôraznené. (Akoby bol Dante tušil,
že nasledujúca epizóda o Ulyxovi môže sa chápať
nesprávne, čo sa skutočne aj stalo: pred ňou jasne
a jednoznačne vyslovil svoj názor!) V takejto
perspektíve pokladáme tieto verše priamo za klú-
čové verše pre pochopenie celého spevu. Sú zre-
jme bodom, z ktorého musí vyjsť každý výklad
spevu, pokúšajúci sa postihnúť samu Danteho
myšlienku. –

26 – 28

v čase, keď tá svet zjasňujúca žiara... – V čase,
keď je slnko dlhšie viditeľné, čiže v letnom období,
a v čase, keď už miesto múch poletujú komáre, čiže
večer. – Prírovnanie mučivých plameňov, ovíja-
júcich hriešnikov, k svätajánskym muškám, po-
letujúcim za letného idyllického večera, patrí,
pravdaže, k tomu istému typu tzv. „nevhodné-
ho“ prírovnania, s akým sme sa stretli na začiat-
ku Inf. XXIV a častejšie sa stretávame aj v nasle-
dujúcich spevoch. (Porov. pozn. k Inf. XXIV,
1 – 15.) –

34 – 39

*A tak, jak tomu, ktorý z pomsty deti / dal med-
vedom...* – Narážka na biblické rozprávanie o pro-
kovovi Elizeovi: prekliak chlapcov z mesta Betel,
ktorí sa vysmievali jeho pešine, načo vraj vyšli
z hory dve medvedice a roztrhali štyridsaťdva

detí. (Porov. IV. Král. II, 23 – 24.) – O niečo vyššie
v tom istom rozprávaní (v. 11 – 12) sa spomína, ako
bol ten istý prorok svedkom Eliášovho uchváte-
nia do neba na „ohnivom voze“. –

47 – 48

*Dnu v ohňoch horia zloduchovia – / čo páchali,
tu páše ich a mučí.* – Ôsmy žlab, ako sme už vyššie
povedali, je vyhradený „zlým radcom“. Nástrojom
nimi páchaného zla bol *jazyk* (perfidné, úlisné slo-
vo), a teda podľa princípu contrapasso našli svoj
trest v „ohnivých jazykoch“. Vrchol Danteho iró-
nie na účet týchto zatratencov možno vidieť v jeho
invencii samého spôsobu ich reči: nehovoria pri-
amo, ale doslovne rozvibrovanými plamennými
jazykmi. (Porov. v. 85 – 89 a Inf. XXVII, 7 – 15.)
Tento spôsob ich trestu André Pézard k tomu ešte
spája s vlastným charakterom ich viny: „perfidni
radcovia“, ktorí použili svoju múdrosť a dar slova
na to, aby zle radili, dopustili sa hriechu proti
Duchu Svätému, a sú teda aj podobne trestaní
plameňmi ako všetci zatratenci tejto širšej ka-
tegorie, napr. ako Brunetto Latini a iní tzv. „du-
chovní sodomiti“. (Pozri Pézardovu cit. mono-
grafiu, str. 290 a nasl.) –

53 – 54

*že podobný len z hranice šiel leda, / na ňu bol
s bratom Eteokles daný.* – Vo vojne o tébsky trón
podľa gréckych povestí zabil sa navzájom dvaja
bratia, Eteokles a Polyneikes; keď ich telá položili
na spoločnú hranicu, aby ich spálili, rozdvajil sa
plameň akoby na znamenie ich nezmieriteľnej
nenávisť ešte i po smrti. –

55 – 63

S Ulyxom vedno páli Diomeda... – Ulyxes (gréc-
ky Odyseus) a Diomedes boli grécki králi, ktorým
sa pripisovali ako spoločné dielo viaceré Ištivé
a úskočné podujatia v časoch Trójskej vojny. Z nich
Danteho Vergilius uvádza hneď tri: povestný
„úskok“ s dreveným koňom ako čin obzvlášť
trestuhodný, pretože spôsobil katastrofu Tróje, od
ktorej Rímania odvodzovali svoj pôvod: podľa báji
trójsky utečenec Aeneas založil Rím a pád Tróje
bol teda „bránou“, ktorou vyšiel „rod Ríma
ušlachtily“ (v. 59 – 60.) – Druhým Ulyxovým
povestným úskokom bolo jeho objavenie Achilla,
ukrývajúceho sa podľa matkinho príkazu v žen-
skom preoblečení na dvore skyrského kráľa
Lykomeda. (Matka sa totiž z večtieb dozvedela, že
jej syn zahynie pri dobýjaní Tróje, a chcela ho
uchrániť od účasti na nej.) Rafinovaným úskokom
– pomocou vojenskej trúby, meča a štítu – Ulyxes
zistil Achilla a prinútil ho odísť do vojny. Spôsobil

tak nielen jeho smrť, ale smrť Deidamie, dcéry skyrského kráľa, ktorú Achilles potajomky ľúbil a s ktorou mal aj syna. Deidamia – umiestená Danteom do Predpekla (porov. Purg. XXII, 114) – ani po smrti neprestala žiaľiť za Achillom. – Tretí úskočný čin Ulyxov mal charakter svätokrádeže: spolu s Diomedom osnoval a aj uskutočnil únos trójskeho tzv. Palladia, čiže sochy bohyně Pallady Atény, ktorú Trójanovia úzkostlivo strážili ako záruku nedobytnosti svojho mesta. V súvisi s týmto činom autor Aeneidy neváhal nazvať Ulyxa „*strojcom zločinov*“ „*scelerum inventor*“ (Aen. II, 164). – Keďže obidvaja grécki hrdinovia, platiaci priamo za akési prototypy úlisnosti v celej latinskej posthomérovskej literatúre, boli spojení v konaní zla, sú spojení aj po smrti a „v páli spolu planú“ (v. 63), čiže ovíja ich jediný ohnivý jazyk. Ich dve výrazné individuality naznačuje rozčesnutý vrchol plameňa, ktorého vyššia časť, pravdaže, reprezentuje väčšieho úlisníka – Ulyxa. –

74 – 75

a keďže Gréci sú to pohrdaví, / na tvoje slová sotva poodvetia. – Tradičné a komentátormi všeobecne prijaté vysvetlenie je asi takéto: Gréci mali v staroveku povest národa pyšného, pohrdajúceho barbarmi, a mohlo by sa teda stať, že by vôbec neodpovedali „barbarovi“ Dantemu. Ak ich však osloví Vergilius, príslušník iného slávneho starovekého národa a k tomu ešte autor Aeneidy, v ktorej „zvečnil“ činy Ulyxove a Diomedove, iste budú na otázku povolnejší. (Del Lungo, SDI, Porena, Sapegno a i.)

Trochu iný výklad navrhol naposledy taliansky danteológ Giorgio Padoan: Gréci mali povest ľudí pohrdavých, no najmä falošných a prefikanych – a títo dvaja v nazeraní latinského staroveku boli priamo stelesneím všetkej úlisnosti a prefikanosti: mohli by teda zbadat, že je Dante *živý* a potom by vôbec neodpovedali na jeho otázku. Ak sa im však prihovori Vergilius, ktorému jednoducho *musia* odpovedať všetci zatratenci (ako mu napr. *musel* odpovedať Vanni Fucci, porov. Inf. XXIV, 136), ba pred ktorým kapitulujú aj „mocnosti pekelné“, potom je ich odpoveď zaručená. (Pozri jeho štúdiu Ulisse „fandi ficator“ e le vie della sapienza, St. dant. XXXVII, 1960, str. 49.) – Padoanov nový výklad akoby dotvrdzoval nasledujúci spev: v ňom sa zjaví iný „perfidný radca“, tentoraz nie Grék, ale Talián (Guido da Montefeltro), a práve preto, že ani zďaleka nedosahuje stupeň Ulyxovej prefikanosti, veľmi ochotne – hoci tým sám sebe pred svetom vypaluje biľag – odpovie na Danteho otázku. Pri

ňom sa Vergilius zrejme nemusel obávať, že si všimne *živého* Danteho. –

79 – 84

„Ó, vy, čo dvaja ste tu v žiare nemej...“ – Vergiliova apostrofa dvoch Grékov, tvoriaca notabene úvod k jednej z najslávnejších epizód Danteho Pekla, a tým aj akosi udávajúca jej základné „ladenie“, na prvý pohľad má všetky znaky maximálnej zdvorilosti a uhladenosti, „vysokého“ štýlu a slávnostného tónu. Zrejme toto všetko viedlo napospol všetkých komentátorov tohto spevu k tomu, aby videli v našich dvoch tercínach výraz Vergiliovej (a tým, pravdaže, aj Danteho) úcty k svetu a civilizácii, ku ktorým patrili obidvaja Gréci. Mario Fubini, autor osobitnej štúdie o tomto speve, doslovne napísal, že sa Vergilius obracia na oboch Grékov nie ako na zatratencov, ale ako na osoby hodné obzvláštnej *úcty*. (Pozri jeho II canto XXVI dell'Inferno v cit. Lett. dant. I, str. 499; tento názor v plnej miere si osvojil v komentári Sapegno a i.)

Nové skúmanie tohto spevu, založené na poznaní najširších literárno-historických súvislostí ulyxovskej problematiky a schopné prenikať až k danteovskému autentickému jadrú jednotlivých spevov Božskej komédie, zistilo pravý opak. (Myslíme tu predovšetkým na vyššie citovanú štúdiu Padoana.) Nielenže v tejto apostrofe nenašlo nijaký výraz Vergiliovej (či Danteho) úcty k svetu, ktorý predstavujú dvaja Gréci, ale zistilo, že tzv. uhladenosť, zdvorilosť, „vysoký“ tón tejto preambuly sú len maskami pre ironiu a „evidentnú antipatiu“ Danteho Vergilia k Ulyxovi a Diomedovi. Ak sa Vergilius prihovára slovami akosi zdôrazňujúcimi, že si u oboch gréckych „hrdinov“ získal iste „zásluhy“, je v tom celkom iste skrytá ironia. Vieme totiž, že také „zásluhy“ o ich „slávu“ nielenže si nezískal, ale že v celej svojej Aeneide a pri každej príležitosti oboch doslovne hanil, tupil, biľagoval, ba Ulyxa, ako sme konečne už spomenuli vyššie, neváhal nazvať aj priamo „*zločincom*“: „*strojcom zločinov*“ („*scelerum inventor*“, Aen. II, 164; „*hortator scelerum*“ Aen. VI, 529), „*podvodným jazyčníkom*“ („*fandi ficator*“, Aen. IX, 602) atď. O tom, že takto ironicky myslí svoje „zásluhy“ o ich „slávu“, najlepšie svedčia jeho nasledujúce slová, ktorými sa opravuje: „ak zásluh o vás mám už *viac* či *menej*“ (v. 81), pričom uvedenie predchádzajúceho tvrdenia do roviny pravdy premieňa ironiu na sarkazmus: Vergilius mal tých „zásluh“ o ich „slávu“ zrejme skôr „menej“ než „viac“ – a ak „viac“, tak v tom zmysle, ako sme naznačili vyššie, čiže

v zmysle negácie ich „hrdinstva“. Je to konečne celkom logické. Veď ako vôbec mohol mať Vergilius nejaké sympatie k predstaviteľom gréckej perfíkosti a lsti, ktorej priamym i nepriamym dielom bolo zničenie Tróje, pokladanej za matku Ríma? A aké sympatie mohol mať Dante k tým istým Grékom, a najmä k Ulyxovi, o ktorom z Vergiliovej Aeneidy vedel, že sa zúčastnil na masakrovaní Rifea a jeho družiny (porov. Aen. II, 339 a nasl.) – toho trójskeho Rifea, ktorého Dante ako jediného pohana, navzdory všetkým teologickým zábránam, umiestil do svojho Raja? Giorgio Padoan má skutočne pravdu, keď hovorí, že celou Vergiliovou alokúciou preniká irónia, sarkazmus a antipatia k obom Grékom a že napokon celá jeho maskovaná uhladenosť vyúsťuje až do prikro strohého *rozkazu*: „Zastavte sa!“ (Porov. v. 82.) Tzv. prosebný tón Danteho Vergilius naozaj len fingoval. (Porov. cit. štúdiu, str. 48.)

Nie je to ostatne postreh celkom nový. Fakt, že sa Danteho Vergilius zoči-voči najperfídnejším klamárom staroveku správa sám tak trochu perfídne a klamársky, všimol si už v XVI. storočí Torquato Tasso. Vergiliovu tzv. pretváрку, pravdaže, zveličil (predpokladal, že si autor Aeneidy trochu zahrál na autora Odysey, o čom, prirodzene, nemôže byť reč a čo iste právom odmieta napr. Sapegno vo svojom komentári), no v podstate zmysel jeho slov videl správne. Moderná vedecká analýza celého tohto spevu mu dáva *nepríamo* za pravdu.

Takto definovaný zmysel Vergiliovej apostrofy má jeden vážny dôsledok: celé nasledujúce Ulyxovo rozprávanie stavia do iného svetla, než v akom sa dosiaľ tradične (od čias de Sanctisových) vidí. Presnejšie povedané: eliminuje akýkoľvek Danteho apriórny zámer heroizovať gréckeho Ulyxa, čiže moment, ktorý dosiaľ ako nesporný predpokladá väčšina moderných komentátorov i celkom serióznych danteológov, ako sa o tom zmienime nižšie. –

91 - 93

keď Kirke som sa vymanil z jej kráľov... – Povestná čarodějka, ktorá premieňala ľudí na zvieratá: Ulyxes musel u nej zotrvať vyše roka. (Porov. Aen. VII, 10 a nasl.) – Gaeta, mesto v talianskej Kampánii, nazvané tak neskôr – čiže až po odchode Ulyxovom – trójskym Aeneom na počesť jeho pestúncy Caiety, ktorá tam umrela aj našla hrob. (Porov. Aen. VII, 1 a nasl.) Ako vidíme, východiskom danteovského mýtu o Ulyxovi sú klasické pramene; pravda, len východiskom, lebo

celá nasledujúca epizóda o „skone“ gréckeho hrdinu je Danteho invenciou. –

94 - 99

ani cit k decku, ani úcta vrelá... – Ani láska otcovská (k synovi Telemachovi), ani láska synovská (k staručkému otcovi Laertovi), ani láska manželská (k cudnej Penelope) nevedeli premôcť Ulyxov zápal a túžbu po „poznání“. –

103 - 105

Španielsko z jednej, z druhej zrel som strany / i Maroko... – Od Gaety viedla teda Ulyxova cesta na západ. –

107 - 109

keď onen tesný priechod sa nám zjavil... – Gibraltarská úžina, znamenajúca pre starovekého človeka limit obývaného sveta, akýsi antický „finis terrae“ – koniec sveta. Podľa starovekých bájí obor Herkules tam postavil stĺpy s nápisom „Non plus ultra“ – „Nie viac ďalej“, ktorý mal hodnotu božského zákazu. –

110 - 111

Sevilla vpravo z očí mi už mizne, / miznúcu Ceutu... – Mesto Ceuta leží na africkom pobreží pri samom vstupe do Gibraltarskej úžiny, Sevilla v južnom Španielsku, pravda, hodne ďaleko vo vnútrozemí. –

112 - 120

Ó, bratia, ktorých sto tisíce trýzne... – Povestná a slávna reč, z ktorej sa najmä posledná tercina stala okriedleným trojverším o „cnosti“ a „poznání“, citovaným pri každej príležitosti – ako výrok a stanovisko samého Danteho. Keďže Dante skutočne zdôrazňoval „cnosť“ ako vedúci princíp ľudskej aktivity (videli sme, že túto axiómu položil takmer ako motto na začiatok tohto spevu, porov. v. 21 - 24) a keďže celé jeho dielo priamo blčí zápalom za „vedenie“ a „poznanie“ („veda“ je mu „poslednou dokonalosťou našej duše“, porov. Conv. I, I, 1), práve v tomto bode skoro všetkým doterajším komentátorom doslovne splynul Danteho profil s profilom Ulyxovým. Hodno si však všimnúť jednu vec, ktorá sa dosiaľ – napodiv! – nebrala do úvahy pri vysvetľovaní Ulyxovej epizódy:

Na začiatku Danteho Ulyxes motivuje svoju cestu za Herkulove stĺpy túžbou po poznání sveta a ľudí: preto sa vraj pustil na ďaleké „otvorené more“, aby čím bližšie vnikol *k ľudskému tvorom*“, aby získal poznanie človeka v jeho dvojitom aspektove „hriechu“ a „cnosti“ – čo je dozaista motív náramne ušľachtilý. (Porov. text v pôvodine: „ch'ì'ebbi a divenir del mondo esperto, - e delli vizi umani e del valore“, v. 98 - 99.) No hneď

nato v „krátkej reči“, ktorú mal k svojim druhom bezprostredne predtým, než prenikli za Herkulove stĺpy, výslovne povie, že ich cesta povedie v smere zapadajúceho slnka do končín, „*kde už nie sú ľudia*“, do sveta „*bez ľudí*“ – „*sanza gente*“. (Porov. v. 117.)

Idie azda o rozpor v Ulyxovej reči? Nesporne. Hrdina, ktorý výslovne povie, že cieľom jeho cesty je poznanie sveta a človeka, ale ktorý si je vedomý, že putuje do končín „bez človeka“, podniká naisto cestu absurdnú, ak len, pravdaže, nemá niečo iné za lubom. A nebol by Ulyxes Ulyxom, keby toto „niečo iné“ nebol mal za lubom. Tomuto „perfidnemu“ Grékovi v skutočnosti nešlo o nijaké tzv. objaviteľské cesty – nie je to Kolumbus ani kondotier! – ale naozaj o poznanie onoho sveta, „kde už nie sú ľudia“, o preniknutie do oných „ultima regna“ – „posledných ríš“, ktoré sa podľa súvekých i danteovských predstáv *nesporne* rozkladali kdesi za symbolickými Herkulovými stĺpmi a do ktorých prístup bol človeku zakázaný. Druhá strana zemegule podľa danteovskej kozmografie platila za „ríšu záhrobnú“. Ak Danteho Ulyxes hovorí, že chce byť „del mondo esperto“, t. j. že chce poznať s v e t, ani tak celkom neluhal, lebo mu v skutočnosti šlo o poznanie tohto sveta, naozaj „sveta bez ľudí“ – ako napokon aj výslovne priznal – o vniknutie do ríše smrti a preniknutie do „tajomstiev Božích“. (Raffaello Fornaciari má pravdu, keď pod sugesciou názorov Pia Rajnu kvalifikuje Ulyxovu cestu ako cestu do hlbín života a smrti a vidí v nej – i keď vzdialenú analógiu odyseovského zostupu do „podsvetia“. Porov. jeho štúdiu *Ulisse nella Divina Commedia* v knihe *Studj su Dante*, Firenze 1901, str. 110.) Do tohto „sveta“ Ulyxes skutočne aj vnikne, ale nájde v ňom smrť nielen on sám, ale i všetci jeho druhovia. Naoko sa plavil pod zástavou vysokých ideálov poznania a „cnosti“, no v skutočnosti pod starou a Dantemu tak dôverne známou vlajkou titanskej pýchy. Ako „perfidný radca“, ba sám prototyp tohto druhu hriešnikov plamennými slovami oduševnil svojich druhov (zamaskujúc pritom vlastný zámer cesty najušľachtilejšími argumentmi) – a teraz za to pyká v plameni. Domnievame sa, že toto – a jedine toto – je autentickým myšlienkovým jadrom celej Danteho epizódy o Ulyxovom „skone“ a treste. –

124 – 126

Lež kormu majú obrátenú k ránu... – Na východ, čiže predok lode smeroval na západ. Ak potom Ulyxova loď bočila „vždy v ľavú stranu“,

znamená to, že sa plavila juhovýchodným smerom. –

133

Až v dialave sa hora obrovitá... – Hora očistcová, ktorá sa podľa Danteho geografických predstáv dvíhala do obrovskej výšky na druhej strane zemegule, na vrchole jej južnej hemisféry a antipodicky k Jeruzalemu. (Porov. *Purg.* II, 1 – 3; III, 14 – 15, 40, 85 – 87.) –

141

ako to chcel Iný. – Boh. –

142

A nad nami sa uzavrelo more. – Porena vo svojom komentári poznamenal, že tento posledný verš ulyxovskej epizódy vyznieva slávnostným tónom, nemajúcim páru. Zatvorený a upokojený oceán je hrobom, ktorý stiera každú stopu po stroskotancoch a ticho, ktoré nasleduje na konci spevu, akoby vraj bolo tichom, ktoré nastalo nad tými pustými vodami. Je to iste pravda. Ak sa však víriace vody nad Ulyxom napokon tak pokojne zatvorili v tichu, ktoré charakterizuje záver spevu o tomto gréckom hrdinovi, rozvírili sa v nevidanej hojnosti najrozličnejšie meditácie komentátorov a vôbec danteológov. Takmer všetci z nich – ak tak smieme povedať – dali sa však danteovským Ulyxom asi podobne oklamať, ako sa mu dali oklamať jeho „starí“, „pomalí“ a „chorí“ druhovia. Jednoducho uverili, že Ulyxes, *rečníaci* strhujúcim spôsobom o tom, že človek nemá žiť ako zver, „lež za cnosťou a za *poznáním* bažiť“, hovorí pravdu. V perspektíve takéhoto *rečnenia* Danteho Ulyxes potom prirodzene vyrástol na samého predchodcu Krištofa Kolumba, na moderného Fausta, ktorý si volí „vedenie“ aj za riziko zahynutia, priamo na titana modernej ľudskej túžby po plnom rozvinutí ľudského intelektu bez ohľadu na akékoľvek „Herkulove stĺpy“, čiže na výsostne „kladného“ hrdinu. (Napr. Bruno Nardi, ináč veľmi triezvy vedec, hovorí až o „hrdinskom *diamantovom* kalení“ Danteho Ulyxa. Pozri jeho štúdiu *La tragedia d'Ulisse* z r. 1937, uverejnenú v knihe *Dante e la cultura medievale*, Bari, 1942, str. 89 a nasl.) Ba vyrástol až na dvojníka samého Danteho. V komentároch i rozličných štúdiách sa nespočetnekrát stretne s myšlienkou, že v Ulyxovi je „čosi zo samého Danteho“, že Dante do tejto postavy vdýchol ak už nie celú, tak aspoň polovičku svojej duše a pod. (Pozri napr. v *Masersonovom* komentári.) Akosi takmer všeobecne záväzným stal sa *De Sanctisov* súd o tomto speve: „hriech“ sa tu vraj stáva „cnosťou“, Ulyxes sa vraj

týči ako pyramída uprostred bahna Zložlabov a poézia tu vraj postavila sochu tomuto Kolumbovmu predchodcovi, ktorý ukazuje rukou k novým moriam a novým svetom. (Pozri jeho cit. Dějiny italské lit., str. 119.)

Všetky takéto názory svedčia len o tom, že táto epizóda z Danteho Božskej komédie začala žiť svojím autonómnym životom, no čím bol tento jej život autonómnejší, t. j. čím väčšími sa dostávala mimo kontextu a mimo ideového plánu Danteho diela, tým väčšími sa deformoval jej zmysel.

Od konca 19. storočia až po naše dni trvá diskusia o význame tejto epizódy. Zdá sa, že po štúdiách *H. Friedricha* (*Odysseus in der Hölle, Geistige Überlieferung, Berlín 1942*), *M. Rossiho* (*Gusto filologico e gusto poetico, Bari 1942*), *Th. Spoerriho* (cit. *Einführung* z r. 1946), *A. Pézarda* (cit. monografia z r. 1950), a najmä po vyššie uvedenej práci *Giorgia Padoana* z r. 1960 možno bezpečne tvrdiť niekoľko vecí:

Ničomu nebol Dante vzdialenejší ako myšlienke heroizovať Ulyxa a stavať mu počziu – pomník (ako objaviteľovi „nových svetov“: vyššie sme videli, o aký „svet“ jeho Ulyxovi šlo!). Naopak, jeho snahou bolo na tomto mieste Božskej komédie a v plnom súlade s jej ideovým plánom predstaviť sám prototyp „zlého radcu“, človeka, ktorý síce vládne veľkou inteligenciou a dozaista i odvahou, ale ktorý koná bez regulatívneho princípu „cnosti“, i keď neraz v mene samej „cnosti“ argumentuje, a ktorý napokon vedie seba samého aj iných do záhuby. V takejto koncepcii – ináč nie celkom totožnej s koncepciou homérovského Odysea – žil Ulyxes v celej starovekej, latinsky písanej literatúre, a v takejto koncepcii, ako širokou analýzou dokázal práve Giorgio Padoan, prešiel Ulyxes aj do Danteho diela: ako Ištívny, prefikánny, podvodný, úlisný, no najmä nesmierne výrečný Grék, ako opravdivý „*fandi fictor*“ – „*podvodný jazyčník*“, povedané s Vergiliom (porov. *Aen. IX, 602*). (Za jeho slávnou rečou, ktorej uverili všetci exegéti tohto spevu, našiel Padoan len „presladký úsmev Geryonov“; my sme upozornili na zjavný rozpor v nej.) I keď Dante azda obdivoval Ulyxovu neskrotnú túžbu po bezhraničnom poznaní, neváhal ho práve ako prototyp perfídnosti a práve ako príklad ľudskej túžby, vedenej jedine pýchou – odsúdiť. Na samom začiatku spevu, ako sme pripomenuli, jasne sa od neho dištancoval a neskôr, čo je ešte príznačnejšie, nazval Ulyxovu loď „*bláznivou bárkou*“ – „*il varco folle d'Ulisse*“ (*Par. XXVII, 82 – 83*). Takéto jednoznačné stanovisko samého Danteho najlepšie svedčí, že je

nemožné, ak nie priamo absurdné, viesť stotožňujúcu paralelu medzi autorom a jeho postavou. Ak je tu nejaká paralela možná, tak rozhodne nie v tom zmysle, že profily oboch splyvajú, ale že Danteho Ulyxes je – ak tak smieme povedať – Antidante, či obrátene: že Dante je Antiulyxes. Takéto konštatovanie, pravdaže, nič neuberá na básnickej sile tejto ulyxovskej epizódy: nesporne je v nej prítomný jeden z ústredných *problémov* samého Danteho a vôbec celej súvekej spoločnosti, javiaci sa v jej nepokojných túžbach po prekročovaní všetkých limitov, všetkých „Herkulových stĺpov“ vo všetkých oblastiach duchovného života – a to aj tých „Herkulových stĺpov“, ktoré pred súveké ľudstvo stavalo celé gotické univerzum. –

SPEV DVADSIATY SIEDMY

7 – 12

Jak v Sicílii býk... – Podľa legendy, hodne rozšírenej v staroveku a Dantemu zrejme známej z latinských prameňov, Aténčan Perillos zostrojil kovového býka, ktorého ponúkol ako rafinovaný nástroj mučenia sicílskemu tyranovi Phalaridovi: nešťastník, zatvorený do vnútra tohto postupne rozpalovaného býka, v hroznych mukách vydával stony, ktoré sa v býčej tlame menili na bučanie. Sicílsky tyran údajne – a Dante hovorí, že právom – kovového býka vyskúšal na jeho autorovi. (Hodno si všimnúť tento motív „perfídneho Gréka“ a jeho súvis s predchádzajúcim spevom!) –

28

zjav: Romagnu či mier či vojna zviera. – Romagna, stará severotalianska provincia s hlavným mestom Ravennou. –

29 – 30

pri Urbine som žil, pred vrchom oným, / spod ktorého sa Tiber odoberá. – V Montefeltre, t. j. v tej časti Romagne, ktorá je medzi Urbinom a prameňmi rieky Tiber na úpätí vrchu Coronaro. – Hovoriaci duch je Guido da Montefeltro, jeden z najslávnejších kapitánov XIII. storočia, rezolútny a energický ghibellín, ktorý v boji proti guelfom a pápežstvu viackrát triumfoval a preslávil sa nielen svojou udatnosťou, ale i Ištivosťou. (Florentský kronikár Villani ho nazval „najbystrejším a najdômyselnejším vojakom, aký bol svojho času v Taliansku“, porov. jeho *Kron. VII, 80*.) Za svojej rušnej vojenskej kariéry viackrát sa s Cirkvou zmieril a zasa rozišiel (začas bol aj exkomunikovaný).

vaný), no na sklonku života, r. 1296, zmieril sa s ňou definitívne a vstúpil do františkánskej rehole. Umrel r. 1298, akiste vo františkánskom kláštore v Assisi. -

39

no, práve nemá otvorenú vojnu. - Práve, čiže na jar 1300. V tom čase vládol v Romagni naozaj ešte pokoj, lebo v jeseni predchádzajúceho roku romagnolskí veľmoži na popud pápeža Bonifáča VIII. odprisahali všeobecný mier. -

41 - 42

z Polenty orol... - V Ravenne sa nič nezmenilo, je tam taký istý stav, aký bol r. 1270, keď mesto fakticky ovládli páni z Polenty, ktorí si dali do šľachtického znaku orla. R. 1300 „orlom z Polenty“ bol Guido Starší (otec Francesky da Rimini, porov. Inf. V), ktorý k územia Ravenny pripojil Cerviu, mestečko na Adriatickom pobreží, hospodársky dôležité svojimi solivarmi. -

43 - 45

Mesto, čo niekedy znieslo toľké žitale... - Ide o mesto Forlì a o narážku na udalosti z r. 1281 - 1283, keď z popudu pápeža Martina IV. vojsko, zložené z talianskych guelfov a francúzskych oddieľov, obliehalo túto ghibellinskú baštu. Jedným z veliteľov mestskej obrany bol práve Guido da Montefeltro, ktorý 1. mája 1282 podnikol víťazný výpad, ba napokon spôsobil povestnú krvavú porážku francúzskej jazde, ktorá vnikla do mesta („Francúzov v krvi znesúc na hromady“). - Krátko pred r. 1300 zmocnil sa v meste vlády rod Ordealfiovcov, ktorý mal v erbe zeleného leva v zlatom poli. -

46 - 48

Z Verrucchia hafan... - Malatesta da Verrucchio (otec Paola a Gianciotta, známych nám z Inf. V) a jeho prvorodený syn Malatestino, od vyhnania ghibellinov r. 1295 páni mesta Rimini, povestní nemilosrdnými postupmi voči nepriateľom. (Robia si „nebožiec“ zo zubov, aby rozvrtali a rozniesli svojich odporcov!) Vo v. 47 ide o narážku na kruté zavraždenie uväzneného ghibellinského vodcu Montagnu dei Parciadi. (O úkladnej vražde, ktorej sa dopustil Malatestino na dvoch občanoch mesta Fana, zmieni sa Dante s obzvlášť silným odporom v nasledujúcom speve. Porov. Inf. XXVIII, 76 a nasl.) Je iste pozoruhodné, že pri predchádzajúcich rodoch Dante použil heraldickú symboliku, no tu prešiel k priamemu *zvieraciemu pomenovaniu*. Niektorí myslia, že sa tak stalo pod vplyvom slovej hry: z mena Malatesti - Malatestini skrátením vznikla prezývka „Mastini“, doslovné znamenajúca: hafani. Je to iste možné, no nesporné je, že

za priamym zvieracím pomenovaním mocného rodu je prítomný Danteho odpor k dravým rodom a „tyranom“, najčastejšie aj nešľachtického pôvodu, ktoré sa na prelome XIII. a XIV. storočia zmocňovali vlády v talianskych mestách. Ak dnes chápeme takéto Danteho pomenovania ako slovné hry, v jeho časoch sa chápali ako nesmierne kruté urážky. (Dante, pravdaže z iných príčin, neváhal podobné zvieracie pomenovania použiť aj na označenie občanov talianskych miest. Porov. Purg. XIV, 40 a nasl.) -

49 - 51

Na Lamone i mestu na Santernu... - Na rieke Lamone leží mesto Faenza a na rieke Santerno mesto Imola. R. 1300 obom mestám vládol Maghinaldo Pagani da Susinana, ktorý mal v erbe modrého leva v bielom poli. V jeho menení strany „z južnej na severnú“ vidí sa narážka na jeho politickú vrtkavosť, resp. na jeho politické taktovanie: Maghinaldo vraj v severne položenej Romagni, ovládanej ghibellinmi („severná strana“), predstieral ghibellinské zmysľanie, pokým v južnom Toskánsku, kde vládli guelfi („južná strana“), zasa zmysľanie guelfské. (Del Lungo a i.) -

52 - 54

A priam jak mesto leží pri Saviu... - Cesena, ležiaca na rieke Savio. Aká je poloha tohto mesta, rozkladajúceho sa medzi rovinou a vrchmi, taká je jeho politická situácia. Niektorí tu vidia narážku na Galassa da Montefeltro, ktorý bol už štyri roky podestom v Cesene, hoci sa mal podestá meniť každým rokom, no pritom sa formálne nevyhlásil za vládcu, čiže mesto nemalo ani tyranu ani slobodnú vládu. (Barbi.) Podľa iných Dante tu mieri na fakt, že Galassova vláda bola obzvlášť mierna a ani zďaleka neprirovnateľná k vládam iných tyranov. (Sapegno.) -

64 - 66

Ale že odísť odtiaľto sa nedá... - Benvenuto Terracini nachádza v tomto verši Danteho krutú iróniu: tento duch, ktorý bol v živote taký obozretný, logicky presne mysliaci, prefikovaný a jasnozrivý, nezbadá, že má pred sebou *živého* Danteho, ktorý môže svetu prezradiť jeho „tajomstvo“, a zrazu celú svoju argumentáciu postaví na zlom základe. Tak jeden z najprefikanejších zatratencov Danteho Pekla, ktorý sa tak obáva biľagu na svete, napokon si tento biľag sám vypaľuje. (Pozri jeho štúdiu Il canto XXVII dell'Inferno v cit. Lett. dant. I, str. 530.)

Hodne sa diskutuje o tom, akej hanby sa vlastne Guido obával? Hanby z toho, že je zatratený? Alebo hanby z príčin tohto zatratenia? Z jeho slov by vy-

plývalo, že Danteho súčasníci ani nepredpokladali možnosť zatratenia kajúcnika Guida, ktorý na konci života vstúpil do kláštora, a že teda nič nevedeli o nejakej jeho „úlisnej rade“, ktorá ho podľla jeho priznania priviedla do tohto kruhu. Začiatkom nášho storočia významný taliansky literárny vedec Francesco D'Ovidio z toho usúdil, že celú nasledujúcu epizódu o Guidovej „úlisnej rade“ si Dante jednoducho vymyslel a že teda celý tento spev je akýmsi aktom Danteho politickej pomsty, skôr nemilosrdným bilagovaním pápeža než Guida da Montefeltro – toho pápeža Bonifáča VIII., ktorému autor Božskej komédie pričítal všetky svoje osobné nešťastia. (Pozri jeho štúdiu Guido da Montefeltro v knihe *Studi sulla Divina Commedia*, Sandron 1901.) Keďže sa však neskôr našli historické doklady o tom, že povest o Guidovej „úlisnej rade“ nebola neznáma v Danteho časoch (našli sa zmienky o nej u kronikára Francesca Pípinu a u Riccobalda z Ferrary), dnes sa moderní komentátori klonia k náhľadu, že v Danteho epizóde ide o historickú skutočnosť, pravda, s výhradou, že je v nej vedľa historického jadra aj veľká časť básnickej invencie. (Pozri napr. Porenov komentár.) –

67

a potom povraz vôkol pásu... – Františkánsky povraz. Narážka na Guidov vstup do rehole. (Pozri vyššie pozn. k v. 29 – 30.) –

70

veľký kňaz. – Pápež Bonifác VIII. –

72

ako aquare, vypočuj ma, prosím. – Quare (lat.), prečo. Slovo patrí do systému jazykových prostriedkov, ktorými Dante charakterizuje Guida-františkána. (Porov. scholastický termín „forma“ vo v. 73, kazateľský obraz vo v. 79 – 81 atď.) Uvedený Terracini stylistickým rozborom Guidovej reči zistil, že sa v nej odráža celý jeho charakter diplomata, obozretného vypočítavca, ale zároveň i vojaka a mnícha. Umenie charakterizovať danú postavu samým jazykom patrí vôbec medzi veľké Danteho objavy. Dnes sa nám zdá prirodzeným, no v Danteho časoch bolo čímsi jedinečným a úplne výnimočným. –

73

Pokým som formou mäsa bol a kosti... – Slovo „forma“ použité vo význame scholastického termínu: duša. (Pozri pozn. k Inf. XXV, 101 – 102.) Treba teda rozumieť: pokým som bol dušou tela, ktoré mi dala matka, pokým som žil na svete. –

85 – 86

No, knieža nových Farizejov, práve / vedúci

vojnu blízko Laterána... – Pápež Bonifác VIII. Narážka na vojnu, ktorú r. 1297 viedol proti Colonnovcom, mocnej rímskej rodine, ktorá mala svoje paláce neďaleko rímskeho Lateránu, vtedajšej pápežskej rezidencie. Príslušníci tejto rodiny totiž odmietli uznať platnosť abdikácie pápeža Celestína V., ako i platnosť voľby Bonifáča VIII. Colonnovci vzdorovali pápežovi poldruha roka, nie v samom Ríme, ale najmä v neďalekej Palestrine, opevnenom meste s nedobytným hradom. –

89 – 90

čo ani Akru nikdy nedobýval / a nekupčil tam niekde u sultána. – Stupňovanie sarkazmu: Bonifác VIII. „útočil“ na „bezühonných“ kresťanov, nie na takých, ktorí sa zúčastnili – zo zistných príčin a po boku muzulmanov – na dobytí Akry, poslednej križiackej pevnosti na Blízkom východe (1291), ani na takých, čo navzdory všetkým zákazom vyvážali zbrane a iný materiál do saracén-ských krajín. –

93

pod ním ten, kto ho nosil, chudším býval. – Sv. František z Assisi. Narážka na úpadok rehole. –

94 – 95

Silvestra Konštant zo Soracte volá... – Podľa legendy rímsky cisár Konštantín, postihnutý malomocenstvom, poslal po pápeža Silvestra I., ktorý sa v časoch prenasledovania kresťanov ukrýval v pustovni na hore Soracte, severne od Ríma. Pápež vraj cisára vyliečil i pokrstil. –

102

ako až k zemi Palestrinu sklúčim. – Pozri vyššie pozn. k v. 85 – 86. –

105

k ním predchodca môj bol tak lahostajný. – Celestín V., ktorý sa r. 1294 zriekol pontifikátu. – Verš zasa nabitý iróniou na účet Bonifáča VIII., o ktorom Dante veril, že sa „podvodne“ zmocnil pápežského prestolu a násilne prinútil rezignovať svojho predchodcu. (Porov. pozn. k Inf. XIX, 56 – 57.) –

110 – 111

nuž, dlhý slub, hoc splniš iba trošku, / získa ti triumf na uznešenom tróne. – Číže: prisľúb veľa a splň málo – v tom spočívala Guidova tzv. „úlisná rada“, zredukovaná na schematickú sentenciu – bez konkrétneho obsahu. (Celkom podobne ju uvádza, ako citujú viacerí, vyššie uvedený Riccobaldo z Ferrary: „Multa promittite, pauca servate de promissis“ – „Mnoho sľubte, málo splňte zo sľubov.“) V takejto forme – poznamenal Porena –

išlo by o radu najvšednejšiu, najelementárnejšiu a aj najzbytočnejšiu pre takého obratného diplomatického pápeža, ako bol práve Bonifác VIII. O „konkrétom“ obsahu tejto „rady“ hovoria však dejiny: pri rokovaní Bonifác VIII. prisľúbil Colonnocom všetko, čo si želali (vrátenie majetkov, hodností, beztriestnosť atď.); ale keď mu vydali hrady, dal Palestrinu zručať (1298) – sľuby nedodržal a mocný rod pokoril do prachu. –

112 – 123

František príde potom k môjmu lôžku, / no čierny cherub pred ním zastane si... – V motíve sporu svätca a démona („čierneho cheruba“) o dušu človeka vidí sa iste správne odraz prastarých ľudových legiend. U Danteho je však pozoruhodná premena „rohatého diabla“, ako si ho ľud predstavoval, na „čierneho cheruba“, ovládajúceho logiku ako bakalár bolognskej univerzity. (Verše o „diablovi-logikovi“ patria medzi najcitovanejšie verše z Božskej komédie.) Nemožno ani odmerať krutosť sarkazmu, adresovaného pápežovi Bonifácovi VIII.: proti pápežovej sofistike preventívneho rozehrešenia je postavená s určitým humorom – Václav Černý napísal, že s „*čiernym humorom*“ (pozri Slov. pohľady 1964, 2, str. 30 – 31) – diabla logika, a tá napokon vyhráva. Ešte ostrejšie vystúpi celý zmysel tejto epizódy, keď ju porovnáme s epizódou v piatom speve Purgatoria, kde sa zjaví Buonconte da Montefeltro, syn nášho Guida: aj o jeho dušu bude zápasiť „anjel boží“ a „anjel z pekiel“, no jediná „slzička“ opravdivej a hlbokej ľútosti – jediná danteovská povestná „*lagrimetta*“ – zachráni tohto vojaka, umierajúceho na bojisku s prebodnutým hrdlom. Guidov syn – aj bez rozehrešenia – dostáva sa do náručia anjelovho, pokým sám Guido – s rozehrešením, dokonca s rozehrešením pápežským – sa dostáva do hlbokého Pekla! Nie je div, že Voltaire, ktorý si ináč Danteho dielo veľmi málo vážil (pretože mu nerozumel), z celej Božskej komédie uznával jedine tento spev – a aj ho do francúzštiny preložil. –

124 – 125

K Minosovi ma vzal... – K pekelnému „sudcovi“ zadržaných: osem „závitov“ jeho chvosta značilo ôsmy pekelný kruh. (Pozri Inf. V, 9 – 12.) –

127

urviac: „Ten v oheň zlodejský sa zrúti.“ – Rozumej: v oheň, ktorý hriechnikov „kradne“ (porov. Inf. XXVI, 42), čiže celých ovíja. –

SPEV DVADSIATY ÔSMY

7 – 21

Ved' nech by sa i celý národ zišiel / z Apúlie... – Rozumej: keby sa zhromaždili všetci ranení aj mŕtvi z bojov, ktoré sa zviadli dávno i nedávno v južnom Taliansku (názov Apúlia má u Danteho takýto širší význam), pohľad na nich by nebol taký hrozný ako pohľad na zatratencov v deviatom žľabe. A Dante vzápätí naráža na niekoľko povestne krvavých vojen a bitiek:

1. Vo v. 8 – 10 na vojnu Rimanov (národa, „čo pôvod svoj má v Tróji“) buď so Samnitmi, alebo na Aeneovu vojnu v Latiu: v tomto ohľade sa komentári rozchádzajú.

2. Vo v. 11 – 12 na *druhú púnsku vojnu* (218 – 202 pred n. l.), resp. na jej vrcholný bod, ktorým bola povestná a pre Rimanov neúspešná bitka pri Kannách (v lete r. 216): podľa rímskeho historika Tita Livia vojsko kartáginského Hanibala zozbieralo na bojisku za mericu prsteňov, stiahnutých z prstov padlých rímskych senátorov a jazdcov.

3. Vo v. 13 – 14 na dlhé vojny s Normanmi, ktorí pod vedením Róberta Guiscarda vpadli do južného Talianska, aby ho dobyli od Byzantíncov a iných domácich vládcov (v r. 1059 – 1084).

4. Vo v. 15 – 17 na vojnu Karola I. z Anjou s neapolským kráľom Manfredom, nemanželským synom cisára Fridricha II.: v tejto vojne sa dopustili zrady apúlski baróni, ktorí pri Ceperane, strategicke dôležitej rovinke na rozhraní Pápežského štátu a Neapolského kráľovstva prepustili anjouovské vojsko a tak vraj nepriamo zavinieli Manfredovu porážku i smrť v bitke pri Benevente (26. februára 1266). – Pri samom Ceperane, ktoré Dante uvádza ako bojisko, nebola však – podľa zistenia historikov – nijaká bitka, takže tam nik nemohol „zbierať kosti“ padlých vojakov. Tento tzv. omyl autora Božskej komédie stal sa predmetom diskusie a dnes sa všeobecne vysvetľuje tým, že Dante tu spojil dve veci: príčinu (zradu pri Ceperane) a následok (bitku pri Benevente).

(V zátvorkách dovoľujeme si upozorniť na zaujímavú vec: V celom tomto pasuse – myslíme tu na originál! – nemožno si nevšimnúť nielen Danteho tzv. „drsné rýmy“, ale vôbec jeho výraznú snahu po „drsnnej“ zvukovej organizácii jednotlivých veršov. Prejavuje sa to najmä výberom slov, obsahujúcich spoluhlásku *r*. Citujme aspoň úryvkovite: *poria* – *parole* – *dicer* – *ora* – *per narrar* – *per certo verria*

- *nostro sermone* - *comprender* - *ancor* - *fortunata terra* - *per li Troiani* - *e per la lunga guerra* - *scrive* - *non erra* - *per constatare a Ruberto Guisardo* - *e l'altra ancor* - *bugiardo* - *senz' arme* - *Alardo* atď. So všetkou opatrnosťou odvažujeme sa vysloviť dohad, že v takto zvukovo „ladených“ veršoch Dante použil slovo „Ceperano“ pre samo jeho zvukové uspôsobenie, neváhajúc priamo nadradiť sám umelecký (zvukový) účinok presnosti historického faktu: sotva totiž možno predpokladať, že by si bol mohol Dante zmýliť Benevento s Ceperanom, a súdiac podľa jeho textu, je vylúčená aj zámena „príčiny“ a „následku“. Naša hypotéza, rozumie sa, môže nadobudnúť hodnotu faktu len po dôkladnom výskume Danteho slovesného umenia, ktorý je v danteológii ešte len v začiatkoch. - Základné danteovské „ladenie“ veršov na „drsné“ r snažili sme sa, pravdaže, vystihnúť aj v preklade. Porov. aspoň verše: „keď Róbert Guiscard jeho odpor zmarí; - či s ludom, jeho kosti dosiaľ zbiera - Ceperano, kde zradil každý vari...“)

5. Konečne vo v. 17 - 18 Dante naráža na bitku Karola z Anjou s Konradinom, posledným Hohenstaufom, ktorá sa odohrala neďaleko hradu Tagliacozzo v Abruzzách (23. augusta 1268): bitka sa ukazovala najprv priaznivá pre Konradina, no keď sa jeho vojsko v domnení, že zvíťazilo, rozprŕchlo po bojisku za koristou, vtedy vraj na radu Alarda de Valery, Karolovho radcu, zasiahla záloha a Konradinových vojakov takmer bez námahy dobila. Sám Konradino padol do zajatia a 29. októbra 1268 ho dal Karol z Anjou v Neapole popraviť. -

22 - 24

V sude, čo stratí mesiackovú stenu... - Čiže: bočnú doštičku na dne, segmentového tvaru v podobe polmesiaca. (Dante tu použil debnársky technický termín „lulla“, vlastne „lunula“, slovo odvodené od „luna“ - mesiac.) Keď z dienkna suda vypadne táto časť, napokon vypadnú aj ostatné časti a sud sa rozzeví, otvorí: podobne bol „prederavený“, „otvorený“ a „rozzevený“ hriešnik, ktorého Dante videl. - Ak si uvedomíme, že tým hriešnikom bol *Mohamed*, zakladateľ vlády *polmesiaca*, nemôžeme nezbadáť Danteho krutú iróniu - ozajstný „čierny humor“, ktorý sa tají za zdanlivo „nevinným“ prirovnaním. Pokiaľ vieme, vec zostala dosiaľ nepovšimnutá, no je viac než príznačná pre samu povahu Danteho prirovnaní a obrazov. Často evokujú viac, než sa na prvý pohľad zdá. Pravda, ono „viac“ sa nedá vždy tak ľahko odokryť ako v našom prípade. -

31

Pozri, čo sa tu deje s Mohamedom! - Stredovek

veril legende, že Mohamed, zakladateľ islamu (žil v r. 560 - 633), pôvodne bol kresťanom, ba kardínalom a vraj preto, že sa nestal pápežom, založil nové náboženstvo, čím do kresťanstva vniesol hlboký a zhubný rozkol. Z Danteho textu, pravdaže, nemožno usúdiť, že Dante tejto legende veril. *Moderní komentátori klonia sa skôr k názoru, že ho Dante zatratil ako človeka, ktorý spôsobil rozdelenie ľudstva na zemi. (Sapegno a i.) -

33

od brady k štíci, kráča Ali s jedom. - Ali, vlastne Ali Ebn Abi Talid (597 - 660), Mohamedov zat a jeho nasledovník, neskôr rozkolník v samom islame. -

34 - 36

Pretože tí, čo rozkol na rozkol / v živote svojom rozšievali radi... - Princíp contrapasso, vyjadrený verbis expressis tak jasne ako v máloktorom speve. (Porov. aj záverečné verše 139 - 142.) -

55 - 60

„Fra Dolcinovi teda povedz zase...“ - Po smrti Gherarda Segarelliho z Parmy (1296), zakladateľa tzv. Apoštolských bratov, hlavou tejto sekty sa stal Dolcino Tornielli z Novary v severnom Taliansku, zvaný fra Dolcino (hoci nebol pôvodne ani neskôr mníchom!). Bola to radikálna sekta, ktorá vyšla z učenia Joachima da Flora o nastávajúcom príchode kráľovstva Ducha Svätého a hlásala návrat k prvotnej apoštolskej cirkvi, spoločenstvo majetku i žien, zrušenie cirkevnej hierarchie a pod. Sekta sa rozšírila najmä v horských údoliach severného Talianska. Keď pápež Klement V. vyhlásil proti nej krížovú výpravu, vedenú novarským biskupom („Novaran“ vo v. 59), fra Dolcino ustúpil s veľkou skupinou svojich prívržencov vysoko do hôr a opevnil sa na Monte Rebello pri Vercelli (nie Zebello, ako mylne píšú viacerí komentátori: opravil M. Porena). Z toho vrchu dlhší čas vzdoroval krížiakom. No v zime r. 1306 - 1307 napadlo veľa snehu, ktorý obliehaných zovrel („objatia snežné“ vo v. 58), znemožnil im zásobovanie, takže v horskom tábore Apoštolských bratov napokon vypukol hlad a koncom marca 1307 sa fra Dolcino vzdal. 2. júna 1307 ho upálili v Novare spolu s krásnou Margheritou z Tridentu a viacerými jeho prívržencami.

Momigliano a viacerí starší i novší komentátori sú tej mienky, že v Mohamedovej výstrahe je ironický osten: keďže vraj zatratenci, ako vieme, majú schopnosť predvídať blízku budúcnosť, je to výstraža márna a len prejav Mohamedovej zlomyseľnosti. Oproti tomu sa stavia Sapegno. Dôvodí tým, že celý Mohamedov odkaz sa nesie vážnym tónom a že pri tzv. predvídaní budúcnosti nie sú

u zatratencov vylúčené aj pochybnosti (ako o tom svedčí aj v. 78, ale aj iné miesta Danteho Pekla, napr. Inf. XIX, 54). Podľa tohto moderného komentátora a danteológa tón Mohamedovej reči na tomto mieste je „vážny a úzkostlivý, bez tieňu zloby“. Ťažko rozhodnúť, kto má pravdu. –

68

a trubicu si zrazu rozopína... – Trubicu hrdla, čiže hovorí. –

72

veď poznáva ťa Pier da Medicina... – Z textu teda vyplýva, že sa osobne poznali, no bližšie sa nevie nič o tomto zatratencovi, iba to, že podnecoval roztržky medzi bolognskými a romagnolskými pánmi. (Medicina je kraj východne od Bologne.) –

74 – 75

kiež tvoje oči sladkú pláň zas vidia, / čo od Vercelli k Marcabu sa skláňa! – Údolie Pádu v širokom rozpätí od mesta Vercelli až po jeho ústie (podľa súvekých predstáv!), kde stál benátsky hrad Marcabò, ktorý r. 1309 dali zboriť páni z Raveny. –

76 – 90

Tam upovedom z Fana messer Guida / a Angiolella... – O celej histórii zrady a politickej vraždy vie sa v podstate len to, čo napísal v týchto veršoch sám Dante: Malatestino Malatesta, jednooký (v. 85) a povestne krutý pán mesta Rimini (porov. Inf. XXVII, 46 – 48 a naše pozn. k týmto veršom), ašpiroval na vládu v meste Fano, ležiacom na adriatickom pobreží. Aby dosiahol svoj cieľ, pozval Guida del Cassero a Angiolella di Carignano, dvoch najvýznamnejších fanských občanov, na rokovanie do Cattoliky, osady na adriatickom pobreží medzi mestami Rimini a Pesaro. No na jeho rozkaz oboch občanov, cestujúcich loďou, hodili námorníci vo vreciach do mora, čo bol vraj neslýchaný zločin, najväčší v celom Stredozemnom mori („od Cypru k Majorke“, v. 82, čiže od východu na západ), aký nespáchali ani najhorší grécki piráti („Argolci“, v. 84). Uvedení poprední mešťania – dokladá škodoradostne a viac než ironicky Pier da Medicina – nebudú už musieť „pre focarské vetry“ skladať sľuby a modliť sa, ako robievali námorníci a cestujúci, ktorí sa plavili pri pobreží okolo Focary, pahorkatého kraja medzi Cattolikou a Pesarom, odkiaľ duli príslovečné a pre lode nebezpečné vetry, lebo sa už nedostanú do tých končín: utopia ich hneď pri Cattolike.

Keďže sa v súvekých kronikách ani v archívoch nenašli nijaké zmienky o tejto politickej vražde, významný danteológ V. Rossi vyslovil dohad, že ide len o výmysel, ktorý Dante vložil do úst Piera da

Medicina len preto, aby zdôraznil jeho intrigánske a rozkolnícke sklony ešte i v Pekle: keď už vraj tento rozkolník iné nemôže, tak aspoň chce so záhrobia zasiať nenávisť do srdca dvoch fanských občanov proti Malatestinovi. (Pozri jeho *Saggi e discorsi su Dante*, Firenze 1930.) Proti náhľadu Rossiho sa stavajú moderní komentátori, Porena i Sapegno. Tvrdia, že ide o historický fakt, o ktorého hodnotnosti svedčia najmä Danteho veľmi presné údaje.

Pozoruhodné je, že v tomto pasuse Dante trikrát použil dvanásťslabičný verš namiesto bežného endekasylabu. Ponechali sme ho aj v preklade, podobne ako sme ponechali dvanásťslabičnik aj v Inf. XV, 1, 3, v Inf. XXIII, 32, 34, 36 a v Inf. XXIV, 62, 64, 66. Porov. našu pozn. k Inf. XXIV, 62. –

96 – 102

„Tu tento, ktorý nerozpráva...“ – Caius Curio, rímsky tribún ľudu, ktorý podľa rímskeho básnika Lucana (Farz. I, 268 a nasl.) zo zisťných príčin prešiel zo strany Pompeiovej na stranu Caesarovu. Keď ho rímsky senát vyobcoval z Ríma, ponáhlal sa za Caesarom do Rimini, kde vraj budúceho imperátora naviedol, aby prestal váhať a prekročil riekou Rubico („roztal Caesarovi pochybnosti“, v. 97 – 98). Znamenalo to začiatok občianskej vojny a rozčesnutie rímskeho národa, no zároveň i začiatok rímskeho impéria. Podľa princípu *contrapasso* za trest je nielen roztrúpaný, ale k tomu ešte má „jazyk odfatý až pri hltane“ (v. 101). – Problémy okolo zatratenia Curióna a viaceré Danteho kontradikcie s tým spojené sú ináč predmetom širších diskusií danteológov. (Porov. k tomu Renucciho cit. monografiu, str. 299 – 300, 392; tam aj príslušná literatúra.) –

103 – 111

Vtom iný... – Mosca dei Lamberti, ten istý, na ktorého posmrtný údel sa Dante spytoval už Ciacca. (Pozri Inf. VI, 80.) Tradovalo sa o ňom, že svojou radou („Nemôže zostať tá vec nepomstená“, v. 107) podnietil príslušníkov florentskej rodiny Amideiovcov zavraždiť Buondelmonteho dei Buondelmonti, pretože nedodrжал sľub manželstva, ktorý dal jednej z Amideioviiek. Vražda sa stala na Veľkonočnú nedeľu 1215 a v Danteho časoch sa verilo, že bola začiatkom rozdelenia Florencie na guelfov a ghibellínov, a teda „prapríčinou“ krutých občianskych zápasov v celom Toskánsku. (Netreba tu rozvážať všeobecne známu vec, že tzv. rozčesnutie Florencie malo oveľa hlbšie príčiny povahy predovšetkým hospodárskej: v skutočnosti nešlo len o konflikty florentských rodín.) Na „zasiatie rozkolu“, pravdaže, neskôr trpkou doplatila sama ghibel-

u zatratencov vylúčené aj pochybnosti (ako o tom svedčí aj v. 78, ale aj iné miesta Danteho Pekla, napr. Inf. XIX, 54). Podľa tohto moderného komentátora a danteológa tón Mohamedovej reči na tomto mieste je „vážny a úzkostlivý, bez tieňu zloby“. Ťažko rozhodnúť, kto má pravdu. –

68

a trubicu si zrazu rozopína... – Trubicu hrdla, čiže hovorí. –

72

veď poznáva ťa Pier da Medicina... – Z textu teda vyplýva, že sa osobne poznali, no bližšie sa nevie nič o tomto zatratencovi, iba to, že podnecoval roztržky medzi bolognskými a romagnolskými pápmi. (Medicina je kraj východne od Bologne.) –

74 – 75

kiež tvoje oči sladkú pláň zas vidia, / čo od Vercelli k Marcabu sa skláňa! – Údolie Pádu v širokom rozpätí od mesta Vercelli až po jeho ústie (podľa súvekych predstáv!), kde stál benátsky hrad Marcabò, ktorý r. 1309 dali zboriť páni z Raveny. –

76 – 90

Tam upovedom z Fana messer Guida / a Angiolella... – O celej histórii zrady a politickej vraždy vie sa v podstate len to, čo napísal v týchto veršoch sám Dante: Malatestino Malatesta, jednooký (v. 85) a povestne krutý pán mesta Rimini (porov. Inf. XXVII, 46 – 48 a naše pozn. k týmto veršom), ašpiroval na vládu v meste Fano, ležiacom na adriatickom pobreží. Aby dosiahol svoj cieľ, pozval Guida del Cassero a Angiolella di Carignano, dvoch najvýznamnejších fanských občanov, na rokovanie do Cattoliky, osady na adriatickom pobreží medzi mestami Rimini a Pesaro. No na jeho rozkaz oboch občanov, cestujúcich loďou, hodili námorníci vo vreciach do mora, čo bol vraj neslýchaný zločin, najväčší v celom Stredozemnom mori („od Cypru k Majorke“, v. 82, čiže od východu na západ), aký nespáchali ani najhorší grécki piráti („Argolci“, v. 84). Uvedení poprední mešťania – dokladá škodoradostne a viac než ironicky Pier da Medicina – nebudú už musieť „pre focarské vetry“ skladaf sluby a modliť sa, ako robievali námorníci a cestujúci, ktorí sa plavili pri pobreží okolo Focary, pahorkatého kraja medzi Cattolikou a Pesarom, odkiaľ duli príslovečné a pre lode nebezpečné vetry, lebo sa už nedostanú do tých končín: utopia ich hneď pri Cattolike.

Keďže sa v súvekych kronikách ani v archívoch nenašli nijaké zmienky o tejto politickej vražde, významný danteológ V. Rossi vyslovil dohad, že ide len o výmysel, ktorý Dante vložil do úst Piera da

Medicina len preto, aby zdôraznil jeho intrigánske a rozkolnícke sklony ešte i v Pekle: keď už vraj tento rozkolník iné nemôže, tak aspoň chce zo záhrobia zasiať nenávisť do srdca dvoch fanských občanov proti Malatestinovi. (Pozri jeho Saggi e discorsi su Dante, Firenze 1930.) Proti náhľadu Rossiho sa stavajú moderní komentátori, Porena i Sapegno. Tvrdia, že ide o historický fakt, o ktorého hodnotovosti svedčia najmä Danteho veľmi presné údaje.

Pozoruhodné je, že v tomto pasuse Dante trikrát použil dvanásťslabičný verš namiesto bežného endekasylabu. Ponechali sme ho aj v preklade, podobne ako sme ponechali dvanásťslabičnik aj v Inf. XV, 1, 3, v Inf. XXIII, 32, 34, 36 a v Inf. XXIV, 62, 64, 66. Porov. našu pozn. k Inf. XXIV, 62. –

96 – 102

„Tu tento, ktorý nerozpráva...“ – Caius Curio, rímsky tribún ľudu, ktorý podľa rímskeho básnika Lucana (Farz. I, 268 a nasl.) zo zistných príčin prešiel zo strany Pompeiovej na stranu Caesarovu. Keď ho rímsky senát vyobcoval z Ríma, ponáhlal sa za Caesarom do Rimini, kde vraj budúceho imperátora naviedol, aby prestal váhať a prekročil riekou Rubico („roztal Caesarovi pochybnosti“, v. 97 – 98). Znamenalo to začiatok občianskej vojny a rozčesnutie rímskeho národa, no zároveň i začiatok rímskeho impéria. Podľa princípu *contrapasso* za trest je nielen roztínaný, ale k tomu ešte má „jazyk odtáť až pri hltane“ (v. 101). – *Problémy* okolo zatratenia Curióna a viaceré Danteho kontradikcie s tým spojené sú ináč predmetom širších diskusií danteológov. (Porov. k tomu Renuccio cit. monografiu, str. 299 – 300, 392; tam aj príslušná literatúra.) –

103 – 111

Vtom iný... – Mosca dei Lamberti, ten istý, na ktorého posmrtný údel sa Dante spytaval už Ciacca. (Pozri Inf. VI, 80.) Tradovalo sa o ňom, že svojou radou („Nemôže zostať tá vec nepomstena“, v. 107) podnikol príslušníkov florentskej rodiny Amideiovcov zavraždiť Buondelmonteho dei Buondelmonti, pretože nedodržiaval sľub manželstva, ktorý dal jednej z Amideioviok. Vražda sa stala na Veľkonočnú nedeľu 1215 a v Danteho časoch sa verilo, že bola začiatkom rozdelenia Florencie na guelfov a ghibellinov, a teda „prapríčinou“ krutých občianskych zápasov v celom Toskánsku. (Netreba tu rozvádzať všeobecne známu vec, že tzv. rozčesnutie Florencie malo oveľa hlbšie príčiny povahy predovšetkým hospodárskej: v skutočnosti nešlo len o konflikty florentských rodín.) Na „zasiatie rozkolu“, pravdaže, neskôr trpko doplatila sama ghibel-

linsky orientovaná rodina Lambertiovcov: dožila sa exilu a po r. 1280, ako uvádzajú viacerí komentátori, úplne sa stratila z dejín. Na to práve narážajú Danteho ironické slová o tom, že Mosca zasiatím rozkolu zasial zároveň „smrť do vlastného kmeňa“ (v. 109). -

125

tak jeden v dvoch a dvaja v jednom boli. - Dante zdôrazňuje rozdelenie, no zároveň predivnú jednotu tohto hriešnika. Hoci mal hlavu oddelenú od trupu, predsa obe časti jeho tela žili jedným „životom“: v tom bola nesmierna zvláštnosť tohto javu. (Del Lungo, Porena a i.) - Sapegno upozornil na suchý, scholastický „kvázi-vedecký“ tón tohto verša, ktorý len zväčšuje halucinačnú povahu celej scény. -

134 - 135

Bertran de Born, vedz, túto cestu koná, / čo Kráľoviča huckával v zlom vzdore. - Bertran de Born (umrel krátko pred r. 1215), périgorský barón a pán hradu Hautefort, patrí medzi slávnych provensalských trubadúrov. Politickými motívmi i celkovým rázom jeho básnické skladby čiastočne presahovali rámec prevažne lyrickej trubadúrskej poézie. „Spieval o vojnách“ - „arma poetasse“, napísal o ňom na inom mieste Dante. (Porov. De Vulg. eloq. II, 2, 9.) A to je skutočne pravda. Povestná je napr. jeho kancóna *Be'm platz lo gais temps de Pascor* - Rád mám veselý čas veľkonočný, v ktorej - na rozdiel od iných trubadúrov - ospieval nastávajúcu jar nie ako obdobie lásky, ale ako najvhodnejší čas na vedenie vojny, a vyspieval všetku svoju „radosť“ z nastávajúcich pohľadov na bitky, bojiská, zrážajúce sa šíky i odfrkajúce hlavy. Podobný charakter má jeho „sirventes“, „Mei sirventes volh far dels reis amdos“ - „Napísať chcem polovicu sirventes o dvoch kráľoch,“ kde výslovne povedal, že niet krajšieho pohľadu, ako je pohľad na „nebožtíkov rozŕatých až po rázporok“. (Náš čitateľ má možnosť zoznámiť sa s niekoľkými básňami tohto trubadúra v českom preklade: pozri Černého výber z poézie trubadúrov, ktorý vyšiel pod názvom *Vzdálený slavíkův zpěv*, Praha, SNKLU 1963, str. 149 a nasl.) Ak tohto básnika zbraní a vojen Dante odsúdil do pekelného žľabu, kde sa mu prichodí naveky dívať na „nebožtíkov rozŕtaných až po rázporok“, iste v tom nemožno nevidieť nesmierne krutý sarkazmus. Svoj trest však nepodstupuje Bertran de Born preto, že v živote tak veľmi ľúbil podobné scény, ale preto, že mal povest rozkolníka. V našich veršoch Dante naráža na legendu - zachovanú ináč vo viacerých provensalských životopisoch Bertrana de Born, tzv. *vidas* - o tom, že slávny trubadúr zasial semeno nesváru medzi synom a otcom, čiže medzi kráľovičom, budúcim anglickým kráľom Henrichom III., v tom čase ešte vojvodom z Akvitánie, a anglickým kráľom Henrichom II. Plantagenetom. Vyvolal tak vojnu medzi nimi. Okrem toho, ako sa spomína v jeho biografiách, znepriatelil neskôr i samotného „mladého kráľa“ Henricha III. s jeho bratom Richardom Levím Srdcom, snažil sa znesváriť a proti sebe postaviť francúzskeho a anglického kráľa a pod. (Pozri Chabaneau, *Les biogr. des Troub.*, p. 16.) Išlo teda o veľkého „rozkolníka“. V jeho prípade Danteho „halucinačný realizmus“, príznačný pre tento spev, dosahuje vrchol. -

137 - 138

že Achitofel dávný nepopudil / viac na Dávida syna Absolóna. - Narážka na biblické rozprávanie o perfídnom radcovi kráľa Dávida Achitofelovi, ktorý naviedol Absolóna, syna Dávidovho, na vzburu proti otcovi. (Pozri Ii. Kráľ. XV - XVII.) -

SPEV DVADSIATY DEVIATY

9

dvadsaťdva míľ má žľab pri týchto raboch. - Podľa tohto údaja (9. žľab má obvod 22 míľ) a podľa údaja v Inf. XXX, 86 (10. žľab má obvod 11 míľ) niektorí starší komentátori vypočítali rozmery Danteho Pekla: Prvý žľab by mal 5600 míľ, druhý žľab 2800 míľ atď. Moderná danteológia podobné výpočty, prirodzene, odmieta. -

10

A mesiac dole pod nohami svitá. - Je v *nadire* nad južnou časťou zemegule, čiže podľa Danteho kozmografických predstáv antipodicky k Jeruzalemu, presne nad Horou očistcovou. Keďže pre Danteho Peko platí čas severnej časti zemegule, podľa tohto údaja - pomerne zložitou kalkuláciou sa vypočítalo, že v tomto momente Danteho cesty je asi štvrt na dve popoludní. -

11

kráti sa čas, nám dožičený k ceste. - Básnici majú vykonať cestu Peklom do súmraku, čiže za dvadsaťštyri hodín. Doterajšia ich cesta trvala asi osemnásť hodín a zostáva im teda ešte asi päť - šesť hodín. -

27

a čul som, ako vravia mu del Bello. - *Geri del*

Bello, bratanec Danteho otca Alighiera, čiže Danteho druhostupňový strýk. Z dokumentov vyplýva, že žil ešte r. 1276. Podľa starých komentátorov bol veľký podnecovateľ roztržiek („magnus seminator scandalorum“), za čo napokon doplatil životom: údajne ho zabil istý Brodaio z florentskej rodiny Sacchettiencov. Neskôr vraj podľa zákona krvnej pomsty – v časoch Danteho a aj dlho potom pokladanej za mravnú povinnosť a legalizovanej (povestná talianska „vendetta“) – Geriho synovci zabili ktoréhosi príslušníka rodiny Sacchettiencov. Hnev medzi obidvoma rodinami trval dlho, až do r. 1342, keď na popud vojvodu z Atén, v tom čase florentského podestu, obe rodiny uzavreli mier. Za Alighieriencov ho podpísal Danteho brat Francesco, čím sa skončila história tejto krvnej pomsty. (Pozri listinu z 10. októbra 1342 v Piattoliho Codice diplomatico dantesco, Firenze, 1940, str. 250 – 251.) – V čase Danteho cesty Geri del Bello nebol ešte pomstnený a zrejme preto prejavil pohŕdanie svojím príbuzným (v. 35), ba i hnev (v. 26). –

28 – 29

Teba v tom čase zaujal však výzor / toho, čo býval na Hauteforte pánom... – Betrana de Born. Porov. predchádzajúci spev. –

36

preto tým viac mi prichodí ho ľúto. – Z tohto verša mnohí usúdili, že Dante, ktorý sa tak rozčítal nad údelom svojho nepomstného strýka, akosi priamo schvaľuje akt krvnej pomsty, čiže skutok, ktorý je v rozpore s kresťanským príkazom odpúšťania a milosrdenstva. Moderní komentátori takýto výklad verša odmietajú: Sapegno napísal, že ani z jediného slova v tejto epizóde nepresvitá Danteho „ľútosť pre nespáchanú pomstu“ a ak vraj autor Božskej komédie na chvíľu podľahol svojim čisto ľudským citom a naozaj strýčka poľutoval, hneď vzápätí jeho citové vznety eliminovало Vergiliovo energické zahriaknutie: „Inam už hlad!“ (V. 24.) (Pozri jeho komentár, ako aj jeho štúdiu Il canto XXIX dell'Inferno in cit. Lett. dant. I, str. 571 – 572.) Podobný názor vyslovil aj Porena, ktorý však ide ešte ďalej: v celej epizóde vidí priamo Danteho snahu vysvetliť, prečo nebol dobrým vykonávateľom krvnej pomsty. Podľa neho stanovisko Danteho-autora stotožňuje sa tu nie so stanoviskom Danteho-osoby Božskej komédie, ale so stanoviskom Vergilia, predstavujúceho čistý rozum. V mene tohto rozumu sa krvná pomsta priamo zavrhuje a na adresu Geriho del Bello odznejú prikre slová: „ – a on nech si tam pyká!“ (V. 24.) Takéto vysvetlenie je iste správne a nemožno

pochybovať, že aj táto epizóda svedčí, ako sa Dante „pozdvihol do oblasti čistého rozumu a prísnej morálky“. –

37

Tak prechádzame na most ďalšej jamy... – Na most, klenúci sa nad desiatym žľabom, čiže posledným a najnižším položeným zo série Zložľabov, tvoriacich ôsmy kruh Danteho Pekla. Toto miesto Dante vyhradil falšovateľom, medzi ktorými možno rozoznať štyri kategórie, podstupujúce zreteľne odlišné tresty podľa povahy svojej viny: falšovateľov kovov, osôb, peňazí a slova. (Náš spev sa týka prvej kategórie a nasledujúci spev ostatných troch kategórií.) Viacerí komentátori sa pozastavili nad tým, že Dante tak hlboko do Pekla – až do jeho predposledného kruhu – umiestnil tento druh hriešnikov, ktorí sa zdajú až nepomerne menšími hriešnikmi v porovnaní s previnilcami trestanými vo „vyšších“ kruhoch. Vec je však ľahko vysvetliteľná, ak sa na ňu podívame z hľadiska jeho názorov na hriech: V Danteho ponímaní „príroda“ bola dielom božím, akousi „dcérou Boha“ (porov. Inf. XI, 97 a nasl.) a ak sa títo hriešnici dopúšťali „falšovania prírody“, čiže ak boli „opicami prírody“, ako sa sám o sebe vyjadri jeden z týchto hriešnikov (Capocchio, pozri v. 138), ipso facto sa porúhali nielen priamo prírode, ale rúhali sa nepriamo i samému Bohu. Takýto hriech Dante zrejme pokladal za veľmi ťažký, tým skôr, že mu pri ňom v súvisi s viacerými „falšovateľmi“ – najmä falšovateľmi ľudskej osobnosti a slova – ostro vystúpili aj jeho spoločenské dôsledky, ako na to poukážeme v poznámkach k nasledujúcemu spevu, a teda miesto, ktoré prisúdil tomuto druhu hriešnikov, nie je nijako náhodné. –

46 – 51

Nech zľúci sa bôľ špitálov i kuč!... – Toskánska Maremma (porov. pozn. k Inf. XIII, 8) a ostrov Sardínia boli v Danteho časoch zamorované maláriou, zúriacou hlavne v lete a podjeseň („po september hneď od začiatku júla“, v. 47). Podobne povestne nezdravá bola aj Valdichiana (vlastne Val di Chiana, údolie Chiany), toskánsky kraj medzi Arezzom, Cortonou, Chiusim a Montepulcianom – dnes ináč jeden z najúrodnejších krajov stredného Talianska. V tomto kraji – podobne ako po celom Taliansku Danteho čias – boli početné malé špitáliky, slúžiace za útulky pútnikom a chorým. V našich veršoch Dante, zdá sa, naráža práve na ne. –

54 – 55

a ja už lepšie vidím na hromadu / falšovateľov, ktorí dole úpia... – Ako vysvitne z nasledujúceho

textu, Dante najskôr uzrie prvú kategóriu týchto hriešnikov: falšovateľov kovov, čiže alchymistov, ktorí alchýmiu zneužívali na kazenie a falšovanie kovov. (Dante teda nezatracaie alchýmiu ako takú, ale iba tzv. „sofistickú alchýmiu“, ako na to upozornili už starší komentátori.) Ich trest spočíva v tom, že sú postihnutí malomocnosťou, zasvrbením, zachrastavením a posiatí nesmierne svrbľavými vyrážkami, ktoré si musia naveky škrabať. Princíp contrapasso tohto trestu vysvetľuje sa zvyčajne tak, že majú nečistotou rozrušenú krv, pretože sami nečistotou rozrušovali kovy. (Porena a i.) Významný danteológ Bruno Nardi našiel však ešte hlbší súvis medzi ich vinou a trestom. Podľa neho malomocnosťou týchto falšovateľov kovov priamo súvisí s alchymistickými doktrínami, ktoré hovorili o „chorobách“ („aegritudines“) kovov a určovali spôsob ich čistenia. V ponímaní alchymistov tzv. nižšie kovy platili len za znečistené, „choré“, „malomocné“ kovy vyššieho stupňa: napr. olovo sa pokladalo za „malomocné zlato“ – „aurum leprosum“, pričom sa verilo, že sa získa čisté zlato, keď sa podarí olovo „vylicíť“. Nardi predpokladá, že takéto názory Dantemu priamo sugerovali sám spôsob trestu v tomto pekelnom žľabe. (Porov. jeho štúdiu Note al Convivio, La „materia digesta“ v Studi danteschi, zv. XXV, 1940, str. 141.) Ak prijmem Nardiho vysvetlenie princípu contrapasso, potom, pravdaze, nemôžeme nevidieť určitú Danteho ironiu aj na účet samej alchýmie ako takej. –

58 – 66

Sotva bol skytaal bolestnejšie scény / tam v Aigine... – Aigina je ostrov neďaleko Atén, nazvaný tak podľa nymfy Aiginy, ktorá tam bývala. Podľa gréckej báje zaľúbil sa do nej Jupiter, no jeho manželka Héra, rozhnevaná na nymfu, zoslala na ostrov mor, ktorý vyhubil všetkých živočíchov i obyvateľov okrem Aiaka, syna Jupiterovho a nymfy Aiginy. Na jeho žiadosť najvyšší boh znovu zaľudnil ostrov, a to tak, že z „vajíček mravčích“ povstali ľudia. Noví obyvatelia potom dostali meno Myrmidoni (od gr. slova murmex – mravec). Báj spracoval Ovidius v Metam. VII, 523 – 600. –

73 – 75

Dvoh chrastavých som videl chrptom k sebe / jak téglyky sa vedno podopierat... – Podľa komentátorov ide tu o obraz „realistický“, presne odporovaný z vidieckeho života: ako sa na dedinách kládli na pahrebu panvice jedna vedľa druhej a opreté o seba, aby sa získalo čím viac miesta, tak sa o seba opierajú dvaja „chrastavi“ falšovatelia kovov. Zdá sa nám však, že okrem svojho „realizmu“ má tento Danteho obraz aj hlbší zmysel:

nachádzame v ňom totiž narážku na „panvice“ alchymistov, na ich „téglyky“ (Dante použil slovo „teggia“), v ktorých sa škvarili rozličné kovy či rudy. Obidvaja alchymisti, ktorí kedysi alchýmiu zneužívali, po smrti sa o seba opierajú v podobnej polohe, ako sa kedysi o seba opierali ich alchymistické nádoby. Obraz v takejto perspektíve nadobúda ostrý ironický a sarkastický akcent, ktorý je v súlade s celým systémom takýchto akcentov v našom speve a zároveň s celým systémom podobných danteovských „erbových“ obrazov. Na nenáhodnosť takýchto obrazov sme viackrát vyššie upozornili. (Porov. obraz skalného mosta ako katafalku v Inf. XIX, 8 – 9, obraz „mesiačkovej“ stienky v Inf. XXVIII, 22 – 24 atď., ako i naše poznámky k týmto miestam.) –

88

zjav nám, či dáky Latinec tu kráča... – Talian, resp. Toskánec. (Porov. našu pozn. k Inf. XXII, 66.) –

109 – 120

„Som z Arezza, a hoci pre Albera / zo Sieny...“ – Všeobecne sa myslí, že tento Arezzan sa nazýval Griffolino, o ktorom sa vie len to, že bol alchymistom a falšovateľom peňazí a že umrel kedysi pred r. 1272. Naráža sa tu na anekdotu, podľa ktorej tento Griffolino raz zo žartu povedal istému Alberovi zo Sieny, akiste svojmu pánovi (vie sa o ňom len to, že žil asi do r. 1294), že by vedel vzlietnuť, keby chcel. Pochabý Sienčan Griffolinovu poznámku vzal vážne a žiadal ho, aby aj jeho naučil lietať. Griffolino, pravdaze, lietať nevedel (zo svojho pána sa mu nepodarilo urobiť Daidala, čo je poznámka viac-menej zlomyselná!) a Albero zo Sieny ho napokon tak znenávidel, že ho obžaloval z kacírstva a čarodejníctva u sienského inkvizítora patarínskej sekty, ktorý dal Griffolina napokon upáliť. (Podľa narážky vo v. 117 – ináč nejasnej – niektorí komentátori usúdili, že Albero bol syn sienského biskupa.) – V tomto žľabe, pravdaze, Griffolino si neodpykáva trest ako kacír a čarodejník, ale ako falšovateľ kovov. (Porov. jeho slová „človek nie preto v pekle je, čím zmiera“, v. 111, ako i narážku na Mínsa, ktorý ako „neomylný sudca“ bezpečne rozoznal druh jeho viny, v. 120.) – Epizódu o Griffolinovi z Arezza dôkladne objasnil Alberto Chiari v štúdiu L'episodio di Griffolino d'Arezzo, uverejnenej v Atti dell'Accad. Petrarca a v Letture dantesche, Firenze, Felice Le Monnier 1939. –

123

Snád' ich niet toľko ani vo Francúzsku! – Pochabosť a ľahkomyselnosť Dante vôbec vyčíta Sienčanom (porov. Purg. XIII, 148 – 154.). Francízi

sa sem dostali asociáciou: podľa legendy Sienu vraj založili Francúzi, resp. Galovia. (Sapegno.) -

124

Nato hneď ďalší maród pozastená... - Capocchio z Florencie, ako vzápätí sám prezradí svoje meno. (Porov. v. 136.) Údajne bol Danteho spolužiakom a vedel vraj výborne napodobňovať ľudí. Keďže sa dal na „sostickú alchýmiu“ a falšoval kovy, upálili ho 5. augusta 1293 v Siene. -

125 - 126

„Predsa z nej mi vylúč Striccu...“ - Asi Stricca di Giovanni dei Salimbeni, ktorý bol bolognským podestom v r. 1276 a 1286. Starí komentátori hovoria o ňom ako o veľkom márnotratiníkovi (toho by sa potom týkala irónia vo v. 126: „čo zlato s mierou na útrapy zmieňa“). Podľa iných ide o Striccu dei Tolemei. - Capocchie slová „Predsa z nej mi vylúč...“ treba chápať, prirodzene, v zmysle ironickej antifrázy: všetky mená, ktoré uvádza, nielenže neboli výnimkami, ale priamo stelesňovali sienskú „pochabosť“. -

127 - 129

a Niccolu, čo nákladnému zvyku... - Asi Niccolò dei Salimbeni, Striccov brat, o ktorom sa vie len to, že žil ešte r. 1311. (Podľa iných: Niccolò dei Bonsignori.) - Z textu vyplýva, že tento Niccolò prvý rozšíril v Siene používanie klinčekov, v tom čase veľmi drahého orientálneho korenia, pokladaného za najluxusnejší kuchynský artikel. Capocchio ironicky prirovnáva Sienu k záhrade, v ktorej sa pri povestnej pochabosti Sienčanov každé „semeno“ podobných luxusných zvykov a mód vždy ľahko ujme. -

130 - 132

a kľiku tú, v nej mrhal vrchovato / Caccia d'Ascian... - Ide o povestnú tzv. „Brigata spendereccia“ (alebo: „godereccia“), márnotratinú a veselú družinu dvanástich sienských mládenčov, pochádzajúcich z bohatých sienských rodín. Vznikla kedysi v druhej polovici XIII. storočia, v čase veľkej hospodárskej prosperity Sienu po jej víťazstve pri Montaperti, čiže po r. 1260. Za necelé dva roky táto „družina“ rozmrhala v radovánkach vyše 200.000 florénov, ktoré mala v spoločnej pokladnici, čo bola v tých časoch suma závažná. (Na niekdajšom paláci tejto družiny, zvanom La Consuma, z ktorého sa podnes uchovali zvyšky, je mramorová tabuľa s výdavkami týchto márnotratiníkov prepočítanými na niekoľko miliónov talianskych lír. Pozri o tom v komentári A. Masserona a najmä v jeho štúdií *Autour de „la Consuma“* uverejnenej v *Mélanges de philologie, d'histoire et de littérature offerts à Henri Hauvette*, Paris, 1934, str. 91 a nasl.) -

Z tejto „družiny“ Capocchio spomína Cacciu d'Ascian (resp. d'Asciano), pochádzajúceho z rodiny Scialenghiovcov, a Abbagliata, čo bola prezývka Bartolommea dei Folcacchieri, ktorý svojho času zastával významné funkcie v správe rodného mesta. Posledný verš - ako toľké verše pred ním - treba chápať ironicky: sám bol „zaslepený“ (taký význam má jeho prezývka „Abbagliato“) a nemožno teda iných umom „oslepovať!“ - Do tejto „družiny“ okrem menovaných patrila aj Lano zo Sienu, ktorého prenasledujú „čierne suky“ v siedmom kruhu Danteho Pekla. (Porov. Inf. XIII, 109 - 129.) -

SPEV TRIDSIATY

1 - 27

V čase, keď ešte stále božská Juno... - Spev, tvoriaci s predchádzajúcim spevom tematický celok, začína sa slávnostným úvodom, v ktorom Dante na ilustrovanie zúrivosti a besnoty falšovateľov vlastných osôb, čiže druhej kategórie hriešnikov v desiatom žľabe, použil látku z dvoch gréckych báji.

Prvá báj sa týka gréckeho mesta Téb. Keďže Jupiter udržiaval ľúbostný pomer so Semele, dcérou tébskeho kráľa Kadma, „božská Juno“, čiže Héra, Jupiterova manželka, zanevrela na mesto („krv Tébskych mala prihlboko v žlči“, v. 2) a svoj hnev prejavila viacnásobne: spôsobila Semelinu smrť, dala psami roztrhať Ateóna, jediného syna Semeliny sestry, dosiahla, aby Agave, druhá Semelina sestra, zabila s dcérami aj syna - v domnení, že ide o šelmu. Keď potom Jupiter zveril svojho syna Bakcha na starosť druhej Semeliny sestry Ino, manželke tébskeho kráľa Athamanta, Juno obrátila hnev proti nej: tébsky kráľ na jej zásah zošalel a v domnení, že jeho manželka je leвица a jeho dvaja synovia levíčatá, jedného zo synov, Learcha, zabil, načo sa Ino aj s druhým synkom Melikertom utopila. (Porov. Ovidius, *Metam.* IV, 512 - 562.)

Druhá báj sa týka Tróje, ktorej pád bol pre Danteho príkladom potrestanej pýchy. Po dobytí mesta Gréci spolu s ostatnými trójskymi ženami odviekli do zajatia Hekubu, manželku trójskeho kráľa Priama. Pred návratom domov obetovali na Achilovom hrobe jej dcéru Polyxenu a na dovŕšenie nešťastia trácky kráľ Polymestor zabil ešte aj jej syna Polydora. Rozzúrená matka vyškrabala oči

vrahovi svojho syna a napokon v šialenstve stratila ľudskú reč – vydávala z hrudi len „žiaľny brechot“ (v. 20). (Porov. Ovidius, *Metam.* XIII, 545 – 575.)

Zúrenie a šialenstvo falšovateľov osôb, ktoré Dante prirodňuje ku klasickým príkladom, povestným rovnako v staroveku ako v stredoveku, je vlastne určitou formou ich trestu: sami sú „obetami trýzne“, no zároveň vo vlastnej trýzni ostatných trýznia. (Porov. v. 32 – 33.) Presnejší súvis ich viny a trestu – princíp *contrapasso* – nám predbežne uniká a jednotliví komentátori sa v tomto ohľade obmedzili na dohady. Z nich za najpozoruhodnejší možno pokladať dohad Porenov: keďže títo hriešnici v živote brali na seba podvodne podoby iných ľudí, čiže „vychádzali“ z vlastných osobností, po smrti sú „bez osobností“, čiže, ako Dante v pôvodine doslovne napísal, sú len „bledými a nahými tieňmi“. (V. 25: „*ombre smorte e nude*“.) Byť bez osobnosti znamená však byť šialencom. Sú teda za trest postihnutí chorobou šialenstva, ktorá ich núti ustavične behať po žľabe a ustavične mučiť seba aj iných. Ako vidíme, ide o trest založený takmer na slovnej hre – podobne ako sme videli pri falšovateľoch kovov v predchádzajúcom speve. –

28

Zubále jeden Capocchioví vtína... – Falšovateľovi kovov, patriacemu do prvej kategórie hriešnikov tohto žľabu. (Porov. o ňom v predchádzajúcom speve.) –

31

Vtom Aretínce zachvel sa až v plači... – Griffolini z Arezza, známy nám z predchádzajúceho spevu. (Pozri o ňom pozn. k Inf. XXIX, 109 – 120.)

32

„*To Gianni Schicchi, ďas...*“ – Ďas preto, že šialene behá po žľabe a v zúrivosti všetko driape. Florentán z rodu Cavalcantiovcov, ktorý umrel kedysi pred r. 1280. Patrí medzi falšovateľov vlastnej osobnosti. Na jeho podvod, ktorý zostal akiste dlho povestný vo Florencii, naráža sa vo v. 42 – 45: tento Gianni Schicchi na žiadosť Simoneho de' Donati, ktorému práve umrel strýk Buoso di Vinciguerra, nestihnúc urobiť testament, podvolil sa zahrať celú frašku: preobliekol sa za nebožtíka, vliezol do postele, z ktorej odpratali mŕtvolu, a nadiktoval notárovi testament, ktorý mal zdanlivo celkom legálnu formu („na lôžku spravil závet celkom právne“). Simonemu de' Donati, inšpirátorovi celej scény, „poručil“ veľkú časť Buosovho majetku a seba „kňažnú stáda“ (v. 43), t. j. najkrajšiu mulicu či kobylu z Buosovho stáda. Jednotlivé postavy tejto príhody presne identifikoval v osobitnej štú-

dii M. Barbi. (Pozri jeho knihu *Problemi di critica dantesca*, prima serie, Firenze, Sansoni 1934, str. 305 – 322.) – Hodno pripomenúť, že Danteho text podnietil Giacomo Pucciniho zložiť rozkošnú jednoaktovú operu, nazvanú Gianni Schicchi. (Text: Forzano; premiéra 14. dec. 1918 v New Yorku.)

37

„*V ňom vidíš dávnu Myrrhu...*“ – Dávnu preto, že údajne žila veľa storočí pred hovoriacim Griffolinom. – Myrrha, dcéra kyperského kráľa Kinyru, podľa gréckej báje sa vášnivo zalúbila do vlastného otca a v prestrojení za inú ženu podarilo sa jej v tme vyhovieť svojej túžbe. Napokon ju bohovia premenili na myrrhu. (Porov. Ovidius, *Metam.* X, 298 – 502.) Myrrha, pravdaže, je v tomto žľabe za falšovanie vlastnej osoby, nie za incest, a je rovnakým „ďasom“ ako Gianni Schicchi. –

48

upriem zas zrak na iné biedne tiene. – Na tretiu kategóriu hriešnikov tohto žľabu, čiže na falšovateľov peňazí. Ako vysvitne z nasledujúceho textu, trápí ich vodnatieľka, pre ktorú majú obludné podoby. Princíp *contrapasso* ich trestu vysvetľuje sa zvyčajne tak, že títo hriešnici v živote vedeli „sformovať“ razbu na falšovanom floréne, a teraz teda sú sami „zdeformovaní“. (Porena a i.) Znovu ide o trest založený až na slovnej hre. –

61

jak bedári, jak trpí majster Adam... – Vlastne, podľa zistenia danteológov, magister Adam de Anglia, resp. Adam Anglicus, zrejme klerik cudzieho pôvodu, o ktorom – s menšími doplnkami – vie sa v podstate len to, čo o ňom napísal Dante: Bol vraj v službách grófov Guidiovcov da Modigliana, pánov hradu Romeny v Casentine (v hornom údolí Arna), a na ich žiadosť razil falošné florentské florény. (Na ich razbe bol obraz sv. Jána Krstiteľa: preto jeho slová: „v Romene pod pečat' Krstiteľa – miešaval striebro s kovom menejcenným...“ v. 73 – 74.) Keď raz dával do obehu falošné mince v samej Florencii, prichytili ho, uväznili a napokon upálili. Súd sa, že sa tak stalo r. 1281. Historickosť tejto postavy je doložená niekoľkými zmienkami v súdobých listinách a kronikách. – Keďže grófi Guidiovci boli bezprostrednou príčinou jeho krutej smrti i zatratenia, nie je div, že prechováva k nim toľkú nenávisť, ako Dante uvádza v nasledujúcom texte. V ním výslovne uvedených členoch tejto rodiny komentátori indifikovali: Alessandra I. (žil ešte r. 1316), jeho brata Aghinolfa (umrel pred r. 1348), resp. Ildebrandina, biskupa v Arezze, a jeho brata Guida II. (v januári 1292 bol už mŕtvý.) –

78

to za studnicu Brandu nevymentím. – Podľa starších i niektorých novších komentátorov povestný výdatný prameň Branda v Siene. Podľa Bassermannu prameň Branda, ktorý kedysi vytekal pod hradbami Romeny, dnes vyschnutý a zasypaný zručaninami hradu. Porena i Momigliano sa prikláňajú k Bassermannovi hlavne preto, že je majster Adam skutočne plný casentinských spomienok. –

79

Jedného z nich ten dav tu vraj už vída... – Zrejme Guida II., grófa z Romeny, ktorý umrel, ako sme pripomenuli vyššie, kedysi začiatkom r. 1292. –

91

„Či vidíš ten pár tieňov...“ – Štvrtá kategória hriešnikov tohto žlabu: falšovateľa slova. Keďže v živote „blúznili“ slovami, po smrti blúznia v horúčke, sú bezvládni a bezmocní. Znovu teda trest osnovaný takmer na slovnej hre. (Porena a i.) –

97

To z falošnice, Jozefa čo kazí... – Známa Putifárova žena, ktorá falošne obvinila biblického Jozefa. (Porov. Genezu XXXIX, 7 – 18.) –

98

a Sinóna, čo úklad Tróji snoval... – Perfídny a lživý Grék, „krivoprišažník“ (v. 118), ktorý presvedčil Trójanov, aby do mesta vtiahli dreveného koňa, obsahujúceho vojenskú elitu Grékov. (Porov. Vergilius. Aen. II, 57 – 194.) –

109 – 110

Sinón: „Keď si šiel tam, kde si sa pražil, / nemal si iste ruku takú vrtkú...“ – Zlomyselná narážka na zviazané ruky majstra Adama, keď ho upalovali. –

124 – 125

Mincmajster nato: „Huba neumytá / na tvoju škodu vždy sa rozošciera...“ – Rozumej: hovoríš, ako obvyčajne, na svoju škodu, čiže keď takto hovoríš, vždy niečo utráliš. Preložené podľa Momiglianovho výkladu slovného spojenia „per tuo mal“. Iní vysvetľujú ináč. –

128 – 129

a zrkadielko Narcisovo lízať, / zvať ťa dva razy netreba, ty zvierá! – „Zrkadielko Narcisovo“, hladina studničky, voda. Metonymické pomenovanie podľa známej báje o Narcisovi, ktorý sa zahľadel do studničky a zalúbil do vlastného obrazu. (Porov. Ovidius, Metam. III, 407 – 510.) Spojenie triviálne znejúceho slovesa „lízať“ s perifrázou, pátriacou až k básnickému spôsobu vyjadrovania, azda najlepšie charakterizuje postavu majstra Adama: je v ňom zmiešanina „vulgárnosti“ a „noblesnosti“, čo konečne Dante naznačil nielen sa-

mým štýlom jeho reči, ale i samým jeho výzorom, keď ho prirovnal k lutne (porov. v. 49), nástroju zrejme preušlachtilému, no v tomto prípade nadietemu zhnitou vodou! Danteho obrazy a prirovnania, ako už vieme, nie sú náhodné a naznačujú viac, než sa na prvý pohľad zdá: v prípade majstra Adama Danteho prirovnanie, domnievame sa, poukazuje nielen na obskúrného falšovateľa peňazí z romenského hradu, ale vôbec na sám typ súvekého vzdelanca, majstra a doktora, ktorý svoje vedomosti použil na ciele podvodné a tak sa dopustil, povedané moderným slovníkom, zrady na svojom životnom a spoločenskom poslaní. Danteho ideálom zostával vzdelanec, ktorý by bol „saggio“ – „múdry“, a to nielen pre seba samého, ale „saggio“ v službách vysokých mravných ideálov. (Pozri napr. Purg. XXII, 67 – 69.) Obrazne povedané: ktorý by bol „lutnou“, vydávajúcou tóny schopné organizovať spoločnosť. (Nie náhodou sa v Danteho diele vyskytuje tak často motív Orfea!) Vzdelanec, ktorý takéto svoje poslanie „zradil“, stal sa po smrti – pri Danteho pochmúrnej irónii – „lutnou“, ale nadietou hnilobnou vodou! Čo môže byť výrečnejšie ako tento Danteho majster Adam s obrovsky vydutým bruchom, ale s malou hlavou, umiestený na samom dne ôsmeho pekelného kruhu? Možno práve to, čo sme práve povedali, dostatočne vysvetľuje doteraz tak často diskutovanú a neriešenú „záhadu“, prečo Dante neváhal akémusi obskúrnemu falšovateľovi peňazí venovať takmer sto veršov svojej Božskej komédie! –

148

bo chcieť to čuť – je ozaj túžba nízka! – Momigliano uvádza tento posledný verš nášho spevu do súvisu s povestným veršom „non ragioniam di lor, ma guarda e passa!“ – „nevravme o nich, pozri len a podme!“ (Inf. III, 51), ktorým Dante ústami Vergília vyjadril svoje najhlbšie pohľadanie ľahostajnými v prvej pekelnjej régii. Podobné pohľadanie naozaj vyjadruje aj náš verš. Vznáša sa ono konečne nad celým spevom, ktorý je posledným spevom týkajúcim sa Zložlabov a v kontexte zákonov Danteho Pekla ilustruje veľmi výrazne rozpad i zozveršenie ľudskej osobnosti ako takej. Nie náhodou poslednú kategóriu hriešnikov tohto žlabu prirovnal – k sviniam a divým zverom.

SPEV TRIDSIATY PRVÝ

4 - 6

Vraj Achillova kopija tak ramí... - Podľa starovekej báje Achilles, najslávnejší grécky hrdina v trójskej vojne, zdedil po otcovi Peleovi kopiju, ktorá jedným bodnutím zraňovala a druhým uzdravovala. (Porov. Ovidius, *Metam.* XIII, 171 a nasl.) -

16 - 18

Ani v tej bitke... - R. 778 porazili Saracéni (Mauri) zadný voj Karola Veľkého v pyrenejskom priesmyku Roncevaux. Podľa starofrancúzskej Piesne o Rolandovi - a aj podľa niektorých kroník - keď videl Roland, synovec Karola Veľkého a veliteľ tohto voja, zúfalú situáciu, zatrúbil na roh tak silne, že mu pukli žily na krku. Na jeho signál vrátil sa s vojskom Karol Veľký, aby zadnému voju pomohol, ale na bojisku našiel už len mŕtvu celú „družinu svätú“. (Dante ju nazýva „sväťou“ preto, že bojovala proti „neveriacim.“) Porov. Pieseň o Rolandovi, v. 1753 - 1795. -

33

ponoreni hned' od kraja v tej hrobli. - V ústrednej pekelskej šachte, čiže v onej „studni“, ako Dante nazval v Inf. XVIII, 5, neschodný otvor do posledného, deviateho kruhu svojho Pekla. (Porov. pozn. k Inf. XVIII, 1.) -

40

Jak Montereccion... - Montereccion, resp. Montereccioni, sienský hrad vo Valdelse (Val d'Elsa), postavený začiatkom XIII. storočia na obranu proti Florencii. Mal okrúhly pôdorys a na jeho obvode bolo štrnásť mocných vysokých veží (z nich časť reštaurovali v 20. storočí). -

44 - 45

do nich ustavične / Jupiter ešte z búrok hrozby hrmí. - Narážka na blesky, ktorými Jupiter pozrážal Obrov-Titanov vo Flegerskej bitke. (Porov. pozn. k Inf. XIV, 58.) - Obri, ktorých kontúry sa pred nami vynárajú, sú v Danteho poňatí predstaviteľmi titanizmu, čiže vzbury proti Bohu, zrady spáchanej na Bohu. Dante ich umiestnil pred sám vchod do najhlbšieho Pekla, kde je trestaná zrada vo všetkých stupňoch, a na svojom poste títo Obri sú nielen akýmiśi symbolmi zrady ako takej (a teda obrazmi viny deviateho kruhu), ale zároveň si tam aj odpykávajú vlastný hriech. (Porov. podobnú symbolickú hodnotu Geryona či Minotaura!) A tento hriech si odpykávajú, prirodzene, presne podľa princípu *contrapasso*: kedysi vo svojej pýche pozdvihli ruky proti Bohu, teraz majú ruky

spnutané. (Okrem Antea, ktorý sa nezúčastnil na Flegerskej bitke.) Kedysi predstavovali silu spojenú s inteligenciou - inteligencia hnala ich silu - teraz je ich inteligencia otupená: sú síce mocní, ale bez inteligencie, sú nehybní, nemá a hlúpi. (Z nich hovorí len Nemrod, ale zasa „jazykom“ podľa princípu *contrapasso*: inšpirátor Babylonskej veže spôsobil zmätenie jazykov, teraz je zmätený jeho jazyk!) Atd.

Ak sú však títo Danteho Obri nehybní, nemá a hlúpi, neznamená to, že sú len akousi pasívnou, necitelnou masou bez „vnútorného života“, ako tvrdili starší exegéti tohto spevu, ktorí v nich videli len akési symboly človeka degradovaného a redukovaného na čiru hmotu. Významný moderný danteológ Alberto Chiari si dobre povšimol tento „vnútorný život“ Obrov pri Efialtovi: Vergiliove slová (porov. v. 91 a nasl.) ho zrejme hlboko urazila v jeho nesmiernej pýche, tentoraz celkom bezmocnej, a Efiartes sa sklbnie. Všetci títo Obri trpia vo vnútri, trpia vlastnou bezmocnosťou, doslovne sa vnútorne zožierajú (najmä v tom sú výrazným obrazom hriečnikov deviateho kruhu!), a zožierajú sa tým väčšmi, že oni, ktorí kedysi pozdvihli boj proti samému Jupiterovi, teraz sú bezmocní aj proti jemnému výsmechu dvoch nepatrných pútnikov. Kto by popieral „vnútorný život“ Obrov - zdôraznil uvedený Chiari - ten by poprel samo poetické jadro tohto spevu. (Porov. jeho štúdiu *Il canto XXXI dell'Inferno* v cit. *Let. dant. I.* str. 595 - 610.) -

51

bo Marsovi tým vzala mocných sluhov. - Bohovi vojny mocných vykonávateľov jeho rozkazov. -

59

jak šušku svätopeterskú... - Starodávna bronzová šuška, asi štyri metre vysoká a pochádzajúca pravdepodobne z antickej fontány. V Danteho časoch bola umiestnená na nádvorí svätopeterského chrámu (preto „svätopeterská“!) a dnes je na jednom z vatikánskych nádvorí, zvanom podľa nej Cortile della Pigna. Je vraj o niečo menšia, než bola kedysi. -

63 - 64

a na šticu mu nedosiahne veru / trojica Frízov nadmerného vzrastu. - Frízovia, obyvatelia Frízie (dnešnej provincie Friesland v severnom Holandsku), boli povestní svojou výškou. Rozumej teda: keby si boli traja Frízovia stali jeden na druhého, neboli by dosiahli Obrovu šticu. -

65 - 66

na tridsať dobrých piadí pripadal mi / od miest, kde gombík zapína sa pláštu. - Čiže: od pása po

leň. Keďže piad' je asi 24 cm, podľa tohto Danteho náhla pokúsili sa viacerí – medzi nimi aj Galileo Galilei – vypočítať výšku Obrovej postavy. Vyšlo im 20 – 25 m, ba niektorým presne: 26 m 8 cm. Dantemu, pravdaže, ako zdôraznili moderní komentátori, nešlo o nejaké presné rozmery, skôr estetický dojem veľkej výšky. –

67
„Ragheil mai amech zabi aalmi“. – (Prepisujeme podľa Casellovej korektúry, ktorú ako rytmicky správnu z moderných editorov prijal Momigliano: „almi“ namiesto „almi“.) Nerozumiteľné slová Obra Nemroda (resp. Nimróda), biblického zakladateľa Babylonskej ríše a inšpirátora povestnej Babylonskej veže. (V Biblii, pravdaže, niet zmienky o ňom, že by bol býval tento Nemrod – Obrom. Hovorí sa však o tom v biblických tzv. nekanonizovaných knihách.) Hoci Dante v nasledujúcich veršoch výslovne napísal, že pre neho je každý jazyk tak nerozumiteľný, ako je nerozumiteľný jeho vlastný jazyk (porov. v. 80 – 81), jednako sa viacerí pokúsili nájsť zmysel týchto jeho slov – na báze jazyka hebrejského či starobabylonského. (Našli napr. takéto významy: „Učený mladík, zbav ma svojho!“ „Pre svoju zlobu kričím zle!“ „Som staviteľ Babylonskej veže!“ „Ako jelen kričí po čerstvej vode!“ „Judia, zanechajte veľkú prácu!“ atď.) I keď je možné, že Nemrodovo zvolanie Dante naozaj osnoval na niektorom starovekom jazyku, je ono nerozumiteľné, a v tom práve, že nemá nijaký význam, spočíva jeho význam (ako výstižne napísal nemecký danteológ Falkenhausen v diskusií s E. Staufferom, ktorý navrhol nové „riešenie“ nášho verša. Pozri jeho stat. Sprachforschung in die Bible. DDJ 23, 1941, str. 79 – 85). Nemrodova „nerozumiteľnosť“, ako sme povedali vyššie, je totiž súčasťou jeho trestu. – Hodno ináč doložiť, že cudzie a nerozumiteľné „vety“ neboli zriedkavé v starovekých textoch, kde ich autori používali pre medicínske účely, najmä pre jazykovú komiku. (Pozri napr. v staročeskej skladbe Sermo paschalis Iomas v. 23 – 24: „Skorbrys Abraham azbynyky prslika.“ Cituje V. Černý, Staročeský masticár, Ilustravy Československé akademie věd, roč. 65, zväzok 7, Praha 1955, str. 48.) Komický funkciu má dimenzia i nerozumiteľný výrok Nemrodov – odlišným, pravdaže, od faktu, že je aj zrozmiteľným výrazom jeho najvlastnejšieho trestu. –

73 – 74

„Naf rini ti jak z erbového pásu / na remeni...“ – Tento úsťal diskutabilný. Preložili sme ho podľa nášho výkladu M. Porenu, ktorý chápe Danteho úsťal „dogare“ v heraldickom význame (odvo-

dené od subst. „doga“ – „heraldický pruh“, „pás“). Čiže išlo by o význam: Roh sa tiahne krížom cez Nemrodove prsia ako heraldický pás na erbovom štíte. Porenov výklad sa zdá o to pravdepodobnejším, že je v súlade s celkovým rázom Vergiliovej reči, plnej sarkazmu a ironických narážok: v tomto prípade by konkrétne išlo o ironickú narážku na Nemroda, povestného *poľovníka*, ako ho charakterizuje biblické rozprávanie. (Porov. Geneza X, 8 – 10.) Kedysi rád poľoval, teraz si môže vylievat' hnev jedine poľovníckym rohom, ktorý zostáva akýmsi jeho erbovým poznávacím znakom.

84

„stál iný obor, zúrivejší, väčší.“ – Ako vysvitne z nasledujúceho textu (v. 94), Efiates, syn Neptúna a Ifimédie, jeden z najmocnejších titanov v zápase proti Jupiterovi a najenergickejší účastník vo flegerskej bitke. (Pozri Vergilius, Aen. VI, 580 – 584.) –

98

„rád by som znať, čo Briareus robí...“ – Podľa starovekých báji syn Urána a Zeme, Obor, ktorý mal sto rúk a päťdesiat hláv. Dante je zrejme zvedavý, či bol naozaj taký, ako o ňom hovorili legendy – a aj sám Vergilius. (Pozri Aen. VI, 287.) –

100

„Nie, uzrieš Antea...“ – Podľa starovekých báji syn Neptúna a Zeme, Obor, ktorého zadusil Herkules, keď sa mu podarilo nadvíhnúť ho a odtrhnúť od zeme, dodávajúcej mu stále nových síl. Je najmenej vinný z titaniizmu a zrejme preto „vraví“ a na rozdiel od ostatných nie je sputnaný. Porov. vyššie pozn. k v. 44 – 45. –

113 – 114

„a ten päť laktov, nerátajúc hlavu, / vyčnieval ešte dovysoka nad zem.“ – Rozumej: päť germánskych laktov (v orig. je slovo „alla“), čo je – podľa starých komentátorov – asi toľko ako tridsať piadí, uvedených pri Nemrodovi vo v. 65, čiže asi 7 m 50 cm. –

115 – 129

„Ó, ty, čos' tam, kde Scipio žal slávu...“ – Anteus, ako hovoria staroveké báje, býval v údolí rieky Bagradas v africkej Numídi (dnešný Tunis), čiže tam, kde rímsky vojvodca Scipio Africanus r. 202 pred n. l. slávne porazil Hannibala (v bitke pri Zame). Podľa rímskeho básnika Lucana, ktorého Dante dobre poznal, Anteus sa v Afrike živil – levmi. (Pozri jeho Farz. IV, 590 a nasl.)

Celá táto Vergiliova apostrofa nesie sa slávnostným a lichotivým tónom, priam chválou na Antea. Jej hlbším rozborom sa však ukazuje, že všade ňou preniká Vergiliova skrytá irónia, ktorá je tým vý-

raznejšia, čím sú jeho slová slávnostnejšie. (Ak napr. Vergilius povie, že by bohovia boli prehrali, keby sa bol Anteus zúčastnil na Flegerskej bitke, treba to chápať ako ironickú antifrázu!) Na takýto charakter Vergiliovej reči upozornil citovaný Alberto Chiari a možno len súhlasiť s jeho konštatovaním, že sa tu autor Aeneidy tak trochu „baví“ na účet tohto Obra. V celej reči – okrem záverečných slov – je naozaj prítomný Vergilius „ledva badateľný úsmev“. Ten je v súlade so samým zmyslom tohto spevu, ktorý je Danteho *súdom nad titanizmom*. –

123

kde Kokyt chladom uzamknutý stojí. – Do deviateho kruhu, kde sa od zimy peklná rieka Kokytos zmenila na ľadovú pláň. –

124

Či Titya či Tyfóna zvaľ skorej? – Tityus, titan zrazený bleskom Apolónovým, pretože zviezol Latónu. (Pozri Vergilius, Aen. VI, 595 a nasl.; Ovidius, Metam. IV, 457 a nasl.) Tyfeus, obor zrazený bleskom Jupiterovým do krátera Etny. –

136

Zdá sa tým, čo na Garisendu hľadia... – Jedna z dvoch najvyšších a slávnych veží v Bologni, postavená Filipom a Odom dei Garisendi a podľa tohto rodu aj pomenovaná. Stojí podnes, je naklonená a vraj oveľa nižšia než v Danteho časoch. (Dnes má len čosi vyše 47 m výšky.) – Dante tu svoje prirovnanie založil na známom optickom klame: keď stojíme pod vežou – a k tomu ešte pod vežou naklonenou – a pozeráme na oblak šinúci sa proti nej, zdá sa nám, akoby veža na nás padala. –

SPEV TRIDSIATY DRUHÝ

1

Nech rýmy mám, čo škrípu priam, čo chrapia... – Slovo „rýmy“ (v origináli povestné danteovské „le rime aspre e chioce“) má tu širší význam: vôbec „zvuk básne“ – „il suono de lo dittato“, čiže zvuková organizácia veršov. (Porov. Conv. IV, II, 10 a nasl.) Tá by mala byť „najdrsnejšia“ a „najchrapľavejšia“, keďže Dante mu prichodí podať obraz posledného a najhroznejšieho pekelného kruhu, samého „dna sveta“ a zároveň „dna všetkých bied“, ako sa o ňom vyjadril v predchádzajúcom speve. (Pozri Inf. XXXI, 143.) Nasledujúci text svedčí, že

Dante – navzdory pochybnostiam – takýmito „drsňými a chrpävými rýmami“ disponoval a v plnej miere splnil zásadu svojho umenia, vyslovenú vo v. 12: „nech jav i slovo sú si primerané“. Náš spev je azda najvýraznejšou ukážkou realizácie teoretickej požiadavky o súlade básnickej látky s básnickým štýlom. Na „drsnosť“ rýmov i „drsnosť“ celých veršov pri preklade dali sme, prirodzene, obzvláštny dôraz. –

8

vyobrazit dno sveta nevidané... – Rozumej: dno celého vesmíru, „il fondo a tutto l'universo“, ako napísal Dante doslovne. Jeho predstava deviateho kruhu ako „dna sveta“ súvisela, prirodzene, s ptolemaiovskou, geocentrickou teóriou vesmíru: tento kruh lokalizoval do stredu Zeme – a stred Zeme bol pre Danteho zároveň stredom vesmíru. (Porov. nižšie v. 74.) –

10 – 11

Kiež môjmu veršu prispejú tie panie, / čo s Amfionom Těby ohrádzali. – Múzy. Amfion, syn Jupitera a Antipe, bol bájnym zakladateľom gréckych Těb. Vedel vraj tak utešene hrať na lýre, že keď k jeho umeniu pristúpila ešte inšpirácia Múz, samy kamene sa pohli z vrchu Cytheronu a vytvorili mestské hradby. (porov. Statius, Theb. X, 873 a nasl.) –

23

či jazero... – Zmrznutý Kokytos. –

28

bo Tambernik nech padne sem jak trup... – Navrhlo sa viac identifikácií tohto neznámeho vrchu: balkánske vrchy Javornik, Fruška Gora pri Tovarniku, vrch v Uhorsku, Arménii atď. Moderní komentátori klonia sa k Torracovmu názoru, že Dante nemal na ume nijaký „exotický“ vrch, ale horu Tamburu v Apuanských Alpách, označovanú v súvekých zápisoch ako Stamberlicche. (Sapegno a i.) –

29

či s celou horou vrchol Pietrapany... – Pietra Pania, resp. Pietra Apuana, dnešná Pania della Croce, jeden z končiarov Apuanských Álp. –

35

v ľade sa chvie tu každá jedna tŕňa... – Deviaty kruh Danteho Pekla je vyhradený z r a d c o m a podľa rozličných druhov týchto hriešnikov rozdelený na štyri pásma:

V *prvom pásme*, v tzv. *Kaine*, do ktorej Dante práve vstúpil, sú trestaní zradcovia príbuzných. (Názov podľa biblického Kaina, ktorý zavraždil brata Ábela.) V *druhom pásme*, v tzv. *Antenore*,

Dáta o jeho živote nie sú známe, no iste žil v časoch Danteho. -

64

Sassol Mascheroni... - Z florentskej rodiny Toschiocov. Pre dedičstvo zavraždil ktoréhoosi svojho príbuzného, údajne mladúckeho syna svojho strýka. Jeho zločin vyvolal veľké pohoršenie v celom Toskánsku. (Preto verš: „si Toskánc - vieš dost o tejto tóni.“) Zaň Sassol podstúpil kruté muky: kotúlali ho ulicami Florencie v sude, ktorý bol znútra vybitý kincami, a napokon stáli. Presnejšie dáta o jeho živote nie sú známe. -

67 - 69

A o mne vedz, že čakám na Carlina... - Hovoriaci denunciant, ktorý Dantemu preochotne prezradil totožnosť bratov Albertiocov, ako aj iných zatratencov v tomto kruhu, kde sa mená až úporne zamlčujú (porov. v. 94 a nasl.), a ktorý v nasledujúcom verši napokon prezradí aj svoje meno, je teda Alberto Camicione dei Pazzi z Valdarna. Vie sa o ňom len to, že úkladne - nožom od chrbta - zavraždil ktoréhoosi svojho príbuzného. Aby akosi zmenšil svoju vinu, predzvestúva Dantemu príchod istého Carlina, oveľa väčšieho hriešnika, než je on sám, ktorý sa vraj dostane ako politický zradca do Antenory, čiže do druhého pásma deviateho kruhu. O tomto Carlinovi, pochádzajúcom notabene z tej istej rodiny Pazzinovcov ako Alberto Camicione, je známe len to, že r. 1302 - čiže o dva roky po Danteho záhrobnej púti - vydal zradne za peniaze hrad Piantavigne florentským Čiernym guelfom, ktorí ho obliehali, a zavinil tak smrť mnohých Bielych guelfov, ku ktorým sa hlásil aj Dante. Autor Božskej komédie tu teda nepriamo biľaguje zradcu vlastnej politickej strany. - Hodno sa osobitne zmieniť o štýle jazyka tohto denuncianta: Momigliano o ňom napísal, že hovorí drsno, bezočivo, uvzato od začiatku do konca, asymetrickými vetami, ktoré vraj vyzerajú ako celá jeho tvár bez uší, veršami zavše „rýchlymi“ a zavše prerývanými. Celá jeho reč sa nesie tónom cynického denuncianta. Aj tu Dante, ako obyčajne, charakterizuje postavu štýlom jej jazyka. -

70

Sinelí tam až tolčí úbožiaci... - Od tohto verša sa začína druhé pásmo deviateho kruhu, tzv. Antenora, v ktorej sú umiestnení zradcovia vlasti. Čo sa týka trestu, rozdiel medzi prvým a druhým pásmom je málo badateľný. Zdá sa, že spočíva iba v tomto: zradcovia prvého pásma väzili len *volne* v ľade - Dante o nich napísal len to, že *sú* v ľade, porov. v. 35 - takže sa ešte môžu relatívne pohybovať. (Porov. v. 50 - 51, kde sa hovorí o bratoch Al-

bertiococh, že sa trkali „sťa kozly“!) Oproti tomu z celkového opisu zradcov druhého pásma vyplýva, že ich pohyb je obmedzený na minimum, v ľade sú teda ponorení hlbšie a ľad ich pevnejšie *zvierá*. (Zrejme je to najmä pri biskupovi Ruggierim v nasledujúcom speve: je celkom neschopný pohybu.) Toto „zovretie“ ľadom, ako uvidíme, v nasledujúcich dvoch pásmach bude sa stupňovať. - Osobitný odpor k tejto kategórii zradcov Dante prejavil nielen slovami, ale i činmi: náročky kopol do jednej hlavy, trčiacej z ľadu, ba neváhal zradcu priamo šticovať. (Porov. v. 78 a 103 - 105.) Zrada vlasti, ktorá mu z pochopiteľných príčin splyvala so zradou politickej strany, reprezentujúcej v jeho časoch Obec i samu vlasť, bola pre neho obzvlášť odporným zločinom a mal dost aj osobných dôvodov, aby ju biľagoval v najhlbšom Pekle: jeho vlastný exil bol výsledkom politickej zrady. -

80 - 81

„ak neprichádzaš na zväčšenie trestu / za Montaperti, prečo táto rana?“ - Zmienka o bitke pri Montaperti (3. sept. 1260) vyvolala v Dantem zvedavosť, či zda zatratenec, ktorý sa práve ozval, nie je oným zradcom, o ktorom sa tradovalo, že pri Montaperti nepriamo zavinil krvavú porážku guelfskej strany. Hovorilo sa totiž, že na začiatku tejto bitky florentský zradný guelf Bocca degli Abati odtiaľ mečom ruku Jacopovi dei Pazzi, ktorý niesol štandardu, čo spôsobilo zmätok v guelfských šíkoch a napokon aj ich porážku. Nebolo však isté, či to Bocca naozaj urobil. Teraz sa Dantemu naskytla príležitosť presvedčiť sa o tom na vlastné oči. Jeho zvedavosť je taká veľká, že prvý raz nevyčká na Vergiliovo dovolenie a sám sa zastaví, aby sa rozhovorom „zbalil pochybnosti“. (Porena a i.) - Z nasledujúceho textu vyplynie, že zradcom pri Montaperti bol naozaj tento Bocca degli Abati. (Porov. v. 106 a nasl.) -

113 - 117

no nezamlč, že tu jak vo vlčinci / mrzne aj on... - Buoso da Duera (či Dovara), predák ghibelinskej strany v Cremona a jeden z kapitánov ghibelinskej ligy. R. 1265 dopustil sa zrady na svojej strane: bez boja a údajne za francúzske peniaze prepustil cez priesmyk pri Parme vojsko Karola z Anjou. - Ako vidíme, Bocca degli Abati je rovnako ochotný denunciant ako vyššie hovoriaci Alberto Camicione dei Pazzi. Sme v kruhu, kde vládne zloba, v ozajstnom „vlčinci“ s naskrze odludštenou atmosférou, kde niet miesta pre „družnosť“ - ani pre „družnosť“ v utrpení. Všetci zatratenci tohto kruhu sa navzájom absolútne nenávidia, a preto sa aj navzájom pri každej príležitosti udávajú. -

119 - 120

z Beccherie hneď nablízku je šalo, / čo ohrdlie mu sňala Florencia. - Tesauro di Beccaria či Beccheria z Pávie, opäť vo Vallombrose a pápežský legát v Toskánsku. Zdá sa, že po vyhnaní ghibellinov z Florencie (1258) paktoval s nimi, za čo bol obvinený zo zrady a bez ohľadu na jeho duchovnú hodnosť verejne statý na námestí sv. Apollinara vo Florencii. (Bocca hovorí ironicky, že mu Florencia „sňala ohrdlie“; „ohrdlie“, v orig. la gorgiera: časť panciera chrániaceho hrdlo!) -

121

So Soldanierim... - Gianni de'Soldanieri, florentský ghibellin, ktorý za revolty r. 1266 zradil svoju stranu a postavil sa na čelo guelfov; napokon však musel sám z mesta ujsť. -

122

aj Ganelon... - Prototyp zradcu v stredovekých francúzskych rytierskych románoch. Podľa Piesne o Rolandovi zradil Karola Veľkého vo vojne proti Saracénom a bol vlastným strojom porážky jeho zadného voja v pyrenejskom priesmyku Roncevaux. (Porov. pozn. k Inf. XXXI, 6 - 18.) -

122 - 123

a tam máš Tebaldella: / Faenzu vydal, keď v nej ršetko spalo. - Tebaldello dei Zambrasi, faenzský ghibellin, ktorý na úsvite 13. novembra 1280 vydal mesto bolognským guelfom a spôsobil hrozné krviprelie. Urobil tak z pomsty za urážku, spáchanú na ňom niektorými bolognskými ghibellinmi z rodiny Lambertazziovcov, ktorí našli útluk vo Faenze. O dva roky nato padol v bitke pri Forlì. -

125 - 126

v ktorej tak hlavu k hlave kládli dvaja, / že nad dolnou, sta klobúk, horná čnela. - Jedno z danteovských prirovnaní, ktoré nazývame „erbovými“. Jeho pravý zmysel - zdá sa, dosiaľ nepovšimnutý danteológmi - pochopíme, ak si uvedomíme, že ztratenec, spočívajúci dole, bol biskupom: nad jeho hlavou v hlbokom Pekle hlava druhého ztratenca tvorí akoby biskupskú čiapku - infulu. Niet azda sarkastickejšieho obrazu v celej Božskej komédii, ako je práve tento obraz, položený na začiatok nasledujúcej a vari najslávnejšej epizódy Danteho Pekla.

130 - 132

Tak hryzie lebku... - Tydeus bol jeden z bájných siedmich kráľov, ktorí obliehali Téby. V Statiovej Thebaide (VIII, 732 a nasl.) sa rozpráva, že ho smrteľne poranil Téban Menalippos, ktorý bol v boji s ním taktiež smrteľne zranený. Pred smrťou dal si Tydeus priniesť odtatú lebku svojho nepriateľa a v hneve ju dohrýzol. -

133

„Ó, ty, čo činom zvieracím a dravým...“ - V predchádzajúcich poznámkach mali sme viac príležitostí upozorniť na jeden zo základných zákonov Danteho Pekla, týkajúci sa postupného zozveršovania ztratenecov. Čím hlbšie sa zostupuje do Danteho prvej ríše smrti, tým zrejmejšie jej „obyvatelia“ nadobúdajú atribúty zverskosti - v atmosfére krutej zloby a nenávisti. V našom speve, ako i v speve nasledujúcom, ktorý s ním tvorí tematický celok, tento proces zozveršovania ztratenecov, prirodzene, vrcholí. Deviaty kruh by sa dal azda najlepšie charakterizovať slovami samého Danteho (vyslovenými, pravdaže, v inej súvislosti): „È morto uomo e rimaso bestia!“ - „Je mŕtvý človek a zostala beštia!“ (Conv. IV, VII, 14.) Dante to konečne priamo naznačil viacerými obrazmi v tomto speve: bratia Albertiovcí sa v zverskej nenávisti trkajú „sta kozly“ (v. 50), Bocca v svojej zúrivosti nehovorí, ale „šteká“ (v. 87, 105, 108), a iste nie náhodou Dante týchto ztratenecov prirovnal k žabám, psom, bocianovi atď. No vyjadril to priamo nasledujúcou scénou maximálnej zverskosti, v ktorej jeden zradca obhrýza lebku druhému zradcovi. Sme skutočne v bode vrcholného zozveršenia človeka, na samom dne zverskej nenávisti, na dne všetkej odlúštenej zloby - pred „činom zvieracím a dravým“, keď je človek naozaj mŕtvý a zostala len - beštia. Uvedomiť si tento fakt znamená získať správnu, *danteovskú* perspektívu na nasledujúcu preslávanú epizódu o grófovi Ugolinovi. -

SPEV TRIDSIATY TRETÍ

13 - 15

Nuž vedz, že vidíš grófa Ugolina... s arcibiskupom Ruggierim... - O oboch protagonistoch tejto epizódy je veľmi bohatá literatúra. Dáta o nich i celé historické pozadie Ugolinovej osobnej tragédie možno stručne zhrnúť asi takto:

Ugolino della Gherardesca, gróf z Donoratica, narodil sa v prvej polovici XIII. storočia. Vlastnil rozsiahle majetky v pisánskej Maremme a na Sardínii, kde bol začas aj vikárom kráľa Enza. Sprvoti, podobne ako celá jeho rodina, bol prívržencom ghibellinskej strany, ba hlavou pisánskych ghibellinov. Keď však videl, že v Toskánsku čoraz väčšími prichádzajú k moci guelfi, spolu so zatiaľ Giovan-

nim Viscontim v r. 1274 – 1275 pokúsil sa o guelfský prevrat v Pise. Po nezdarenom sprisahaní a po dočasnom uväznení musel odísť do vyhnanstva. No vďaka vojenskej akcii guelfov už nasledujúceho roku sa mohol vrátiť do Pisy – spolu aj s vnukom Ninom Viscontim, synom uvedeného Giovanniho Viscontiho, ktorý medzitým umrel.

Za krátky čas si vedel Ugolino získať v Pise takú úctu a autoritu, že sa r. 1284 stal veliteľom písanskeho loďstva vo vojne proti Janovu. Hoci písanska flota v auguste t. r. utrpela katastrofálnu porážku v bitke pri Melorii a Pisa vojnu s Janovom prehrala, Ugolino si svoje vedúce postavenie v meste nielen udržal, ale ho ešte i upevnil: spolu s Ninom Viscontim prakticky prevzal všetku moc v obci. Medzitým však Janov, nespokojný s polovičatým víťazstvom nad Pisou, vytvoril nebezpečné spojenectvo s Lukkou a Florenciou, starými nepriateľmi Pisy. Aby túto ligu troch miest rozbil, Ugolino odstúpil Florencii a Lukke niekoľko písanských hradov, dúfajúc, že tak proti oslabenému Janovu bude môcť ďalej viesť vojnu. Vojna však nevy pukla, naopak, medzi aprílom a májom 1288 Pisa uzavrela s Janovom mier.

V novej politickej situácii oživila v Pise činnosť ghibellinskej strany, ktorú podporoval najmä písanský arcibiskup Ruggieri degli Ubaldini. (Arcibiskupom bol od r. 1278, umrel r. 1295 vo Viterbe.) Keď Ugolino videl, že ghibellinská strana v Pise mocnie a že sa mu stáva nebezpečným protivníkom arcibiskup Ruggieri, spojený s mocnými ghibellinskými rodinami Gualandiovcov, Sismondiovcov a Lanfranchiovcov, a najmä keď sa priestrili jeho spory s Ninom Viscontim, nekompromisným guelfom zo starej guelfskej rodiny, začal sa znovu prikláňať ku ghibellinskej strane. Arcibiskup Ruggieri mu však neveril a použil proti nemu úskočnú taktiku. Najskôr sa postaral, aby bol Nino Visconti z Pisy vyobcovaný (v júni 1288), a potom náhle zavolał grófa Ugolina, ktorý sa medzitým uchýlil na svoj hrad Settimo a odmietol akúkoľvek pomoc vyhnanému Ninovi. Arcibiskup predstieral, že sa chce s Ugolinom zmieriť a priateľsky dohodnúť, no keď sa Ugolino do Pisy vrátil, podnietil proti nemu ľudovú revoltu pod zámienkou, že svojho času zradne vydal nepriateľom písanske hrady, Ugolino bol uväznený spolu aj so synmi Gaddom a Uguccionem a vnukmi Ninom, zvaným Brigata, a Anselmucciom. Po sedemmesačnom väznení, najskôr v písanskom Palazzo degli Anziani a napokon vo Veži Gualandiovcov, všetci začiatkom februára 1289 zahynuli hladom.

Natalino Sapegno v svojom komentári predpok-

ladá, že Dante uvrhol Ugolina do Antenory pre jeho zradu ghibellinov v r. 1274 – 1275, ako sme o nej písali vyššie. No uvedené údaje dostatočne jasne svedčia o tom, že Ugolino bol niekoľkonásobným zradcom: najskôr zradil ghibellinov, potom bol ochotný zradiť guelfov a napokon zradil aj Nina Viscontiho. A o nič menším zradcom nebol ani arcibiskup Ruggieri, ktorý z nenávisti k Ugolinovi – ako o tom svedčia archívne dokumenty – neváhal potajomky vyjednávať s Janovom, úhlavným nepriateľom Pisy, len aby odstránil svojho politického protivníka: bol ochotný prijať protektorát Janova nad Pisou na desať rokov a do zálohu odovzdať kľúče mesta, ostrovy Elbu a Gorgonu, ako i prístavné bašty. Z historických faktov nemožno vyvodit' iné, než že zradcami boli v rovnakej miere jeden i druhý a že tak Ugolino, ako i jeho protivník boli v rovnakej miere „*volpi pieni di froda*“ – „*lišky plné úlisnosti*“, aby sme sa vyjadrili slovami samého Danteho, ktorý tak nazval vôbec všetkých Pisánčanov tých čias. (Porov. Purg. XIII, 53.) Obidvaja – Ugolino i Ruggieri – rovnako kládli hmotné záujmy svoje a svojich rodín nad blaho obce a v rovnakej miere boli ochotní dopúšťať sa najrozličnejších zrád. Nie náhodou ich oboch priam ako prototypy zradcov Dante uvrhol do Antenory a zdá sa, že taktiež nie náhodou špeciálne Ugolina predstavil v tomto pásme zradcov, ako *od-zadu* („*di retro*“, v. 3) chniape lebku Ruggieriho. (Na význam tohto detailu, v ktorom skutočne možno vidieť odpĺcanie zrady zradou, upozornil v poslednom čase André Pézard. Pozri jeho štúdiu Le drame d'Hugolin v Annales du Centre Universitaire Méditerranéen, č. IX – X, Nice 1961, str. 9.)

Zdôrazňujeme tieto veci hlavne preto, že v tradičných výkladoch tohto spevu – od čias De Sanctisa až po naše dni – prevláda sklon nazerať na grófa Ugolina nie ako na zradcu, ale iba ako na *zradeného*. Pod sugesciou hlbokej ľudskosti, ktorej dal Dante zažiť na samom dne svojho Pekla, doslovne sa zabúda, že ešte pred chvilou jeho Ugolino v divej zvrstnosti obhrýzal lebku Ruggieriho. A tento nenávisťný gróf – nenávisťný v živote i po smrti rovnako, ako sú nenávisťní všetci zatratenci tohto pásma – povyšuje sa na postavu „*nevinného*“ tragického hrdinu, ba viac: na postavu „*svätca*“, majúceho nad hlavou aureolu – i keď „*aureolu temna*“, ako výslovne napísal De Sanctis. (Pozri jeho štúdiu Il canto XXXIII dell'Inferno v cit. Lett. dant. I, str. 629 – 649.) O nič také, pravdaže, Dante mu nešlo a ak je v tejto epizóde naozaj prítomná v najväčšej miere jeho „*humanitas*“, tá v skutočnosti pramení z iných žriedel, ako o tom konečne

text tohto spevu zreteľne hovorí: predovšetkým z jeho hlbokého súcitu *s nevinnými obeťami* ugolinovskej tragédie – a napokon v nemalej miere aj z hlbokých osobných príčin. (Akt strašnej politickej pomsty, ktorá v jeho časoch mala taký široký ohlas, zároveň mala až priveľa *možných* dotykových bodov s ním samým a s jeho vlastnými synmi! Či azda Dante, politický vyhnanec a rodnou Florenciou odsúdený na smrť, nemusel sa zachvieť až do hĺbky duše pred tragédiou Ugolina a jeho potomkov?) Takéto momenty však nemôžu nič zmeniť na pravej podstate Ugolina zradcu. Ako sme povedali, na samom dne Danteho Pekla vládne už len nenávisť a zloba a Ugolino, či už chceme, alebo nechceme, je predovšetkým príkladom takejto zloby a nenávisti, vystupňovanej – podľa zákonov Danteho Pekla – až do zverskosti. Pri všetkom jeho utrpení možno mať k nemu len taký súcít, aký môžeme mať ku kráľovi Macbethovi. –

23

ju po mne vežou hladu zvu... – Veža Gualandiovcov v Pise, ktorá kedysi stála na námestí dei Cavalieri. Dlhو ju skutočne nazývali Vežou hladu a až do r. 1318, ako zistil Torraca, slúžila za väzenie. –

25

tým okienkom viac lún sa blysko... – Viac mesačných splnov, čiže konkrétne: prešlo sedem mesiacov. (Pozri vyššie pozn. k v. 13 – 15.) –

30

k vrchu, preň z Pisy nedovidiť Lukku. – K vrchu San Giuliano, ktorý sa vypína medzi Pisou a Lukkou. –

32 – 33

rod gualandijský, sismondijský valí / sa s lanfranchijským... – Tri písanske mocné ghibellinské rodiny. (Pozri vyššie pozn. k v. 13 – 15.) –

38

synkov som čul... – Dante, podobne ako viacerí súveki kronikári, veril, že s Ugolinom boli jeho štyria synovia. V skutočnosti boli len dvaja synovia a dvaja vnuci, ako sme povedali vyššie. (Pozri pozn. k v. 13 – 15.) Zároveň ich Dante robí oveľa mladšími, než v skutočnosti boli, čo tiež súvisí s dobovými všeobecnými predstavami o Ugolinovej tragédii. (SDI a i.) –

56 – 57

a keď už zhlíadal som svoj vlastný výzor... – Ugolino na tvárach synov videl ako v zrkadle svoj vlastný výzor („aspetto“) a podľa tohto si uvedomil, ako sám vyzeral: hlad a hrôza strhali všetkým tváre. Taký je tradičný výklad týchto veršov. Oproti tomu Porena predpokladá, že Danteho slovo „aspetto“ tu znamená „pohľad“. A potom vysvetľuje: Ugolinovi

synovia teraz naňho tak pozreli, ako on pozrel na nich predošlého dňa. Starší a ináč všeobecne prijímaný výklad zdá sa však prirodzenejším. –

75

napokon hlad bol mocnejší než muky. – Hoci sa o význame tohto verša hodne diskutovalo, ba venovali sa mu celé osobitné štúdié (pozri napr. štúdiu Francesca D'Ovidio Le ultime parole di Ugolino zo zv. Ugolino, Milano, Hoepli 1907), jednako sa všetci moderní komentátori zhodujú, že zostáva temný. De Sanctis sa o ňom vyjadril, že je „fitto di tenebre e pieno di sottintesi“ – nepreniknuteľne temný a plný nápovedí (v cit. štúdiu, str. 645), Renuccimu je táto posledná Ugolinova veta „abrupte et énigmatique“ – príkra a hadánkovitá (v cit. monografii Dante, Paris 1958, str. 188) a Th. Sperry hovorí o tomto verši ako o „der dunkle Vers“ – temnom verši (v cit. Einführung, str. 139) atď. Tak sa zdá, že bolo priamo v Danteho umeleckom zámere, aby celý záver epizódy o Ugolinovi zostal záhadný a neurčitý, ako sú záhadné a neurčité viaceré miesta v Božskej komédii. Nie je potom div, že pri tomto náročky temnom verši vyrojilo sa viac výkladov, a medzi nimi aj hypotéza, že verš znamená Ugolinovo zahalené priznanie k antropofágii: hlad vraj premohol bolesť, dohnal Ugolina k tomu, aby sa nasýtil telami svojich mŕtvych synov, a preto vraj po smrti musí za trest obhrýzať lebku svojho úhlavného nepriateľa. – Takýto výklad sa prijímal najmä v XVIII. storočí a opieral sa o údaj v ktorejosi starej kronike, kde sa výslovne konštatovalo v súvisi s väzňami vo Veži Gualandiovcov, že „jeden zjedol telo druhého“. No už v dvadsiatych rokoch minulého storočia postavil sa proti nemu taliansky literárny historik *Giovanni Rosini* a viacerí iní (pozri o tom vo Flaminioho štúdiu Dante e Pisa v cit. zborníku Dante, Milano 1921, str. 201), neskôr *Francesco De Sanctis* (Nuovi saggi critici, str. 51 a nasl.), *Raffaello Fornaciari* (cit. kniha Studj su Dante, str. 119 a nasl.), *Francesco D'Ovidio* (vyššie cit. štúdiá) a i. Naposledy znovu argumenty pro i contra prebral Falkenhausen (Offene Fragen v DDJ 1939, str. 131 – 163) a tak sa zdá, že teóriu o Ugolinovej antropofágii treba pokladať za definitívne odbavenú. – Z viacerých výkladov tohto verša za najpravdepodobnejší možno vari pokladať tento: čo sa nepodarilo bolesti, to sa napokon podarilo hladu – ten Ugolina usmrtil. (SDI, Renucci, Sapegno a i.) –

79 – 90

Ó, Pisa... – Jedna z Danteho najprudkejších inektív z celej Božskej komédie. S biblickým „furore“ Dante zvoláva na mesto trest samej

prírody, ktorá bola v tomto prípade znásilnená. (Sporri a i.) -

80

tak krásnej, ňou sa ozýva s í zvoné. - Celej Itálie, kde sa prítakáva slovom „sí“. Podľa tohto spôsobu prítakávania Dante rozlišoval románske národy. (Porov. De vulg. eloq, I, VIII, 6.) -

82 - 84

kiež Capraia, kiež skaly na Gorgone / sa zdvihnú hor'... - Dva ostrovčeky v Tyrrenskom mori, neďaleko ústia Arna, v Danteho časoch patriace Pise. -

89

ó, nové Téby... - Téby boli v staroveku povestné najrozličnejšími atrocitami. (Porov. Inf. XXX, 1 a nasl.) - Podľa Sapegna v Danteho prirovnaní Pisy k Tébam („nové Téby“) je skrytá narážka na legendu, podľa ktorej toto mesto založil syn tébskeho kráľa Tantala. -

91

Prešli sme ďalej... - Do tretieho pásma, zvaného Ptolomea (ako jeho meno Dante uvedie ďalej vo v. 124), miesta vyhradeného *zradcom hostí*. Ak zradcovia prvých dvoch pásem mohli si aspoň trochu „uľaviť“ plačom, takáto „uľava“ je zrejme odopretá zradcom tejto kategórie: ľad ich „putná“, „*rigidamente fascia*“ - *kruto* zvieria, ako Dante doslovne napísal vo v. 92 (v čom možno vidieť zvýšenie trestu v porovnaní s prvými dvoma pásmami), a všetci majú hlavy vyvrátené, takže im zmrznuté slzy zabraňujú plakať: ich bolesť sa teda vracia späť do vnútra a ešte väčšmi stupňuje ich utrpenie. (Porov. v. 94 - 99.) -

105

a či tu pary nie sú pohášané? - Podľa súvekých meteorologických predstáv vznik vetra sa vysvetľoval z vlhkých výparov, spôsobovaných slnečných teplom; keďže tu niet slnka, Dante sa diví, že je tu vetristo. -

111

na posledný z dvorov... - Do posledného pásma tohto kruhu, do tzv. Judekky. Hriešnik sa nazdáva, že básnici tu kráčajú ako zatratenci. -

118 - 119

Odvetil: „Vidiš Alberiga frátra; po ovocí zlej záhrady som známy...“ - Alberigo di Ugolino dei Manfredi, člen rehole tzv. Frati Godenti - Bratov radostných (pozri o nich pozn. k Inf. XXIII, 103 - 108) a vodca faenzských guelfov. 2. mája 1285 dal zavraždiť na hostine dvoch príbuzných, Manfreda de' Manfredi a jeho syna Alberghetta, ktorých si pozval do domu pod zámienkou, že sa chce s nimi pomeriť. Vražda sa stala povestnou

tým, že ju vykonali podľa predchádzajúceho dohovoru vo chvíli, keď na hostine odznel rozkaz: „Nech príde ovocie!“ Toto „ovocie frátra Alberiga“ - ovocie zo záhrady zla - prešlo v Taliansku až do príslovia. -

120

no mzdou mi je tu miesto figy datľa. - Verš sa zväčša vysvetľuje: za ťažký zločin mám tu ešte ťažší trest: datľa je sladšia a vzácnejšia ako figa. (Porena, Sapegno a i.) -

121

„Ó,“ rieknem mu, „ty nežiješ už s nami?“ - Danteho údiv vyplýva z toho, že v čase jeho záhrobnej cesty (1300) fráter Alberigo bol ešte medzi živými. No podľa „vysady“ tohto pásma duša v ňom mohla pykať už v čase, keď človek na zemi ešte neumrel. -

126

než Atropos ju pošle k tejto ríši. - Jedna zo sudičiek, ktorá prestrihovala niť života. -

137

je to ser Branca d'Oria... - Šľachtic z Janova, zat Michela Zancheho, nestatočného správcu tzv. logodorského judikátu na Sardínií. (Pozri o ňom Inf. XXII, 88 a našu pozn. k tomu miestu.) R. 1275 - podľa iných až okolo r. 1290 - pozval svokra na hostinu a dal ho rozsekať aj s celou jeho družinou. Podľa starej tradície Dante vraj tieto verše napísal, aby sa pomstil za urážku, ktorej sa na ňom dopustil Branca d'Oria. Ten žil ešte r. 1325 - čiže prežil aj Danteho - takže ešte za života mohol čítať o vlastnom zatratení. -

142 - 145

„Nemýl sa,“ on zas... - Rozumej: dušu Brancu d'Oria odniesol diabol do Pekla ešte skôr, než sa dostala duša zavraždeného Michela Zancheho do piateho Zložlabu. (Porov. Inf. XXII, 88 - 89.) -

154

S najhorším duchom z Romagne... - S vyššie uvedeným frátrom Alberigom. -

SPEV TRIDSIATY ŠTVRTÝ

1

„Vexilla regis prodeunt inferni...“ - Lat. Doslovne: koruhvy kráľa pekla prichádzajú. Prvé tri slová sú prevzaté z incipitu cirkevného hymnu od Venantia Fortunata, ktorý sa spieva Vo veľkom týždni a na sviatok Povýšenia sv. kríža. V latinskom hymne, pravdaze, „koruhvy kráľa“ znamenajú kríž, po-

kým tu – Luciferove krídla. Starší a aj niektorí novší komentátori videli v tomto veľmi smelom obraze Danteho parodický a ironický zámer (na vrub Lucifera!). Sapegno v ňom vidí len slávnostné podčiarknutie začiatku tohto spevu a zdá sa, že má pravdu: nasledujúci obraz Lucifera, „cisára ríše bolestnej“, je skutočne slávnostne hrôzostrašný. –

10

Bol som už tam... – Vo štvrtom pásme deviateho kruhu, v tzv. Judekke, vyhradenej zradcom božskej autority. (Medzi nich Dante počítal rovnako vlastných a priamych zradcov Boha, ktorých prototypom bol pre neho Judáš, ako zradcov cisárstva, predstavujúceho v jeho očiach božskú autoritu na zemi.) Na rozdiel od zradcov troch predchádzajúcich pásem títo zatratenci sú úplne pochovaní v ľade a v ňom rozlične pokrútení, takže z neho presvitajú len ako nečistoty, ako „steblá slamy“ (v. 11). Možno v tom dozaista vidieť maximálne vystupňovanie „základného trestu“ v deviatom kruhu: je im odopretá každá „úľava“: úľava gestom, slovom i slzami. –

18

stvorenie niekedy prekrásneho javu... – Lucifera. Verilo sa, že pred biblickou vzburou anjelov a pred zvrhnutím do pekelnej priepasti Lucifer bol najkrajší serafín a nad ostatné tvory vznešenejší. (Porov. Purg. XII, 25 – 26.) –

20

„Hľa, Dis...“ – Meno Plutóna, mytologického vládcu podsvetia, aplikované tentoraz priamo na Lucifera, vládcu podsvetia kresťanského. (Porov. pozn. k Inf. VII, 67.) –

28

Cisár tej ríše bolestnej... – V orig. Lo'imperador del doloroso regno, čiže protiklad Boha, ktorého Dante nazval „cisárom, čo z výsosti svet riadi“ – „quell' imperador che la su regna“ (Inf. I, 124).

Danteho koncepcia Lucifera bola a ešte stále je predmetom mnohých úvah, čo dokazuje, že ešte stále v nej zostáva všeličo nejasné.

Celkove možno povedať, že moderní komentátori tohto spevu vychádzajú z názorov a poznatkov dvoch významných talianskych literárnych historikov, *Francesca de Sanctis* a *Vittoria Rossioho*. (Pozri ich dve štúdie v cit. Lett. dant. I, str. 629 a nasl., str. 651 a nasl.) Všeobecne sa konštatuje, že Danteho poňatie Lucifera je nanajvýš originálne a akosi pochopiteľné z hľadiska zákonov, vládnucich v jeho Pekle. V súlade s nimi je Danteho Lucifer symbolom čirej „pozemskosti“, „materiality“, obrazom samého Pekla, čiže „zla v jeho poslednej degradácii“. Ako takýto – ako „nesmierne telisko“

(De Sanctis) a „hora mäsa“ (Rossi) – je nielen bez inteligencie, ale i bez akéhokoľvek vnútorného života, nevládne intelektom ani vôľou a je len akousi „mechanickou“ obľudou, Rossi hovorí: „mechanickým ventilátorom“ na samom pekelnom dne. Je to bytosť skrz-naskrz pasívna – len akýsi „mŕtvý a ošklivý nástroj“, ako sa vyjadril vo svojom komentári Momigliano: slzy u neho nemajú nijaký význam a ak aj plače, tak jeho plač je len „plač mechanický“, podobne ako mechanický je každý jeho pohyb, či už krídlami, rukami alebo ústami.

Podľa svojej vonkajšej kresby takto sa skutočne Danteho Lucifer javí. Keby však skutočne Danteho poňatie Lucifera bolo *len* takéto, sotva by sme pochopili všetku tú jeho hrôzu pred týmto „cisárom bolestnej ríše“ – hrôzu, od ktorej Dante ako persona dramatis takmer umrel („Neumrel som, a nebol ani živý“, v. 25) – a najmä nepochopili by sme Vergiliove slová, ktorými *tohto* Lucifera, bytosť, ako sme povedali, pasívnu par excellence, prirovnáva k „červu, čo *prerýva* svet ďalej“ – „vermo reo che'l mondo *fora*“ (v. 108), čo je výrok zrejme popierajúci tzv. Luciferovu pasívnosť. (Podobnú hodnotu majú aj Danteho slová vo v. 36: „nie div, že z neho všetok smútok *prýšti*“, pričom slovo „lutto“ znamená – ako je známe – nielen smútok, ale vôbec zlo a bolesť!) Podľa svojej vonkajšej kresby Danteho Lucifer by zrejme nebol „*cisárom* bolestnej ríše“, ale skôr jej *rabom* – a čo už ako je mohutný (Galileo Galilei raz vo voľnej chvíli vypočítal, že podľa Danteho údajov by meral do výšky 2.230 metrov!), vysoko by ho prevyšili všetci tí „čierni cherubíni“, striehnucci s diabolskou logikou na duše Guidov z Montefeltra. (Z takéhoto hľadiska potom, prirodzene, viacerí v dávnejšej i nedávnej minulosti vyjadrili sa o ňom viac než s posmechom, ktorý zasiahol i samo Danteho umenie.)

Anglický básnik T. S. Eliot svojho času bol napísaný, že Danteho Lucifera pochopíme len vtedy, keď naňho nazeráme z výšin Danteho Paradisa. Z takejto perspektívy – okrem Eliota – študovali Lucifera viacerí a možno povedať, že sa tak podarilo za Danteho kresbou postihnúť hlbší zmysel tejto najväčšej postavy jeho Inferna.

Ako sa javí Danteho Lucifer v tejto novej perspektíve?

Naznačili sme to už vyššie: ako *diametrálny protiklad samého Boha*.

Konšatovalo sa viackrát, že oproti božskej triplicite Dante tu postavil triplicitu „kniežata temnôt“, a to odrazu v niekoľkých škálach: ak je Boh podľa kresťanského učenia *trojediný*, Lucifer je obľuda s *troma* tvármi na *jednej* hlave. ak je Boh v Dan-

toho vízií *duch, svetlo a teplo*, jeho Lucifer je *hmota, temnota a zima*. Ak sú podľa Danteho viery vlastnosťami Božími *všemohúcnosť, najväčšia múdrosť a nekonečná láska* (porov. Inf. III, 5 – 6), vlastnosťami jeho Lucifera sú *nemohúcnosť* (väzí v ľade), *nevedomosť* (ani si nevšimne dvoch pútnikov) a *nenávisť* (niektorí myslia, že tieto jeho vlastnosti Dante vyjadril tromi farbami jeho troch tvárí). Ak je Boh podľa kresťanskej dogmy *plnosť krásy a dobra*, Danteho Lucifer je *plnosť škaredosti* (porov.: „Jak hnusný je...“ v. 34), metafyzické a etnické prázdno, čiže absolútne „*privatio entis et boni*“, povedané termínmi scholastiky, čo je práve v ponímaní stredovekých filozofov pravým obsahom Satana a satanizmu a čo je zároveň nepomerne viac než „nenávisť“. (Pozri: Guido Monacorda, *Poesia e contemplazione*, Firenze 1944; Auguste Valensin, *Satan, Paris*, „Études carmélitaines“ 1948; Yvonne Batardová, cit. monografia, str. 90 a nasl.; C. G. Jung, *Le problème du quatrième*, La Table ronde, dec. 1957, str. 189 – 190 atď.) Na takomto protiklade spočíva celá koncepcia Danteho Lucifera a s tým súvisí, pravdaže, aj celý jeho výzor a zmysel.

Takto poňatý Lucifer – i keď ho Dante nesporne črtal podľa súvekých ľudových predstáv (škaredosť, obludnosť, netopierie krídla, zvierací hrebeň na hlave atď.) – rozumie sa, svojím zmyslom je hodne vzdialený stredovekým konvenčným diablom s rohmi a chvostami, ako si ich ľudová fantázia vybájala, ale aj stredovekým diablom, ako ich poznáme z literatúry. (Např. v starofranc. Hre o Adamovi a Eve Satan pri zvädzaní „pramatky“ – podľa výstižných slov Gustava Cohena – až nápadne pripomína Dona Juana v plášti s červenou podšívkou!) A je vzdialený aj moderným koncepciám diabla ako „ducha zla“, ako sa s ním stretne od Milтона cez Goetheho až po Valéryho. Má však veľa spoločného so shakespearovským chápaním satanizmu, ba dokonca (poukázala na to práve Yvonne Batardová) – s najnovším chápaním satanizmu u existencionalistov. (Príkladom je Camusov Cudzinec, ktorý na vrchole negácie a zúfalstva nevie už ani nenávidieť a predstavuje vskutku ono vyššie spomenuté „*privatio entis et boni*“. Viac príkladov na niečo podobné má sme našli u Kafku.) A takto poňatý Lucifer má zároveň rozmery naozaj kozmické: je uväznený v ľade, drvený celým vesmírom v samom jeho strede – ako protiklad Boha v svojej metafyzickej a etickej prázdnote. Nie je „duchom zla“, je obrazom samého zla. Obrazom, ktorého viaceré črty Dante len – naznačil. –

38

ktorá v tri tváre ďalej sa mu člení... – Sú viaceré výklady alegorického významu farieb troch Luciferových tvárí. Starší komentátori napospol a moderní v prevažnej časti vysvetľujú tieto farby ako symboly Luciferových atribútov: červená – nenávisť; žltá – nemohúcnosť; čierna – nevedomosť. Nachádzali sa však aj iné ich symbolické hodnoty: lakomstvo – závisť – nevedomosť; pažravosť – nevedomosť – nemohúcnosť; Európa – Ázia – Afrika; Rím – Florencia – Francúzsko atď. –

65 – 67

do čiernej tlamy to sa Brutus steli... *kým Cassius...* – Marcus Junius Brutus a Caius Cassius Longinus, dvaja zradcovia a vrahovia Caesara, zakladateľa rímskeho cisárstva. Ako vidíme, stihol ich rovnaký trest ako Judáša Iškariotského, zradcu Kristovho. Cisárstvo totiž Dante pokladal za inštitúciu pochádzajúcu od samého Boha a cisárov priamo za predstaviteľov božskej autority na zemi vo veciach svetských. (Týmto tézom venoval celý spis, nazvaný *Monarchia*.) Zrada na nich, a najmä zrada na samom prvom cisárovi, rovnala sa v jeho očiach zrade na samom Bohu. –

68

No treba ísť, bo znova noc sa počne... – Čiže už druhá noc od začiatku ich cesty Peklom. Keďže prvá noc nastala pri ich vstupe do Pekla (porov. Inf. II, 1 – 3), ich cesta dosiaľ trvala plných dvadsaťštyri hodín. Je teda Biela sobota, 9. apríla 1300, asi šesť hodín večer. –

93

cez aký bod som tuná prešiel práve. – Cez stred Zeme. Na tom mieste sa Vergilius obrátil: s nemiernou námahou (v. 78), keďže v tom bode musel prekonať – podľa Danteho predstáv – najväčšiu silu centripetálnu. Od tej chvíle mali básnici vystupovať na povrch južnej hemisféry. –

96

i slnce do pol tercié sa vracia... – Počítané, pravda, podľa času južnej pologule. Keď sa na severnej pologuli zvečierilo (v. 68), na južnej sa rozvidnilo; časový údaj o návrate slnka „do pol tercié“ (počítané podľa tzv. kanonických hodiniek) znamená, že bolo asi pol ôsmej ráno. –

112 – 115

A teraz si už v druhej pologuli... – Podľa súvekých zemepisných predstáv, založených na biblických údajoch, suchá zem, oná „velpevnina“, ako ju nazýva Dante (v. 113), bola len na severnej pologuli, pokým celá južná pologuľa (okrem ostrovcčka s Horou očistcovou) bola pokrytá morom.

V strede tejto suchej zeme, čiže na vrchole pozemského zaklenutia, bol Jeruzalem, kde ukrižovali Krista (v. 114 - 115). Slovo „pologuľa“, ako upozorňujú viacerí (Porena, Saepeno a i.), Dante tu však použil v širšom význame nebeskej hemisféry, a nie hemisféry pozemskej. Len tak možno vysvetliť, že hovorí: „pod jej hrotom...“ -

121

Bo z tejto strany spáchol z neba mrzko... - Podľa Danteho predstav sídlo Boha je v tzv. Emypreu, ležiacom vertikálnym smerom od Purgatoria, čiže nad južnou pologulou. Lucifer sa teda zrútil „z tejto strany“, čiže zo strany južnej pologule, pod ktorou sú práve básnici. -

122 - 126

a zem, čo tuná predtým nahor čnela... - Podľa súvekej kozmológie a kozmografie „veľpevnina“ bola pôvodne na južnej pologuli. Keď však videla (Dante Zem zrejme personifikuje) z neba padať Lucifera, zachvátil ju taký strach, že „utiekla“ na protilahlú pologulu, resp. utiahla sa pod more: „v strachu si z mora urobila rúško“, v. 123. (Porena a i.) Tak zároveň Vergilius vysvetľuje vznik jaskyne, v ktorej sú básnici, i vznik samej Hory očistcovej, ktorá sa týči ako jediná „zem“ na južnej pologuli. - Ide o Danteho invenciu: Očistec sa dovtedy umiestňoval kdesi do susedstva pekla, pod Zem alebo na inú planétu. -

127 - 128

Od Belzebuba sem sa tiež dol skláňa, / hlboký dol... - Ako sa Peklo od stredu Zeme rozprestiera nahor až pod povrch zemský na severe, tak tu na

juhu je tiež prázdne miesto od stredu zemského až k povrchu južnej pologule, až k ostrovčeku Hory očistcovej. (Vrátný. Porov. jeho komentár.) -

129 - 130

nevidno ho, no počuť zo zurčania jarku... - Asi vody Léthé, ktoré odoberajú očisteným dušiam aj spomienky na hriechy. (Pozri Purg. XXVIII, 121 a nasl.) Tie nemôžu zrejme nikde odplynúť než do Inferna. -

137

až - kde svet krásnych vecí v nebi hniezdí... - Slnko a hviezdy v ich reálnom i symbolickom význame. (Porov. Inf. I, 37 a nasl.) -

139

ním vyšli sme, by videli sme hviezdy. - Ak sa hviezdy zjavovali pod tmavými pekelnými klenbami len v Danteho spomienke a túžbe, na konci svojej púte, otvorom vydlabaným v skale, ako prvú zazrie Venušu, hviezdu *lásky* („krásnu hviezdu, ktorá ľúbiť nabáda“), hviezdu „rozosmievajúcu celý východ“ (Purg. I, 19 - 20), a vzápätí hneď štyri hviezdy, symbolizujúce štyri hlavné cnosti: opatrnosť, spravodlivosť, udatnosť a miernosť. (Purg. I, 22 - 24.) Pod ich žiarou a napokon pod lúčmi Slnka, ktoré prestalo „mlčať“, začne novú púť - výstup na Horu očistcovú, ktorý je však už predmetom jeho druhej kantiky. Tá - podobne ako kantika prvá a tretia, posledná - skončí sa tým istým slovom *stelle* - *hviezdy*.

JOZEF FELIX

POZNÁMKA PREBÁŠŇOVATEĽA

Prvé vydanie Danteho Pekla v mojom prebásnení, podľa doslovného prekladu a poznámok J. Felix a s jeho komentárom, vyšlo pred Vianocami roku 1964. Preto absolútnu väčšinu úprav v tomto vydaní si vynútil nový pravopis (napr. „zbor“ namiesto vtedajšieho „sbor“ a pod.).

Do básnického textu a komentára sme inak takmer nezasahovali. Iba v niekoľkých prípadoch sme museli odstrániť tlačové či iné chyby alebo nepresnosti z vydania prvého. Napríklad, v básnickom texte som v 87. verši I. spevu vymenil epiteton „lahodný“ („uspôsobil ma k *lahodnému* štýlu“) za epiteton „krásny“ („uspôsobil ma ku *krásnemu* štýlu“). Dante sa totiž vyznáva Vergiliovi, že až on ho privedol k „vysokému štýlu“, akým je napísaná jeho Aeneida. „Krásny“ je tu vlastne „terminus technicus“, ako o tom výstižne píše J. Felix v komentári a za zmienku stojí, že i jeho pripravovaná vyše stostranová kniha, žiaľ, nedokončená, mala mať názov „O Danteho krásnom štýle“.

Na iných miestach som už viac ráz spomínal, že tento komentár predstavuje iba časť z množstva poznámok (asi 20 strán k jednému spevu), ktoré mi dával J. Felix k doslovnému prekladu. On zas poukazuje na riešenia prebásňovateľa – poučeného najmä jeho poznámkami o vlastnostiach originálu, ktorý som sa učil naspamäť – v tomto komentári.

Komentár J. Felix a je skutočnou školou poézie a predkladá i vynikajúci materiál pre teóriu básnického prekladu. Je to nielen dôkladný a príkladný výklad zmyslu jednotlivých spevov: je to súbor miništúdií, ba niekedy až rozsiahlych štúdií, opretých o najvýznamnejšie výsledky bádania svetovej danteológie, rozvinutých o nové, Felixove vlastné pozorovania. Nie náhodou Václav Černý v recenzii tohto Felixovho diela napísal, že i české preklady Danteho prvej kantiky by malo sprevádzať práve toto Felixovo dielo.

Vskutku, Felixov vedecky presný, pevný, priam spevný výklad, napríklad 15. spevu Danteho Pekla (o Brunettovi Latinim) možno pokladať za „perlu perál“ interpretačného umenia, a to nielen v slovenskej esejistike či v literárnej vede.

Možno povedať, že podobne ako Dante v spoločnosti antických básnikov, Homéra, Vergília, Ovidia, Horatia, Lucána „šiel ako šiesty“ (pozri IV. spev), je sprevádzané jeho dielo i skvelými jeho vykladateľmi na celom svete: a medzi poprednými z nich kráča i náš Jozef Felix. Čitateľ jeho Komentára môže sa o tom presvedčiť i sám.

VILIAM TURČÁNY

DANTE ALIGHIERI
BOŽSKÁ KOMÉDIA
PEKLO

Z TALIANSKEHO ORIGINÁLU DANTE ALIGHIERI:

LA DIVINA COMMEDIA. A CURA DI NATALINO SAPEGNO.

VOL. I. INFERNO. „LA NUOVA ITALIA“ EDITRICE, FIRENZE 1955

PRELOŽILI VILIAM TURČÁNY A JOZEF FELIX.

KOMENTÁR NAPÍŠAL JOZEF FELIX. KOMENTÁR DOPLNIL VILIAM TURČÁNY.

ILUSTROVAL MAREK ORMANDÍK. GRAFICKY UPRAVIL LUBOMÍR KRÁTKY.

VYDALA SPOLOČNOSŤ DANTE ALIGHIERI BRATISLAVA 2005.

ZODPOVEDNÁ REDAKTORKA MIROSLAVA VALLOVÁ.

KORIGOVALA SILVIA SEMAKOVÁ.

VYTLAČILI TLAČIARNE BB, S. R. O., BANSKÁ BYSTRICA

ISBN: 80-969566-4-7